

14

Nimien maailmasta

KIELI

KIELI 14

Nimien maailmasta

Toimittaneet

Kaija Mallat
Terhi Ainiala
Eero Kiviniemi

Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
Helsinki 2001

Kansi: Virpi Kunttu
Taitto: Arja Lehtonen

ISBN 952-10-0186-0
ISSN 0782-8519
TummaVuoren kirjapaino Oy, Vantaa 2001

SISÄLLYS

Alkusanat	5
TERHI AINIALA Paikannimistön keruun tavoitteet ja tulokset	7
KAIJA MALLAT Lokalahden saarten ja karien nimet	23
SARI SAARINEN Karjankellot kalkattavat – Kotieläimennimityksiä ahvenanmaalaisissa paikannimissä	33
TUULA ESKELAND <i>Tikkaisenpuroilta Diggasborrån kautta Diggasbekkenille</i> – Norjan suomalaismetsien paikannimistä	51
KURT ZILLIACUS Lainanimien onomastiikkaa	68
JANNE SAARIKIVI Maastoappellatiivit proprien ja appellatiivien välisenä rajapintana: kontaktilingvistiikan ja etymologian näkökulmia	76
MAUNO KOSKI Oma maa mansikka, muu maa mustikka	106
PÄIVI RAINÖ Venäjänvoista kovahampaiseksi – <i>Suomi</i> -viittomien etymologioista	122

SAULO KEPSU Hankalaa	137
TONI SUUTARI Uudenmaan kuntien nimet	156
SIRKKA PAIKKALA Paikannimet kulttuuriperintönä	176
MINNA SAARELMA-MAUNUMAA Kaimoja ja kummin kaimoja – Samanimisyys henkilönnimisysteemeissä	192
EERO KIVINIEMI Etunimien ajallisen vaihtelun selvittelyä	214

ALKUSANAT

Ensimmäinen nimistöä käsittelevä Kieli-sarjan osa ilmestyi vuonna 1987. Sen saatesanoissa toivottiin, että kirjasta olisi hyötyä alan opiskelijoille ja muillekin nimistöstä kiinnostuneille. Toive varmaankin toteutui, sillä kirja myytiin loppuun, ja siitä otettiin uusi painos vuonna 2000. Kieli 11 – Nimet, aatteet, mielikuvat – ilmestyi puolestaan 1996. Sen taustana on kolme henkilönnimistä tehtyä pro gradu -työtä. Molemmat teokset ovat olleet suomen kielen opiskelijoiden vakiolukemistoa, tärkeää tentti- ja lähdekirjallisuutta.

Nimien maailmasta on siis kolmas Kieli-sarjan osa, jonka teemana on nimistöntutkimus. Tällä kertaa julkaisun kokoamiseen on tosin muitakin syitä kuin oppimateriaalin tarve. Syksyyn 2001 nimittäin osuu alan kannalta kaksikin tärkeää tapahtumaa. Muutaman vuoden tauon jälkeen on taas perustettu nimistöntutkimuksen professuuri, ja tähän virkaan äskettäin nimitetty Ritva Liisa Pitkänen täyttää 60 vuotta.

Kirjan artikkelien kirjoittajat ovat Ritva Liisan työtovereita, tutkijaystäviä ja oppilaita. Artikkelien teemat puolestaan sivuavat monia Ritva Liisalle itselleen läheisiä tutkimusaiheita ja -alueita.

Kirja, kuten paikannimien tutkimuskin alkaa keruusta ja sen tuloksena syntyneistä kokoelmista. Ritva Liisa on itse maamme ahkerimpia nimestäjiä, ja monet kirjoittajista ovat saaneet nimestysoppinsa juuri häneltä. Osalla on ollut myös tilaisuus tehdä kenttätöitä yhdessä Ritva Liisan kanssa, ja oppilaan näkökulmasta parempaa onomastiikan kurssia on vaikea kuvitella. Kentällä näyttävät heränneen monet tutkimusongelmatkin. Esimerkiksi sosio-onomastinen näkökulma paikannimistöön on mahdoton ilman yhteyttä nimenkäyttäjiin, paikannimien kerääjän oppaisiin.

Ritva Liisan ominta tutkimusaluetta on Lounais-Suomi ja erityisesti saaristo, jotka molemmat ovat tulleet hänelle tutuiksi nimenomaan kenttätöissä. Keruusta sai alkunsa myös suomalainen lainanimien tutkimus. Sen mahdollistivat jo legendaariseksi käynyt Svenska litteratursällskapetin tutkimusvene Rödän sekä suomen ja ruotsin kielten tutkijoiden hedelmällinen yhteistyö. Tästä kirjasta näkyy, että muun muassa saaristo ja lainanimet yhdistävät eri kieliä tutkivia onomastikkoja edelleen.

Nimistöntutkimus on paitsi tieteidenvälistä myös kielirajat helposti ylittävää. Alan monikielisyys on esillä tässäkin – pelkästään kotimaisin voimin kootussa – kirjassa: tutkimuksen kohteena ovat paitsi suomen-, ruotsin- ja norjankieliset myös laajemmin itämeren-suomalaiset, viittomakieliset ja jopa afrikkalaiset nimet. Ritva Liisa on itsekin tutkija, joka on osallistunut vahvasti kansainväliseen yhteistyöhön. Hän on ollut vaikuttamassa myös siihen, että suomalaista nimistöntutkimusta on viety muualle ja ulkomaista antia puolestaan otettu meillä vastaan.

Ritva Liisa on osallistunut myös käytännön nimistönhuoltoon ja kirjoittanut ahkerasti virallisesta nimistöstä. Erityisen tärkeää hänen asiantuntemuksensa on ollut monien eteläisen Suomen kaksikielisten kuntien nimistön suunnittelussa. Myös uudet suositukset kaksikielisten alueiden virallisesta nimistöstä ovat suuresti hyötäneet tästä asiantuntemuksesta.

Professori Pitkänen on lisäksi innostava, kannustava ja taitava opettaja. Toivomme, että tämä kirja on sekä huviksi että hyödyksi hänen oppilailleen sekä muille nimistöstä kiinnostuneille.

Toimittajat

TERHI AINIALA

Paikannimistön keruun tavoitteet ja tulokset

Viime vuosina on maassamme tutkittu melko laajasti paikannimistön muuttumista. On selvitetty ennen kaikkea sitä, missä määrin, miten ja miksi perinnäinen, maaseudulla käytössä oleva paikannimistö on 1960–70-luvuilta nykypäiviin muuttunut. Tutkimusta on tehty vertaamalla tämän keruukauden nimikokoelmia nykynimistöön, jonka tutkijat ovat itse kylistä keränneet. Yllättävän suuri osa paikannimisistä näyttää näinkin lyhyessä ajassa kadonneen. Paikannimistön muuttuminen -hankkeessa selvitettiin paikannimien katoamista ja säilymistä yhdeksässä eri puolilla Suomea sijaitsevassa ja viimeaikaiselta kehitykseltään erilaisessa kylässä. Kaikista paikannimistä (asutusnimiä lukuun ottamatta) on 1960–70-luvulta 1990-luvulle kadonnut keskimäärin noin puolet ja vähimmilläänkin noin kolmannes. (Ks. tarkemmin Ainiala 2000; Nuuttila 2000.) Aiemmin tutkimassani Asikkalan Kurhilan kylässä nimistä oli samassa ajassa kadonnut 43 % (Ainiala 1997: 226). Paikannimien näin mittavaan katoamiseen on syynä ollut itse maaseudun muuttuminen. Maaseudun kylien asukasluvut ovat liki kaikkialla vähentyneet, ja niistäkin, jotka maalla asuvat, entistä harvempi saa elantonsa maataloudesta. Perinteisten elinkeinojen ja tuotantotapojen tilalle ovat tulleet uudenlaiset tavat ja menetelmät. Maaseudun paikannimistöjen kokonaismäärät ovat vähentyneet eikä paikoista puhumiseen enää tarvita niin paljon nimiä kuin aiemmin. Varsinkin monet mikrotoponyymit, pienten käyttäjäpiirien nimet ovat kadonneet.

Paikannimistön muuttumista selvittelleet tutkimukset osoittivat paitsi nimien kadonneen odotettua laajemmassa määrin ja nopeammin myös sen, että muutaman vuosikymmenen takaiset paikannimikokoelmat ovat monellakin tavoin vajavaisia. Perustelen tätä väitettä seuraavassa; tarpeellisen taustatiedon saamiseksi esittelen ensin hieman nimestyksen historiaa ja käytäntöjä. Selvitän sitä, millaista nimistöä ajan nimikokoelmista vaikuttaa puuttuvan ja miksi.

Ahkerimman keruukauden nimestys

Paikannimiä on maassamme kerätty 1800-luvun lopulta lähtien, ja runsaimmillaan keruu on ollut kaksikymmenvuotiskaudella 1961–80. Paikannimien kerääjinä eli nimestäjinä ovat enimmäkseen olleet koulutetut stipendiaatit: suomen kielen opiskelijat ja maisterit, jotka ovat saaneet keruutyötä varten apurahan. Vilkkaimman keruukauden aikana apurahan saaneita kerääjiä on ollut vuosittain keskimäärin 57. He ovat koonneet noin 49 500 nimilippua vuodessa eli yhteensä suunnilleen 990 000 nimilippua. Melkoisen määrän paikannimiä ovat keränneet myös suomen kielen opiskelijat opintoihin kuuluvana harjoitustyönään. Paikannimistöä on tallennettu myös vapaaehtoisten vastaajien ja keruukilpailujen turvin, mutta esimerkiksi sanastonkeruuseen verrattuna suhteellisesti selvästi vähemmän. Paikannimet on koottu yhtenäisesti nimiarkistoon, joka vuodesta 1976 lähtien on ollut osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta. Kaikkiaan nimiarkiston kokoelmissa on nykyisin noin 2,6 miljoonaa nimilippua. (Nimiarkisto <http://www.kotus.fi>; ks. myös Närhi 1990: 17; Itkonen 1997: 14–18.)

Ahkerimman keruukauden nimestystyötä ohjasi Terho Itkosen vuonna 1961 ilmestynyt Nimestäjän opas. Tämä aikanaan tervetullut ja tarpeellinen opas myös vakiinnutti nimestyskäytännön ja loi nimestyksen ohjenuoran ja normiston ainakin kolmeksi vuosikymmeneksi. Ohjeiston mukaan nimestyksessä tuli pyrkiä “täydellisyyteen” (Itkonen 1964: 11). Täydellisyyttä 1960–70-luvun nimikokoelmat eivät tavoitteestaan huolimatta – tai ehkä osittain juuri siksi – kuitenkaan täyt. Kokoelmien vajavuus on konkreettisesti käynyt

ilmi paikannimistön muuttumista selvitelleissä tutkimuksissa. 1990-luvulla kylistä on näet saatu talteen runsaasti sellaista nimistöä, joka epäilemättä on ollut käytössä jo 1960-luvulla. Kaikkiaan tutkimuskylistä on 1990-luvulla tallennettu enemmän nimistöä kuin 1960–70-luvuilla, toisinaan jopa kaksi kertaa enemmän, vaikka todellisuudessa kylissä on muutama vuosikymmen sitten ollut käytössä enemmän nimistöä kuin 2000-luvun kynnyksellä. (Ks. enemmän Ainiala 2000: 358–360.) Kokoelmista puuttuu ennen kaikkea mikrotoponyymejä.

Muutaman vuosikymmenen takaisten nimikokoelmien vajavuuteen on kaksi perussyitä. Ensimmäinen ja ehkä tärkeämpi on se, että kaikki nimikokoelmat ovat aina jossakin määrin vajavaisia ja puutteellisia. Olisi täysin mahdotonta koskaan ja missään saada talteen koko nimistöä. Nimistö on monin eri tavoin kerroksellinen, alati muuttuva ja elävä kokonaisuus, jossa kaikenlainen variaatio on runsasta. Keskeisten paikkojen ja laajojen käyttäjäpiirien nimistö on helpompi saada talteen, mutta mikrotoponyymien laita on toisin. Kaikkea vähäisempien paikkojen ja pienten käyttäjäpiirien nimistöä ei taitavin ja ahkerinkaan nimestäjä voi onnistua saamaan talteen.

Vilkkaimpana keruuajana nimistön luonnollista moninaisuutta, kerroksellisuutta ja variaatiota ei kuitenkaan otettu huomioon – tämä on toinen keskeinen syy ajan kokoelmien puutteellisuuteen. 1960-luvulla nimistö nähtiin paljon staattisempana ja vaihteluttomampana kuin nykyisin ja uskottiin, että olisi olemassa vanha ja vakaa nimistö, joka parin lähivuosikymmenen aikana vielä oli pelastettavissa ja täydellisesti kerättävissä (Itkonen 1964: 7–8). Tämä käsitys oli niin vahva, että todella uskottiin keräämällä voitavan saada kaikki paikannimet talteen ja Suomi kokonaan nimestetyksi. Samaan melko kauan eläneeseen uskomukseen perustuvat ne prosenttiluvutkin, joita on esitetty Suomen paikannimistön keruutilanteesta; on esimerkiksi arveltu, että maamme paikannimistöstä olisi vuoteen 1990 mennessä kerätty 95 % (Närhi 1990: 17–18; ks. myös Itkonen 1997: 17). (Ks. myös Ainiala 2000: 357–361, 2001a.)

Vilkkaimman keruuajan pyrkimyksiä ohjasi luonnollisesti myös näkemys historiallisen nimistöntutkimuksen ensisijaisuudesta. Tavoit-

teltiin vanhaa ja alkuperäistä nimistöä – näin kuviteltiin parhaiten palveltavan tutkimustarpeita. Uskottiin, että tämä nimistö oli keruun avulla myös saavutettavissa, kun vain noudatettaisiin tiettyjä kriteerejä. Ensiksikin keruualueen tuli olla perinteinen maaseudun kylä. Toiseksi tällaisessa kylässä tuli haastateltaviksi löytää kanta-asukkaita ja heistäkin mieluiten vähintään keski-ikäisiä talojen isäntämiehiä. Kolmanneksi nimestystilanteessa piti vielä noudattaa annettuja ohjeita. Selvittelen seuraavassa näiden tavoitteiden sisältöjä ja seurauksia tarkemmin.

Keruun kohteena oli lähes yksinomaan maaseudun kylien ja perinteisen agraarimaiseman paikannimistö. Tämä oli siksi ymmärrettävää, että paikannimien keruun alkuajoista 1800-luvun lopulta aina 1960-luvulle asti Suomi oli maaseutuvaltainen maa. Maalaiskylä pysyi nimistönkeruun ideaalialueena kuitenkin yllättävän pitkään, aina 1990-luvulle asti. Muunlaiseen maisemaan ja ympäristöön suhtauduttiin ahkerimpana keruuaikana varauksellisemmin ja jopa torjuvasti. Muiden kuin maalaiskylien nimistöä ei edes katsottu aiheelliseksi kerätä; jos jotakin kerättiin, yritettiin esimerkiksi muuttuneen taajamaiseman alta vain kaivaa esiin vanha agraarimaiseman nimistö (Itkonen 1964: 15). Keruun ulkopuolelle jäi näin kaupunkien, taajamien ja teollistuneiden alueiden nimistöä. Esimerkiksi Jaalan ja Valkealan alueella sijaitsevan Verlan tehdasalueen ja sen lähiympäristön nimistöstä on kokoelmissa parikymmentä satunnaista hajatietoa – ja niistäkin valtaosa vesistönimiä – vaikka molemmat kunnat katsotaan nimiarkiston keruutietojen perusteella kokonaan kerätyiksi. Selvää kuitenkin on, että esimerkiksi juuri Verlan kaltaisissa yhteisöissä on ollut käytössä runsaasti omaa nimistöä, joka liki kokonaan on jäänyt keräämättä.

Maaseudun kylien nimistö on lähes tähän asti ollut paitsi keruun myös tutkimuksen yksinomaisena kohteena. Syynä tähän on ollut jo se, että paikannimistöntutkimus on nojautunut vahvasti keruun tuloksena talteen saatuihin laajoihin aineistoihin. Keruu on ohjannut tutkimusta ja myös päinvastoin. Koska kaupunkien ja kaupunkimaisen maiseman nimistöä ei ole katsottu tarpeelliseksi kerätä, ei sitä juuri ole tutkittukaan. Tähänastinen tutkimus on enimmälti rajautunut vain viralliseen, suunniteltuun nimistöön, ja epävirallinen, asukkai-

den "kansanomaisesti" käyttämä nimistö on jäänyt liki kokonaan pait-sioon. Kaupunkinimistön tutkimuksen vähyteen ja tarpeellisuuteen kiinnitettiin onneksi viimein huomiota – nyt kaupunkinimistön keruu ja tutkimus elää nousukauttaan. Alalta on jo valmistunut muutamia opinnäytetöitä ja tekeillä on jopa parisenkymmentä pro gradua ja muita opintotöitä ja tutkimuksia. Nämä työt ovat osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja useiden yliopistojen vuonna 2000 alkanutta kaupunkinimistön yhteishanketta. (Kaupunkinimistön tutkimuksesta lisää ks. Ainiola 2001b.)¹

1960–70-luvun nimestyksessä tavoiteltiin vain kylän kanta-asukkaiden käyttämää nimistöä (Itkonen 1964: 11). Katsottiin, että heillä oli hallussaan se vanha ja alkuperäinen nimistö, joka oli syytä pelastaa. Tällainen käsitys oli sukua muun muassa murteentutkimuksessa valalla olleelle mallille: päämääränä oli tavoittaa koko ikänsä kylässä asuneiden käyttämä turmeltumaton ja vierailta vaikutteilta säilynyt murre. Kanta-asukkaiden nimistöä tavoiteltaessa jäi esimerkiksi muualta muuttaneiden käyttämä nimistö usein tyystin keräämättä, sillä heidän nimitietoihinsa ei katsottu olevan luottamista (Itkonen 1964: 15). Heidän käytössään olevaa nimistöä ei pidetty "oikeana" tai edes keräämisen arvoisena, vaan ikään kuin jollakin tavoin mitättömämpänä "epänimistönä".

Alkuperäisen nimistön taitajiksi ei kelpuutettu myöskään kaikkia kylän kanta-asukkaita. Parhaina nimioppaina pidettiin vanhemman sukupolven maanviljelijämiehiä. Talon vähintään keski-ikäiset isännät olivat ihannehaastateltavia, jotka esimerkiksi emännät pystyivät päihittämään vain alkuperäisemmän murteensa avulla. Emäntien nimitietous voi Itkosen mukaan olla kovinkin hataraa; varsinkin pihapiiristä etäämpänä olevien paikkojen nimistöä he eivät juuri tunteneet. Miehistä muita hyviä nimienosaajia olivat keski-ikäiset tai vanhemmat pientilalliset, talossa koko ikänsä palvelleet työmiehet sekä kalastajat ja metsästäjät. (Itkonen 1964: 14–15.) Miesten ylivertaisuutta tukevien näkemysten juuret olivat luonnollisesti perinteisessä agraarikulttuurissa. Maaseutukylässä jako naisten ja miesten töihin oli selkeä ja vakiintunut. Mies liikkui töissään laajemmalla alueella kuin nainen, jonka työt keskittyivät omalle tilalle ja enimmälti

ehkä vain talon ja pihapiirin alueelle. Mies myös todennäköisesti puhui paikoista useammissa ja erilaissa yhteisöissä. Esimerkiksi talon isäntä puhui ehkä muiden isäntien kanssa hirvimetsälle lähdestä, renkien kanssa peltojen kylvöistä ja niitoista, työmiesten kanssa metsätöistä jne. Kaikki tämä kasvatti miehen nimivaraston määrää. On siis helppo uskoa, että moniaalla liikkuvan miehen tarve käyttää ja osata nimistöä oli suurempi – ainakin periaatteessa. Näin (isäntä)miehen nimistöstä tuli nimestyksessä tavoiteltu ideaali.

Oma käsitykseni on, että nimestyksessä keskityttiin tarpeettoman vahvasti vanhempien maanviljelijämiesten nimistöön, jolloin muiden käyttäjäryhmien nimistö jäi melko marginaaliseen asemaan. Uskottiin liiaksi siihen malliin, että vähintään keski-ikäiset maanviljelijät aina ja kaikkialla olisivat parhaita nimientaitajia. Naiset, nuoret ja jopa muut miehet kuin maanviljelijät pääsivät esittelemään omaa nimitietämystään nimestäjille aivan liian harvoin; lapsilta paikannimiä ei edes kyselty. Silloinkin kun muita haastateltiin, nimestyksen mallina ja ohjenuorana oli tavallaan maanviljelijän nimistö – kyseltiin juuri niiden paikkojen nimistöä, joita heidän tiedettiin osaavan. Keruuohjeistossa näkökulma oli maata omistavan ja viljelevän isännän: talosta nimineen, perustamisineen ja vaiheineen edettiin oman tilan lähiviljelyksiin ja siitä etäisempiin maastoihin (vrt. Itkonen 1964: 17). Onkin paikallaan miettiä, onko muut käyttäjäryhmät syrjäytetty nimestyksessä aivan suotta. Hyviä eväitä tällaiseen pohdintaan tarjoaa tutustuminen eri-ikäisten, eri sukupuolta olevien ja eri ammateissa toimivien nimitaitoon. (Nimitaidosta laajemmin jäljempänä.)

Kun paikannimiä ryhdyttiin 1800-luvun lopulta lähtien keräämään, oli metodina jo varhain nimestys eli paikallisten asukkaiden haastatteleminen “kentällä”, omassa asuinympäristössään. (Nimestyshistoriasta ks. Närhi 1990: 10–21; Itkonen 1997: 14–18.) Tutkija oleskeli tutkimuskylässä – joka oli joko entuudestaan tuttu tai aivan vieras – tarpeellisen ajan, käytännössä usein parisen viikkoa, kävi enakkoon määritellyn nimestysalueen ainakin jokaisessa kanta-asukkaiden asumassa talossa ja yleensä kertahaastatteluin keräsi alueen paikannimistön, saamiensa ohjeiden mukaisesti. Samantapaista kenttätöitä oli tehty myös muuta kansankielen aineistoa (sanastoa, muo-

to-oppia) tallennettaessa. Tällainen haastattelumetodi on luonnollisesti liki ainoa mahdollinen tapa kerätä suullista perinnettä ja myös paikannimiä. Millainen nimestystilanne paikannimien talteen saamisen keinona ja ylipäänsä keskusteluna sitten on? Selvittelen tätä seuraavassa.

Keskustelunanalyysin käsittein määriteltynä nimestys on keskustelulajina institutionaalinen; kyse on puheesta, jonka avulla puhujat suorittavat erityisiä institutionaalisia tehtäviä ja jonka rakenteet ja käytänteet poikkeavat arkikeskustelun vastaavista (Peräkylä 1997: 177). Nimestys on tavoitehakuinen ja spesifinen, melko tiukasti säännelty puhetilanne, joka useimmiten on kahdenvälinen – läsnä ovat nimestäjä (joka kysyy) ja haastateltava eli opas (joka vastaa). Nimestyksessä on keskustelun etenemistä ohjaava skeema, nimestysohjeisto, joka nimestäjän on hallittava. (Olin 1993: 8–12.) Esitellyään itsensä ja asiansa nimestäjä lähtee kysymään tilan nimistöä tiettyssä järjestyksessä: tilan/talon nimestä lähipiiriin viljelyksiin ja siitä asteittain kauemmas, kaukaisempien viljelysten nimistä maasto-kohteiden nimiin ja lopuksi vesistönimiin. Luonnollisesti tätä skeemaa noudatetaan vain ohjeellisesti, sillä nimiä kysellään paljolti myös siinä järjestyksessä kuin ne oppaan kertoman mukaan tulevat esille. Nimestäjä pyrkii kuitenkin koko ajan etenemään kutakuinkin ohjeiston mukaisessa järjestyksessä ja tarvittaessa palauttamaan keskustelua ”oikeammille” uomille. (Ks. Itkonen 1964: 17.)

Keruukylä on usein ollut nimestäjälle vieras. Nimestäjällä on toki yleensä ollut mahdollisuus itse valita keruualueensa vähintään muutamista vaihtoehdoista, ja perinteisesti nimestäjät ovat koonneet nimistöä omista kotimaakunnistaan ja omilta murrealueiltaan. Tästä huolimatta ovat itse kylä ja sen asukkaat olleet nimestäjälle lähes aina vieraita – ani harvahan tuntee erityisen hyvin muun kuin kotikylänsä. Nimestäjä ja haastateltava ovat paitsi olleet toisilleen vieraita myös usein poikenneet toisistaan iältään ja sukupuoleltaan. Nimestäjät ovat enimmäkseen olleet nuoria naisia, kun taas haastateltavat ovat tavallisimmin olleet vähintään keski-ikäisiä miehiä. Lisäksi nimestäjä on oppaan silmin ollut tietysti vieraspaikkakuntalainen, kenties vielä kaupunkilainen. Nimestäjän ja oppaan välille ei siis välttämättä ole syntynyt kovin läheistä tai tuttavallista tilannetta, vaan keskustelu on

monesti pysynyt muodollisena ja virallislouhteisena, tyypillisenä institutionaalisena keskusteluna.

Koska nimestyskeskustelu on epätavallinen tilanne puhua paikoista ja käyttää paikannimiä, nimestäjän olisi tarkoin kyettävä selittämään, mitä kaikkea paikannimellä tarkoitetaan, millaiset nimet kelpaavat ja millaisten paikkojen nimiä on tarkoitus saada talteen. Läheskään aina nimestäjä ei kuitenkaan ole tehnyt tästä selkoa, ainaakaan riittävän perusteellisesti (vrt. Olin 1993: 20). Usein oppaat käsitteivät, että talteen halutaan saada vain ”virallisia” eli esimerkiksi vain peruskartoissa tai tienviitoissa esiintyviä tai ”erikoisia” nimiä – jokaiselle nimestäjälle lieenee tuttu haastateltavan vakuuttelu siitä, ”ettei sillä mitään erikoista nimeä ole”. Koska haastateltava ei läheskään aina ole varma siitä, millaisia nimiä tavoitellaan, hän keskittyy vastauksissaan usein sellaisiin nimiin, joiden ”nimimäisyys” on suurin. Tällaisina haastateltavat pitävät monesti hämärtyneitä ja läpinäkymättömiä nimiä tai ainakin nimiä, joilta puuttuu appellatiivinen homonyymi. Jollakin tavoin erikoiset nimet tai nimet, joihin liittyy kiehtovia tarinoita, tulevat yleensä myös nopeasti esille. Luonnollisesti opas tulee haastatteluissa helposti kertoneeksi myös kylän keskeisten paikkojen nimet, makrotoponyymit. Tätä vastoin esimerkiksi monet sellaiset mikrotoponyymit, joilla on appellatiivinen homonyymi, saattavat jäädä nimestyskeskusteluissa kokonaan mainitsematta. Haastateltavan mielestä ne eivät kenties ole sellaisia nimiä, joita akateeminen kyselijä tavoittelee.

Nimestäjäkään ei välttämättä ole pitänyt esimerkiksi kaikkien mikrotoponyymien talteen saamista ensiarvoisen tärkeänä. Nimestäjän opas ei tällaiseen edes kehottanut (ks. esim. Itkonen 1964: 28–29). Nimestäjien välillä on tietenkin aina ollut myös eroja: osa on vain tyytynyt kirjaamaan ne nimet, jotka opas sattuu mainitsemaan, osa taas on pyrkinyt tarkempaan keruutulokseen. Nimestäjä onkin voinut käyttää erilaisia keinoja nyhtääkseen esiin sellaisia nimiä, joita nimestyskeskusteluissa ei muutoin ole mainittu. Hän on esimerkiksi saattanut antaa haastateltavalle vaihtoehtoja siitä, miten jotakin tiettyä paikkaa kutsuttaisiin. Tietojen houkuttelevuus on puolestaan joskus voinut johtaa siihenkin, että oppaat ovat keksineet ja luoneet epäaitoja nimiä. Koska opas yleensä hallitsee nimenannon syste-

min, hän pystyy luomaan sellaisiakin nimiä, joita ei käytetä mutta jotka sopivat systeemiin.

Jo edellä mainitsemani seikat auttavat ymmärtämään, ettei nimestyskeskustelussa talteen saatu nimistö koskaan voi edustaa koko sitä nimistöä, joka oppaan nimitaitoon ja -kompetenssiin kuuluu. Lisäksi on selvää, ettei muodollinen ja paikoin keinotekoinenkin nimestystilanne tuo esiin esimerkiksi nimistön variaatiota eikä paljasta juuri mitään nimien käyttötilanteista tai -taajuudesta. Olisi ylipäänsä mahdotonta, että kukaan edes kertahaastattelussa pystyisi – hyvänkään haastattelijan johdolla – muistamaan ja esittämään oman asuinympäristönsä kaikki paikannimet.² Vaikka siis olisi haastateltu kylän kaikki kanta-asukkaat, ei silloinkaan olisi voitu päästä ”täydelliseen” nimestytulokseen.

Nimestyskeskustelu ei ole mitenkään ylivertainen tapa kartoittaa alueen nimistöä, mutta käytännössä se on kuitenkin ainoa mahdollinen. Parempi ja luotettavampi tulos saavutettaisiin, jos tutkijalla olisi mahdollisuus oleskella (miehellään tutussa) tutkimuskylässä useampi vuosi, tarkkailla, kuunnella, nauhoittaa ja haastatella kyläläisiä erilaisissa luonnollisissa kielenkäyttötilanteissa ja erilaisissa yhteisöissä, mutta käytännössähän tällainen olisi aivan liian työlästä ja aikaa vievää. Maamme paikannimistöstä olisi nyt olemassa kovin vähäiset tiedot, jos keruumetodiksi olisi aikanaan valittu tämä.

Nimitaitotutkimus ja nimestys

Kuten jo aiemmin mainitsin, vilkkaimpana paikannimien keruuajana tavoitelluimpia haastateltavia olivat talojen vähintään keski-ikäiset isännät. Ovatko isäntämiehet sitten oikeasti parhaita nimientaitajia? Ja vaikka olisivatkin, eikö olisi ollut tarpeellista ja kiinnostavaa kerätä ja tutkia myös muiden käyttämää nimistöä? Voisihan näet jo tutkimattakin olettaa, että esimerkiksi naisilla on käytössään erilaista nimistöä kuin miehillä, koska heillä myös tarve puhua paikoista on erilainen. Onko sitten ylipäänsä järkevää kategorisoida nimienkäyttäjiä nimitaidon suhteen ryhmiin lähinnä vain iän ja sukupuolen perusteella? Selvittelen seuraavassa näitä kysymyksiä.

Nimitaitoa eli paikannimien käyttöä ja osaamista on maassamme tutkittu melko vähän. Ensimmäiset tutkimukset ovat tosin jo 1970-luvulta, mutta tämän jälkeen nimitaitoa on selvitetty vasta 1990-luvulla. 1990-luvulta lähtien sosio-onomastinen nimitaitotutkimus on vahvistunut: aiheesta on julkaistu muutamia artikkeleita (Pitkänen 1996, Ainiala ym. 2000, Komppa 2001) ja tehty joitakin pro gradu -tutkielmia (Tiitola 1992, Vauhkonen 2000, Kuronen 2001). Näissä töissä on haastatteluin selvitetty sitä, kuinka paljon ja minkälaisia paikannimiä eri ihmiset omalta asuinseudultaan osaavat. Lisäksi on voitu tutkia, minkälainen on haastatellun nimoreviiri eli sen alueen laajuus, jolta nimiä osataan.

Suomen ensimmäisen nimitaitotutkimuksen tekivät maamme ruotsinkielisen nimistön tutkijat: Peter Slotte, Kurt Zilliacus ja Gunilla Harling. Artikkelissaan "Sociologiska namnstudier" (1973) he tekivät selkoa nimitaidosta kolmessa erilaisessa ja eri puolilla maata sijaitsevassa kylässä. He olivat nimestäneet tutkimuskylänsä jo aiemmin ja selvittivät nyt sitä, kuinka eri-ikäiset miehet ja naiset asuin-kylänsä nimiä osaavat. Tulokset osoittivat, että vanhat osasivat enemmän nimiä kuin nuoret ja miehet puolestaan enemmän kuin naiset. Sukupuoli tuntui vaikuttavan nimitaitoon enemmän kuin ikä, sillä aikuiset miehet osasivat noin neljänneksen enemmän nimiä kuin samanikäiset naiset. Keski-ikäiset ja vanhat miehet osasivat keskimäärin noin 60–80 prosenttia kylän nimistöstä, kun samanikäisten naisten osaamisprosentti oli noin 30–60. (Slotte ym. 1973: 172–173.)

Miksi miesten nimitaito on tämän tutkimuksen perusteella näin paljon parempi? Vaikka miehet kaikissa näissä tutkimuskylissä todennäköisesti ovatkin olleet etevämpiä nimientaitajia, olisivat erot miesten ja naisten nimien osaamisessa voineet tutkimustavasta riippuen olla myös pienemmät. Ensiksikin asutusnimet on jätetty tutkimuksesta kokonaan pois (Slotte ym. 1973: 98). Myöhemmät nimitaitotutkimukset ovat kuitenkin selvästi osoittaneet, että juuri asutusnimistö on naisten parhaiten hallitsemaa nimistöä (ks. esim. Ainiala ym. 2000: 341–342). Lisäksi mittapuuna ja vertailukohteena on ollut ennen kaikkea aikuisten miesten nimistö. Olihan jokainen tutkija nimestänyt tutkimuskylänsä muutamaa vuotta aiemmin ja noudattanut tällöin aikakauden vakiintunutta keruuohjeistoa, jossa nimiä

pyrittiin ennen kaikkea keräämään vähintään keski-ikäisiltä miehiltä. Kun nimitaitotutkimuksessa mukana olleiden nimitaitoa sitten verrattiin tällaiseen nimestystulokseen, on selvää, etteivät naisten ja nuorten nimitaidosta saadut tulokset voi yltää samaan. Erilaisilla käyttäjäryhmillä on oma nimistönsä ja nimitarpeensa, eikä naisten ja nuorten nimitarve ja nimivarasto ole identtinen miesten kanssa. Jos vertailukohtana olisi ollut ennen kaikkea naisten käyttämä nimistö, voisi olettaa, että tutkimustulokset olisivat olleet erilaisia. Tällainen tutkimus olisi siis tehty niin, että ensin olisi koottu kylän nimistö haastatteleamalla etupäässä aikuisia naisia ja sitten verrattu eri-ikäisten miesten ja naisten käyttämää nimistöä tähän. Miesten nimitaitoprosentit olisivat saattaneet jäädä huomattavasti alhaisemmiksi kuin tehdyssä tutkimuksessa.

Uudet nimitaitotutkimukset osoittavat, että maanviljelijämiehet eivät kiistatta ole parhaimpia nimientaitajia eivätkä miehet välttämättä naisia parempia nimien osajia. Vaikka varsinkin isojen talojen aktiivisilla isännillä nimitaito on usein suuri ja nimireviiri laaja, vähintään yhtäläinen tai jopa laajempi nimitaito ja -reviiri voi olla maata viljelemättömillä ja pienemmissä asumuksissa elävillä. Laajan liikkuneisuutensa ja vaihtelevan elämänpiirinsä myötä he voivat osata huomattavan paljon nimiä. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat Pälkäneen Laitikkalassa haastatellut vanhimman ikäryhmän kirvesmiehenä toiminut Kosti Salminen ja postinkantajana toiminut Helmi Olander: heidän nimitaitonsa ovat lähes täsmälleen yhtä laajat kuin talojen keski-ikäisten isäntien (Ainiala ym. 2000: 337–340). Yhtä mittava nimitaito mutta aivan erilainen nimireviiri kuin maanviljelijällä on puolestaan kalastajalla; ammattinsa vuoksi maanviljelijä ja kalastaja ovat tekemissä kovin erilaisten paikkojen kanssa (Pitkänen 1996: 117–118).

Naiset voivat olla aivan yhtä hyviä tai joskus parempiakin nimienosaajia kuin miehet. Jo edellä mainitun Laitikkalan Helmi Olanderin lisäksi tästä on muitakin esimerkkejä. Suonenjoen Karsikonmäen kulmakunnassa viiden parhaimman nimien osajaan joukkoon kuuluu kolme miestä ja kaksi naista; näillä naisilla hyvää nimitaitoa selittävät ainakin harrastukset: marjastus ja hirvenmetsästys (Vauhkonen 2000: 26–28, 67). Kangasalan Saarikylässä puolestaan 31-vuotias

emäntä osaa nimen 55 paikalle, kun hänen 34-vuotias miehensä osaa nimen 67 paikalle. Ero koko ikänsä paikalla asuneen isännän eduksi on hämmästyttävän pieni, sillä nuori emäntä on asunut kylässä vasta kymmenen vuotta. (Tiitola 1992: 47–50.)

Koska naiset eivät perinteisesti ole päässeet nimestäjän haastateltaviksi, on naisten käyttämää nimistöäkin päätynyt kokoelmiin vähänlaisesti. Millaista naisten oma nimistö sitten on, millaisista paikoista naisilla on tarpeen puhua? Koska naisen – ainakin emännän ja ylipäänsä maanviljelijän vaimon – liikkuma-alue perinteisessä maa-seutukylässä on ollut ennen kaikkea talon pihapiiri lähialueineen, on helppo uskoa naisten oman nimistön koostuvan enimmälti lähi-paikkojen nimistä. Vaikka aihetta on selvitetty vähän, tukevat tehdyt tutkimukset tätä oletusta. Suonenjoen Karsikonmäen kulmakunnassa vain naisten eli vähintään kahden naisen osaamia nimiä oli koko aineiston 239 nimestä 21, joista noin puolet oli perhepiirissä käytettyä tilakohtaista nimistöä ja toinen puoli haastateltavien kotien lähistöllä sijaitsevien luonnonpaikkojen nimiä. Ainoastaan miesten osaamista 20 nimestä valtaosa oli puolestaan kauempana sijaitsevien paikkojen nimiä, jotka olivat tulleet miehille tutuiksi muun muassa metsästyksen tai työnteon kautta. (Vauhkonen 2000: 58.)

Omaa nimistöä on luonnollisesti myös muilla käyttäjäryhmillä. Nuorilla on monesti tarve puhua sellaisista paikoista, joista aikuiset eivät käytä mitään nimeä. Pälkäneen Laitikkalassa nuoret olivat nimenneet omia kokoontumispaikkojaan ja esimerkiksi paikkoja, joissa käydään harjoittelemassa lumilautailua (Komppa 2001: 53).

Lasten nimistöstä ja nimitaidosta tiedetään hyvin vähän, koska aihetta ei juuri ole tutkittu. Liki ainoana kysymystä on selvitetty Sanna Kuronen pro gradu -tutkielmassaan (2001). Työstä käy hyvin ilmi monen jo omasta lapsuudestaankin muistama asia: lapsilla on usein käytössään aivan omaa nimistöä. Osa näistä nimistä tarkoittaa sellaisia lasten omia (leikki)paikkoja, joilla ei muita nimiä olekaan, osa nimistä taas on lasten luomuksia sellaisille paikoille, joilla aikuisten käytössä on jokin toinen nimi. Osa tällaisista nimistä saattaa jäädä pysyvämpään käyttöön ja olla pitkäikäisiäkin, osa on luonnollisesti kovin lyhytaikaisia. (Kuronen 2001: 63–69.)

Vaikka olen edellä esitellyt eri käyttäjäryhmien omaa nimistöä ja nimitaitoa, on syytä muistaa, ettei nimitaitoa tulisi tutkia liian kategorisesti. Ikä ja sukupuoli eivät näet automaattisesti voi määrittää kenenkään nimitaitoa, ja muut tekijät, kuten harrastuneisuus ja mielenkiinto, saattavat olla merkittävämpiä. Yksilölliset erot nimitaidossa aivan samankaltaisten, samaa sukupuolta olevien ja muutoinkin samankaltaisista oloista olevien välillä voivat olla suuria. Pälkäneen Laitikkalassa 15-vuotiaan maatalon pojan nimitaito oli selvästi suurempi kuin 18-vuotiaan naapurin pojan, vaikka molemmat olivat koko ikänsä asuneet ja liikkuneet samoissa maisemissa (Komppa 2001: 60). Saman kylän noin 25-vuotiaiden nuorten naisten nimitaidoissa oli myös mittava ero (Ainiala ym. 2000: 342–344). Enemmän nimiä käyttävät ja osaavat nuoret ovat niitä, jotka ovat vaikkapa hiihto- ja patikkaretkillään, rallikisoja seuratessaan, veneillessään tai hirvimetsällä ollessaan liikkuneet laajemmalti kylässä ja ovat muutoinkin kiinnostuneempia esimerkiksi luonnosta, maataloudesta ja ylipäänsä omasta asuin- ympäristöstään. Tällaiset erot nimitaidossa ovat ymmärrettäviä ja luonnollisia: kaikilla on omat tarpeensa puhua ympäristönsä paikoista ja kukin osaa ja käyttää nimiä juuri sen verran kuin tarvitsee.

Vaikka nimitaitoa viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana on tutkittu enemmän kuin sitä edeltäneenä aikana yhteensä, ovat tietomme nimitaidosta vielä kaikkiaan melko vähäiset. Nimitaitotutkimusta on siis tarpeen tehdä edelleen. Tähän asti on tutkittu vain maaseudun asukkaiden nimitaitoa, joten kaupunkilaisten nimitaidosta ei tiedetä vielä mitään. Onneksi kaupunkinimistöhankeen piirissä on kuitenkin jo nyt syntymässä useampia tutkimuksia tästäkin aiheesta.

Tähänastisista nimitaitotutkimuksista on hyvä uusia tutkimuksia tehdessä ottaa opiksi. Nimitaitotutkimusta tulisi tehdä mahdollisimman ennakkoluulottomasti, eikä tutkija saisi valmiiksi ottaa kantaa siihen, kuka on hyvä nimientaitaja, kuka ei. Tämä sama ohjenuora pätee myös ylipäänsä nimistönkeruuseen: kerättiinpä nimistöä mitä tutkimustarvetta varten tahansa, on kaikkia tutkimuksessa mukana olevia haastateltava itsenäisesti ja tasapuolisesti ja pyrittävä saamaan mahdollisimman kattavasti esiin se nimistö, jota haastateltava käyttää.

VIITTEET

¹Tutkimushankkeessa kaupunkinimistö määritellään kaupunkimaisen ympäristön nimistöksi. Sen vastakohdaksi voi puhua maaseutunimistöä, maaseudulla ja maaseutumaisemassa käytetystä nimistöä. Aiemmin tällaista termiä ei tietääkseni ole käytetty, koska ei ole ollut tarvetta erikseen nimetä sitä, joka itsestään selvästi on paikannimistöntutkimuksen ja -keruun pääkohde. Jo nyt tilanne on kuitenkin muuttunut, ja tulevaisuudessa kaupunkinimistön tutkimus vahvistunee entisestään. Kaupunkinimistön vastakohtaparina on maaseutunimistö epäilemättä monesti tarpeellinen ja käyttökelpoinen termi.

²Moni nimestäjä on huomannut, kuinka suotuisaa on haastatella samaa opasta kahteen tai useampaankin otteeseen, eri päivinä. Opas on ensimmäisen haastattelun aikana tullut sisäistäneeksi asian ja jäänyt kysyttelemään sitä mielessään; näin hänen mieleensä tulee usein myöhemmin nimiä, jotka ensimmäisen nimestyskerran aikana eivät vielä ole tulleet mainituiksi. Ne hän jopa ylös kirjattuaan osaa kertoa nimestäjälle toisella haastattelukerralla. Joillakin on kokemuksia myös innokkaista ja nimiasialle omistautuneista oppaista, jotka ensimmäisen nimestyskerran jälkeen toimittavat nimitietoja nimestäjälle myöhemminkin, vaikkapa puhelimitse tai kirjeitse.

LÄHTEET

- AINIALA, TERHI 1997: *Muuttuva paikannimistö*. SKST 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AINIALA, TERHI 2000: Paikannimistön muuttuminen. – *Virittäjä* 3/2000 s. 355–372.
- AINIALA, TERHI 2001a: Nimistöntutkimus ja lähdekritiikki. – *Virittäjä* 1/2001 s. 57–59.
- AINIALA, TERHI 2001b: Larussa vai Lauttasaarella – kaupunkinimistö tutuksi. – *Kielikello* 2/2001 s. 9–11.
- AINIALA, TERHI – KOMPPA, JOHANNA – MALLAT, KAIJA – PITKÄNEN, RITVA LIISA 2000: Paikannimien käyttö ja osastaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – *Virittäjä* 3/2000 s. 330–354.

- ITKONEN, TERHO 1964: *Nimestäjän opas*. Toinen painos. Tietoliipas 21. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1997: *Nimestäjän opas*. Kolmas, uusittu painos. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten XIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KOMPPA, JOHANNA 2001: Kaksi perhettä, kolme sukupolvea, seitsemän nimimaisemaa. – Johanna Komppa, Kaija Mallat & Toni Suutari (toim.), *Nimien vuoksi* s. 45–64. Kielen opissa 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KURONEN, SANNA 2001: Lasten nimitaito Tohmajärvellä Tikkan ja Onkamon kylissä. Pro gradu. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- Nimiarkisto* <http://www.kotus.fi/aineistot/nimiarkisto>. 6.8.2001.
- NUUTTILA, PIA 2000: Paikannimistön muuttuminen Pyhtään Heilahdessa. Pro gradu. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NÄRHI, EEVA MARIA 1990: The Onomastic Central Archives – the Foundation of Finnish Onomastics. – Heikki Leskinen & Eero Kiviniemi (toim.), *Finnish Onomastics. Namenkunde in Finnland* s. 9–25. Studia Fennica 34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OLIN, KATRI 1993: Rakenteellisesti tunnusmerkkiset kysymykset nimestyskeskusteluissa – pragmaattista analyysia. Pro gradu. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 1997: Institutionaalinen keskustelu. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 177–203. Tampere: Vastapaino.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1996: Viljelijän kylä – kalastajan saaristo: ammatti nimitaidon taustana. – Ritva Liisa Pitkänen, Helena Suni & Satu Tanner (toim.), *Kielen kannoilla: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 20 vuotta* s. 102–118. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SLOTTE, PETER – ZILLIACUS, KURT – HARLING, GUNILLA 1973: Sociologiska namnstudier. – Kurt Zilliacus (toim.), *Synvinklar på ortnamn* s. 97–181. Skrifter utgivna av Svenska

litteratursällskapet i Finland Nr 454. Meddelanden från folk-kultursarkivet 1. Helsingfors.

TIITOLA, ULRIKKA 1992: Nimitaidosta ja paikannimien säilymisestä Kangasalan Saarikylissä. Pro gradu. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

VAUHKONEN, KAROLIINA 2000: Nimitaito Suonenjoen Karsikonmäen kulmakunnalla. Pro gradu. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.

KAIJA MALLAT

Lokalahden saarten ja karien nimet

Entinen Lokalahden pitäjä kuuluu nykyään Uuteenkaupunkiin ja sijaitsee sen eteläosassa, Selkämeren rannalla. Rannikko on erittäin rikkonainen, ja saaria on yhteensä satoja. Myös nykyinen mannerosa on aiemmin ollut saaristoa, joka nopean maan kohoamisen vuoksi on kasvanut yhteen. (Suomenmaa 5: 63.)

Käsittelen tässä artikkelissa Lokalahden länsipuolisen merialueen ja Lautveden saarten ja karien nimiä. Viimeksi mainittu on suuri merenlahti, joka on kuulunut Lokalahteen, Kalantiin ja Uuteenkaupunkiin (nykyään alue on kokonaan Uttakaupunkia). Nimien tarkoitteet kuuluvat Hakulan, Hylkimyksen, Lokalan, Lopmeren, Riihirannan ja Varanpään maarekisterikyliin. Aineiston ovat keränneet Jaana Porkka¹ ja Kaija Mallat kenttäretkellä kesällä 1991. Se sisältää yhteensä 150 nimeä, joilla on 120 tarkoitetta. Aineisto on rajattu nimien, ei niiden nykyisten tarkoitteiden mukaan: käsittelyyn ovat päässeet myös ne nimet, joista selvästi näkyy, että niiden aiempi tarkoite on ollut saari tai kari. Sellaisia mielestäni ovat nimet, joiden jälkiosana on 'saarta' tai 'karia' tarkoittava maastotermi, ja ne epeksegeettiset nimet, joiden määriteosan jälkikomponenttina on vastaavanlainen appellatiivi. Nimien tarkoitteista 27 on niemiä, 2 (maa)-alueita sekä 1 maakannas ja pelto – aineistossa on siis yhteensä 31 muun tarkoitteen kuin saaren tai karin nimeä.

Ylivoimaisesti yleisin perusosa on *kari*; sen sisältäviä nimiä on 68 kappaletta. Lisäksi aineistossa on viisi epeksegeettistä niemenimeä, joiden määritteessä esiintyy *kari*. Kentältä saamiene tietojen mukaan *kari* merkitsee Lokalahdella 'pientä luotoa; nykyisin usein myös niemeä', lisäksi sillä on merkitys 'kiviröykkiö, maankohouma peltojen keskellä'. Rannikolla 'pienen saaren' merkitys on yleinen, mutta Pyhänrannan ja Kalannin seudulla *kari* voi olla myös 'vedenalainen tai hiukan pinnan yläpuolelle pistävä kivi, kallio' tai 'kivikko, sora- tai hiekkamatalikko' (Pitkänen 1985: 91). *Karin* synonyymi on *karra*, joka esiintyy nimivarianteissa *Karra ~ Kitlankarra*. Pienten saarten nimissä ovat perusosina myös *kallio* (2), *kloppi* (5) ja *klupu* (1), joista Lokalahden nimikokoelmissa ei kuitenkaan ole appellaatiivitietoja. *Riutalla* lokalahtelaiset tarkoittavat 'osittain vedenalaista kivikkoa' tai 'matalaa saarta, vedenpäällistä kivikasaa'. Appellatiivi sisältyy I:een aineistoni nimeen; joissakin se on monikkomuodossa *riutat*. Kaksi tarkoitteista on saanut yksiosaisen nimen *Riutta*.

Luoto-perusosaisia nimiä tutkimusalueella on yhteensä 10 – yksi niistä on *Kuliluodon* yksiosainen rinnakkaisnimi *Luoto*. Lokalahdella *luoto* on 'selvästi *karia* isompi, usein asuttu saari'. Länsimurteissa *luodolla* voidaan tarkoittaa myös 'pientä saarta', mutta Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa *luodot* ovat suuria (Pitkänen 1985: 88). Luotojen kokoisia tai jopa niitä isompia saaria ovat *maa*-perusosaisten nimien tarkoitteet (vrt. Pitkänen 1985: 81); *maita* on Lokalahden aineistossa kuusi. *Luoto* ja *maa* ovat Lokalahdella ilmeisesti synonyymejä, sillä useilla nimillä on epeksegeettisiä variantteja, joissa termit vaihtelevat. Esimerkiksi *Kuliluodon* varianttina on *Kuliluodonmaa*, *Vasikkamaan* varianttina *Vasikkamaanluoto* ja *Pitkäluodon* varianttina *Pitkäluodonmaa*. Muiden perusosa-appellatiivien välisestä variaatiosta on vain yksi esimerkki: *Haavaista* voidaan kutsua myös sekä *Haavaistenkariksi* että *Haavaistenluodoksi*. Tässä tapauksessa variaatio saat- taan olla alun perin diakronistakin, sillä maan jatkuva kohoaminen on muuttanut ja edelleenkin muuttaa rannikon muotoa ja saarten kokoa.

Ritva Liisa Pitkänen on tutkinut saarta tai *karia* tarkoittavia perusosia mm. Rymättylän, Kustavin ja Kotkan nimiaineistoissa (1972: 333–359). Suhteessa tarkoitteen kokoon perusosat näyttävät jonkin verran vaihtelevan – tosin *karit* ovat kaikkialla pienimpiä ja

maat suurimpia, kuten Lokalahdellakin. Pitkäsen tutkimusalueista Kustavi on alueellisesti lähinnä Lokalahtea. Niiden nimistöt muistutavatkin perusosiltaan jossain määrin toisiaan: kummassakaan pitäjässä ei tunneta Suomessa muuten tavallista appellatiivia *saari*. Kustavissa ovat puolestaan käytössä ruotsalaislainat *holma* ja *skeri*, jotka molemmat produktiiveina maastotermeinä puuttuvat Lokalahdelta. Kiintoisin seikka on ehkä kuitenkin se, että *luodon* ja *maan* välinen ero tuntuisi Kustavissa olevan selvästi suurempi kuin Lokalahdella. Kustavissa *luoto* näyttäisi olevan lähinnä samaa kokoa kuin *holma* ja *skeri*. Kahdessa muussakin Pitkäsen tutkimuspitäjässä *maat* tarkoittavat selvästi suurimpia saaria. Yksinkertaistettuna tutkimusalueiden appellatiivit voisi esittää tarkoitteiden kokojärjestyksessä isoimmasta pienimpään seuraavasti: Kotka (*saari* ~ *maa*, *kari* ~ *luoto*); Kustavi (*maa*, *holma* ~ *luoto* ~ *skeri*, *kari*); Rymättylä (*maa*, *saari*, *luoto*, *kari*); Lokalahti (*maa* ~ *luoto*, (~) *kari* ~ *karra* ~ *kloppi* ~ *klupu*). Rymättylän systeemi näyttäisi olevan selkeydessään toinen ääripää, Lokalahden systeemi puolestaan runsaassa variaatiossaan toinen. Variaation todellisesta määrästä on tosin vaikea sanoa mitään varmaa, sillä keruutilanteessa sitä ei ole erityisesti tarkkailtu. Ritva Liisa Pitkänen ei artikkelissaan sitä paitsi ole edes pyrkinyt katsomaan asiaa erityisesti kielellisen vaihtelun näkökulmasta.

Lokalahden aineistossa perusosa-appellatiivien vaihtelu näyttää siis tavalliselta. Vielä sitäkin merkittävämpää on kuitenkin nimen muuntyyppinen variaatio. Rinnakkaisnimisyys on jopa saman oppaan puheessa hyvin yleistä, mikä on varsin yllättävää. Nimivarianttien vaihteluun ovat aiemmin kiinnittäneet huomiota ainakin Saulo Kepsu (1982: 116) ja Laila Lehikoinen (1988: 257). He molemmat katsovat sen osittain johtuvan siitä, että nimenkäyttäjälle nimen kieliasu ei ole yhtä tärkeä kuin nimi-idea: hän saattaa muistaa vain nimi-idean ja ilmaista sen eri yhteyksissä erilaisin kielellisin keinoin. Lokalahden esimerkeistä tämä pätee kuitenkin vain osaan. Esimerkiksi *Koikaria* saatetaan kutsua myös *Elvinkariksi*, *Itäkloppiä* *Itä-Kopoksi*, *Pohi-Kopoksi* tai *Puurokariksi* ja *Länsikloppiä* *Länsi-Kopoksi*. *Elvinkari* ja *Koikari* poikkeavat toisistaan myös nimi-idealtaan, samoin *Itä-* ja *Pohi-*määritteiset nimet *Puurokarista*. Ilman nimenomaan tämän kysymyksen selvittämiseen tähtääviä kenttätutkimuksia on kuitenkin

mahdoton sanoa, millaista variaatio tarkemmin on luonteeltaan; onko vaihtelu täysin vapaata vai onko se tilanteista.

Eri nimiä paikoista voivat luonnollisesti käyttää eri ihmiset, vaihtelu saattaa siis olla myös idiolektista. Näyttää jopa siltä, että samoissa tai vierekkäisissä, hyvin lähellä toisiaan sijaitsevilla saarissa asuvilla oppailla on läheisistä vesialueista käytössä osin erilainen nimitys. Varsinkin kaksi kalastajaa (PR ja VH) poikkeavat käyttämänsä nimityksen suhteen jossain määrin sekä muista että toisistaan. Molemmat ovat omia oppaitani. Keruuajankohtana PR oli 62-vuotias ja VH 87-vuotias – eroja saattaa siis selittää ainakin ikä. VH asui Kuliluodossa vain kesäisin ja kalasteli enää kotitarpeiksi. PR asui luodossa vakituisesti ja oli seudun merkittävin ammattikalastaja, troolipyynnin lisäksi hän kasvatti kalaa. Myös nimitarpeen ja kenties-reviirinkin (termistä ks. Ainiala ym. 2000) erilaisuus vaikuttaa käyttönimistöön: VH liikkui lähinnä pienellä alueella Kuliluodon ja mantereiden välillä, PR:n pyyntimatkat puolestaan ulottuivat kauas avomerelle. PR ja VH kuuluivat siis osittain myös erilaisiin nimenkäyttäjyhteisöihin, ja on ymmärrettävää, että yhteisöt nimeävät paikkoja omasta näkökulmastaan. Omassa aineistossani selkein esimerkki tästä ovat Kustavin ja Lokalahden rajalla sijaitsevat saaret *Iso-Varestus* ~ *Rouskeri* ja *Vähä-Varestus* ~ *Tuusi*. Ensin mainittuja nimiä käytetään Kustavissa, jälkimmäisiä Lokalahdella.

Tyypillistä paikannimien käytössä on myös tilanteinen vaihtelu: kuulijasta tai kuulijoista riippuen puhuja saattaa käyttää eri nimiä tai nimen eri muotoja. Jokaiselle nimestäjälle lienee tuttua, että varsinkin yksiosaisista nimistä käytetään vieraan kuullen usein epeksegeettistä asua. Paikan laji on niin olennainen seikka, että sitä korostetaan, jollei se itse nimestä käy ilmi. Onkin luultavaa, että vaikka nimikokoelmista muuten uupuu tietoja variaatiosta, epeksegeettiset nimiasut ovat niissä hyvin edusteilla. Niinpä minunkin muistiinpanoissani *Haavaistenluoto* on ennen *Haavaista* ja *Reimarinriutta* ennen *Reimaria*. Omassa yhteisössä epeksegeettisten nimien käytölle on tarvetta oikeastaan vain silloin, kun samannimisistä paikkoja on useampi kuin yksi ja niiden tarkoitteet ovat keskenään erilaisia. Kyseeseen tulevat lähinnä metonymiset siirrynnäiset ja niiden kantanimet (esim. *Niittuluoto*, luoto ja luodossa oleva talo). Useimmiten

näissäkin tapauksissa paikan laji tosin käynee puhetilanteessa ilmi muutenkin. Tilanteiseen vaihteluun kuuluu myös nimien "tyyliarvo". Leikillisiä tai jopa pilkallisia nimiä tietenkin vältetään muodollisemmissa yhteyksissä. *Pitkäluodon* muotoon perustuva rinnakkaisnimi *Pikku-Englanti* on tästä hyvä esimerkki.

Lokalahden karit ovat yllättävän – voisi jopa luulla, että häiritsevän – usein saaneet saman nimen. Suhteellisen pienellä merialueella on kolme *Kata(va)-*, *Keski-*, *Pete(i)-* ja *Välikaria* sekä neljä *Koi-*, *Lep(pä)-* ja *Pääkaria*. Näin tiheään voivat yleensä toistua vain mikrotoponyymit (vrt. Santakivi 1979: 92, 101, 105). Varsinkin samannimisiiä luonnonpaikkoja on harvoin esimerkiksi yhden kylän alueella useita. Sen sijaan viljelysnimet voivat toistua talosta taloon, koska ne ovat niin kutsuttua tilakohtaista nimitystä, jota käyttää tavallisesti vain oma väki. Karit ovat toki pieniä paikkoja, siinä mielessä niiden nimet ovat monesti mikrotoponyymejä. Toisaalta niiden nimet usein kuitenkin tunnetaan laajalti, joten osa niistä täyttää makrotoponyymien kriteerit. Käytössä nimet eivät kuitenkaan voi mennä keskenään sekaisin, ja siksi yhteisöllä on keinonsa välttää sitä. Tarpeen mukaan nimiä täydennetään tarkentavilla määritteillä, joita näyttää olevan kahdenlaisia: nimeen voidaan liittää joko maanomistajan tai läheisen luodon nimi. Niinpä *Pihlavakari* voi tarkoitteestaan riippuen olla joko *Kitlan Pihlavakari* tai *Kukkerlan Pihlavakari* ja *Pohikari* joko *Kirstan Pohikari* tai *Hylkimyksen Pohikari*. Systeemi on ilmeisesti niin toimiva, että määritteitä liitetään satunnaisesti sellaisiinkin nimiin, jotka eivät niitä välttämättä tarvitsisi. Karien sijaintia tarkennetaan mielellään läheisen luodon nimellä: *Hepo* ~ *Hyyppiön Hepo*, *Kloppi* ~ *Hylkimyksen Kloppi*, *Reimari* ~ *Hylkimyksen Reimari*. Lisäksi varsinkin vesistönimissä muuallakin tavallinen vaihtelu *Hyyppiö* ~ *Iso-Hyyppiö*, *Petekari* ~ *Iso Petekari* on Lokalahdelakin yleistä. Tällä tavoin erotellaan useimmiten kaksi lähekkäistä saarta, joista pienemmällä on *Vähä*-alkuinen nimi. Aineistossani on kiintoisa esimerkki siitä, kuinka pitkän ketjun erilaiset variantit saattavat muodostaa. *Hylkimys* nimittäin tunnetaan myös nimillä *Iso-Hylkimys*, *Isomaa* ja *Hylkimyksen Isomaa*.

Karit ovat Lokalahden nimisysteemissä selvästi eri asemassa kuin luodot, joiden nimet eivät ensinnäkään toistu. Toiseksi määritteet

Kata(va)-, Keski-, Koi-, Lep(pä)-, Pete(i)- ja Pää- liittyvät alueen nimistössä lähinnä vain perusosiin *kari* ja *riutta*. Ainoina poikkeuksina ovat *Katavaniemi* ja *Koiluoto*. Kareja on tapana nimetä erilaisin perustein kuin luotoja, jotka ovat niitä isompia. Ilmiö on tuttu myös maamme ruotsinkielisessä saaristossa (ks. Zilliacus 1989: 43–48). Osittain tämä johtuu varmaankin käytännön syistä: pienillä, ajoittain ehkä veden peitossakin olevilla kareilla on vähän toisistaan poikkeavia ominaisuuksia. Toisaalta alueella, jolla maa kohoo nopeasti, luodoilla ja kareilla on myös selvä ikäero. Nimen ikä saattaa vaikuttaa nimeämisperusteisiin, kuten nimettävän paikan lajikin (ks. esim. Mallat 1997: 102–103).

Karit ja riutat ovat useimmiten saaneet nimensä joko sijainnistaan tai paikalla esiintyvistä kasveista ja eläimistä. Kasveista jo aiemmin mainittujen puunnimitysten lisäksi nimien määritteinä ovat *Pihlava-*, *Mansikka-* ~ *Mansikais-*, *Ruoko-* ja *Tuomi-*, ja tähän ryhmään kuulunee myös *Humalkarin* määrite. Eläimennimityksen sisältävät ainakin määritteet *Hylkeen-*, *Lintu-*, *Loukeen-* (*loue* 'lokki'), *Mato-*, *Siian-* ja *Silakka-*. Paikan käyttöön kesälaitumena viittaa puolestaan nimi *Lammaskari*. Myös paikalla olevat tai olleet artefaktit ovat päässeet nimiin, tosin selvästi kasveja ja eläimiä harvemmin. Merimerkit ovat hyvin odotuksenmukaisia artefakteja nimenomaan karien ja matalikoiden nimissä – nehan ovat liikkumisen kannalta erittäin keskeisiä ja myös näkyviä. Sekä *Kumpel-* että *Reimari* esiintyvät nimistössä.

Sijainti on Suomen paikannimistön tavallisin nimeämisperuste. Lokalahden karien ja matalikkojen nimissä se on suurin piirtein yhtä yleinen kuin paikalla esiintyvä tai oleva. Sijaintia ilmaisevat esimerkiksi usein toistuvat nimet *Keski-* ja *Pääkari*. *Pääkarit* sijaitsevat isompien karien tai luotojen välittömässä läheisyydessä, niiden päässä. Kuliluodon lounaiskolkassa – itse asiassa jo luotoon kiinni kasvaneena – on yksi Lokalahden *Pääkareista*. Siitä luoteeseen, mantereelta ja asutuksesta katsoen luodon takana, sijaitsee *Takakari*. Näiden kahden väliin jää sitten *Keskikari*. Nimien tiheän toistumisen mahdollistaakin varmaan juuri se, että tarpeen tullen nimeä voidaan tarkentaa läheisen luodon nimellä, kuten *Kolkinmaan Takakari* tai *Kuliluodon Takakari*. Toimiva tapa sijainnin ilmaisemiseen ovat myös

ilmansuunnan nimitykset; Lokalahdella määritteinä ovat *Itä-*, *Länsi-* ja *Pohi-*. Nämäkin nimet muodostavat pareja tai ryhmiä, esimerkiksi propriiseen perusosaan *Kopo* liittyvät kaikki edellä mainitut määritteet. Tämä on tietysti hyvin taloudellinen nimeämistapa alueella, jolla täytyy erotella monia samanlaisia, toisistaan vain vähän poikkeavia paikkoja. Täydentävinä, sijaintia ilmaisevina määritteinä on käytetty myös lekseemejä *Ulko-* ja *Maa-*, jotka viittaavat tarkoitteen sijaintiin suhteessa mantereeseen. Sijaintiin perustuvat myös *Raja-*nimet sekä *Auk-kari* Pelluodonaukossa (*aukko* 'selkävesi') ja *Raumariutta* Haavaisen ja Tupluodon välisessä salmessa eli raumassa. Liittynnäisiä aineistossa on hyvin vähän; se onkin ymmärrettävää, sillä ne ovat käyttökelpoisimpia keskenään selvästi erilajisten paikkojen nimeämisessä.

Tavallisia aineistossa ovat parittain esiintyvät *Iso-* ja *Vähä-*määritteiset nimet, jotka viittaavat paikan (suhteelliseen) kokoon. Tarkoitteen ominaisuutta kuvaavat myös nimet *Vuorinen*, *Matala* ja todennäköisesti myös *Knalli*, joka liittyyneen tarkoitteen pyöreään muotoon. Omistus on antanut aiheen nimille *Elvin-*, *Jussin-*, *Maijan-* ja *Yrjönkari* sekä *Markkulan Matala*. Suhde ihmiseen on luultavasti myös *Luttu*-nimen takana, sillä *Luttu* tunnetaan *Lovi(i)san* hypokorisminä useissa Varsinais-Suomen ja Satakunnan pitäjissä (NA). *Porhonkarin* asiatausta on epäselvä, mutta *porho* merkitsee Lounais-Suomen rannikolla 'verkon kivipainoa'. Oikeastaan kokonaan aineiston ulkopuolelle tai ainakin sen marginaaliin kuuluu pitkänmallisen, tasaiseksi kuluneen rantakiven nimi *Kuutonpenkki*. Nimi esiintyy myös Rymättylän Pakinaisissa asussa *Kuuttopenkki*; nimilipun mukaan tämmännimisen salmen rannalla on rakennettu kuuttoja (Ritva Liisa Pitkänen 1975). Taivassalon *Kuutonpenkit* ovat rantakiviä, joihin kiinnitetyillä taljoilla veneet on vedetty talveksi ylös, ja Pyhänmaan *Kuutonpenkki* on ranta-alue. Appellatiivi *kuutto* merkitsee 'ruuhta, venettä' ja suppealevikkinen *Kuutto-* tai *Kuutonpenkki* on niiden säilytyspaikkoja tarkoittava metaforanimi.

Suurempien saarien, siis *maiden* ja *luotojen* nimet ovat perusteltuaan hieman toisenlaisia kuin karien (vrt. Zilliacus 1989: 43–45). Esimerkiksi sijaintiin perustuu vain nimi *Pohilainen*. Isompien tarkoitteiden nimet muodostavat tavallaan nimisysteemin rungon, jonka ympärille muu nimistö rakentuu. Ne poikkeavat muusta aineistosta

jossain määrin myös rakenteeltaan: joukossa on suhteessa enemmän yksiosaisia nimiä. Niitä on muodostettu esimerkiksi suffiksaation avulla, kuten nimet *Hylkimys*, *Varestus*, *Haavainen*, *Peteinen*, *Pohilainen* ja ilmeisesti myös *Hyyppiö*, joka mitä todennäköisimmin sisältää linnunnimityksen *hyyppi* 'huuhkaja'.

Luotojen nimistä näkyy muun muassa niiden moninainen merkitys elinkeinoille. *Hepo* ja *Vasikkamaa* ovat varmaankin olleet laidunmaina, *Niittuluodosta* on saatu ruokaa karjalle ja *Pelluodosta* ihmisille. Edellisiä hankalampi tulkittava on *Kuliluoto*. Appellatiivi *kuli* tarkoittaa '(venäläistä) niinistä jauhosäkkiä' ja esiintyy itämurteiden lisäksi kaakkoishämäläisissä ja pohjoispohjalaisissa murteissa (NA; SSA s.v. *kuli*). NA:n kokoelmissa sanalla on kuitenkin myös sellaiset merkitykset kuin 'kuusi korttelia pitkä puupulikka' Kalannista ja 'pyöreä, halkaisematon puu' tai 'lyhyt, puusta hakattu pölkkö' Lokalahdelta. Lisäksi Nousiaisten *Kulimäellä* kerrotaan säilytetyn tukkeja. Oletettavasti Lokalahden luodonnimeen sisältyy juuri jälkimmäinen *kuli*. *Hylkimyksen* arveltiin liittyvän hylkeenpyyntiin, ja kalastukseen ja merenkulkuun viittaa puolestaan *Hahtemaa*, joka sisältäneen sanan *haahti* 'alus, laiva, pursi'.

Kipari ja *Kirsta* ovat Lokalahdella sekä (entisen) saaren että talon nimiä. Ilmeisesti kulttuurinimet ovat primaareja, sillä *Kirstan* kuusi muualla maassa sijaitsevaa kaimaa tarkoittavat kaikki joko asumuksia tai viljelyksiä, ja *Kiparinkin* kahdeksasta kaimasta seitsemän. *Kipari* lienee alkuaan henkilönimikantainen ja sisältää 'laivuria, kipparia' merkitsevän ammatinnimityksen (vrt. Mikkonen & Paikkala 1984: 733). *Tuusin* vertailunimet puolestaan ovat kaikki hyvin pohjoisia (EnoT Kol Rov ATor Ranu), eikä niille tunnu löytyvän muuta lähtökohtaa kuin Ranualta saatu, yksittäinen appellatiivitieto, jonka mukaan sana merkitsisi 'puusta tehtyä (voi)rasiaa' (NA). Myös *Kolkinmaa* ja *Lemmiluoto* ovat sekä leksikaalisesti että asiataustaltaan hämäriä.

Alkuperäinen tarkoitukseni oli pienen aineiston avulla valottaa yhden alueen nimisysteemiä. Merialueen saariston nimissä on usein näkyvissä selkeä systeemi ja edusteilla monenlaiset nimenmuodostustavat ja nimien rakennetyypit – ne ovat siis mainiota materiaalia esimerkiksi opetuksessa. Käydessäni läpi kentällä tehtyjä muistiinpa-

noja hämmennyin kuitenkin yhä enemmän. Lokalahden systeemi ei ollutkaan olettamani kaltainen ja herätti enemmän kysymyksiä kuin antoi vastauksia. Varsinkin nimien runsas variaatio ja tiheä toistuminen vaatisivat lisätutkimuksia nimenomaan kentällä. Tiedämme edelleen valitettavan vähän nimien käytöstä ja varsinkin siitä, miten ja miksi nimivariantit eri tilanteissa vaihtelevat. Lokalahden saariston tyyppinen, jatkuvasti luonnostaan muuttuva maisema saattaisi tarjota erinomaisen ympäristön tällaiselle tutkimukselle.

VIITTEET

¹ Jaana Porkka on tätä artikkelia varten antanut käyttööni kentällä tekemänsä muistiinpanot, mistä kiitos.

LÄHTEET

- AINIALA, TERHI – KOMPPA, JOHANNA – MALLAT, KAIJA – PITKÄNEN, RITVA LIISA 2000: Nimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – *Virittäjä* 3/2000 s. 330–355.
- KEPSU, SAULO 1982: Labilt namnbruk. – *Studier i nordisk filologi* 63 s. 114–120. Helsingfors: SLS.
- LEHIKONEN, LAILA 1988: *Kirvun talonnimet. Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 493. Helsinki: SKS.
- MALLAT, KAIJA 1997: Interpreting place names. – Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.), *You name it. Perspectives on onomastic research. Studia Fennica Linguistica* 7 s. 97–106. Helsinki: SKS.
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 1984: Suomalainen nimikirja. Sukunimet. *Suomen kielen sanakirjat* 6. Helsinki: Otava.

- NA = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto. Helsinki.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1972: Saarta tai karia tarkoittavia maastoappellatiiveja saaristonimissä. – Hannes Sihvo (toim.), *Kalevalaseuran vuosikirja 52. Nimikirja* s. 333–359. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalaisen lainanimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 418. Helsinki: SKS.
- SANTAKIVI, PEKKA 1979: Paikannimien toistuminen Hauholla, Lammilla ja Tuuloksessa. Pro gradu. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SLS = Svenska litteratursällskapet i Finland.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001.
- Suomenmaa 5*. Maantieteellis-yhteiskunnallinen tieto- ja hakuteos. Porvoo–Helsinki: WSOY 1973.
- ZILLIACUS, KURT 1989: *Skärgårdsnamn*. Helsingfors: SLS.

SARI SAARINEN

Karjankellot kalkattavat – Kotieläimennimityksiä ahvenanmaalaisissa paikannimissä

Pukkisaari, Vasikkahaka, Fårudden, Hästen... Kukapa meistä ei tuntisi paikannimiä, joihin sisältyy kotieläimennimitys. Hevoset, lehmät, lampaat ja vuohet ovat olleet erottamaton osa maaseutu- ja osittain kaupunkikulttuuriammekin aina viime vuosisadalle asti. Paikannimistössämme eläinten moninaiset merkitykset ja tehtävät heijastuvat muun muassa juuri edellä mainitun kaltaisten nimien kautta. Olen liseniaatintyössäni “Husdjursbeteckningar i östländska ortnamn” (Saarinen 1999) tutkinut kotieläimennimityksen sisältäviä nimiä Ahvenanmaan maakunnan itäosissa. Tässä artikkelissa esittelen työni tuloksia.

Tutkimustehtävä ja -aineisto

Tutkimuskohteenani ovat seitsemän ahvenanmaalaisen kunnan ne paikannimet, joihin sisältyy tai näyttää sisältyvän kotieläimennimitys. Kotieläimennimityksellä tarkoitan kaikkia hevosta, lehmää, lammasta tai vuohta merkitseviä appellatiiveja sekä yleisemmin karjaa merkitseviä appellatiiveja eli sanoja, jotka viittaavat epäsuorasti johonkin tai joihinkin yllä mainituista eläinlajeista. Aineistoon sisältyy siis niiden neljän kotieläimen nimitykset, joilla kautta vuosisatojen on ollut

suurin taloudellinen merkitys tutkimusalueella – kuten suuressa osassa maatamme muutoinkin. Hevoset, lehmät, lampaat ja vuohet muodostavat yhtenäisen ryhmän myös sikäli, että ne ovat ainoat kotieläimet, joita on säännöllisesti laidunnettu saarilla.

Keskeisimmät kysymykseni ovat: mitä kotieläimennimityksiä tutkimusalueen paikannimissä esiintyy, millaisten paikkojen nimissä niitä tavataan, mikä on nimien asiatausta ja miten nimet heijastavat sitä kulttuuria, jossa ne ovat syntyneet.

Pääosan aineistosta olen poiminut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa säilytettävistä SLS:n (Svenska litteratursällskapet i Finland) paikannimikokoelmista. Useimmat kokoelmista on kerätty 1950- tai 1960-luvulla. SLS:sta saatua aineistoa olen täydentänyt mm. haastatteleamalla alueen asukkaita ja käymällä läpi kutakuinkin kaiken saatavissa olleen karttamateriaalin. Näin olen saanut kokoon 486 paikannimeä, joista 388 on eläviä (tai ainakin vielä 1950-luvulla eläneitä) kantanimiä ja 98 muunlaisia nimiä: jo käytöstä hävinneitä paikannimiä, nimiä, jotka eivät sisällä kotieläimennimitystä, vaikka ensi silmäyksellä siltä vaikuttaisikin sekä mahdollisesti muutamia määriteliitynnäisiä.

Tässä artikkelissa käsittelen ainoastaan 388 ns. elävän kantanimen joukkoa. Tutkimusalueen kuntien kesken nimet jakaantuvat seuraavasti: Brändö 97, Föglö 85, Vårdö 60, Kumlinge 55, Kökar 38, Sottunga 34 ja Lumparland 19 nimeä.

Aineiston nimien tarkka ikääminen on vaikeaa. Ainoastaan muutamasta on kirjallisia tietoja 1400–1600-luvuilta. Noin puolet nimistä mainitaan ensimmäisen kerran 1700- tai 1800-luvun, noin puolet vasta 1900-luvun lähteissä. Maankohoamisen perusteella olen pystynyt ikäämään muutamia nimiä keskiaikaisiksi. Useimmat ovat kuitenkin todennäköisesti syntyneet kolmen viime vuosisadan aikana. Vuohennimityksen sisältävät nimet lienevät kaikki syntyneet viimeistään 1900-luvun alussa, koska sen jälkeen ei alueella juuri ole vuohia pidetty.

Tutkimusalue

Brändö, Föglö, Kumlinge, Kökar, Lumparland, Sottunga ja Vårdö sijaitsevat Ahvenanmaan pääsaaren itäpuolella. Käytän alueesta nimitystä "Ahvenanmaan saaristo" vastakohtana muulle Ahvenanmaalle, "manner-Ahvenanmaalle". Ahvenanmaan saaristosta ei juuri ole tehty arkeologisia löytöjä, jotka osoittaisivat alueella olleen asutusta nuoremalla rautakaudella. Manner-Ahvenanmaalta tällaisia löytöjä on sitä vastoin runsaasti. Yhä useampi arkeologi, historioitsija ja nimistöntutkija pitää todennäköisenä, että Ahvenanmaan saariston asutus on katkennut 900-luvulla ja että alue on saanut nykyisen asutuksensa vasta keskiajalla, noin 1100-luvulta lähtien. Asutushistoriallisesti alue on siis suhteellisen yhtenäinen ja eroaa manner-Ahvenanmaasta. (Ks. lähemmin esim. Hellberg 1987: 11–12.) Myös murteeltaan itäinen Ahvenanmaa eroaa läntisestä, joskin tutkimusalueen sisälläkin on eroja (ks. lähemmin Saarinen 1999: 44–47).

Ahvenanmaan saariston kokonaispinta-ala on 4 434 km², josta maata on 551 km² (Statistisk årsbok för Åland 1999: 24). Maa-ala muodostuu tuhansista erikokoisista saarista, luodoista, kareista ja kivikoista, joten maisema on yleiskuvaltaan hyvin pirstaleinen. Läntisiä osia hallitsevat havumetsät ja runsaslajiset lehtoniityt ja keskiosia sekametsät. Itäosissa kasvaa lähes yksinomaan matalaa lehtimetsää, ja lukemattomat pienet, lähes paljaat karit ja luodot lisäävät saariston karua yleisilmettä.

Kulttuuritaustasta

Nimet syntyvät ja niitä käytetään aina tietyssä kulttuurissa, jonka tunteminen on ensiarvoisen tärkeää nimien tulkitsemisen ja niiden taustan ymmärtämisen kannalta. Kun tarkastellaan ahvenanmaalaisia paikannimiä, joihin sisältyy tai näyttää sisältyvän kotieläimennimitys, on olennaista tuntea mm. karjanhoidon merkitys ja käytänteet alueella niiden vuosisatojen aikana, joina nimet ovat syntyneet.

Esitykseni nimien taustalla olevasta kulttuurista perustuu tekemiini haastatteluihin Ahvenanmaan saaristossa sekä kirjallisuus-

desta ja arkistolähteistä saatuihin tietoihin. Tarkemmat tiedot suullisista lähteistä käyvät ilmi lisenasiaatintutkimuksestani (Saarinen 1999: 30–44, 242).

Omavaraistaloudessa karjanhoito liittyi läheisesti maanviljelykseen. Ilman kotieläimiä oli lähes mahdotonta tulla toimeen. Karussa saaristossa jokapäiväinen leipä hankittiin pieninä palasina maanviljelyn, kalastuksen ja karjanhoidon avulla pitkälle 1900-luvulle saakka. Maa-alaan suhteutettuna saaristoahvenanmaalaisilla oli läpi vuosisatojen huomattavan paljon karjaa mannerahvenanmaalaisiin verrattuna (ks. esim. Radloff 1795: 194). Suuret eläinmäärät mahdollisti laajamittainen asumattomien saarien käyttö laitumena. Kotisaarten viljelykset ja metsät saivat kasvaa rauhassa, kun karja oli muualla ainakin osan ulkolaidunkautta.

Asumattomat saaret oli jaettu kyläkunnittain. Jokaisella saarella ja luodolla oli arvo sen mukaan, kuinka monta päivää tai viikkoa sillä voitiin pitää tiettyä kotieläintä. Monet saaret olivat niin pieniä tai karuja, että ravintoa riitti vain muutamaksi päiväksi. Eläinten kuljetukset laidunten välillä veivätkin paljon aikaa. Kasvillisuudeltaan rehevämmillä saarilla pidettiin yleensä lehmii ja hevosia, karummilla lampaita ja vuohia. Eri eläinlajien lisäksi myös saman lajin naaraat ja urokset laidunsivat toisistaan erillään suuren osan vuotta. Tällä pyrittiin säätelemään eläinten lisääntymistä. (Andersson 1945: 233; Ahlbäck 1955: 256; Blomqvist & Jaatinen 1977: 98–100.)

Kotieläimistä arvokkain ja arvostetuin oli hevonen. Tämä agraariyhteiskunnan sekatyömies oli tarpeellinen paitsi maanviljelys- ja metsätöissä myös kuljetuksissa ja talvinuotanvedossa. Koska hevosia tarvittiin lähes ympäri vuoden, se sai yleensä laidunmaa kotitiluksilla tai jollakin läheisellä saarella. Sopivista laidunmaista oli kuitenkin usein pulaa, ja hevoset jouduttiin joskus viemään kauemmaksi. Talvisin eläimiä näki mm. jääteillä ja talvinuotanvetopaikoilla. Hevoset liikkuivat siis hyvin paljon saariston eri osissa.

Lypsykarjan pito oli omavaraistaloudessa välttämätöntä. Köyhimmätkin torpparit omistivat lehmän tai pari. Samoin kuin hevosille, myös nautakarjalle pyrittiin löytämään laidun kotisaarelta, mutta usein eläimet oli pakko uittaa tai viedä veneillä muualle. Joka-

aamuiset ja -iltaiset lypsymatkat veivät silloin paljon aikaa, ja lypsäjät yöpyivätkin mielellään karjasuojissa, joita joillekin laidunsaarille rakennettiin. (Andersson 1945: 241; Blomqvist & Jaatinen 1977: 70; Sundberg 1993: 191–192.)

Sonneja pidettiin lehmien astutusta varten vain muutamassa talossa kerrallaan. Härkiä käytettiin vetojuhtina hevosten rinnalla, eniten 1700- ja 1800-luvuilla. Ahvenanmaan saaristossa härät eivät kuitenkaan koskaan saavuttaneet yhtä suurta suosiota kuin manner-Ahvenanmaalla. (FMK 99; FMK 125; Ramsdahl 1927: 48; Ahlbäck 1983: 380–386.)

Pienkarjaa sen sijaan pidettiin monen vuosisadan ajan Ahvenanmaan saaristossa huomattavasti enemmän kuin muualla maakunnassa. Hyvin paljon lampaita ja vuohia oli tutkimusalueen itäosissa, missä nautakarjan kasvattamisen edellytykset olivat erityisen huonot. Karut pikkusaaret ja luodot toimivat pienkarjan laidunmaina, ja eläimet saivatkin olla niillä suuren osan vuotta omissa oloissaan.

Lampaita kasvatettiin ennen kaikkea villan ja lihan vuoksi, mutta myös niiden maitoa käytettiin vielä 1800-luvun puolivälissä. Vuohesta saatiin niin ikään mm. lihaa, villaa ja maitoa. ”Köyhän miehen lehmän” pitämisessä oli kuitenkin omat ongelmansa. Uteliaana, kekseiliänä, ketteränä ja kaikkiruokaisena eläimenä vuohi sai usein aikaan tuhoja. 1700-luvulla vuohtien suosio alkoi laskea voimakkaasti, ja 1800-luvulla luotiin kyläkohtaisia säädöksiä, joissa rajoitettiin vuohtienpitoa tai kiellettiin se kokonaan. Alueen viimeiset vuohtet myytiin Kökarissa vuonna 1925. Aivan viime vuosikymmeninä vuohtia on jälleen alkanut ilmestyä Ahvenanmaan saaristoon. (FMK 125; Ahlbäck 1955: 252, 270–275; Ahlbäck 1983: 349; Danielsson 1972: 109–110.)

Kotieläimennimitykset

Ahvenanmaan saariston paikannimistössä esiintyy ainakin 21 erilaista kotieläimennimitystä. Hevosennimityksiä ovat *hors* ‘hevonen; tamma’, *häst* ‘hevonen’ ja *märr* ‘tamma’. Lisäksi aineistossa on yksittäisiä nimiä, joihin mahdollisesti sisältyy substantiivi *fållunge* ‘varsa’, *föl* ‘varsa’ tai *kamp* ‘(vahva, kärsimätön) hevonen’. Nautakarjan-

nimityksiä ovat *kalv* 'vasikka', *ko* 'lehmä', *kviga* 'hieho', *nöt* 'nautta', *oxe* 'härkä; sonni' ja *tjur* 'sonni'. Lampaannimityksiä on niin ikään kuusi: *bässe* 'pässi', *får* 'lammas; uuhi', *gumse* 'pässi', *immer* ~ *gimmer* 'nuori uuhi, uuhikaritsa', *lamm* 'karitsa' ja *tacka* 'uuhi'. Aineistossa on myös nimiä, joiden voisi olettaa sisältävän substantiivin *bagge* merkityksessä 'pässi'. Näin ei selvitykseni mukaan kuitenkaan ole. (Ks. lähemmin Saarinen 1999:144–147.) Vuohennimityksiä aineistossa on neljä: *bock* 'pukki', *get* 'kuttu; vuohi', *kill* 'kili' ja *killing* 'kili'. Yleisemmin karjaan viittaavat *fä* 'karja' ja *söd* 'karja; pienkarja, erityisesti lampaat'.

Taulukko 1. Kotieläimennimitykset Ahvenanmaan saariston paikanimissä.

Kotieläimen nimitys	Paikannimien lukumäärä
<i>häst</i>	65
<i>ko</i>	62
<i>kalv</i>	43
<i>get</i>	37
<i>bock</i>	34
<i>oxe</i>	23
<i>killing</i>	21
<i>hors</i>	20
<i>får</i>	15
<i>gumse</i>	15
<i>lamm</i>	3
<i>märr</i>	12
<i>söd</i>	7
<i>bässe</i>	6
<i>kill</i>	6
<i>fä</i>	2
<i>immer (gimmer)</i>	2
<i>nöt</i>	2
<i>kviga</i>	1
<i>tacka</i>	1
<i>tjur</i>	1
	<hr/> 388

Jokaista eläinlajia edustaa siis useampi nimitys, joista osa on koko eläinlajiin viittaavia, osa viittaa tietynikäiseen tai tiettyä sukupuolta olevaan eläimeen. Nimitysten moninaisuus osoittaa, kuinka tärkeää ja luonnollista agraariyhteiskunnassa oli erotella eläimet iän ja sukupuolen mukaan. Jokaisen nimityksen taakse kätkeytyy ajatus siitä, millä tavoin tiettyä eläintä on hoidettava ja mikä sen merkitys ja arvo on.

Taulukosta 1 näkyy, kuinka yleisiä eri nimitykset aineistossa ovat. Kaikkein yleisimmät nimitykset ovat *häst* (16,8 %) ja *ko* (15,9 %). Jompikumpi näistä sanoista sisältyy siis kolmannekseen aineiston nimistä. Jokin viidestä yleisimmästä nimityksestä (*häst*, *ko*, *kalv*, *get*, *bock*) esiintyy kahdessa kolmasosassa kaikista nimistä. Toisaalta kuusi kotieläimennimitystä (*fä*, *immer*, *nöt*, *kviga*, *tacka* ja *tjur*) esiintyy aineistossa vain kerran tai kahdesti. Vaikka erilaisia nimityksiä siis kaiken kaikkiaan on paljon, vaihtelu paikannimissä on käytännössä suhteellisen vähäistä.

Nimistön luonne ja ominaispiirteet tulevat ehkä parhaiten esille verrattaessa sitä muiden alueiden nimistöön. Tätä varten olen kerännyt SLS:n kokoelmista omaa aineistoani vastaavat mannerahvenanmaalaiset paikannimet. Nimiä on suunnilleen yhtä paljon kuin varsinaisessa tutkimusaineistossani, mutta erilaisia kotieläimennimityksiä on vain 18. Yli neljännekseen kaikista nimistä sisältyy substantiivi *kalv*. Jokin viidestä yleisimmästä nimityksestä (*kalv*, *ko*, *oxe*, *häst* ja *bock*) esiintyy peräti 75 prosentissa nimistä. Vaihtelu on siis vielä vähäisempää kuin saariston nimistössä.

Kalv-nimien yleisyys manner-Ahvenanmaalla selittyy ainakin osittain *Kalvhagen*-nimien suurella määrällä (yli 60 esiintymää). Nimellä on appellatiivinen homonyymi *kalvhage*, minkä vuoksi sen esiintyminen eri paikannimikokoelmissa vaihtelee. Kaikki nimestäjät eivät ole ottaneet kokoelmiinsa tämän tyyppisiä ilmauksia lainkaan, koska he eivät ole pitäneet niitä "oikeina" paikanniminä vaan appellatiivisina ilmauksina. Nimikokoelmat eivät siten anna täysin oikeaa kuvaa *Kalvhagen*-nimen yleisyydestä eri puolilla maakuntaa. On kuitenkin selvää, että manner-Ahvenanmaalla on ollut enemmän paikkoja, joille on voitu antaa *Kalvhagen*-nimi. Mantereella vasikat

ovat laiduntaneet haassa kotipiirin tuntumassa, saaristossa taas vaellelleet vapaina saarilla.

Toinen merkittävä ero aineistojen välillä on lampaan- ja vuohen nimitysten määrissä. Saaristossa esiintyy huomattavasti enemmän nimiä, joihin sisältyy tällainen nimitys. Selitystä on jälleen etsittävä kulttuurista: pienkarjalla on saaristossa ollut suurempi taloudellinen merkitys kuin maakunnan pääsaarella.

Olen verrannut Ahvenanmaan saariston nimistöä myös kolmen muun lähisaariston nimistöön. Tutkimukset koskevat Houtskarín nimistöä Turunmaan saaristossa (Zilliacus 1966), Tukholman saariston nimistöä (Stahre 1986) ja Uudenmaan saariston nimistöä (Westman 1935). Kaikkien näiden alueiden paikannimistössä esiintyy alle 20 erilaista kotieläimennimitystä, siis vähemmän kuin omassani.

Eero Kiviniemi esittää Perustietoa paikannimistä -teoksessaan (1990: 142), kuinka yleisiä eri kotieläimennimitykset ovat suomenkielisten kaksiosaisien paikannimien määriteosina. Omassa aineistossanikin kaksiosaisia nimiä on yli 97 prosenttia kaikista nimistä, joten vertailun tekeminen on mahdollista.

Kiviniemen aineistossa on eniten *Hepo*- ja *Hevos*-nimiä, joita voidaan pitää *Häst*-nimien suomenkielisinä vastineina. Seuraavaksi yleisin ryhmä ovat *Lammas*-alkuiset nimet. Tämän jälkeen tulevat suunnilleen yhtä yleiset *Härkä*-, *Koira*-, *Lehmä*- ja *Vasikka*-nimet, joilla kaikilla *Koira*-nimiä lukuun ottamatta on ruotsinkieliset vastineensa Ahvenanmaan saariston nimistössä. Yhtäläisyydet ovat siis suuret, vaikka tulokset koskevatkin eri kielialueita ja omana aineistonani on ainoastaan yhden seutukunnan nimistö. Merkittävin ero on *lammas*- ja *får*-nimitysten suosiossa: suomenkielisessä nimistössä *lammas* on toiseksi yleisin kotieläimennimitys, mutta Ahvenanmaan saariston nimistössä vastaavaa *får*-nimitystä yleisempiä ovat mm. kolme vuohennimitystä (*get*, *bock*, *killing*). Tulkitsen tämänkin eron johtuvan suurelta osin kulttuurista – Ahvenanmaan saaristossa vuohenhoidolla on ollut paljon suurempi merkitys kuin suomenkielisessä Suomessa.

Nimien perusosat

Aineistoni 388 kantanimestä 378 eli yli 97 prosenttia on kaksiosaisia nimiä, joiden määriteosana on kotieläimennimitys ja perusosana maastoappellatiivi tai kulttuuripaikkaa tai artefaktia tarkoittava sana. Perusosana esiintyviä sanoja on yhteensä 58, joista 19 esiintyy aineistossa kuitenkin vain kerran. Yleisimmät ovat *holm(e)*, *skär*, *vik*, *ör(a)* ja *grund*. Jokin niistä sisältyy peräti 42 prosenttiin nimistä, joten vaikka erilaisia appellatiiveja on kaiken kaikkiaan paljon, vaihtelu ei todellisuudessa ole kovin suurta. Aineistossani useimmin esiintyvät perusosat ovat tavallisia myös koko ruotsinkielisen Suomen nimistössä. Tiettyjä alueellisia ominaispiirteitä toki on, mutta ne selittyvät enimmäkseen murre-eroilla ja maantieteellisillä seikoilla.

Suurin osa 58:sta perusosana esiintyvistä appellatiivista on erilaisten kuivalla maalla sijaitsevien paikkojen nimityksiä: *kärr*, *dal*, *klev*, *berg*, *brant*, *äng*, *gärda* jne. Tällaiset sanat esiintyvät kuitenkin suhteellisen harvoissa nimissä. Lukumääräisesti suurimman ryhmän muodostavat paikannimet, joiden perusosana on saarta tai muuta kokonaan veden ympäröimää paikkaa merkitsevä appellatiivi. Kuitenkin kolmannes paikoista, joiden nimissä tällainen sana esiintyy, on maankohoamisen seurauksena muuttunut saaresta, luodosta tai muusta veden ympäröimästä paikasta osaksi mannerta tai toista saarta. Nimistä, joiden perusosana on *-holm(en)*, vain alle puolet viittaa nykyisin kokonaan veden ympäröimään paikkaan.

Yleisimmät nimet

Tutkimusaineistoni nimet viittaavat 388 eri paikkaan Ahvenanmaan saaristossa. Erilaisia nimiä ei kuitenkaan ole kuin 195, sillä monet nimistä toistuvat aineistossa useita kertoja. Yli 71 prosentilla tutkimusalueeni nimetyistä paikoista on sama nimi kuin vähintään yhdellä muulla paikalla Ahvenanmaan saaristossa.¹

Taulukko 2. Yleisimmät nimet.

Nimi	Lukumäärä
<i>Bockholm(en)</i>	13
<i>Hästkär</i>	11
<i>Kalvhagen</i>	11
<i>Kalvholm(en)</i>	9
<i>Killingskär</i>	9
<i>Getören</i>	7
<i>Hästgrund(et), -grunden</i>	6
<i>Killingholm</i>	6
<i>Kogrund(et)</i>	6
<i>Kovik(en)</i>	6
<i>Lammholm(en)</i>	6

Taulukosta 2 käyvät ilmi aineistossa useimmin esiintyvät paikannimet. *Bockholm(en)*-nimisiä (entisiä) saaria on tutkimusalueella peräti 13. *Bockholm(en)* ei ole tavallinen ainoastaan Ahvenanmaan saaristossa, vaan kuuluu tavallisimpiin saarten nimiin koko ruotsinkielisessä Suomessa (Zilliacus 1989: 37). *Pukkisaari*, jota voitaneen pitää nimen suomenkielisenä vastineena, on myös yleinen (Kiviniemi 1990: 136).

Kuinka *Bockholm(en)*-nimen yleisyys on selitettävissä? Yksi suosion syistä on luonnollisesti se, että pukit ja kutut pidettiin suuren osan vuotta toisistaan erillään, jolloin *Bockholm(en)*-nimet viittaavat pukkien laiduntamiseen. Suurin osa nimien tarkoitteista on kallioisia, karuja (entisiä) saaria, siis nimenomaan sen tyyppisiä paikkoja, joissa pukit viettivät kesänsä. Moni (entisistä) saarista on kuitenkin sikäli erikoinen, että se joko kuuluu kylänsä korkeimpiin paikkoihin tai että siellä on muuten selvästi erottuva kallionhuippu (ks. esim. Saari-nen 1995: 236). Pidänkin luultavana, että osa *Bockholm(en)*-nimistä on vertailevia, ja niiden taustalla on analoginen malli. Korkeaa tai muuten selvästi ympäristöstään erottuvaa kallionhuippua on verrattu jääräpäiseen, puskevaan pukkiiin. Samantapaisia nimeämisperusteita on osalla *Ox*-nimistä.

Myös seuraavaksi yleisimmät nimet, *Hästkär* ja *Kalvhagen*, herättävät kysymyksiä. Miksi *Hästkär* on peräti 11 paikan nimenä Ahvenanmaan saaristossa, kun esimerkiksi *Hästholm(en)* esiintyy

aineistossa vain kaksi kertaa? Muilla Suomen ruotsinkielisillä alueilla *Hästhalm(en)* on huomattavasti yleisempi kuin *Hästskär*, ja tätä on selitetty sillä, että hevoset eivät pysty laiduntamaan karuhkoilla kallioluodoilla, joihin *skär*-nimet yleensä viittaavat (Zilliacus 1989: 44). Myös enin osa Ahvenanmaan saariston *Hästskär*-luodoista on hevosen laiduntamiseen liian karuja, ja useat niistä sijaitsevat niin kaukana ulkosaaristossa, etteivät ne edes sovi laiduntamiseen.

Pidän todennäköisenä, että joidenkin *Hästskär*-nimien taustalla on laiduntamisen sijaan talvinuotanveto tai jokin muu talvinen työ, johon hevonen on osallistunut. Osa nimistä on ehkä vertailevia, ja on myös mahdollista, että analoginen nimeämismalli on vaikuttanut *Hästskär*-nimen paikalliseen suosioon.

Kalvhagen-nimi esiintyy Suomessa yli 600 kertaa (FSO). Kuten jo aiemmin totesin, nimellä on appellatiivinen homonyymi *kalvhage*, eikä eri nimikokoelmia voi suoraan verrata keskenään. Oma tutkimusaineistoni sisältää selkeitä vääristymiä, ja *Kalvhagen*-nimisiä paikkoja on Ahvenanmaan saaristossa todennäköisesti huomattavasti enemmän kuin tutkimukseen sisältyvät yksitoista.

Nimeämisperusteista

Missä määrin paikannimet, joihin sisältyy kotieläimennimitys, todella liittyvät paikkoihin, joissa tietty eläinlaji tai eläinyksilö on oleskellut? Vai onko nimen taustalla jotakin muuta? Nämä ovat kysymyksiä, joita tarkastelen seuraavaksi.

Kuten olettaa saattaa, suurin osa nimistä liittyy laiduntamiseen tai johonkin siihen liittyvään käytäntöön tai yksittäiseen tapahtumaan. Monet nimet viittaavat yksinkertaisesti paikan käyttöön tietyn eläinlajin laitumena (esim. *Hästkärr*, *Kalvgrundet*, *Lammholm*). Tällaisia paikkoja on niin kylissä, niiden liepeillä kuin asumattomilla saarillakin. Monilla laidunpaikkojen nimillä on appellatiivinen homonyymi (esim. *Hästbetet*, *Kalvhagen*).

Saarilla laiduntamiseen kuului luonnollisena osana eläinten kuljetus. Laidunsaarilla ja kotisaarten rantamilla on paljon paikkoja, joiden nimet viittaavat tähän. Esimerkiksi *Koberget*, *Kohamn*, *Tackkleven*

ja *Oxbrygga* ovat eläinten kokoamispaikkojen, lastauspaikkojen tai venesatamien nimiä. Hevoset ja lehmät saivat yleensä itse uida laidunsaarten välin. Pitkillä matkoilla eläimet lepäsivät jollakin sopivalla luodolla tai sopivassa niemennokassa. *Hästvilan* ja *KogrunDET* ovat esimerkkejä tällaisten lepopaikkojen nimistä.

Paljon muunkinlaisia laiduntamiseen liittyviä käytäntöjä löytyy nimien taustalta: *Stora koporten* on annettu nimeksi notkolle, jonne lehmät ovat itse hakeutuneet, *Kobacken* viittaa mäennypylään, jolla lehmät on lypsetty, *Fårudden* rantakallioon, jolla on pesty ja keritty lampaita, *Hästens klinten* hevosten uittopaikkaan jne. Eri eläinten hoitamiseen liittyvät käytännöt tulevat nimistössä monipuolisesti esille.

Myös yksittäiset tapahtumat laidunmailla ovat jättäneet jälkensä nimistöön. Pieni Lumparlandin kallioluoto, jolle Föglön Bölen hevoset kerran olivat uineet, sai nimen *Böls hästarna*. Laitumilla tapahtui myös onnettomuuksia. Lehmä tai hevonen saattoi vajota upotavaan suohon, villieläimet saattoivat syödä tai raadella nuoria eläimiä ja pienkarjaa. Nimi, jonka perusosaan sisältyy *kärr-* tai *grav-*sana, viittaa joskus tämänkaltaiseen tapahtumaan.

Erityisen usein onnettomuuksia näyttäisi tapahtuneen härille ja sonneille, ja monet *Ox*-nimet liitetäänkin johonkin onnettomuuteen. Omassa aineistossani on muutamia tällaisia nimiä, esim. *Oxbrant(en)*, *Oxfladen*. Nimien tarkoitteet ovat jyrkkiä kallioita tai muuten vaarallisia paikkoja. Haastatellessani Ahvenanmaan saariston asukkaita huomasin, että nimien taustasta ei yleensä osattu sanoa mitään varmaa. Kyseisillä paikoilla kuitenkin oletettiin sattuneen onnettomuus, koskapa niillä kerran oli *Ox*-alkuinen nimi!

Pidän todennäköisenä, että monet nimistä ovat itse asiassa vertailevia. Ritva Liisa Pitkänen (1990: 183) on Turunmaan saariston suomalaisperäisiä nimiä tutkiessaan huomannut, että monet *härkä*-sanana sisältävät paikannimet viittaavat ulkomuodoltaan härkää muistuttavaan luotoon tai kariin. Samanlaisen käsityksen paikoista, joiden nimeen sisältyy *ox*-sana, antavat myös SLS:n valokuva-arkiston kuvat, joista suurin osa on otettu Turunmaan saaristossa.

Lehmä, lammas ja vuohi ovat tuotantoeläimiä, joiden pääasiallinen tehtävä on antaa ihmiselle jotakin konkreettista, kuten maitoa, villaa tai lihaa. Hevonen sen sijaan oli agraariyhteiskunnassa työntekijä, jonka arvo perustui hevosvoimiin. Monenlaisten tehtäviensä vuoksi hevonen liikkui saaristossa eri syistä ja eri tavalla kuin muut kotieläimet. Tämä on tärkeä muistaa, kun tutkitaan hevosennimityksen sisältäviä paikannimiä. Tähänastisessa nimistöntutkimuksessa en ole nähnyt tulkintoja, joissa nimi olisi liitetty esimerkiksi hevosten käytön talvinuotanvedossa. Omassa aineistossani tällaisia nimiä on ainakin kaksi (*Alörs Hästveken, Hästberget*). Mielenkiintoisia ovat myös nimet, joiden taustalta löytyy hevosenlihaa kohtaan tunnetun ennakkoluulon aikaansaama käytäntö (esim. *Hästreven*). Lihaa ei syöty, vaan eläimen ruho kaivettiin maahan tai vietiin kaukaiselle luodolle lintujen ruoaksi.

Entisaikoina saariston asukkaat olivat päivittäin tekemisissä eri kotieläinten kanssa ja tottuneet näkemään niitä niin maalla kuin vedessäkin. On luonnollista, että monia paikkoja on verrattu kotieläimiin. Useimmiten vertailunimien tarkoitteet ovat kallioita, pieniä luotoja tai kiviä. Esimerkkejä aineistostani ovat *Källskärs kon* (Källskär-luodolla sijaitsevan selväpiirteisen kallion nimi), *Vita hästen* (valkoisen rantakallion nimi) ja *Oxen* (karin nimi). *Koskärs kalven* on pienen, Koskärin vieressä olevan, luodon nimi. Se on annettu luodon koon ja sijainnin perusteella, ei niinkään ulkonäön, kuten muissa mainitsemisissä tapauksissa. Nimen osuvuutta lisää isomman luodon nimi, *Koskär*.

Vertailu on helppo osoittaa nimeämisperusteeksi silloin, kun nimi on yksiosainen tai eläimennimitys sisältyy nimen jälkiosaan samalla tavoin kuin edellä. Olen kuitenkin oman tutkimukseni perusteella taipuvainen uskomaan, että myös nimet, joiden (nyky)muoto on tavallista tyyppiä *Hästberget, Bockholmen*, voivat olla vertailevia. Joissain tapauksissa nimi on alun perin saattanut olla yksiosainen. (Ks. lähemmin Saarinen 1999: 228.)

Monia kotieläimen- ja varsinkin koiraseläimennimityksiä on aiempina vuosisatoina käytetty ihmisten lisäniminä. Ahvenanmaalta on kirjallista tietoa ainakin nimistä *Bock, Killing* ja *Tjur* (Hausen 1928:

1–3, 13, 30). Aineistossani on mahdollisesti yksittäisiä tällaisen lisänimen sisältäviä paikannimiä.

Rödkon Lumparlandissa ja *Röda kon* Sottungassa ovat ns. haaksirikkonimiä. *Röda kon* oli ruotsalainen kauppalaiva, joka haaksirikkoutui 1500-luvulla jossakin Itämerellä. Onnettomuuspaikka nimettiin laivan mukaan, ja vähitellen nimeä alettiin antaa muillekin samalla tavalla laivareittien varrelle sijoittuville luodoille Itämeren saaristoissa. Ensimmäisen *Röda kon*-nimen saaneen luodon sijaintia ei tiedetä, mutta kyse ei todennäköisesti ole kummastakaan oman tutkimukseni piiriin kuuluvasta paikasta. (Modéer 1935: 136; Stahre 1986: 29.)

Paikannimet annetaan yleensä muiden, jo olemassa olevien nimien taustaa vasten. Tavallisimpienkin paikannimien takaa löytyy semanttisia, leksikaalisia, syntaktisia tai morfologisia malleja, jotka ovat vaikuttaneet niiden syntyyn. Mallit ovat usein kuitenkin niin yleisiä, että niiden olemassaoloa on vaikea huomata. (Ks. lähemmin esim. Kiviniemi 1976.) Aineistossa, joka on luonteeltaan niin ”tavallinen” kuin omani, on konkreettisten mallien osoittaminen ja nimeäminen vaikeaa. Edellä mainittu *Röda kon* on yksi harvoista nimistä, joiden taustalta tällainen analoginen malli paljastuu helposti.

Lopuksi

Lars Hellberg (1987: 229, 237) on tutkimuksessaan ”Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland” kuvannut Ahvenanmaan nimistöä läpinäkyväksi, yksinkertaiseksi ja yksitoikkoiseksi muiden saaristojen nimistöihin verrattuna. Nimiin sisältyy Hellbergin mukaan huomattavan paljon ruotsin kielen keskeisimpiä ja käytetyimpiä sanoja, ja niiden sisältö on siksi useimmiten helposti tunnistettava ja ymmärrettävä. Yksinkertaisuuden Hellberg katsoo johtuvan siitä, että maakuntaan saapui keskiajalla uudisasukkaita eri puolilta Ruotsia. Kielellinen ympäristö oli epävakaa, ja siksi paikkojen nimeämisessä pyrittiin selkeyteen. Nimien täytyi olla sellaisia, että kaikki pystyivät ne ymmärtämään ja hyväksymään.

Hellbergin luonnehdinta Ahvenanmaan nimistöstä sopii osittain myös omaan tutkimusaineistooni. Se koostuu valtaosaltaan kaksiosaisista nimistä, joiden perusosana on maastoappellatiivi tai kulttuuria tai artefaktia tarkoittava sana. Useimmat tällaisista sanoista esiintyvät yleisesti myös muiden alueiden paikannimissä. Monella nimellä on appellatiivinen homonymi.

En silti kuvaisi tutkimusaineistoani yksinkertaiseksi tai yksitoikkoiseksi. Se on yleiskuvaltaan yllätyksetön, mutta sisällöltään rikas ja monipuolinen. Vaikka useimmat kotieläimennimityksen sisältävät nimet ovat tavallisia myös muualla, erilaisia nimityksiä on kuitenkin runsaammin kuin lähisaaristojen paikannimissä.

Myös nimien taustat ovat moninaiset ja vaihtelevat. Entisaikojen karjankasvatus- ja laiduntamiskulttuuri avautuu meille rikkaana kotieläimennimityksen sisältävien nimien kautta. Eläinten erilaiset tehtävät ja merkitykset omavaraistaloudessa tulevat esille yllättävän selkeästi. Esimerkiksi lampaan- ja vuohenpidon suuri merkitys Ahvenanmaan saaristossa näkyy nimistössä.

Paikannimistö ja kulttuuri ovat aina vahvasti sidoksissa toisiinsa. Päätelmien teossa on kuitenkin oltava varovainen. Ennen aikaan saaristossa karjankellot kalkattivat ja kertoivat kuuluvasti, missä kellokkaat ja muu karja kulloinkin liikkui. Paikannimistö toistaa mennyttä aikaa ikään kuin heikkona kaikuna. "Kellokasta" on joskus etsittävä muualta kuin ensi kuulemalta arvelisi. Kuten olen edellä nimeämisperusteista puhuessani todennut, kaikki kotieläimennimityksen sisältävät nimet eivät suinkaan liity laiduntamiseen tai edes suoranaisesti kotieläimiin. Kaiken lisäksi aineistossani on muutamia nimiä (esim. *Magerget*, *Hästskutta*), jotka ovat niin epätavallisia, että niiden taustasta on vaikea sanoa juuri mitään. Tällaiset erikoiset, arvoitukselliset nimet antavat muuten tutun ja osittain arkipäiväisenkin tuntukselle nimistölle lisäväriä ja houkuttavat tutkijaa jatkamaan "kellokkaan" etsintää vielä tuntemattomilta laidunmailta.

VIITTEET

¹ Samalla nimellä tarkoitan kaikkia niitä nimiä, joiden perusosaan ja määriteosaan (mikäli nimellä on sellainen) sisältyy sama sana, esim. *Bockholm, Bockholmen*.

LÄHTEET

AHLBÄCK, RAGNA 1955: *Kökar. Näringslivet och dess organisation i en utskärssocken*. Folklivsstudier IV. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

AHLBÄCK, RAGNA 1983: *Bonden i svenska Finland. Teori och praktik inom åkerbruk och boskapsskötsel*. Folklivsstudier XIV. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

ANDERSSON, SVEN 1945: *Åländskt skärgårdsliv*. Åbo: Bro.

BLOMQVIST, ANNI – JAATINEN, STIG 1977: *Simskäla. En skildring av en åländsk utskärsbygd*. Helsingfors: Söderström.

DANIELSSON, WALTER 1972: Björkör under senare delen av 1800-talet och fram till 1950-talet. – *Åländsk odling. Årsbok 1972* s. 101–144. Mariehamn: Ålands folkminnesförbund.

FMK = Folkmålskommissionens samlingar. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.

FSO = Finlands svenska ortnamn. Namnleds- och bildregister. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.

HAUSEN, GRETA 1928: *Tillnamn på Åland. Deras former och förekomst till år 1600*. Studier i nordisk filologi 18. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

HELLBERG, LARS 1987: *Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland*. Studier i nordisk filologi 68. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

KIVINIEMI, EERO 1976: Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär. – Vibeke Dalberg, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus (toim.), *Ortnamn och samhälle*.

- Aspekter, begrepp, metoder* s. 49–58. NORNA-rapporter 10. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimestä*. Suomi 148. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MODÉER, IVAR 1935: Nordiska båtnamn. – *Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning. Femtonde delen* s. 121–222. Uppsala.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1990: Ortnamn av finskt ursprung. – Kurt Zilliacus (toim.), *"Finska skären". Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet till dess 50-årsjubileum* s. 135–195. Helsingfors: Konstsamfundet.
- RADLOFF, FREDRIC WILHELM 1795: *Beskrifning öfver Åland*. Åbo.
- RAMSDAHL, CARL 1927: Ett bidrag till kännedomen om 1830-talets Åland. – *Hem och hembygd* V s. 44–54. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner.
- SAARINEN, SARI 1995: Beteckningar för geten i åländska skärgårdsnamn. – Mirja Saari & Jan Lindström (toim.), *Svenskan i Finland* 3 s. 231–238. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet utgivna genom Ann-Marie Ivars och Mirja Saari B:16. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- SAARINEN, SARI 1999: Husdjursbeteckningar i östäländska ortnamn. Licentiatavhandling. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- SLS = Ortnamnssamlingar i Svenska litteratursällskapet i Finland folkkultursarkiv. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- STAHRÉ, NILS-GUSTAF 1986: *Ortnamn i Stockholms skärgård*. Stockholm: AWE / Gebers.
- Statistisk årsbok för Åland 1999. Mariehamn: Ålands statistik- och utredningsbyrå.
- SUNDBERG, EVA 1993: *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård*. Mariehamn: Ålands högskola.

- WESTMAN, IVAR 1935: *Nyländska önamn I*. Folkmålsstudier III. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi i Helsingfors. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi i Helsingfors.
- ZILLIACUS, KURT 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- ZILLIACUS, KURT 1989: *Skärgårdsnamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 558. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

TUULA ESKELAND

Tikkaisenpuroilta Diggasborrån kautta Diggasbekkenille – Norjan suomalaismetsien paikannimistä

Norjan suomalaismetsät

Suomen ja Ruotsin välillä on ollut molemminpuolista muuttoliikettä jo esihistoriallisena aikana. Varhaisimmat muuttajat Suomesta Ruotsiin olivat keskiajalla suurimmaksi osaksi länsisuomalaisia, jotka asettuivat asumaan Itä-Ruotsin kaupunkeihin ja Mälaren-järven ympäristön taajamiin. He sulautuivat melko hyvin ruotsalaiseen yhteiskuntaan eivätkä luultavasti jättäneet erityisemmin jälkiä ruotsalaiseen kulttuuriin tai paikannimistöön, sillä he saapuivat valmiiksi asutetuille alueille, joilla jo käytettiin ruotsalaisia paikannimiä.

Joukkoliikehännän luonteen muuttoliike sai 1500-luvun loppupuolella, kun pääasiassa Savosta ja Pohjois-Hämeestä hakeutui suomalaisia Keski-Ruotsiin. Nämä muuttajat eivät saapuneet asutuille alueille vaan muuttivat lännemmäksi ja sisämaahan – ennen kaikkea Värmlannin autioille metsäalueille ja sieltä edelleen Norjan puolelle Soløriin, koska valtakunnan raja ei siihen aikaan ollut etenemisen esteenä. Virallisestihan raja vedettiin Norjan (Tanska–Norjan) ja Ruotsin (Ruotsi–Suomen) välille vasta vuonna 1751. Suomalaisten muutto Ruotsiin 1500- ja 1600-luvuilla oli muutttoa saman valtion sisällä; Norjaan muutto puolestaan oli maastamuutttoa. Suomihan kuului aina vuoteen 1809 asti Ruotsin alaisuuteen.

Norjaan tapahtuneen muuttoliikkeen sanotaan alkaneen 1570-luvulla ja loppuneen 1630-luvulla, mutta vasta 1640-luvulta on olemassa kirjallisia tietoja Norjan metsäalueiden suomalaisasutuksesta. Muuton pääsyitä olivat uusien kaskimaiden tarve väestönkasvun vuoksi, toistuvat katovuodet ja sotaväenotot Suomessa sekä uudisasukkaille myönnetty verohelpotukset. Keski-Ruotsin ja Itä-Norjan metsäalueita asuttivat kaskeavat suomalaiset, etupäässä itäsuomalaiseen kulttuuriin kuuluvat savolaiset.

Suuri osa Ruotsin ja Norjan suomalaismetsien suomalaisista muuttajista on lähtöisin Rautalammin vanhan hallintopitäjän alueelta. Tuonakainen Rautalampi oli kuitenkin aivan toinen kuin nykyinen. Aikaisemmin alue oli ollut pohjoishämäläistä erämaa-alueita, mutta savolaisekspansion johdosta Rautalammiin muodostettiin vuonna 1560 hallinnollinen ja kirkollinen suurpitäjä, joka kuului Hämeeseen vuoteen 1775 asti. Suur-Rautalammiin kuului alueita 27:stä myöhemmin muodostetusta kunnasta. Vaikka Rautalampi ennen savolaisekspansiota oli pohjoishämäläistä murrealuetta, Kauko Pirinen (1982: 270) toteaa, että noin 80 prosenttia asukkaista oli savolaisia vuosina 1560–1606. Kari Tarkiainen (1990: 232) sanookin osuvasti Ruotsin ja Norjan suomalaisesta kulttuurista:

“ - - - skogfinnarnas kulturform placerar sig mitt emellan det som senare blev typiskt ‘västfinskt’ och typiskt ‘savolaxiskt’. I den mån den representerar ursprungliga finska kulturförhållanden på 1500- och 1600-talen, har dessa varit något mera ‘västliga’ till sin karaktär än i dag.”.

Suomalaismetsissä puhutun suomen katsotaan kuuluvan savolaismurteisiin. Lauri Kettunen (1909: 4) toteaa kuitenkin suomalaismetsien murteita koskevassa tutkimuksessaan, ettei Ruotsin ja Norjan suomalaismetsien asutus ole yksinomaan voinut olla samaa murretta puhuvien jälkeläisten muodostama. Vaikkakin asutus on ollut pääosaltaan savolaista, on joukossa ollut myös hämäläisiä, pohjalaisia ja karjalaisiakin.

Ensimmäiset Norjan puolelle tulleet suomalaiset asuttivat Røgdenin, Ruotsin ja Norjan rajajärven, molempia rantoja. Täältä asutus levisi vähitellen Gruen ja Brandvalin metsäalueilta etelään ja

pohjoiseen. Alueiden itäisiä osia kutsutaan Norjan puolella Finnskogeniksi, Norjan suomalaismetsiksi. Kutakin aluetta kutsuttiin aikaisemmin myös omalla nimellään: Vinger, Brandval, Grue, Hof, Åsnes ja Våler Finnskogeiksi. Kuntaliittymien vuoksi ainoastaan Grue Finnskog ja Åsnes Finnskog ovat säilyttäneet Finnskog-nimen. Näiltä alueilta asutus levisi pohjoisessa aina Trysiliin asti. Norjanpuoleiset suomalaismetsät ulottuvat siis Trysilistä pohjoisessa Kongsvingeriin etelässä. Alue on noin 200 kilometriä pitkä ja noin 30 kilometriä leveä ja sijaitsee 120 kilometriä Oslosta koilliseen.

Jo 1600-luvun puolivälissä oli Norjan viranomaisille tullut erilaisia valituksia suomalaisista, ns. "Skow-Finder" (metsäsuomalaisista). Siksi Norjassa saatiin vuonna 1648 aikaan asetus, jonka mukaan suomalaisten tuli elää kuten norjalaisten tai muuttaa maasta. Tästä samasta asiasta annettiin uusi asetus 1673.

Norjan viranomaiset suorittivat vuonna 1686 väestönlaskennan (Finnemanntallet 1686 [1990]) saadakseen kartoitettua alueen suomalaiset. Laskenta koski suomalaissyntyisiä Itä-Norjan asukkaita, ja sen mukaan alueella asui noin 40 kunnassa yhteensä 1 225 suomen-syntyistä. Finnemanntallet 1686 ei ollut aivan tavallinen senaikainen väestönlaskenta, sillä mukaan laskettiin poikkeuksellisesti myös naiset ja lapset. Lisäksi siitä käy ilmi henkilöiden syntymäpaikka ja paikkakunta, josta he olivat Norjaan tulleet. Suurin osa heistä oli syntynyt Ruotsissa ja muuttanut edelleen Norjan puolelle. Kukaan ei laskennan mukaan tullut Norjaan suoraan Suomesta, vaan vasta seuraava sukupolvi muutti Ruotsista Norjaan (Bjørshol 1987: 32).

Tutkimus

Ruotsin ja Norjan suomalaismetsät ovat olleet monen sekä suomalaisen että skandinaavisen tutkijan kiinnostuksen kohteena. Ensimmäisiä suomalaismetsien tutkijoita oli Carl Axel Gottlund, joka samoili alueita ensi kerran jo 1817 ja sitten 1821. Näiltä ajoilta ovat säilyneet hänen yksityiskohtaiset päiväkirjansa. Gottlundista lähtien suomalaismetsät ovat kiinnostaneet monen alan tutkijoita, joiden keräämää aineistoa löytyy sekä Norjan, Ruotsin että Suomen museoista ja arkistoista.

1800-luvulta on olemassa joitakin yleisluontoisia suomalais-metsäkuvauksia. Suomalainen Daniel Skogman julkaisi 1870 tutkimuksensa "Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa". Toinen suomalainen tutkija, Torsten Aminoff matkusti suomalaismetsiin 1871 tutustuakseen siellä asuvien suomalaisten kieleen ja julkaisi 1876 Värmlannin suomalaismurteita käsittelevän tutkielman "Tietoja Wermllannin suomalaisista". Suomalainen Petrus Nordmann väitteli historiasta Helsingin yliopistossa 1888 väitöskirjallaan "Finnarne i mellersta Sverige". Monet tutkijat ovat lisäksi julkaisseet oman alansa erikoistutkimuksia mm. kaskenpoltosta, rakennusperinteestä ja historiasta.

Arvokasta kielentutkimusta suomalaismetsissä on tehnyt myös Lauri Kettunen. Hän julkaisi ensin laudaturtyönsä "Descendenttisiinnehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen" (1909) ja sittemmin matkakuvauksen "Kahdeksan matkaa metsäsuomalaisiin" (1960). Matkoilta kerättyä kielenainesta sisältyy hänen teokseensa "Suomen murteet I–III" (1930–1940), jonka luvut "Keski-Skandinavian metsäsuomalaismurre" ja "Keski-Skandinavian metsäsuomalaismurteesta" käsittelevät alueen suomen kieltä. Kettusen tutkimuksen innoittamana Sanakirjasäätiö lähetti alueelle vuosina 1930–1932 neljä stipendiaattia tallentamaan suomalaisten sanastoa ja paikannimiä. Maija Juvas, Astrid Reponen ja Helmi Helminen keräsivät sanastoa ja Lyyli Kokkonen paikannimiä.

Norjalaisen Ragnvald Iversenin teos "Finsk på norsk grunn" (1959) käsittelee Norjan suomalaismetsien paikannimiä. Virolais-syntyinen Julius Mägiste taas on tutkinut alueen murretta ja paikannimiä ja julkaissut mm. teokset "Metsäsuomalaismurteiden nykyisestä vaiheesta" (1948) ja "Värmlandsfinska ortnamn" (1966–1970). Pertti Virtaranta puolestaan on kirjoittanut kokoavan artikkelin Ruotsin ja Norjan suomalaismetsien kielestä ja perinteistä (1986).

Suomalaiset paikannimet

Norjan suomalaismetsien kielellisestä kehityksestä on melko vähän tietoa. Gottlund mainitsee päiväkirjassaan vuodelta 1821 (1986: 176), että Norjassa asuvat suomalaiset puhuivat ainoastaan suomea.

Aminoffin (1876: 179) mukaan taas lasten kieli ei enää eteläisellä alueella ollut suomi. Vuonna 1947 Julius Mägiste tapasi suomalais-metsissä nelisenkymmentä suomentaitoista.

Vaikka suomea ei enää nykyisin näillä seuduilla puhuta, ovat suomalaiset paikannimet eläneet näihin päiviin. Suomalaisten katsotaan alkuun olleen pelkästään suomenkielisiä, vaikka heillä on varmasti aina ollut kanssakäymistä norjalaisten kanssa. Suomalaismetsien reuna-alueilla suomenkieliset asukkaat sulautuivat kielellisesti ja kulttuurisestikin norjalaisiin nopeammin kuin keskusalueiden suomalaisasukkaat, joilla oli vähemmän yhteyksiä norjalaisiin. Keskus-alueilla suomalaiset pystyivät säilyttämään suomalaiset tapansa ja oman kielsensä huomattavasti paremmin ja pidempään.

Vanhempi ikäpolvi kertoi vielä niinkin myöhään kuin 1970-luvulla, että heidän vanhempansa ja isovanhempansa puhuivat suomea toisilleen, mutta eivät enää lapsilleen. Vanhempien mielestä oli parempi, että lapset sulautuivat kielellisesti valtaväestöön. Nykyisin kukaan ei enää osaa suomea Ruotsin tai Norjan suomalaismetsissä, joskin muutamat muistavat ja osaavat joitakin sanoja, eläimien ja kasvien nimityksiä ja loruja, joita he ovat vanhemmilta taitajilta opineet.

Norjan suomalaismetsien paikannimet olivat ennen suomalaisten tuloa aina 1600-luvulle asti pelkästään norjankielisiä. Norjalaiset käyttivät aluetta laiduntamiseen ja metsästykseen, ja he tarvitsivat paikoille nimiä. Tältä ajalta on säilynyt meidän päiviimme ainoastaan ns. makrotoponyymejä – suurten järvien, vuorten ja jokien nimiä, esimerkiksi *Kjerkesjøen* (järvi), *Rotna* (joki) ja *Skåkberget* (vuori). Suomalaisten muuttaessa alueelle 1600-luvulla alkoi uusi nimeämiskausi, joka kesti 1800-luvun keskivaiheille. Suomalaisilla oli tarve nimetä lähiympäristöään omalla kielellään, ja niin syntyivät suomalaiset paikannimet. Kun suomi ei enää ollut alueella elävä kieli, alkoi 1800-luvun lopulla taas uusi norjalainen nimeämiskausi.

Suomalaiset ovat muokanneet norjalaisnimiä omaan kieleensä sopiviksi, koska heidän on ollut vaikea ääntää skandinaavisia nimiä: *Tvengsberget*-nimestä tuli *Venksperi*, *Varaldsjøenistä* *Värälä* ja *Askosberget*-nimestä *Askaberisa*. Skandinaavisia nimiä on tosin suomennettu myös aivan tietoisesti. Esimerkiksi Carl Axel Gottlund ja

norjalainen paikallishistorioitsija Olaf Lindtorp ovat teoksissaan suomalaistaneet monia suomalaismetsien norjalaisia nimiä asuihin, joita ei ilmeisesti koskaan ole käytetty.

Suomalaiset paikannimet kertovat Norjassa asuneiden suomalaisten kulttuurista, elintavoista, ympäröivästä luonnosta ja myös muista suomalaisille tärkeistä asioista. Nämä nimet kuvastavat lähes 400 vuoden takaista suomalaiselämää.

Väitöskirjassani (Eskeland 1994), johon tämä artikkeli perustuu, tutkin, miten suomalaismetsien suomalaiset paikannimet ovat muodostuneet, ja miten nimet ovat myöhemmin muuttuneet ennen kaikkea semanttisesti. Ryhmittelin nimet ensin synkronisesti nykyisen tarkoitteensa mukaan ja sitten diakronisesti primaari- ja sekundaariniimiin alkuperäisen tarkoitteensa perusteella.

Suurin osa nimistöstä on luontonimiä. Joskus nimeksi on riittänyt vain paikan lajia kuvaava sana, mutta yleensä nimet ovat yhdysnimiä. Perusosana on usein soita, puroja, mäkiä ym. luonnonpaikkoja tarkoittavia maastoappellatiiveja. Määriteosat sisältävät monia eri käsitteitä, jotka kertovat suomalaisten elämästä ja toiminnasta. Monista paikannimistä saa tietoa myös paikalla asuneista ihmisistä, koska ne sisältävät usein vanhoja suomalaisia sukunimiä. Toinen tärkeä ryhmä ovat sellaiset nimet, jotka viittaavat suomalaisten maanviljelykseen ja etenkin kaskenpolttoon. Niiden määrä on todella huomattava, mikä kertookin tämän viljelymuodon suuresta merkityksestä.

Tavallisimpia nimien perusosia ovat *aho*, *kivi*, *lampi*, *mäki*, *niemi*, *niitty*, *pelto*, *puro*, *saari*, *salmi* ja *suo*. Käytän näistä sanoista tässä yhteydessä nykysuomen muotoja, koska muodot vaihtelevat suuresti sekä Ruotsissa että Norjassa. Nimet ovat oletettavasti alun perin olleet savonmurteisia ja saaneet sittemmin skandinaavisen ääntämisasun. Esimerkiksi perusosasta *suo* on Norjassa tullut *so* ~ *så* ~ *svå*, perusosasta *lampi* *lamp* ~ *lamb* ~ *lamm*, perusosasta *saari* *saar* ja *soar* ja perusosasta *lahti* *laht* ~ *laft* ~ *latt*. Perusosat ovat hämärtyneet käyttäjien kielessä; nimet, joihin niitä sisältyy, ovat usein saaneet skandinaavisen selittävän perusosan, kuten nimissä *Pekkaborrobekken* ja *Svennisildabroen*.

Luontonimistä suurin osa on soiden nimiä, kuten *Lemmaså*, *Hevåsså*, *Aidaså*, *Rakkaså* ja *Lakkaså*. Toiseksi suurin luontonimien ryhmä ovat maankohoumien nimet, esimerkiksi *Lemmamægg*, *Hevåsenharja*, *Hevåsenkala*, *Heinæharjo*, *Kokkåmakk*, *Goiraberget* ja *Gettoharjo*. Vesistönimiä ovat esimerkiksi *Lemmaborrå*, *Hærga-fossen*, *Hærgalatti*, *Bokkilamp*, *Kissabårrå* ja *Kissalamp*.

Suomalaisista kulttuurinimistä asutusnimet ovat suurin ryhmä. Niiden perusosana esiintyy usein norjalainen *-torpet* ja määräiteosana on suomalainen sukunimi, kuten nimissä *Bendikstorpet* (*Pentikäinen*) ja *Tysketorpet* (*Tyyskiäinen*). Monet asutusnimet sisältävät *-la*, *lä*-johtimen, esim. *Porkala*, *Anttila*, *Bakkola*, *Bekkola*, *Jensila* ja *Bertola*. Yksiosaiset nimet saattavat sisältää läheisen paikannimen perusosan, kuten *Ahå*, *Bråten*, *Lebikkå* ja *Kask* tai suomalaisen sukunimen, esim. *Kilbånn* (*Kilpoinen*), *Ratikken* (*Raatikainen*) ja *Ampian* (*Ampiainen*). Viljelysnimien tavallisimmat suomalaiset perusosat ovat *peltö*, useimmin muodossa *beldå* sekä *aho* muodossa *ahå*, kuten nimissä *Borrobeldå*, *Iddæbeldå*, *Sanabeldå*, *Ribeldå*, *Lammasahå*, *Nitahå* ja *Karrahå*. Artefaktien nimiä suomalaismetsissä ovat esimerkiksi teiden, polkujen ja siltojen nimet – *Svennisilda*, *Radikkalansilda*, *Koivåsilda* ja *Hytjanstorpvegen*.

Tutkimusaineisto

Kiersin vuosina 1969 ja 1970 Norjan suomalaismetsissä keräämässä suomalaisia paikannimiä. Täydensin nimikokoelmiani vuodesta 1986 lähtien ja väittelin Oslon yliopistossa vuonna 1994 aiheesta “*Fra Diggasborro til Diggasbekken. De finske stedsnavnene på de norske finnskogene*” (*Diggasborrålta Diggasbekkenille*. Norjan suomalaismetsien suomalaiset paikannimet.).

Väitöskirjani nimessä halusin kertoa paikannimien kehityksestä ja muuttumisesta suomalaismetsissä: puronnimi *Tikka(i)puro*, joka sisältää suomalaisen sukunimen *Tikka(i)nen*, esiintyy Norjan suomalaismetsissä muodossa *Diggasborrå*. Kun *puro* ei enää kerro norjalaiselle nimenkäyttäjälle että kyseessä on puro, tämä lisää nimeen

selittävän perusosan *bekk*, jolloin nimeksi muodostuu *Diggasborrå-bekken* ja siitä edelleen *Diggasbekken*.

Tarkoitukseni oli verrata Norjan suomalaismetsien paikannimiä suurrautalampilaisiin paikannimiin voidakseni tutkia, eroaako suomalaismetsien nimenmuodostus suurrautalampilaisten nimien muodostuksesta. Käytännössä ei luonnollisestikaan ollut mahdollista verrata koko Suur-Rautalammin nimistöä Norjan suomalaismetsien materiaaliin, ja siksi minun oli valittava sekä maantieteeltään että aiheeltaan sopivat vertailukohteet. Keski-Skandinavian suomalaismetsiä leimaa ennen kaikkea savolainen kaskikulttuuri. Valitsinkin aineistooni ne nimet, jotka sisältävät sukunimiä ja kaskitermejä. Vanhan Suur-Rautalammin 27 nykykunnasta otin mukaan kolme: Hankasalmen, Kivijärven ja Rautalammin. Rautalampi ja Hankasalmi puolustavat paikkaansa, koska ne mainitaan usein metsäsuomalaisten suomalaisina lähtöalueina. Koska ne sijaitsevat entisen Suur-Rautalammin itäosassa, valitsin Kivijärven kolmanneksi vertailupaikakunnaksi sen läntisemmän sijainnin ja murrepohjan perusteella. Hankasalmelta nimiä on 5 732, Kivijärveltä 3 633 ja Rautalammilta 5 205.

Norjalaiset ja ruotsalaiset viranomaiset eivät ole aikojen kuluessa juurikaan kirjanneet metsäsuomalaisten sukunimiä. Aikaisemmin mainitsemani Finnemantallet 1686 (1990) sisältää tiedot 1 225 metsäsuomalaisesta ja lisäksi tärkeitä tietoja heidän senaikaisista sukunimistään. Suomalaiset sukunimet ovat säilyneet suullisena perimätietona nykypäiviin saakka. Norjalaiset ovat pitäneet suomalaisia sukunimiä kummallisina, ja mm. norjalainen tutkija Eilert Sundt (1850: 197) ihmetteli niitä kierrellessään suomalaismetsiä vuonna 1848:

“ - - - (enhver Fin bærer nemlig istedetfor Fadernavn et ældgammelt, vistnok allerede fra Finland medtaget Slægtsnavn) - - - Ogsaa Finnernes Gaarde og Torper (som Husmandspladsene her kaldes) have finske Navne ved Siden af de norske.”

Väitöskirjani ensimmäinen vertailuaineisto ovat siis paikannimet, jotka sisältävät itäsuomalaisen *-(i)nen-* johtimisen sukunimen. Nimet esiintyvät yhdysnimien määriteosina, esimerkiksi suonnimessä *Hännisensuo* Hankasalmella ja puronnimessä *Diggasborrå* suoma-

laismetsissä. Sukunimen sisältävät paikannimet voivat olla myös yksiosaisia, kuten talonnimi *Puranen* Rautalammilla ja *Ratikken* suomalaismetsissä.

Taulukko 1. Sukunimien määrä

	Finskogene		Hankasalmi		Kivijärvi		Rautalampi	
	%		%		%		%	
Paikannimet	1568		5732		3633		5205	
Sukunimet pn:ssä	262	16,7	239	4,2	65	1,8	63	1,2

(pn. = paikannimi)

Taulukosta ilmenevät neljän alueen paikannimien kokonaismäärät sekä niiden paikannimien määrä, jotka sisältävät suomalaisen sukunimen. Lisäksi taulukosta näkee suhteet prosentteina: suomalaismetsien prosenttiluvut ovat ehdottomasti suurimmat (16,7), ts. alueen paikannimet sisältävät eniten sukunimiä.

Toinen vertailuaineistoni ovat ne suomalaismetsien paikannimet, jotka sisältävät kaskitermin. Kaskeaminen oli muuttoliikkeen tärkeä ehto, ja myös muuttajien elinkeino varsinkin alkuaikoina. Vain muutamat kaskitermit ovat säilyneet paikannimissä. Esimerkiksi metsäsuomalaisten suurkaskeamiseen, vanhan kuusimetsän raivaamiseen käyttämä hu(u)hta-menetelmä näkyy nykyisin enää hyvin harvoissa paikannimissä. Uuskaskeamiseen liittyvät nimielementit (esim. *kaski*, *rasi* ja *aho*) taas ovat yleisempiä.

Norjan suomalaismetsien nimistössä esiintyviä, kaskeamiseen liittyviä elementtejä ovat mm. *aho*, *hu(u)hta*, *kaski*, *murto*, *palo*, *pykälikkö*, *raiskio*, *raivio*, *rasi* ja *rovio*. Nämä ilmaukset eivät liity pelkästään kaskeamiseen, vaan joillakin on myös muita merkityksiä. Esimerkiksi sana *palo* saattaa tarkoittaa 'palanutta kaskialuetta', mutta sillä on myös muita kuin kaskenpolttoon liittyviä merkityksiä.

Taulukko 2. Kaskeamiseen liittyvien paikannimien määrä

	Finskogene		Hankasalmi		Kivijärvi		Rautalampi	
	%		%		%		%	
Paikannimet	1568		5732		3633		5205	
Kaskeamiseen liittyvät pn:t	176	11,2	225	3,9	161	4,4	113	2,2

(pn. = paikannimi)

Taulukosta 2 ilmenee kaskeamiseen liittyvien paikannimien suhde alueen koko nimimateriaaliin. Norjan suomalaismetsien nimistö erotuu selvästi Suur-Rautalammin nimistöstä. Suomalaismetsien nimistä 11,2 % sisältää suomalaiseen kaskitermin, kun vastaavat prosenttiluvut Suur-Rautalammissa ovat 4,4 (Kivijärvi), 3,9 (Hankasalmi) ja 2,2 (Rautalampi).

Taulukko 3. Kaskeamisen eri vaiheet paikannimissä

Kaskeamisvaihe	Finskogene		Hankasalmi		Kivijärvi		Rautalampi	
	%		%		%		%	
Varhaisvaihe	16	9,1	8	3,4	1	0,6	0	0,0
Myöhäisvaihe	90	51,1	179	76,5	108	66,3	79	69,9
Muut	70	39,8	47	20,1	54	33,1	34	30,1
Yhteensä	176	100,0	234	100,0	163	100,0	113	100,0

Kaskitermit *hu(u)hta* ja *kaski* liittyvät kaskeamisen varhaisvaiheeseen ja *aho* myöhäisempään. Muut-ryhmään on laskettu mainitsemani kahdeksan muuta termiä.

Taulukosta käy ilmi, että suomalaismetsien paikannimissä varhaisempaan kaskeamisvaiheeseen liittyvät termit ovat huomattavasti yleisempiä (9,1 %) kuin Suur-Rautalammissa (3,4 %, 0,6 % ja 0 %). *Aho* puolestaan esiintyy Suur-Rautalammin nimissä useammin

kuin suomalaismetsien paikannimissä. Syitä on varmasti monia – kaskeamisen sanotaan jatkuneen suomalaismetsissä pidempään kuin Suomessa. Lisäksi nimien sisältämä sanasto on Suomessa ollut alttiimpi muutoksille kuin vieraskielisessä ympäristössä. Suomalaismetsissä on myös muu kuin kielen kehitys ollut toisenlaista kuin Suomessa. Vanhat elintavat ovat säilyneet suomalaismetsissä paremmin kuin Suomessa, jossa kehitys on ollut nopeampaa.

Identiteetti ja paikannimet

Suomalaiset toivat Norjan suomalaismetsiin muuttaessaan mukanaan oman kulttuurinsa, omat tapansa ja oman kielensä. He asuivat pitkään norjalaisväestöstä erillään, vaikka yhteyksiä norjalaisiin on luonnollisesti ollut koko ajan. Suomalaismetsien omaperäinen kulttuuri eroaa suuresti ruotsalaisesta ja norjalaisesta kulttuurista.

Suomalaisista juurista kertovat alueen rakennusperinteet: savupirtti, savusauna ja riihi. Alueen asukkaat ovat myös tietoisia erikoisista ruoka-, musiikki- ja muista suomalaisista perinteistään. Kulttuuri on reliktikulttuuria, ja monet siihen liittyvät tavat ovat säilyneet suomalaismetsissä vanhoillisemmissa muodoissa kuin emämaassa Suomessa. Ne ovat luonnollisesti kehittyneet edelleen Ruotsissa ja Norjassa sekä saaneet elementtejä myös ympäröivästä ruotsalaisesta ja norjalaisesta kulttuurista. Tuloksena on omaperäinen kulttuuri, joka ei ole suomalaista, ruotsalaista tai norjalaista, vaan alueen omaa, suomalaisen kulttuuriin pohjautuvaa. Suomalaiset perinteet ja omat juuret merkitsevät paljon suomalaismetsien nykyasukkaille. Viime vuosina kiinnostus suomalaismetsiä ja sen kulttuuria kohtaan on kasvanut entisestään. Ruotsin ja Norjan rajalle pystytettiin vuonna 1970 muistokivi, jossa on kaikkiaan 431:n alueelle muuttaneen suomalais-suvun nimet. Samoihin aikoihin alettiin viettää kolmipäiväisiä Finnskog-päiviä, joilla esitellään alueen kulttuuria, historiaa ja nykyisyyttä. Juhlapäiviksi alue julistetaan Gottlundin ajatuksia mukaillen suomalaismetsien tasavallaksi. Vanhojen suomalaisten kaskikulttuurimaisemien halki kulkee yli 200 kilometriä pitkä vaellusreitti. Myös oma kansallispuku luotiin muutama vuosikymmen sitten. Suomalais-

metsissä toimii tätä nykyä monia suomalaiskulttuuriin pohjautuvia järjestöjä ja yhdistyksiä. Suomalaismetsien vähemmistökulttuuri on siis monin tavoin esillä.

Monesti sanotaan että kulttuuri kuolee, kun kieli on kuollut. Norjan suomalaismetsät on kuitenkin hyvä esimerkki alueesta, jonka omaperäinen kulttuuri elää erittäin voimakkaana, vaikka suomen kieli onkin alueelta hävinnyt. Tästä huolimatta myös suomalaiset paikanimet ovat eläneet nykypäiviin asti.

Suomalaiset suku- ja paikannimet ovat tärkeä osa nykyisten suomalaismetsien asukkaiden identiteettiä. Nimet ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle pääasiassa suullisesti; kirjallisia poikkeuksia ovat Finnemanntallet 1686, Gottlundin päiväkirjat, Olaf Lindtorpin kirjallisuus ja muutamat vanhat kartat.

Suomalaisnimien kirjoittaminen on ollut Norjan viranomaisille hankalaa sekä ennen että nyt. Esimerkiksi väestönlaskennassa 1686 suomalaiset sukunimet esiintyvät monissa eri muodoissa: *Kaikalaisesta* tuli *Gickeland*, *Pasaisesta* *Baso*, *Pentikäisestä* *Bendich*, *Binnich* ja *Bimch*, *Piesaisesta* *Besen* ja *Beisen*, *Porkasta* *Borch*. Suomalaiset ovat ilmoittaneet sukunimensä suullisesti norjalaisille virkamiehille, jotka ovat sitten kirjanneet nimet. Päinvastaistakin on tapahtunut, sillä Carl Axel Gottlund ja Olaf Lindtorp ovat tietoisesti suomalaistaneet nimiä. Esimerkiksi Lindtorpin kirjaamista *Haukilampi-* ja *Katiskanimistä* käytetään asuja *Hagalamp* ja *Gadiska*.

Norjassa astui vuonna 1991 voimaan paikannimilaki, joka koskee lähinnä norjalaisia paikannimiä, mutta poikkeuksena lakiin kuuluvat myös saamen- ja suomenkieliset paikannimet. Lain perusajatuksena on se, että nimien kirjoitusasu pohjautuu perinteiseen paikalliseen ääntämiseen. Pohjois-Norjassa on huomattavasti enemmän suomalaisia paikannimiä kuin Norjan suomalaismetsissä, ja nimi- muotojen historiallinen kehityskin on pohjoisessa ollut erilainen kuin Etelä-Norjan suomalaisalueilla. Pohjoisen suomalaisnimet ovat peräisin myöhäisemmältä ajalta kuin etelän, ja suomentaitoiset käyttävät niitä vielä nykyisinkin. Etelän suomalaisnimien käyttäjät ovat puolestaan nykyisin norjankielisiä. Lain mukaan pohjoisen nimien kirjoitusasu noudattaa suomen oikeinkirjoitusta. Suomalaismetsien suomalaisnimet taas noudattavat norjan oikeinkirjoitusta, jossa ni-

met normaalistetaan paikallisen ääntämyksen pohjalta (ks. Eskeland 1998).

Metsäsuomalaisten kieli on saanut monia vaikutteita norjasta. Parhaiten tämä käy ilmi sanastosta, mutta myös äänteet ovat muuttuneet. Norjan suomalaismetsien nimet ovat siis fonologisesti mukautuneet norjan kieleen. Suomen vokaalien ja konsonanttien pituudet ovat mukautuneet norjan fonotaksiin: lyhyiden tavujen vokaalit tai konsonantit ovat pidentyneet. Tämä ei ole kuitenkaan tapahtunut säännönmukaisesti, ja siksi nimillä on rinnakkaismuotoja, kuten *Allagulla* ~ *Alagulla* (*la:la/*) ja *Iddabia* ~ *Idabia* (*i:da/*).

Huomattavin muutos on ehkä klusiilien (*k*, *p* ja *t*) soinnillistuminen *g*:ksi, *b*:ksi ja *d*:ksi – norjan kielessä ei tehdä eroa soinnillisten ja soinnittomien konsonanttien välillä. Näiden klusiilien ääntäminen nimissä vaihtelee melkoisesti, ja siksi materiaalissa esiintyy esimerkiksi *Baskalamp* ~ *Paskalamp* ja *Kaljånjem* ~ *Galliå*.

Suurin osa suomalaismetsien suomalaisista paikannimistä on syntynyt suomalaisten muuton yhteydessä. Tosin on sellaisiakin suomalaisia nimiä, jotka ovat syntyneet myöhemmin, vasta 1900-luvulla sodan jälkeen. Tuolloin alkoi ilmetä mielenkiintoa kaikkea suomalaisperäistä kohtaan mm. siten, että monet halusivat antaa taloilleen, mökeilleen ja metsästysmajoilleen suomalaisia nimiä. Erityisesti 1970-luvulta lähtien kiinnostus suomalaismetsien erikoispiirteitä kohtaan alkoi herätä, ja asukkaista oli tärkeää tietää jotain erikoislaatuudesta historiastaan.

Syynä tähän uusien suomalaisnimien antamiseen on usein ollut se, että asukkaat haluavat osoittaa yhteenkuuluvuuttaan suomalaismetsiin, Suomeen ja suomalaisiin juuriinsa. Nimeäminen on aivan toisenlaista kuin ennen: suomalaismetsien asukkaat ovat tietoisesti halunneet antaa tietäytyypin nimen talolleen tai mökilleen.

Suurin osa uusista nimistä on kirjoitusasultaan nykysuomalaisia. Nimiä ovat antaneet joko ne, jotka vielä jonkin verran osaavat suomea tai sitten apuna on käytetty sanakirjoja tai suomenkielisiä suomalaisia. Kieli on joka tapauksessa ollut nimenantajille hankala, ja siksi nimet ovat joskus muodoltaan hieman outoja – esimerkiksi talonnimi *Moustasuo*, joka on käännetty läheisen suon nimestä *Svartmyra*. Joskus nimien käännökset ovat epäsuomalaisia: *Ikaläpo*

(eläkeläisasunto), jonka nimi on käännetty suoraan norjankielisestä nimestä *Aldershvile* (no. *alder* 'ikä' ja *hvile* 'lepo'). Esimerkkejä muista uusista nimistä ovat *Borromæki*, *Soittokallio*, *Kiviniemi*, *Kuikkala* ja *Lammikko*.

Uudet nimet ovat tavallisimmin talojen ja mökkien nimiä. Poikkeuksena ja erikoisuutena voi mainita hirvenmetsästyksen liittyvän nimen *Kangasniemi*. Metsästäjät halusivat antaa eräälle metsästyksen kannalta tärkeälle paikalle suomalaisen nimen, vaikka kukaan heistä ei osannut suomea. Joku sattui muistamaan suomalaisen kultamitalimiehen Kaarlo Kangasniemen, ja niin paikka sai nimensä.

Monet suomalaismetsien kirjailijat ovat runoissaan tuoneet esille alueen erikoislaatuisuutta ja suomalaisperäistä identiteettiään käyttämällä suomalaisia paikannimiä. Ruotsin suomalaismetsistä kotoisin oleva runoilija Dan Andersson käytti runojensa tehokeinona monia suomalaisia paikannimiä. Ne kuulostavat maagisilta ja eksoottisen vierailta hänen runoissaan ja lauluissaan, esimerkkinä vaikkapa *Lasso*, *Luossa*, *Karigos*, *Kanga*, *Pajso*, *Kerrore*, *Matto* ja *Paljakka*.

Åh, dansa, sommerstorm med djupa orglars brus
og dansa hem til Lotalam och Stenbrobergets häll!
Smek barndomsdalen, strake vän, i julis heta ljus
när Mattao och Luossa färgas röda i kväll.
(Andersson 1987: 196.)

Myös norjalainen runoilija Sigrun Glomsås, joka on syntynyt suomalaismetsien lähettyvillä Kongsvingerissä ja asuu nykyisin Ruotsin suomalaismetsissä, käyttää esikoiskokoelmansa *Spell* (2000: 23, 25) runoissa tehokeinona alueen suomalaisia nimiä:

Vi ror ut til kjerringholmen akkusaari
svenske barnestemmer over vannet holi
holi ho - hånd som vinker, lometørkle
uten monogram (inkeris I er ei furu).

Akkusaari on omassa aineistossani *Akkasar* ja *Inkeris* viittaa henkilönimeen *Inkeri*.

Ja toisessa runossa:

Balagombo, moltemyr med vanningshull
for elg. Landingsstripe for det ukjente.

Befruktet indisk kvinne uten visum
dypper tærne leende i sverige. Krummes
embryo, bendes blikket, ser du
baksiden også: fenomenet gjennomtrengt
tilslutt fortrengt - vrenses skinnet
av elgen med traktor, som ei høne.
Balagombo.

Balagombo on aineistossani asussa *Ballagombo* (< *Pälokumpu).

LÄHTEET

- AMINOFF, TORSTEN G. 1876: Tietoja Wermilannin suomalaisista.
– *Suomi II* s. 161–262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura.
- ANDERSSON, DAN 1987: *Visor och ballader*. Stockholm: Tidens
förlag.
- BJØRSHOL, NATY AASNE SVINGJOM 1987: Finnekulturen i Sør-
Norge - - - en gräns av annat slag. – *Finnskogen/Finnbygden* s.
30–39. Elverum: Omakustanne.
- ESKELAND, TUULA 1994: *Fra Diggasborrå til Diggasbekken.*
Finske stedsnavn på de norske finnskogene. Det Historisk-
filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- ESKELAND, TUULA 1998: Skrivemåten av finske stedsnavn på
Finnskogene. – *Namn og Nemne 15* s. 45–60.
- Finnemanntallet 1686 [1990]. Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Erik
Opsahl og Harald Winge. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-
Institutt.
- GLOMSÅS, SIGRUN 2000: *Spell*. Dikt. Otta: Gyldendal Norsk
Forlag. AS.

- GOTTLUND, CARL AXEL 1986: *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Kirkenær: Gruetunet museum ja Finska Litteratursällskapet Helsingfors.
- IVERSEN, RAGNVALD 1959: *Finsk på norsk grunn*. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1958. Bind II. Trondheim: I kommisjon hos F.Bruns bokhandel.
- KETTUNEN, LAURI 1909: *Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisien kieleen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1930–1940: *Suomen murteet I–III*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1960: *Kahdeksan matkaa metsäsuomalaisiin*. Helsinki: Kirjailija.
- LINDTORP, OLAF 1940: *Finnskogens folk*. Kansatieteellinen arkisto IV. Forssa: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- MÄGISTE, JULIUS 1948: *Metsäsuomalaismurteiden nykyisestä vaiheesta*. Suomi-kirjan eripainoksia 21. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄGISTE, JULIUS 1966–1970: *Värmlandsfinska ortnamn I–III*. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum, XXXV 1–3. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- NORDMANN, PETRUS 1888: *Finnarne i mellersta Sverige*. Akademisk afhandling. Helsingfors.
- PIRINEN, KAUKO 1982: *Savon historia II:1*. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617. Pieksämäki: Kustannuskiila Oy.
- PONTOPPIDAN, ERIK 1752: *Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie*. I. (Faksimili 1977.) København: Rosenkilde og Bagger.
- SKOGMAN, DANIEL 1870: Suomalaiset Norjassa ja Ruotsissa. – *Suomi* 2:8 s. 129–200. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUNDT, EILERT 1850: *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*. Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde. Christiania: U.W. Brøgger.

- TARKIAINEN, KARI 1990: *Finnarnas historia i Sverige*. 1. Inflyttarna från Finland under det gemensama rikets tid. Nordiska museets Handlingar 109. Helsinki: Finska Historiska Samfundet.
- VIRTARANTA, PERTTI 1986: Utforskningen av språk och traditioner i mellersta Skandinaviens finnskogar. – *Värmlandsfinnar xxx*. Stockholm: Kulturfonden för Sverige och Finland.
- ØSTBERG, KRISTIAN 1978: *Finnskogene i Norge*. Norsk geografisk Tidsskrift 1930–1939. Grue: Solør-Odal Historielag.

KURT ZILLIACUS

Lainanimien onomastiikkaa

Kun 1950-luvun lopussa olin puolentoista vuoden aikana koonnut suurkokoelman erään Turunmaan saaristomurteen sanastosta, kiinnostuin siitä leksikon toisesta pääosasta, jonka muodostaa pitäjän perinteinen paikannimistö. Keräsin kaikki väestön käytössä ja muistissa olevat asuttujen paikkojen, viljelysten sekä maasto- ja vesistökohteiden nimet ja ryhdyin tutkimaan nimistön koostumusta ja rakennetta. Tuloksena oli kirjani Ortnamnen i Houtskär (1966). Tästä strukturalistisesta tutkimuksesta oli välittömästi hyötyä, kun pian sen jälkeen jouduin vastaperustetun Suomen ruotsinkielisen paikannimiarkiston hoitajana suunnittelemaan 1890-luvulta lähtien koottujen nimikokoelmien aakkosellista rekisteriä. Rekisteristä tehtiin nimistön rakenteeseen perustuva määrite- ja perusosien yhteinen hakemisto, mikä on osoittautunut tutkimusta erittäin hyvin palvelevaksi.

Tutkimassani nimiaineistossa oli myös satakunta suomalaisperäistä lainanimeä – useimmat saarten ja karien tai erilaisten ranta- paikkojen nimiä. Nämä lainanimet osoittautuivat monessa suhteessa hyvin valaiseviksi niin nimistön rakenteen kuin nimenosien funktioidenkin kannalta; poikkeavina tapauksina ne olivat omiaan paljastamaan virhearviointeja aineiston analysoinnissa.

Ensimmäisissä tutkimuksissani tein vielä sen etymologisessa nimistöntutkimuksessa tavallisen virheen, että yritin tulkita ruotsinkielisten nimien tavoin myös eräitä suomalaisperäisiä nimiä, sellaisia kuin

Jöutmo, Pellonkare, Surnon. Niiden käsittely olisi kuitenkin pitänyt rajoittaa vain murremuotojen kommentointiin ja erilaisten lainaus-
tapojen tutkiskeluun. Lainatut nimethän ovat toiskielisten nimen-
antajien muodostamia, ja ne perustuvat toisen kielen nimenanto-
tapoihin.

Lainanimi on nimittäin epäilemättä eri nimi kuin alkuperäinen
nimi, ja siksi sitä on myös tutkittava sellaisena. Vieraskielisiä nimiä
esiintyy kyllä myös sitaatteina kielenkäytössä, mutta silloin kysymys
ei ole samanlaisesta lainaamisesta. Kun nimi todella lainataan kieles-
tä toiseen, se on eräänlaista nimenantoa: nimi otetaan pysyvästi tie-
tyn paikan sovinnaiseksi nimitykseksi lainanottajakielen paikan-
nimistöön.

Suomenkielisen väestön konventio kutsua erästä lahtea *Musta-
lahdeksi* ei esimerkiksi ole mitenkään sitonut ruotsalaisia maahan-
muuttajia. He ovat voineet jättää lahden nimeämättä, jos tarvetta
nimeämiseen ei ole ollut, tai antaa sille aivan uuden omakielisen ni-
men. He ovat voineet myös lainata suomenkielisten käyttämän ni-
men sellaisenaan, joskin *Mustlax*-muotoon mukailtuna, tai sitten
Svartviken-muotoon käännettynä. Lainaustilanteessa suoraan lai-
naukseen perustuva *Mustlax* ja epäsuoraan lainaukseen perustuva
Svartviken ovat olleet vain erilaisia vaihtoehtoja.

Vierasperäiset paikannimet ovat kauan olleet haasteita kielentut-
kijoille, ja moni heistä on tutkinut kielten välisiä nimilainoja, niiden
joukossa myös ns. hybridejä eli "sekanimiä", joihin näyttää sisälty-
vän kahden eri kielen aineksia. Päätaivoitteena on yleensä ollut nimi-
en rekonstruointi ja etymologinen selvittely.

1900-luvun loppupuolella lainanimitutkimuksessa huomattiin,
että keskustelu itse asiassa koski kahta eri nimeä, jotka vain ge-
neettisesti liittyvät toisiinsa mutta edustavat eri kieliä ja ovat synty-
neet eri aikoina ja eri tavalla. Pohdinnat koskevat siis osaksi toiseen
kieleen siirtynyttä lainanimeä ja osaksi alkuperäistä nimeä omassa
kielessään.

Itse lainanimiä (*Mustlax* tai *Svartviken*) on tutkittava osana sitä
kieltä ja nimistöä, johon nimet on lainattu. Tutkimuksessa on selvi-
tettävä, missä määrin erilaisten paikkojen nimet ovat lainautuneet

kielestä toiseen, miten nimet on sopeutettu uuteen kieleen ja miten eri lainaustapoja on sovellettu erityyppisiin nimiin. Lainaajien kielen tutkijoiden pitää myös kielensä historian ja murteiden tuntemuksen perusteella pyrkiä selvittämään lainattaessa tapahtuneet äänne-substituutiot sekä myöhemmin tapahtuneet äänteelliset ja morfologiset muutokset ja näin osallistua myös alkuperäisten nimien rekonstruointiin.

Sen sijaan lainattuja nimiä eli alkuperäisnimiä (*Musta-laksi) on tutkittava osana sitä nimistöä, johon ne aikoinaan on muodostettu. Näiden nimien rekonstruointi kuuluu ensi kädessä lainanantajakielen tutkijoille, jotka kyseisen kielen ja sen nimistön tuntemuksen pohjalta voivat perustellusti valita uskottavimmat rekonstruktiot.

Lainanimistön tutkimus edellyttää useimmiten eri kielten tutkijoiden yhteistyötä.

Nimistöntutkijat ovat yleensä lähteneet siitä, että paikannimet ovat alun perin olleet paikkoja kuvailevia appellatiivisia nimityksiä, jotka ovat vähitellen kielenkäytöstä yksilöiviksi ilmauksiksi irronneina jäähmettyneet erisnimiksi. Joidenkin mielestä nimillä on säilynyt myös alkuperäinen kuvaileva merkitys. Ainakaan lainanimien osalta nämä käsitykset eivät pidä paikkaansa.

Kaksikielisessä Suomessa olemme vuosisatojen aikana tottuneet siihen, että monilla huomattavillakin paikoilla on oman kielen nimisysteemin kannalta vieraita nimiä, joista emme usein ymmärrä tavuaakaan. Kaupunkien nimistä tällaisia ovat suomenkielisten kannalta esimerkiksi *Helsinki*, *Espoo* ja *Porvoo* ja ruotsinkielisten kannalta muun muassa *Lojo*, *Pargas* ja *Reso*, kaupunginosien nimistä vastaavasti sellaiset kuin *Malmi*, *Meilahti* ja *Sörnäinen* tai *Hoplax*, *Sökö* ja *Noux*. Pitäjien ja kylien nimistä ovat taas suomenkielisille outoja esimerkiksi *Inkoo*, *Siuntio*, *Tyysteri* ja *Siipyy* ja ruotsinkielisille *Kimito*, *Närpes* ja *Tövsala* tai *Jurmo*, *Paipis* ja *Petsmo*. Samalla tavoin hämäriä ovat vaikkapa vesistönimet *Kihti*, *Kluuvi* ja *Peimari*.

Tällaisen nimikäytännön pohjalta olemme tottuneet siihen, etteivät paikannimet aina ole ymmärrettävää kieltä. Tämä ei kuitenkaan millään tavoin vähennä nimien käyttökelpoisuutta. Päinvastoin sellaiset vierasperäiset nimet kuin *Helsinki* ja *Malmi* tai *Kimito* ja

Petsmo toimivat niminä erittäin hyvin, koska ne erottuvat selvästi kielen muista ilmauksista eivätkä kielenkäytössä sekaannu appellaatiivisiin nimityksiin.

Kun ruotsinkieliset maahanmuuttajat ovat omaksuneet suorana lainana paikannimistönsä suomenkielisen lahdennimen *Mustalaksi* ja ryhtyneet käyttämään sitä omaan kieleensä mukaillussa *Mustlax*-muodossa, he eivät ole pystyneet erottamaan tässä nimessä määrite- ja perusosaa. Nimi on heidän kannaltaan ollut vain suomalaisilta opittu tiettyä paikkaa tarkoittava ilmaus ja sellaisena yksiosainen. Jonkin aikaa uudessa maassa asuttuaan ruotsinkieliset ovat ehkä oppineet, että esimerkiksi *lax*-loppuiset nimet ovat lahtien ja *sor*-loppuiset saarten nimiä. Sen tarkempia tietoja nimien rakenteesta he eivät ole tarvinneetkaan, sillä kuten tiedämme, nimenkäyttäjän ei tarvitse ymmärtää nimien rakennetta. Tämä johtuu siitä, että lainanimet niin kuin muutkin erisnimet ovat kohteitaan yksilöiviä ilmauksia, joiden ainoana tehtävänä on tarkoittaa tiettyä paikkaa. Ne eivät ole appellaatiivisten ilmausten tapaan kohteitaan kuvailevia ja siten käsitteellisesti luokittelevia kielellisiä merkkejä.

Lainattaessa paikannimellä on siis ollut pelkästään erisnimelle ominainen nimittävä funktio. Erityisen selvästi tämä ilmenee ns. epeksegeettisistä nimistä, joissa lainattuun paikannimeen on liitetty selventävä lisäosa. *Mustlax*-muodon asemasta nimen lainaajat ovatkin valinneet pidemmän muodon *Mustlax/viken*, johon on lisätty paikan lajia selventävä perusosa. Tällaisissa nimimuodoissa on kaksi syntaktista osaa, jotka molemmat tarkoittavat itse paikkaa: jo aiemmin pelkästään nimittäväksi todettu lainanimi sekä tarkoiteen lajin ilmaiseva oman kielen sana.

Epeksegeettisten nimien eräänlaisia variantteja ovat ne luonteeltaan elliptiset nimet, joissa lainatun nimen perusosa näyttää korvautun lainaajien kielen vastaavalla sanalla: *Must/vik*. Tämäkin on syntaktisesti kaksiosainen muodoste, mutta mikään "sekanimi" se ei silti ole, yhtä vähän kuin epeksegeettinen muotokaan. Näin on vain nimetty suomalaisten *Must*-alkuisen nimen tarkoittama lahti, jonka nimeen sisältyvän *lax*-ilmauksen lainaajat ovat ymmärtäneet lahtea

tarkoittavaksi; sen verran he ovat oppineet ymmärtämään alueen vanhoja suomalaisperäisiä nimiä. Nimessä *Must/vik* alkuosa *Must-* on ollut siis selvästi proprinen ja syntaktiselta funktioltaan nimittävä. Erikseen on pohdittava sitä, onko jälkiosa *-vik* suomenkieliseksi ymmärretyn *-lax*-ilmauksen käännös vai siitä riippumaton tarkoitetta luonnehtiva oman kielen sana.

Kielitaitoisemmat uudet asukkaat ovat voineet lainata nimiä myös epäsuorasti, kääntämällä kuten *Mustalaksi*-nimen muotoon *Svartviken*. Tällöin he eivät ole lainanneet nimeä sellaiseen – eivätkä sen “merkitystä” tai nimeämisperustetta, joka on todellisuudessa olemassa ollut ilmiö – vaan he ovat lainanneet nimen idean, sen paikan luonnehdinnan, jonka he ovat arvelleet olleen suomenkielisten nimenantajien mielessä. Käännös on voinut olla myös väärä, elleivät suomenkieliset nimenantajat tai -käyttäjät ole olleet opastamassa nimenlainaajia.

Eräiden muiden lainanimityyppien osalta nimien synty on useimmiten hämärän peitossa. *Mustalahden* ympäristössä saattaa olla useitakin tästä kantanimestä muodostettuja liitynnäisiä, sellaisia kuin *Mustalahden/tie* = *Mustlax/vägen*, *Mustalahden/kalliot* = *Mustlax/bergen*. Lahden vieressä on ehkä pienempi lahti, joka on saanut nimen *Pieni-Mustalahti* = *Lilla Mustlax*, minkä jälkeen suuremmasta lahdesta on voinut tulla *Iso-Mustalahti* = *Stora Mustlax*. Tällaisissa tapauksissa ei voida sanoa varmuudella, sisältävätkö uudet nimet alkuperäisen nimen + käännetyyn nimenosan vai ovatko ne kummankin kieliryhmän kannalta vain normaalisti omakielisten paikannimien mukaan muodostettuja nimiä.

Paikannimiä on ilmeisesti lainattu myös kieliryhmien välillä edestakaisin, jopa useampaan otteeseen. Tunnettu esimerkki on Helsingin ja Espoon rajalla ollutta lahtea tarkoittanut vanha nimi **Haapalaksi*, joka on aikoinaan lainattu kylännimeksi, ensin muodossa **Håplax*, koska pitkästä *a*:sta on säännönmukaisesti tullut ruotsin *å*. Kaikesta päätellen nimi on sen jälkeen (takaisinlainattuna?) kirjoitettu suomalaisittain muotoon *Hooplaks*, jonka taas ruotsinkieliset asukkaat ovat ääntäneet ruotsin *o*-äänteen sisältävänä ja kirjoittaneet muotoon

Hoplax, niin kuin he tekevät tänäkin päivänä. Asutusalueen ja aseman nimenä tämä on sitten lainattu takaisin suomen kieleen muodossa *Huopalahti*. Kouluaikoinani keksimme vielä Huopalahden hurjat-nimiselle urheiluseuralle nimivastineen "Filtvikens Våldsamma", mutta se ei koskaan saanut kannatusta.

Erilaisiin lainaustapoihin päätyminen on usein selitetty määräytyneen nimenantajien kielitaidosta samaan tapaan kuin edellä olevassa lainanimityyppien esittelyssäni: suoraan lainatut nimet olisivat useimmiten kieltä taitamattomien ja käännöslainat taas kielitaitoisempien asuttajien peruja. Tuskinpa nimityyppien suhde kuitenkaan on aivan näin yksiselitteinen.

Tilanne on itse asiassa saattanut olla jopa päinvastainen. Uuden maan kieltä osaamattomat maahanmuuttajat eivät tietenkään ole osanneet itse kääntää alueen vanhoja paikannimiä. Toisaalta he eivät todennäköisesti myöskään ole olleet erityisen halukkaita oppimaan ja käyttämään näitä nimiä. Tietoja nimistä ja niiden kohteista he ovat saaneet vain tulkkien avulla, ja tulkeilta he ovat voineet myös saada tietoonsa nimien käännöksiä. Vähäiselläkin kielitaidolla he ovat näin voineet melko nopeasti oppia alueen paikannimistön tavallisimmat perusosat ja määritteet. Jossain määrin kaksikieliset asuttajat sen sijaan ovat luultavasti olleet enemmän taipuvaisia arvostamaan alkuperäisnimiä ja halukkaita lainaamaan niitä lähes sellaisinaan. Oman aikamme kokemukset paikannimien lainautumisesta tukevat juuri tällaista näkemystä lainanimistön kehityksestä.

Lopuksi on vielä syytä tähdentää sitä, että lainanimien tutkimus on aina kielirajatutkimusta, jossa molempien kyseessä olevien kielten muuttuminen on otettava huomioon. Otan esimerkiksi kylännimet *Väster-* ja *Österkalax* (-kalas) Korppoon saaristopitäjästä, koska olen äskettäin joutunut pohtimaan *Kalax*-nimen alkuperää.

Ritva Liisa Pitkänen on väitöskirjassaan (1985: 205–207) päätyntä käsitykseen, että kantanimen vankimmin perusteltavissa oleva rekonstruointi on **Kahi(la)-laksi*. Määriteosana olisi tällöin mm. Lounais-Suomessa tavallinen sana *kahila* 'kaisla; ruoko', ja se olisi viitannut kasvillisuuteen siinä kapeasuissa lahdessa, joka 5 metrin

korkeuskäyrän mukaan on ollut kylien välissä. Nykyään lahdesta on maannousun myötä kehittynyt suoalue "Flyen".

Pitäjässä asuva professori Bertel Fortelius pitää uudessa kirjassaan Korppoon paikannimistä (1999: 31–34) tätä tulkintaa virheellisenä, koska *Kahi*-alkuisesta nimestä olisi hänen mukaansa syntynyt pitkävokaalinen nimi *ka:la(k)s*. Siksi hän pitää uskottavampana jo ennenkin esitettyä tulkintaa *Kalax* < *Kala-laksi.

Syventymättä nimen alkuperää koskeviin pohdintoihin enempää totean vain sen, ettei lähtömuodoksi ehdotettu *Kalalaksi kokemuksieni perusteella vaikuta uskottavalta lahdennimeltä saariston kalastajakylän nimistössä. Kalastus on tietenkin kuulunut niin vanhojen eränkävijöiden kuin pysyvästi kylässä asuneidenkin elinkeinoihin, ja kaikkien kylän lahtien on täytynyt olla jonkinlaiseen kalastukseen soveltuvia. Lahdessa todennäköisesti esiintynyttä kasvillisuutta on pidettävä paljon vakuuttavampana nimeämisperusteena.

Periaatteellisesti vielä tärkeämpää on todeta, että lainanimien äänteellinen kehitys ei ole määräytynyt yksinomaan ruotsinkielisten lainaajien kielessä tapahtuneiden muutosten perusteella. Ruotsin kielessä on kyllä vokaalien välinen *h* säännöllisesti kadonnut ja usein korvautunut vokaalin pidennyksellä (ns. ersättningsförlängning), kuten Paraisilla järvennimi *Pyhä-järvi > *pö:jär(v)*. Tämä pidennys on kuitenkin saattanut jäädä tapahtumattakin, sillä sekä Houtskarissa että Särkisalossa on muun muassa lyhytvokaalinen lahden nimi *Valax*, jonka on oletettu perustuvan *Vaha-laksi-nimeen. Äänteen pituuskaan ei ole aina lainanimissä säilynyt. Juuri Korppoossa on myös sellaisia lyhytvokaalisia lainanimimuotoja kuin *Ronaso* < *Ruonan-suu, *Rokolkon* < ? *Ruoko-orko sekä *Tamenkant* < *Tammen-kanto.

Korppoon lainanimien analysoinnissa on erityisesti otettava huomioon se, että nimistön syntyaikoina alueella on varmaan liikunut (ja kylässä ehkä jopa asunut) suomenkielistä väkeä, jonka kielessä *Kahi(la)*-nimi tietysti olisi säilynyt lyhytvokaalisena ja voinut vaikuttaa ruotsalaisväestönkin kielenkäyttöön. Lisäksi on huomattava sekin, että nimi on ainakin jo 1500-luvulta lähtien esiintynyt täydennetyissä muodoissa *Västerkalax* ja *Österkalax*, joissa pääpaino on siirtynyt etuliitteille, jolloin *Kalax*-nimen mahdollinen pitkä *a* olisi lyhentynyt painottomassa tavussa.

LÄHTEET

- FORTELIUS, BERTEL 1999: *Ortnamnen i Korpo*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalaisen lainanimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 418. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JANNE SAARIKIVI

Maastoappellatiivit proprien ja appellatiivien välisenä rajapintana: kontaktilingvistiikan ja etymologian näkökulmia¹

Kysymyksenasettelu

Maantieteellinen sanasto muodostaa sellaisen leksikon osan, jolla on yhtymäkohtia sekä propreihin että appellatiiveihin. Perinteisesti nimistöntutkimuksessa on käsitelty proprien ja appellatiivien yhteisiä piirteitä ja rajanvedon kysymyksiä erityisesti ns. *kotipelto*-ongelman yhteydessä (esim. Kiviniemi 1990: 95–99). Seuraavassa tarkastellaan ennen kaikkea maastoappellatiivien käyttäytymistä kielikontaktissa ja sen seurauksia maastoappellatiivien etymologioinnille. Esimerkkiaineisto on Suomesta ja Pohjois-Venäjältä.

Yritän osoittaa, että kielikontaktissa maastoappellatiivit näyttävät ainakin joissakin tapauksissa käyttäytyvän tavalla, joka muistuttaa paikannimistön käyttäytymistä. Maastoappellatiivit näyttäisivät esimerkiksi suhteellisen helposti voivan liikkua lainasanaston valtavirran vastaiseen suuntaan. Ne voivat lainautua kielestä toiseen myös substraattitilanteessa, jossa sanaston siirtyminen substraattikielestä kulttuurisesti hallitsevan väestön kieleen muuten on vähäistä. Mahdollisesti paikannimistö, jossa samat maastoappellatiivit toistuvat lukuisissa nimissä, toimii välittävänä leksikon tasona, joka tukee maastoappellatiivien lainautumista.

Maastoappellatiivien muusta sanastosta poikkeava käyttäytymisen kielikontaktissa saattaa osaltaan auttaa selittämään sitä, miksi itä-

merensuomalaisten kielten maastosanasto on etymologisesti ongelmallista. Aikaisempi paikannimistöä koskeva tutkimus ei nähdäkseen ole riittävästi kiinnittänyt huomiota siihen seikkaan, että Suomen yleisimpien paikannimien perusosien joukossa on huomattavan paljon sellaista sanastoa, jolta puuttuvat niin suomalais-ugrilaiset paraleelit kuin kunnolliset lainaoriginaalitkin. Maastosanaston substraattitilanteissa tapahtuvan lainautumisen valossa on kenties mahdollista olettaa, että osa maantieteellisesti pysyvästä, mutta kielikuntien suhteen labiilista maastosanastosta on itämerensuomessakin peräisin substraattikielistä, joiden sanastoa suomen kielestä ei yleensä ole tunnistettu.

Turunmaan saariston ja Vienenmeren luodot

Ritva Liisa Pitkänen on väitöskirjassaan käsitellyt Turunmaan saariston *lot*-päätteisiä paikannimiä, jotka tarkoittavat pieniä saaria ja luotoja. Tällaisia ovat esimerkiksi Paraisten saarennimi *Härkilot* (< *Härkäluoto), Korppoon luodonnimi *Jäneslot* (< *Jänesluoto) tai nauvolainen saarennimi *Kaslot* (< *Kaskiluoto) (Pitkänen 1985: 84–89). Nämä nimet ovat syntyneet suomen kielessä, jonka perusteella niiden vanhimmat muodot ovat rekonstruoitavissa, mutta lainautuneet ruotsiin Turunmaan saariston saadessa nykyisen ruotsalaisasutuksensa. Ne ovat käyneet läpi joukon äännesubstituutioita tullessaan lainatuiksi, minkä jälkeen ne ovat vielä osallistuneet ruotsin sisäisiin äännekehityksiin. Kysymyksessä ovat siis melko normaalit laina- tai substraattinimet.

Asian tekee kuitenkin mielenkiintoisemmaksi se, että Turunmaan saariston ruotsalaisalueella on sellaisiakin paikannimiä, jotka kyllä sisältävät toisena leksikaalisena komponenttinaan suomesta lainatun *lot*-elementin, mutta joiden ensimmäinen komponentti on ruotsia. Tällaisia ovat esimerkiksi Iniön Söderbyn *Grytlot* (< ru *gryt(e)* ‘kivikko’), Korppoon Rumarin *Skorvlot* (< ru *skorv* ‘roso, rupi’) tai Nauvon *Borgarlot* (< ru *borgare* ‘kansalainen, porvari’; murt. ‘kalanostaja’) (Pitkänen 1985: 88–90). Vaikka suomenruotsin murteet eivät tunne sanaa *lot ‘luoto’, on Ritva Liisa Pitkänen taipuvainen tul-

kitsemaan nämä nimet suomalaisten lainanimien antaman mallin mukaan ruotsin kielessä syntyneiksi.

Ruotsalaiset uudisasukkaat ovat siis omaksuneet Turunmaan saariston suomalaisilta alkuperäisasukailta suomen kielen nimeämismallin, jossa pikkusaarta nimitetään perusosalla *luoto* – ruotsalaisittain *lot* – ja määriteosa antaa lisätietoa siitä, millaisesta luodosta nimenomaan on kysymys. Uudet *lot*-päätteiset nimet assosioituvat suomalaisperäisiin nimiin ja muodostavat niiden kanssa kompaktin ryhmän, jonka käyttäjät ymmärtävät, että *lot* on nimissä ‘pienen saaren’ indeksi – merkki joka osoittaa, että paikka kuuluu ‘pienten saarten’ ryhmään. Tämän lisäksi voi väittää, että *lot*-komponentti on myös paikannimen indeksi, koska se ei esiinny appellatiivina eikä appellatiivin osana. Kuitenkin paikannimistön ulkopuolella *lot*-komponentti on merkityksetön. Se toimii funktionaalisesti hieman kuin paikannimiä muodostava johdin, mutta sen erottaa johtimesta selvä leksiikaalinen merkitys. Komponentti *lot* ei myöskään liene produktiivinen millään systemaattisella tavalla. Sitä ei esimerkiksi voi liittää kaikkiin jonkin tietyn sanaluokan sanoihin paikannimien muodostamisen tarkoituksessa, kuten aidon johtimen voisi.

Myös Vienanmeren rannoilla ja Vienajoen vesistössä näyttää luodoille käyneen aika lailla samoin kuin Turunmaan saaristossa. Siellä lainanantajakielenä on ollut karjala tai tarkemmin tuntemattomat itämerensuomalaiset murteet ja lainansaajakielenä venäjä.

Esimerkiksi Vienan sivujoen Pinegan altaassa sijaitsevan Pokšengan kylän alueella, samannimisen joen varrella, sijaitsee *Lúdnema*-niminen niitty (< ?*Luodon-niemi). Vienan Karjalassa Gridinon kylän pohjoispuolella lähellä Kantalahtea sijaitsee saari nimeltä *Kárbas lúda* ja Vienanmeren eteläpäässä Äänislahdella on pikku saarten ryhmä nimeltä *Sálma-ludy*. Vaikka nämä nimet sisältävät venäläismurteiden itämerensuomalaisia lainasanoja (*kárbas* ven murt. ‘purjeella varustettu soutualus’ < ims. *karbaz*, *karpaa* id. [ks. esim. Kalima 1919: 105] ja ven murt. *sálma* < ims. *salmi* emt. s. 213) vihjaa nimien rakenne – lähinnä se, että nimien määriteosa on venäläiselle nimenmuodostukselle epätyypillinen nominatiivissa oleva substantiivi – että kyseessä olevat nimet on lainattu kokonaisuuksina itämerensuomalaisesta kielimuodosta pikemminkin kuin muodostettu venäjässä

lainaperäisistä lekseemeistä.² Ainakin *Lúdnema*-nimen yhteydessä tämä tulkinta on lähes varma, sillä **nema*-lekseemiä ei tavata missään venäjän murteissa.

Toisaalta Pohjois-Venäjällä on myös venäjän kielessä syntyneitä *lúda*-nimiä. Tällaisia ovat esimerkiksi saaret nimeltä *Plóskie lúdy* 'ta-saiset luodot' ja *Zeljónaja lúda* 'vihreä luoto' Kieretissä Vienen Karjalassa tai joenranta-alue *Lúdy* 'luodot' Mar'inan kylässä Vienen sivujoen Pinegan varrella. Kahdessa ensimmäisessä nimessä pääsanan kanssa kongruoiva venäläinen adjektiiviattribuutti ja jälkimmäisessä tapauksessa nimen liittyminen venäläiselle nimistölle ominaiseen monikkomuotoisesta maastoappellatiivista muodostettuun rakennetyyppiin paljastavat, että kyseessä ovat venäläisnimet, jotka ovat syntyneet itämerensuomalaisperäisen *lúda* 'luoto'-elementin pohjalta.

Kyseessä olevat nimet eivät ole täydellisiä paralleleja Turunmaan saariston ruotsin kielessä syntyneille *lot*-nimille sikäli, että pohjoisvenäläisissä murteissa tunnetaan myös appellatiivinen lainasana *lúda* 'luoto, kallioinen pikkusaari' (Mamontova & Mullonen 1991: 57; SRNG 17: 178), mikä ensi silmäyksellä näyttäisi osoittavan, että kysymyksessä on aivan normaali nimenanto, johon on osallistunut itämerensuomalainen lainasana. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että aivan kuin Turunmaan saariston tapauksessakin, myös Vienenmerellä *lúda*-nimityypin leviämistä venäjän kielessä on tukenut substraattina itämerensuomalaisesta kielimuodosta venäjään siirtynyt nimistö, joka on sisältänyt 'luotoa' merkitsevän, useissa nimissä toistuvan komponentin.

Muita esimerkkejä paikannimistöön rajoittuvista leksikaalisista elementeistä

Koska appellatiivisen *lúda*-lainan olemassaolo hämärtää jonkin verran luotojen nimissä havaittavaa paralleelisuutta Turunmaan saariston ja Pohjois-Venäjän välillä on syytä korostaa, että Pohjois-Venäjällä on runsaasti muitakin suomalais-ugrilaisen leksikaalisen komponentin sisältäviä paikannimiä, joissa ei missään nimessä voi olla

kysymys tavanomaisesta maastoappellatiiviin perustuvasta nimeämisestä.

Esimerkiksi Pohjois-Venäjän satojen *-ka/-ga* ja *-nka/-nga*-päätteisten joennimien³ joukossa on sellaisia, joissa suffiksi on selvästi lisätty sanaan venäjän kielessä, kuten *Pečėnga* < su *Petsamo* (< lpK *Peahtsam(-jokk)*; mahdollisesti venäläinen nimi on lainattu suoraan koltansaamesta), *Vizinga* (< ko *Vizinju*) tai *Kišerka* (< ko *Kišor*). Nimen määriteosana voi olla jopa venäläinen sana: *Cárstvanga* (< ven *carstv-yj/-aja* 'tsaarin-'), *Móhonka* (< ven *moh* 'sammalikko'), *Lúkinka* (< hn. *Lúkin*)⁴ (ks. Matveev 1986: 39–40; Ahlqvist 1992: 193).

Tällaiset nimet, joissa toisena komponenttina on venäjän (ja useimpien suomalais-ugrilaisten kielten) fonotaksin kannalta itsenäiseksi sanaksi kelpaamaton *-nka/-nga*, ovat mitä ilmeisimmin syntyneet venäjän kielessä, vaikkakin kimmokkeen niiden muodostumiseen ovat antaneet kontaktit suomalais-ugrilaisen väestön kanssa ja kontaktien myötä tapahtunut uuden paikannimityypin omaksuminen venäjän murteisiin. Nimityypin käyttäjän kannalta keskeinen tieto on, että *-nka/-nga*-pääte on indeksi, joka osoittaa, että kyseessä on 'virtaavien vesien' ('jokien, purojen, ojien') luokkaan kuuluva paikannimi. Komponentti *-nka/-nga* on siis – aivan kuten Turunmaan saariston nimistön *-lot* – menettänyt perusosamaisuutensa: sillä ei ole appellatiivista vastinetta, mutta se ei ole oikein suffiksikaan.

Tällaiset nimet – kuten Turunmaan saariston *lot*-nimetkin – ovat jossain määrin ristiriidassa eräiden paikannimien muodostamista koskevien teoreettisten oletusten kanssa. Yleensähan ajatellaan, että vaikka paikannimet muodostavat oman kielenkäytön tasonsa ja eroavat useimmiten sisällöltään rakenteellisesti samanmuotoisista appellatiivisista ilmauksista, ne silti poikkeuksetta hyödyntävät kielen sananmuodostussääntöjä (esim. Kiviniemi 1977: 7–9). Lainanimien taas ajateltaneen yleensä "ohittavan" sananmuodostussäännöt ja sijoittuvan suoraan kielen leksikkoon. Edellä esitetyt tapaukset ovat kuitenkin esimerkkejä vierasperäisen nimenmuodostusmallin hyödyntämisestä paikallisesti. Samalla rikotaan kielen sananmuodostussääntöjä ottamalla käyttöön lainaperäinen "pseudolekseemi", jolla ei paikannimistön ulkopuolella ole merkitystä.

Tällaisten paikannimien olemassaolo näyttäisi edellyttävän, että vierasperäistä nimestöä omaksuneilla kielenkäyttäjillä on kyky hyvin tuntemiensa paikkojen maantieteellisen luonteen perusteella analysoida vierasperäisten paikannimien semantiikkaa ja käyttää tätä tietoa hyväkseen uusia nimiä luodessaan. Näin onkin varmasti laita. Olen Pohjois-Venäjällä monta kertaa havainnut, että venäläiset nimenkäyttäjät ovat ymmärtäneet oikein suomalais-ugrilaista alkuperää olevien nimien perusosan merkityksen osaamatta sanaakaan suomea tai mitään suomalais-ugrilaista kieltä. Niinpä Vinaan laskevan Pinegan sivujoen Suran varrella on toistakymmentä *nem'*-päätteistä heinämaan nimeä, jotka sijaitsevat polveilevan joen niemekkeillä, esim. *Vojkonem'*, *Ihal'nem'*, *Ivanem'* jne. Useampikin informantti Suran kyläneuvoston alueella on selittänyt minulle, että *nem'* tarkoittaa nimissä 'niemeä'. Tästä huolimatta sana ei ole appellatiivina käytössä.

Voinee siis hyvällä syyllä väittää, että nimestönkäyttäjillä niin Turunmaan saaristossa kuin Pohjois-Venäjälläkin on kyky analysoida vierasperäisen paikannimistön semantiikkaa, jos heillä on käytävissä riittävän paljon paikannimiä, joissa samat, semanttisesti yksinkertaiset käsitteet toistuvat. Seuraavassa tarkastellaan lähinnä sitä, mitä seurauksia tällaisella analyysikyvyllä voi olla kielen sanastoa silmälläpitäen.

Pohjoisvenäjän murteiden maastoappellatiivit ja kielellinen substraatti

Pohjois-Venäjän suomalais-ugrilaista alkuperää oleva nimestö on siirtynyt venäjän kieleen substraattina kielenvaihtotilanteessa. Nykyinen käsitys kielellisestä substraatista perustuu enimmäkseen Sarah Thomasonin ja Terrence Kaufmanin kehittämään vaikutusvaltaiseen kontaktilingvistiseen teoriaan (1988), jossa kielikontaktit jaetaan laina- ja substraattitilanteisiin.

Lainatilanteelle on tyypillistä, että molemmat kontaktoivat kielet säilyvät samalla alueella, mutta ainakin toinen niistä omaksuu toisesta joukon piirteitä, jotka integroituvat siihen. Helpoimmin lai-

nautuvat leksikaaliset elementit, vähemmän herkästi johtimet ja syntaktiset rakenteet ja vähiten herkästi taivutusmorfologia. Substraattitilanteessa taas kulttuurisesti huonommassa asemassa oleva kieli väistyy alueelta sen puhujien kielenvaihdon myötä. Substraattikielestä saattaa kuitenkin säilyä joukko piirteitä jäljelle jäävään kieleen kielenvaihdon seurauksena syntyvässä murteessa. Todennäköisimmin tästä ns. substraattikielestä jää muistoksi joukko jäljellejäävän kielen aikaisemmasta kannasta poikkeavia äännepiirteitä ja morfosyntaktisia rakenteita. Kielellinen substraatti voi ilmetä myös jäljelle jäävän kielen äänne- ja muotorakenteen kehittymisenä tunnusmerkittömämpään suuntaan. Substraattikielen sanaston säilymistä taas pidetään vähemmän todennäköisenä, koska kielenvaihtajien pyrkimyksenä on omaksumaa kulttuurisesti voimakkaamman väestön puhuman kielen sanasto, joka onnistuneen kommunikaation kannalta on kielen keskeisin osajärjestelmä.

Kommunikaation helppouden periaatteesta käsin on mahdollista ymmärtää, että paikannimistön asema on substraattitilanteessa erilainen kuin appellatiivisen sanaston. Koska paikannimet ovat per definitionem yksiviitteisiä – toisin sanoen niiden varsinainen (onomastinen) merkitys on niiden kyky yksilöidä paikkoja leksikaalis-semantic (yksilöivän) merkityksen ollessa toissijainen (ks. esim. Ainiala 1997: 16–18), kommunikointia kahden erikielisen väestön kesken helpottaa, jos paikoista ei tarvitse käyttää eri nimiä eri kielissä. Siksi lienee todennäköistä, että jos substraattiväestö ylipäänsä on niin merkittävän kokoinen, että sen kielestä voi jäädä jälkiä tulokasväestön kieleen, niitä on paikannimistössä.

Pohjois-Venäjän murteiden suomalais-ugrilaista substraattia kokonaisuutena tarkasteltaessa kiinnittää kuitenkin huomiota, että paikannimistön ja mahdollisesti substraattialkuperää olevien foneettisten ja syntaktisten piirteiden ohella niissä on myös suhteellisen paljon itämerensuomalaista alkuperää olevaa appellatiivistoa. Tämä on Thomasonin ja Kaufmanin teorian valossa suhteellisen epätypillistä kielelliselle substraatille.

Pohjois-Venäjän murteiden itämerensuomalainen sanasto ei ole kuitenkaan mitä hyvänsä sanastoa. Nimenomaan maastoappellatiivit muodostavat siitä varsin huomattavan ryhmän (esim. Kalima 1919:

257–258). Venäjän pohjoismurteiden itämerensuomalaisista kielistä lainattuja maastoappellatiiveja ovat esim. *kórga* ‘särrkkä, kari’ (< ka *korko* id.), *liva* ‘märkä hiekka t. savi’ (< ims.; vrt. su *liiva* id.), *áraj* ‘suo, pikkusuo’ (< ims., vrt. su murt. *aro* id.), *púdas* ‘joen haara’ (< ims., vrt. su *pudas*), *láhta* (< ims., vrt. su *lahti*), *tájbola* (< ims., vrt. su *taival*: *taipale*-) ‘metsätie’, *káska* ‘laidun, nuori metsä’ (< ims., vrt. su *kaski*), *újta* ‘kosteaa paikka metsässä’ (< ims., vrt. ka ja su murt. *uittu* id.) ja kymmenet muut. Erityisen silmiinpistävää itämerensuomalainen lainasanasto on Vienajoen vesistössä, joka ei enää nykyään sijaitse minkään itämerensuomalaisen kielen puhuma-alueen välittömässä läheisyydessä, mutta jossa on runsas itämerensuomalaisperäinen nimistö. Olga Koževatova (1997) on osoittanut, että Vienajoen vesistössä puhuttavissa venäläismurteissa on oma, levikiltään suhteellisen suppea ja enimmäkseen itämerensuomalaista alkuperää oleva substraattisanaston ryhmä, joka sisältää erityisesti maastoappellatiiveja ja luonnonolosuhteita kuvaavaa sanastoa (ks. myös Saarikivi 2000: 405–406).

Suuri osa Pohjois-Venäjän itämerensuomalaista alkuperää olevista maastoappellatiiveista on sellaisia, että niiden avulla muodostetaan myös paikannimiä. Yllä tästä on jo annettu esimerkkejä *lúda*-nimien osalta. Kuvaavia esimerkkejä on muistakin maastoappellatiiveilla muodostetuista nimistä. Esimerkiksi elementti *kaska* (< *kaski) esiintyy sekä itämerensuomalaisissa substraattinimissä että venäläisissä nimissä: Vienan sivujoen Pinegan sivujokeen Suraan laskee puro nimeltä *Káskoj* (variantti *Kaskaja*) (< *Kaskioja) ja Pinegan varrella sijaitsee kylä nimeltä *Káskonem*’ (< *Kaskiniemi). Toisaalta niinikään Pinegan varrella sijaitsevan Kevrolan kylän lähistöltä löytyy venäläiseen *káska*-lainasanaan pohjautuva pikkumetsän nimi *Popóvaja Káska* ‘papin kaski’, ja venäläistä alkuperää ovat varmasti myös useat *Káska*-nimiset laitumet Pinegan varren kylissä. Yleisiä niin substraattiperäisissä nimissä kuin venäläisessä paikannimien muodostuksessakin ovat myös esimerkiksi maastoappellatiivit *láhta* ja *újta*.

Tuntuisi aiheelliselta olettaa, että paikannimistöä käyttävien ihmisten kyky analysoida vieraskielisten paikannimien semantiikkaa – mihin edellä on viitattu – on helpottanut tämänkaltaisten maasto-

appellatiivien lainautumista itämerensuomesta venäjään. Kussakin yksittäisessä yhteydessä lekseemiä käytetään tosin yksiselitteisesti joko *propria*, *propria* osana tai appellatiivina. Kuitenkin se tosiasia, että tietty lekseemi esiintyy useammassa samojen kielenkäyttäjien tuntemassa *propria*ssa, tuntuu vahvistavan mahdollisuutta ottaa se joko uusien *proprien* elementiksi tai jopa appellatiiviseen käyttöön. Toisin sanoen: vaikka venäjän murre-sanakirjat eivät tunne 'niemeä' tarkoittavaa appellatiivista lainaa *nem*', tuntuisivat edellä olevat esimerkit viittavan siihen, että sellainen voisi ehkä syntyä paikannimistön pohjalta. Välivaiheena tällaisessa kehityksessä voisivat olla paikannimet, jotka on muodostettu *nem*'-elementin avulla venäjän kielessä – tällaisistahan on edellä annettu esimerkkejä eräiden toisten nimitysryhmien osalta.

Pidän todennäköisenä, että Pohjois-Venäjällä eräiden, ainakin nimissä useimmin toistuvien maastoappellatiivien lainautumiseen substraattitilanteessa on antanut kimmokkeen juuri paikannimistö. Oikeastaan voisi sanoa, että kyse ei tällöin olekaan varsinaisesta lainautumisesta, vaan eräänlaisesta paikannimien semanttisen analyysin kautta tapahtuneesta perusosan appellatiivistumisesta.

Tulee kuitenkin huomauttaa, että kyky paikannimien semanttiseen analyysiin koskee ilmeisesti lähinnä paikannimien perusosia. Osa venäjän pohjoismurteiden itämerensuomalaisista kielistä peräisin olevasta maastoappellatiivistosta esiintyy paikannimistössä enimmäkseen määräiteosana. Tästä huolimatta on mahdollista, että elementin tuttuus paikannimistössä voi olla tekijä, joka rohkaisee sen lainautumiseen myös appellatiivina.

Lopuksi voinee ajatella yksinkertaisesti niinkin, että maantieteellinen sanasto sellaisenaankin ja ilman paikannimien välitystä on suhteellisen tiukassa ja konkreettisesti sidoksessa luonnonmaantieteellisten olojen kanssa, mikä voi johtaa sen lainautumiseen kielikontaktissa. Kyseessä on appellatiiviryhmä, jonka omaksumisessa konkreettiset denotaatiot ovat keskeisiä; tässä suhteessa maastoappellatiivit lähestyvät kulttuurilainoja. Yhtä kaikki tuloksena on, että maastoappellatiivit siirtyvät suhteellisen helposti kielestä toiseen kielenvaihtotilanteessakin tavalla, joka jossain määrin muistuttaa paikannimien käyttäytymistä.

Pohjoisvenäläisten murteiden itämerensuomalainen lainasanasto tuntuisi siis osoittavan, että substraattitilanteessa maastoappellatiivien käsittely eroaa jossain määrin kielen muusta sanastosta. Niiden denotatiivinen viittaussuhde konkreettisiin ja paikallisesti rajattuihin kohteisiin – joko paikannimien välityksellä tai ilman – näyttäisi olevan jossain määrin tiukempi kuin muun sanaston. Se taas johtaa siihen, että ne kuuluvat melko todennäköisesti sellaisiin väistyvän kieleen piirteisiin, jotka jatkavat elämäänsä kielellisenä substraattina kulttuurisesti hallitsevan väestön kielessä.

Maastoappellatiiviston lainautumisesta erikielisten väestöjen assimilaatitilanteissa on esimerkkejä monilta suomalais-ugrilaisilta kontaktialueilta. Esimerkiksi Mordvan tasavallan alueella on paikannimiä, joissa mordvalainen 'jokea' tarkoittava *lej*-lekseemi esiintyy venäläisen tai turkkilaisperäisen määriteosan kanssa (Maticsák 1995: 46). Ottaen huomioon Mordvan tasavallan sekavan etnisen tilanteen (alkuperäisväestön ohella alueella on jo satoja vuosia asunut niin venäläisiä kuin turkkilaiskansoja), on todennäköistä, että nimet ovat syntyneet pikemminkin venäjässä ja turkkilaiskielissä kuin mordvalaiskielissä. Tästä huolimatta ne edellyttävät syntyäkseen laajaa mordvalaista *lej*-päätteisten puronnimien ryhmää. Ainakaan venäjään **lej* 'joki' ei appellatiivisena lainana ole päätenyt (SRNG).

Komisyrjäänin kielessä taas on paikallisesti käytössä hyvin paljon venäjästä lainattuja maantieteellisiä termejä, esim. *navölök* 'ranta, niemi; rantaniitty' < ven pohjoism. *návolok* id.; *pogost* 'kylän osa; pieni asutus' < ven *pogóst* id.; *növina* 'uudispelto' < ven murt. *novina* id. Joissain tapauksissa komisyrjääniin on välittynyt itämerensuomalaisperäisiä maantieteellisiä termejä ilmeisesti venäjän murteiden välityksellä: *lajda* 'alanne, reuna' < ven murt. *lájda* id. < ims., vrt. su *laita* ym.; *suzem* 'havumetsä, erit. synkkä metsä' < ven murt. *súzem* id. < ims. vrt. su *sysmä* id. (ks. Turkin 1989: 146–160). Toisaalta 1300-luvulta alkaen on varsin paljon tietoja venäläis-komilaisesta kaksikielisyydestä ja siitä, miten Komin alueelle asettuneet venäläiset ovat assimiloituneet komeihin. Assimilaation suunta kääntyi nykyisenkaltaiseksi aikaisintaan vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla (ks. esim. Žerebcov 1982: 117–120).

Suomen kielen kannalta Pohjois-Venäjän tilannetta jossain määrin muistuttavan vertailukohteen voi tarjota murteidemme saamelainen lainasanasto, joka suurimmalta osaltaan on kapea-alaista saamelaiskulttuuriin, esimerkiksi poronhoitoon liittyvää erityissanastoa tai sitten juuri maastoappellatiiveja, kuten *vuono*, *vaara*, *kero*, *tunturi*, *jänkä*, *pahta*, *palsa*, *palas*, *aapa*, *jolma*, *juva*, *outa* jne. Useimmat näistä termeistä ovat varsin yleisiä suomalaisissa paikannimissä sellaisillakin alueilla, joilla ei enää nykyisin ole saamelaista väestöä. Mainittakoon kuriositeettina, että Terho Itkonen on löytänyt Pohjois-Hämeen murteista muutamia sellaisiakin paikallisia saamelaisperäisyyksiä, jotka rajallisen levikkinsä suhteen muistuttavat hyvin paljon pohjoisvenäläisten murteiden itämerensuomalaista substraattisanastoa (tällaisia ovat esim. *vuolanne* ‘painauma maassa, alanne’, *puoto* ‘pato’ jne. [ks. Itkonen 1993]). Siitä, että samoilla alueilla on myös saamelaisperäistä paikannimistöä ei vällinne epäilyksiä. Esimerkiksi T.I. Itkosen (1948: 99–107) ja Jouko Vahtolan (1999: 112–115) referoimat tiedot riittänevät todistamaan tästä.

Maastoappellatiivit ja suomen sanaston etymologinen rakenne

Niin Pohjois-Venäjän vanhojen itämerensuomalaisten alueiden kuin muidenkin suomalais-ugrialaisten kontaktialueiden sanasto tuntuisivat siis osoittavan, että maastoappellatiivit ovat todennäköinen osa kielellistä substraattia. Komin ja Mordvan tasavaltojen kielitilanteen kuvaajana tämä termi ei tosin ole paras mahdollinen, mutta niissäkin on kyse väestöassimilaation (adstraatin tai superstraatin) myötä omaksutusta sanastosta. Sen sijaan Pohjois-Venäjän ja Pohjois-Suomen tilanteet ovat “täysiverisiä” substraattitilanteita. Maastosanaston luonnetta koskevat teoreettiset pohdinnat tekevät maastoappellatiiviston lainautumisen yhteyden substraattitilanteeseen ymmärrettäväksi. Sen keskeinen asema paikannimistössä ja konkreettinen semantiikka aiheuttavat sen, että maantieteellinen terminologia on paikallisesti konservatiivista. Tämä saattaa kuitenkin tehdä kunkin kielen maastoappellatiivistosta helposti muuttuvaa, jos kielen puhuma-alue laajenee. Tällä seikalla voi nähdäkseni olla merkitystä myös itä-

merensuomalaisten kielten sanaston etymologisen rakenteen kannalta. Se saattaa auttaa ymmärtämään, miksi itämerensuomalaisten ja saamelaiskielten maastosanasto on melkoiselta osaltaan etymologisesti hämärää.

Itämerensuomeen rajoittuvia maastoappellatiiveja⁶

Esimerkiksi sellaiset paikannimistömme kannalta keskeiset sanat kuin *saari*, *niemi*, *aho*, *korpi* (myös ims. > ven murt. *kórba*), *luola*, *neva* ‘suuri suo’⁷, *keto*, *kukku(la)*, *kunnas*, *köngäs* ‘mäki’, *kuoppa*, *seutu*, *jyrä* ‘jyrkkäreunainen laakso’ (sanan *jyrkkä* kantasana), tai edellä puheena ollut *luoto* (myös > ven murt. *lúda*) rajoittuvat levikiltään itämerensuomeen, eikä niillä ole mitään hyvin perusteltuja laina-etymologioitakaan.

Sellainen Suomen paikannimistön kannalta keskeinen sana kuin *suo* taas on SSA:ssa yhdistetty kysymysmerkein permiläisten ja ugrilaisten kielten ‘järveä’ merkitsevään sanaan (unk *tó*, komi *ti* jne.), mutta rinnastus ei ole äänteellisesti säännöllinen. Useissa lähteissä (esim. Häkkinen 1985: 106) sanaa on pidetty uutena lekseeminä itämerensuomessa. Hiljattain on Kari Liukkonen (1998: 131–133) ehdottanut sille balttilaista etymologiaa, joka on kuitenkin semanttisesti ongelmallinen, sillä oletetulla balttilaisella originaalilla ei ole lainkaan merkitystä ‘suo’, vaan kyseessä on ‘seisomista’ merkitsevä verbin partisiippimuoto. Mitään osoitusta siitä, että kyseistä sanaa olisi käytetty suon nimityksenä balttilaisissa kielissä, ei ilmeisesti ole, ei liioin siitä, että partisiippi olisi leksikaalistunut jossakin maastoon liittyvässä merkityksessä. Toinen maastosanastomme kannalta keskeinen termi *metsä* on sekin vailla yleisesti hyväksyttyä etymologiaa. Sanalla on sekä saamelais–ugrilainen paralleeli (lpN *meačči*, unk *messze*), joka kuitenkin tarkoittaa yksinomaan ‘kaukaista’, että semanttisesti sopiva balttilainen lainaoriginaaliehdokas (latv *mežs*, liett *medis* ‘puu’; murt. myös ‘metsä’ < *medja), jonka indoeurooppalaisilta paralleeleilta kuitenkin puuttuu merkitys ‘metsä’ (mahdollinen äänteellinen vastine tunnetaan slaavilaisissa kielissä, joissa merkitys on ‘raja, väli’; Fraenkel 1962: 424–425). Tämä panee kysymään, oli-

siko itämerensuomalainen sana mahdollisesti vaikuttanut sanan semanttiseen kehitykseen baltissa. Tässä tapauksessa olisi varsinainen balttilainen lainaetymologia hylättävä.

Niin ikään mahdollisesti itämerensuomeen rajoittuva, paikannimissä erittäin yleinen maastoappellatiivi on *kangas* (~ *kankare*), jolle SSA antaa kysymysmerkeillä varustetut (äänteellisesti epäsäännölliset) vastineet marissa ja hantissa. Sanalla *mäki* taas on säännönmukainen äänteellinen ja semanttisestikin tyydyttävä ('kumpu, mätäs') vastine itähantissa. Etymologia on kuitenkin äärimmäisen aukkoinen: itämerensuomalaisen sanan äänteellinen vastine tunnetaan koko kieli-kunnassa vain yhdessä hantin murteessa. Lisäksi sana koostuu suomalais-ugrilaisissa kielissä yleisimpiin kuuluvista äänteistä, joiden samankaltaisen sekvenssin syntyminen erillään toisistaan olevissa sukukielissä voi olla mahdollista monestakin eri syystä, eikä välttämättä edellytä yhteisen alkuperän oletusta. Nämä seikat tekevät etymologiasta melko hataran ja monissa lähteissä (esim. Häkkinen 1985: 105) sanaa on pidetty itämerensuomessa uutena. Samankaltainen tapaus on *aro*, jolla silläkin on semanttisesti suhteellisen kaukaisia vastineita obinugrissa ('joenuoma, lampare'; sana on lainautunut sekä venäjän murteisiin [*áraj*] että komisyryjäniin [id.], ehkä venäjän murteiden välityksellä) – tätä rinnastusta on kuitenkin useammin pidetty oikeana. *Nummi* taas on rinnastettu obinugrilaisten kielten ja samojedin sanoihin, jotka merkitsevät 'ylhäällä olevaa', 'taivasta' ja 'jumalaa'. Näissäkin rinnastuksissa on semantiikan suhteen käytettävä mielikuvitusta; SSA ehdottaa Larissa Leisiöön viitaten lähtökohdaksi 'ympäristöään korkeammalla olevaa maastonkohtaa'.

Sana *loppi* 'soppi, nurkka, syrjäkulma', jota käytetään myös paikannimistössä (vrt. esim. vi *löpe* ja li *lop*, jotka molemmat merkitsevät myös 'merenlahtea'), ja joka kuuluu samaan sanueeseen kuin johdokselta vaikuttava *loppu*, on sekin vailla vastineita etäsuku- tai naapurikielissä ja ilman uskottavaa lainalähdettä, samoin *aukko* ja *aukea* sekä näiden yhteyteen kuuluva *ava*-vartalo. Johdokselta vaikuttava *allikko* (jonka yhteyteen kuuluu viron *allikas* 'lähde') on sekin alkuperältään tuntematon uusi lekseemi itämerensuomessa. Itämerensuomeen ilman lainaetymologiaa rajoittuvat myös *mutka* (variantti *mukka* ims. > lp)⁸, *kontu* 'maa; maatila'; *vana*, jolla lähi-

sukukielissä on mm. merkitykset ‘ura’, ‘rotko’ ja ‘railo’; *kemi* ‘keto, kenttä’, *hete* ‘lähde, suonsilmä’ ja *rimpi* ‘suo’ sekä *vonk(k)a* ‘syväne’ ja *moisio* ‘metsäniitty; pieni, aidattu viljelys’ – kaksi viime mainittua on lainattu myös venäjän murteisiin (*vónga* ~ *bónga* ja *miza*). Itämerensuomeen rajoittuvia, mutta mahdollisesti deskriptiivisiä tai onomatopoeettisia (mm. SSA:n mukaan) ovat *puro* (< ? *purista*), *huippu*, *rotko*⁹ ja *räme* (< ? *rämistä*). Sanalle *hauta*, joka on paikannimistössä suhteellisen yleinen (‘syväne’ yms.), on mahdollinen vastine sekä saamessa että germaanisissa kielissä, mutta kumpikaan ei ole etymologisesti ongelmaton.

Osmo Nikkilä on hiljattain (1998) luonnostellut suffiksinvaihtoteoriaa, jonka mukaan myös varsinaisten johtosuhteiden ulkopuolisia, samaan kantaan liitettyjen suffiksien korrelaatioita voidaan tarkastella etymologisesti yhteenkuuluvina sanoina. Tämä mahdollistaa uusien etymologioiden esittämisen eräille aikaisemmin uusina itämerensuomalaisina lekseimeinä pidetyille maastoappellatiiveille. Sanan *särkkä* Nikkilä rinnastaa sanoihin *särmä*, *särö* ja *säreikkö* (emt. s. 90). Nämä taas ovat mahdollisesti yhteydessä *särkeä*-verbiin, jolla on vastineita useimmissa suomalais-ugrilaisissa kielissä (semantiikan suhteen tämäkin tapaus tosin kaivannee edelleen tarkentamista). Sanan *laakso*¹⁰ Nikkilä rinnastaa *laakea*-sanueeseen, joka mahdollisesti on germaaninen laina (vrt. kuitenkin myös mdE *latko* ‘alanne, syväne, rotko, laakso’). *Poukama* taas kuuluu mahdollisesti *povi*-sanueeseen, jolla niinikään on vastineita useimmissa etäsukukielissä

Maastotermejä, joita jonkin verran (? sekundaaristi) käytetään paikannimistössä¹¹, ja jotka rajoittuvat itämerensuomeen ovat vielä *hieta* (jonka johtokorrelaatti on mm. *hiekkä*), *lemi* ‘pehmeä suo; veden päälle kasvanut sammalkerros’ sekä *lieju*, *liete* ja *lieto*, jotka lienevät toistensa johtokorrelaatteja.

Alkuperältään hämäriä, itämerensuomeen rajoittuvia maastotermejä, joita käytetään paikannimistössä, ja joiden suhdetta toisiinsa voi kuvata suffiksinvaihtosuhteeksi ovat vielä *hieta*¹², *hiesu* ja *hiekkä*, *lieju*, *liete* ja *lieto* sekä *loima* ‘hiekkamaa, nummi’, *lotma* ‘notko, laakso, painanne’ (myös > ven murt. *lódma*) ja karjalan *lotko* ‘kuru, rotko, notko’ (Nikkilä emt. s. 92).¹³

Itämerensuomeen ja saameen rajoittuvia maastoappellatiiveja

Sellaisille maastoappellatiiveille kuin *oja*, *orko* (> ven murt. *órga*, *vórga*), *somer*, *suvanto*, *tanner*¹⁴, *törmä* sekä murteissa myös ‘tietä’ merkitsevä *keino* on vastine saamessa, mutta ei muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä. Sanan *oja* vastine saamessa on mahdollisesti (? varhainen) laina, sillä se tunnetaan vain koltassa. Tässä tapauksessa *oja* kuuluu itämerensuomalaisiin kieliin rajoittuviin maastoappellatiiveihin.

Paikannimistön kannalta tärkeä termi *salu* kuuluu myös suomeen ja saameen rajoittuvaan maastosanastoomme, mutta kyseessä on mahdollisesti laina baltista. Toisaalta SSA:n mukaan päinvastainen lainautumissuunta on todennäköisempi, mikä oikeuttaisi rinnastamaan myös *salu*-sanin itämerensuomalais-saamelaisiin, alkuperältään tuntemattomiin maastoappellatiiveihin. Samankaltainen tapaus on *lahti* (myös ims. > ven *láhta*), jolle SSA esittää lainaoriginaalia balttilaisesta ‘kaartumista’, ‘kaarta’, ‘sankaa’ ym. merkitsevistä sanueesta. Kuitenkaan baltissa ei ilmeisesti tunneta merkitystä ‘lahti’, joka itämerensuomessa ja saamessa on yksinomainen – ja se tekee etymologiasta kyseenalaisen.

Myös itämerensuomalais-saamelaiselle sanalle *lampi* (samoin > ven *lámba*, *lámbas*, *lámbina*; samaan sanueeseen kuuluva laina saamesta suomeen on *lompola*) on hiljattain esitetty uusi balttilainen etymologia (Liukkonen 1999: 78–79), jossa siinäkin on se heikkous, että balttilaisella taholla ei tunneta lainkaan merkitystä ‘pieni vedenkokouma; lampi’. Liukkoson ehdottama balttilainen originaali on lisäksi appellatiivina attestoimaton johdos ‘soista’ tarkoittavasta sanasta, joka tosin tunnetaan muutamissa paikannimissä. SSA:ssa *lampi* on taas yhdistetty kysymysmerkein eräisiin samojedikielten sanoihin, mutta edelleen pitää paikkansa, että mitään yleisesti hyväksyttyä etymologiaa ei sanalla ole.

Manner (> ven murt. *mandera*) ja *mantu*, jotka ilmeisesti ovat johdoksia vartalosta *manta (josta myös pohjoissaamen *máddi* ‘etelä; sisämaa’), rajoittuvat itämerensuomeen ja yhteisen rekonstruoidun kantasanansa välityksellä siis itämerensuomeen ja saamelaiskieliin – tosin äänteellisesti ja semanttisesti epätyytyttäviä vastineita permi-

läisistä kielistäkin on esitetty (ko *mudör* 'pohja, talon pohja'; udm *mudor* 'myyttinen olento, jolle kesäkodassa uhrataan; uhrikodan pyhä nurkka'). Sanalle *kenttä* on sillekin 'navettaa' merkitseviä mahdollisia äänteellisiä paralleeleja permiläisissä kielissä (ko ja udm *gid*), mutta merkityksen suhteen etymologia tuntuu ongelmalliselta.

Itämerensuomalais–saamelainen *salmi* (myös > ven murt. *sálma*; samaan sanueeseen kuuluva laina saamesta itämerensuomeen on *jolma*) on SSA:ssa ilman varsinaista etymologiaa, mutta Nikkilän (1998: 92) mukaan kyseessä on vanha *suoli*-sanon pohjalle syntynyt suffiksinvaihtotapaus (vrt. vksm. **'sola* > *suoli* ja **'solma* > *salmi*). Tämä uusi etymologia saakin tukea Suomen (ja lähialueiden) paikannimistöstä, jossa kapeikkoisia järviä kutsutaan varsin usein *Suolijärviksi* (esim. Vahtola 1980: 246–247). *Matka*, jota käytetään jonkin verran paikannimistössä, rajoittuu sekin itämerensuomeen ja saameen ja on Nikkilän (emt. s. 86) mukaan suffiksinvaihdon kautta samaa sanuetta kuin *matala* ja *mataa*. Sana on lainattu venäjän murteisiin suomalais-ugrilaisista originaaleista suuresti poikkeavissa merkityksissä (ven murt. *mátka* 'kompassi' > ko id. *Mátka* on myös pohjoisvenäläisten Novaja Zemljasta käyttämä vanha nimitys). Saamelaiskielten vastineet tuntuisivat viittaavan siihen, että sanan merkitys on alkuaan mahdollisesti ollut 'kannas, taivalluspaikka tms.'. Toisaalta koko sanue on edelleen tuntematonta alkuperää ja siihen kuuluvista sanoista ainoastaan *matka* tunnetaan itämerensuomen ulkopuolella (mahdollisesti kuitenkin mdE *madamo* 'silta' kuuluu tähän yhteyteen). Jorma Koivulehto (2000: 69) on hiljan vielä täydentänyt Nikkilän sanoille *matka* ja *salmi* esittämiä uusia etymologioita huomauttamalla, että kummankin voi selittää myös konsonantti-vartalon pohjalle muodostettuna johdoksena, eikä suffiksinvaihtoletusta näin ollen tarvita. Suffiksinvaihtotapaus on Nikkilän mukaan myös *törmä* (murt. *termä*, emt. s. 92). Hän yhdistää ko. sanan *terä*-sanueeseen, jonka etäsukukieliset vastineet merkitsevät nekin 'reunaa, sivua, laitaa' ym.

Itämerensuomeen ja saameen – ilman tunnettuja paralleeleja – rajoittuu myös *nenä* (lpN *njunni*), jota sitäkin on käytetty mm. Suomen paikannimistössä. Sanan vastineet useimmissa itämerensuomalaisissa ja saamelaiskielissä tarkoittavat ensisijaisesti 'kärkeä',

‘kulmaa’, ‘päättä’, ‘huippua’, ‘niemeä’ ja ‘niemen nokkaa’, saamessa lisäksi ‘kallion kielekettä’ ja ‘vuoren haaraa’. Sana kuuluu sellaiseen semanttiseen kenttään (ruumiinosat), joka muuten on varsin vahvasti uralilaista tai suomalais-ugrilaista alkuperää itämerensuomessa. Siksi voineekin ajatella, että alkuperäinen merkitys olisi maantieteelliseen sanastoon läheisesti liittyvä ‘kärki’, ‘niemi’ tai ‘huippu’, josta nykyinen merkitys on kehittynyt. Hieman vastaavanlainen tapaus on myös *selkä* (jolla itämerensuomen ja saamen ulkopuolella ei ole etymologiaa ja), jota on runsaasti paikannimistössä (sanalla on itämerensuomalaisten kielten ja saamen murteissa mm. merkityksiä ‘harju; selänne’ ja ‘järven tai meren selkä’). Se on myös lainattu venäjään useita eri kertoja, enimmäkseen erilaisissa maastoon liittyvissä merkityksissä (*sel’ga* ‘metsää kasvava harju’, *šalga* ‘suuri metsä’ ja *ščelja* ‘jyrkkä ranta’¹⁵ [Kalima 1919: 215; 244–245]; viimeksi mainittu esiintyy vain Arkangelin alueen substraattisanastossa [ks. Koževatova 1972]). Myös etymologioimattomilla, itämerensuomeen rajoittuvilla ruumiinosan nimityksillä *kylki*, *nikama* ja *niska* on maastoon liittyviä (? sekundaareja) merkityksiä (‘rinne, törmä’; ‘kosken alkukohta’; ‘huippu’ jne.), ja ne esiintyvät Suomen paikannimistössä. Itämerensuomeen rajoittuu vielä *rinne*, joka on alkuperältään niin ikään epäselvän *rinta*-sanan johdos.

Saameen rajoittuvia maastoappellatiiveja

Lopuksi on vielä mainittava lyhyesti, että myös saamelaiskielissä on paljon etymologisesti hämää sanastoa keskeistenkin maastoappellatiivien joukossa. Saamelaiskielten maantieteelliseen termistöön, jolta puuttuvat vastineet sukukielistä tai lainaetymologiat, kuuluvat mm. *eana* ‘maa’, *vuovdi* ‘metsä’, *njárga* ‘niemi’, *njuorra* ‘kari’, *bákti* ‘kallio’(> su murt. *pahta* ‘jyrkkäseinämäinen kallio’; ven murt. *páhta* id.), *geađgi* ‘kivi’, *čáhci* ‘vesi’, *jargna* ‘selkä’, *mealla* ‘hiekkasärkkä’(> ven murt. *mel*’), *-veaddi* ‘iso joki’ (vain paikannimissä), *lusmi* ‘joenniska’ yms. (Itkonen 1948: 165, jossa myös lisää esimerkkejä). Myös sellaiset sanat kuin *palsa*, *aapa*, *kivalo* ‘laaja, asumaton metsämaa’, *rova* ‘ylänkö’, ‘harju’ ja *vuono*, jotka ovat

lainautuneet saamesta suomeen (< vrt. *IpN appi, bálsá, cavilt, roavvi, vuodno*), ovat alkuperältään tuntemattomia. Erityisesti Itä-Suomen keskeisessäkin paikannimistössä yleinen *vaara* lienee sekin suomessa lainaa saamesta (< *IpN várri*), mutta on alkuperältään epäselvä (suomalais-ugrilaisia semanttisesti sopivia, mutta äänteellisesti epäselviä paralleeleja on obinugrilaisissa ja permiläisissä kielissä).

Etymologisesti hämärä sanasto ja Suomen yleisimmät paikannimien perusosat

Kaiken kaikkiaan suomen ja sen läheisimpien sukukielten maantieteellisessä sanastossa on siis huomattavan paljon sellaista ainesta, jolle ei ole löydettävissä kunnollista etymologiaa niiltä suunnilta, joista itämerensuomalais–saamelaisia etymologioita enimmäkseen on tapana etsiä – siis kaukaisemmista sukukielistä ja germaanisista, balttilaisista sekä slaavilaisista kielistä. Osassa tapauksista (? *kukku-la*), (? *kunnas*), (? *jyrä*), (? *puro* ym.) sanojen selittäminen deskriptiiviseksi on mahdollista, mutta joukossa on paljon sellaisiakin, joissa tällainen selitys ei ole todennäköinen.

Kiinnostavaa on, että etymologisesti hämärä sanasto on hyvin yleistä juuri paikannimistössä. Esimerkiksi Kiviniemen (1990: 108) mukaan Suomen paikannimistön kymmenen yleisintä perusosaa ovat *pelto, mäki, suo, niitty* (~ *niittu*), *saari, niemi, lahti, lampi, oja* ja *vainio*. Näistä kaksi, *pelto* ja *vainio*, ovat germaanisista lainasanoja ja *niitty* germaanisen lainasanan pohjalta suomessa syntynyt nuorehko johdos. Jäljellejäävistä sanoista yhdelläkään ei ole vastineita saamelaiskielten ulkopuolella. Sanoilla *lahti, lampi* ja *oja* on säännönmukaiset vastineet saamessa, mutta viime mainitun vastine on levikin valossa mahdollisesti lainaa itämerensuomesta. *Saari, niemi* ja *oja* ovat kokonaan vailla kunnan etymologiaa ja sanoille *mäki, suo, lampi* ja *lahti* esitetyissä etymologioissa on vakavia puutteita, eikä niistä yhtäkään voine väittää alkuperältään lopullisesti selvitetyn. Rakenteeltaan kaikki niistä tosin voisivat olla vanhoja omaperäisiä sanoja.

Toisin sanoen kaikki luontonimissä esiintyvät paikannimistömme yleisimmät perusosat ovat etymologialtaan jossain määrin

hämäriä. Lisäksi etymologioimattomat *aho*, *korpi* ja *luoto* sekä etymologiansa suhteen enemmän tai vähemmän ongelmalliset *metsä* ja *kangas* kuuluvat nekin parinkymmenen yleisimmän paikannimien perusosan joukkoon. Näissä sanoissa on eräitä suomalais-ugrilaisittain uusia fonotaktisia innovaatioita, kuten toisen tavun labiaalivokaali ja sananloppuinen -s, mutta molemmat niistä esiintyvät myös omaperäisissä sanoissa.

Huomiota kiinnittää, että yleisimpien paikannimien perusosien joukossa ei mahdollisesti ole lainkaan vanhoja suomalais-ugrilaisia sanoja, vaikka kyse on luonnon peruskäsitteitä tarkoittavasta sanastosta. Yleisimpiä varmasti vanhoja omaperäisiä sanoja paikannimistössä ovat *maa* (14. yleisin perusosa; uralilainen) ja *vuori* (16.; suomalais-ugrilainen, alkuaan ilmeisesti vanha laina kanta-arjasta; ks. Koivulehto 1999: 218). Myös todennäköisesti suomalais-permiläinen – tosin etymologialtaan aukkoinen – *tie* on varsin yleinen (11.; sanalla on vastine ainoastaan komissa).

Etymologisesti hämärät maastoappellatiivit: kivikautista substraattia?

Maastoappellatiivit näyttävät siis itämerensuomessa muodostavan merkittävän etymologisesti hämärän sanaston ryhmän. Erityisen merkittävältä tuntuu etymologisesti hämärän sanaston suuri osuus paikannimistön muodostuksessa.

Voisiko siis paikannimistön ja sen kanssa enemmän tai vähemmän käsi kädessä kulkevan maastoappellatiiviston helpolla siirtymisellä substraattitilanteessa – mitä edellä on pyritty todistelemaan – ja sillä seikalla, että Suomen paikannimistön yleisimmät perusosat ovat tuntematonta alkuperää, olla jokin yhteys?

Häkkisen mukaan uusista yhteisitämerensuomalaisista perus-sanavartaloista etymologioimattomia on jopa noin kolmannes (1985: 103 – tämän jälkeen on toki tullut uusia yleisesti hyväksytyjä etymologioita). “Etymologoidun” ja “etymologioimattoman” välinen ero on tietysti veteenpiirretty viiva, kuten yllä esitetyt esimerkitkin osoittavat. Kun etymologioimatonta sanastoa itämerensuomessa ja

saamessa muutenkin on suhteellisen runsaasti, on tietysti mahdollista, että luonnonpaikkoja tarkoittavan paikannimistön yleisimmät perusosat ovat etymologisesti hämärää ainesta silkasta sattumasta. Tässä tapauksessa tuleva tutkimus löytää niille varmasti paralleeleja suomalais-ugrilaisista tai indoeurooppalaisista kielistä. Kuitenkin se seikka, että kyseessä ovat yksinkertaiset luonnon peruskäsitteitä tarkoittavat sanat, tuntuisi viittaavaan toiseen suuntaan.

Merkitykseltään paikannimistömme yleisimpien perusosien kaltaista sanastoa on ollut suhteellisen runsaasti jo uralilaisessa kanta-kielessä. Esimerkiksi sanat *maa*, *vesi* ja *joki* ovat uralilaista perua, minkä lisäksi mm. käsitteet 'tie', 'järvi' ja 'aitaus' (–tämäntyyppisestä käsitteestä on monissa kielissä kehittynyt asutuksen nimitys) on tunnettu jo kantauralissa (esim. Janhunen 1981). Olisiko mahdollista ajatella, että näillä varhaisilla esi-isillämme ei olisi ollut sanoja esimerkiksi sellaisille käsitteille kuin 'saari' tai 'niemi'? Todennäköisesti varhaisimman suomalais-ugrilaisen kielten puhuma-alueen, Keski-Venäjän, maantieteellisissä oloissa tällaiset käsitteet ovat huomattavasti perifeerisempiä kuin suomessa, ja siellä puhuttavissa sukulielissämme (mari, udmurti) vastaavat sanat ovat lainaa venäjästä. Voitaisiinko ajatella, että suomalais-ugrilaiset kansat olisivat omaksuneet kieleensä uusia maastoappellatiiveja levittäytyessään pohjoiseen ja länteen, samaan tapaan kuin venäläisetkin ovat omaksuneet suomalais-ugrilasta maastosanastoa pohjoista asuttaessaan? Tällöin suomen etymologioimattomissa maastoappellatiiveissa saattaisi osittain olla kysymys tuntemattomista kielistä peräisin olevasta substraattisanastosta.

Ajatus, jonka mukaan itämerensuomalaisissa kielissä on tällaista sanastoa, ei ole uusi. Viimeksi sen on formuloinut Paul Ariste. Hän on samassa yhteydessä kiinnittänyt huomiota myös siihen, että maantieteellinen termistö muodostaa todennäköisen substraattisanaston ryhmän (esim. 1981: 17). Tämä Aristen hypoteesi esisuomalais-ugrilaisesta substraattisanastosta alkaa näyttää uskottavammalta, jos voidaan osoittaa, että samantyyppistä sanaston siirtymistä substraattikielystä nykykieliin on tapahtunut muuallakin, ja että se koskee samoja sanaston semanttisia kenttiä, joita Ariste halusi substraattikieliin sijoittaa.

Oletus, jonka mukaan suomalais-ugrilaisen kielikunnan läntisissä haaroissa olisi esisuomalais-ugrilaista substraattisanastoa voidaan periaatteessa sovittaa hyvin monenlaisiin käsityksiin suomalaisten alkuperästä. Olennaista on ainoastaan, että se edellyttää Suomessa asuneen muunkielistä väestöä ennen suomalais-ugrilaisen kielimuodon saapumista maahan. Tämä vaikuttaakin nykytietämyksen valossa hyvin todennäköiseltä: Suomen alueelta on arkeologisia löydöksiä lähes koko mannerjäätikön vetäytymistä seuranneelta ajanjaksolta, yhdeksänneltä esikristilliseltä vuosituhannelta alkaen. Uralilaisen kantakielen on kuitenkin ilmeisesti syytä olettaa olleen suhteellisen yhtenäinen ja pienialainen samoihin aikoihin indoeurooppalaisen kantakielen kanssa. Indoeurooppalaisesta kantakielestä kantauraliin saadut varhaiset lainat osoittavat, että näiden kielten puhuma-alueet ovat rajoittuneet toisiinsa. Nykykäsitysten mukaan taas indoeurooppalaista kantakieltä on puhuttu noin 4500–3600 eKr. Mustanmeren pohjoispuolisilla alueilla. Useat tutkijat olettavatkin, että uralilaista kantakieltä on puhuttu välittömästi tämän alueen pohjoispuolella samoihin aikoihin (näin esim. Parpola 1999: 181–184).

Oletus, jonka mukaan suomalais-ugrilaisen kielikunnan läntisissä haaroissa olisi esisuomalais-ugrilaista substraattisanastoa, voidaan sovittaa hyvin monenlaisiin käsityksiin suomalaisten alkupe-
rästä. Olennaista on ainoastaan, että se edellyttää Suomessa asuneen muunkielistä väestöä ennen suomalais-ugrilaisen kielimuodon saapumista maahan.

Ehkä yleisimmän käsityksen mukaan suomalais-ugrilainen kielimuoto on saapunut Suomeen tyypillisen kampakeramiikan aikana n. 4000–3600 eKr. (ajatus on alunperin virolaisen arkeologin, Harri Mooran [1956]). Toisaalta on pidetty mahdollisena, että jo tätä edeltänyt varhaiskeraaminen aika olisi ollut Itä-Euroopassa “suomalais-ugrilaistumisen aikaa” (Carpelan 1999: 256). Huomattavasti myöhäisemmäksi on suomalais-ugrilaisen asutuksen saapumisen arvioinut viime aikoina Juha Janhunen (esim. 2001). Sen sijaan lähinnä Kalevi Wiikin viime vuosina (esim. 1996) useilla foorumeilla esittämä ajatus, jonka mukaan suomalais-ugrilaista kielimuotoa olisi puhuttu Pohjois-Euroopassa jo heti jääkauden jälkeen, ei ole saanut osakseen useimpien asiantuntijoiden hyväksyntää.

Pidettiin lähtökohtana sitten Mooran, Carpelanin tai Janhusen ajatuksia, jotka ilman muuta ovat paremmin perusteltuja kuin Wiikin malli, täytyy olettaa, että ennen suomalais-ugrilaisia Itämeren itäran-
nikolla eli ihmisiä, jotka ovat puhuneet tuntematonta kieltä tai kieliä. Näitä kieliä puhuneiden väestöjen on täytynyt assimiloitua suomalais-
ugrilaista kielimuotoa puhuneeseen väestöön. Nimistöntutkijat ovat perinteisesti pitäneet mahdollisena, että Suomen tuntematonta alku-
perää olevista paikannimistä osa saattaisi olla peräisin tällaisista tun-
temattomista kielistä – erityisesti on ollut tapana viitata sellaisiin kes-
keisiin vesistönimiin kuin *Päijänne*, *Saimaa*, *Imatra* ym. Olen itse-
kin aikaisemmin (Saarikivi 2000) korostanut substraattiperäisen ni-
mistön olemassaoloa tärkeänä teoreettisena kriteerinä kielellisen
substraatin olettamiselle. Tältäkin osin Suomen alue siis täyttää
substraattialueen tuntomerkit.

Mahdollisesti Mooran ajoituksiin sopivasta kivikautisesta väes-
töassimilaatiosta Suomen alueella on myös arkeologista näyttöä:
Christian Carpelanin mukaan neljännen esikristillisen vuosituhannen
puolivälissä tyypillisen kampakeramiikan väestöt assimiloituivat pai-
kallisten, ns. Kaunissaaren ja Jäkärän keramiikan piiriin kuulunei-
den väestöjen kanssa, mikä aiheutti kampakeraamisessa kulttuurissa
huomattavia muutoksia. Hän kirjoittaa: “Kun kyse oli siitä, että tyy-
pillisen kampakeramiikan yhteisöt sulautuivat aluekohtaisesti alku-
peräisiin paikallisyhteisöihin, voidaan kysyä, mikä vaikutus sillä
mahtoi olla varhaiskantasuomen kehitykseen.” (Carpelan 1999: 259).

Jos Carpelanin olettamalla väestöassimilaatiolla on ollut jokin
kielellinen vaikutus, kyse on melko varmasti nimenomaan jonkinlai-
sesta substraattivaikutuksesta, sillä arkeologisesti havaittava väestö-
assimilaatio täyttää kielellisen substraattitilanteen tunnusmerkit.
Voineekin ehdottaa, että juuri paikannimistön ja maastoappellatiivien
lainautuminen Kaunissaaren ja Jäkärän keramiikan väestöiltä
suomalais-ugrilaista kieltä puhuneille kampakeraamikoille voisi olla
“kaivattu” kielellinen vaikutus. Tämä tosin edellyttäisi, että suomalais-
ugrilainen kielimuoto saapui Itämeren piiriin vasta tyypillisen
kampakeramiikan mukana – mikä tietysti sopisi hyvin indoeuropeis-
tien ajoituksiin – ja Carpelanin hypoteesi Pohjois-Euroopan suomalais-
ugrilaistumisesta jo varhaiskeraamisella kaudella samoin kuin

Janhusen ehdottomat myöhemmät ajoitukset olisi siis hylättävä. Ruijan jäätymättömällä rannikolla jääkauden aikana eläneen ns. Komsan kulttuurin väestön, joka useiden tutkijoiden arveluiden mukaan on näytellyt merkittävää roolia saamelaisten etnogeneesissä (esim. Halinen 1999: 127), taas voisi arvella olevan vastuussa saamen hämäräperäisestä maastosanastosta.

Haluan korostaa, että tällaiset, oletettua substraattisanastoa muiden tieteiden metodein rekonstruoituun Suomen esihistoriaan liittävät pohdinnat ovat tietenkin pelkkiä spekulatioita. Tämänkaltaisia tulkintoja voidaan kuitenkin tarpeen vaatiessa muuttaa, esimerkiksi mikäli Janhusen ehdottamat myöhäisemmät ajoitukset saavat tulevaisuudessa enemmän tukea. Olennaista substraattisanaston oletuksen kannalta on ainoastaan, että itämerensuomalaisissa ja saamelaiskielissä näyttäisi olevan tunnetuista (indoeurooppalaisista) kielimuodoista omaksuttujen lainasanojen lisäksi myös sellaista uutta sanastoa, joka on tuntematonta alkuperää, ja jota siksi voi arvella lainatuksi tuntemattomista substraattikielistä. Lopullista listaa tällaisista sanoista voidaan tuskin koskaan antaa, mutta tuntuu varsin oireelliselta, että esimerkiksi niinkin keskeisille maastoappellatiiveille kuin *saari*, *niemi*, *oja*, *aho*, *korpi* tai *luoto* ei ole mitään etymologiaa. Se seikka, että eräillä balttilaislainoiksi arveluilla maastoappellatiiveilla (*metsä*, *salo*) ei näytä olevan selkeitä indoeurooppalaisia paralleeleja balttilaiskielten ulkopuolella voitaisiin tulkita siten, että balttilaiskielet olisivat osittain lainanneet sanastoa samoista substraattikielistä kuin läntiset suomalais-ugrilaiset kielet.

Omalla tavallaan ajatusta hyvin vanhasta, ainoastaan suomalais-ugrilaisen kielialueen länsiosissa puhuttaviin kieliin lainautuneesta substraattisanastosta tukevat myös Jorma Koivulehdon esittämät ja useimpien asiantuntijoiden hyväksymät ajatukset itämerensuomalaisten ja saamelaiskielten varhaisista läntisistä indoeurooppalaisista lainoista (esim. 1999: 211–214). Tällaiset lainasanat todistavat nekin, että suomalais-ugrilaisen kielialueen länsiosiin lainattiin jo hyvin varhaisessa vaiheessa sanastoa, joka ei enää kulkeutunut itäisemmille kielisukulaisille.¹⁶

Paul Aristen substraattiteoriaa ei ole laajemmin hyväksytty – tai siitä ei ole ainakaan laajemmin keskusteltu, vaikkakin esim. Mik-

ko Korhonen (1984: 69–70) asettui Tvärminnen symposiumissa varovasti tukemaan ajatusta, jonka mukaan maamme varhaisempien asukkaiden kieli on saattanut vaikuttaa itämerensuomalaisten ja saamelaiskielten kehitykseen. Hiljaisuus Aristen teorian ympärillä johtunee lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin kysymyksessä on eräänlainen tieteenfilosofinen umpikuja: sanoja, joilla ei ole tyydyttävää etymologiaa arvaillaan lainatuiksi tuntemattomasta kielestä (– keskustele nyt tästä sitten!). Toisekseen Ariste ei kyennyt osoittamaan, että oletetulla substraattisanastolla olisi joitakin luonteenomaisia fonotaktisia tunnusmerkkejä. Tämä ei kuitenkaan ehkä ole mikään ylitsepääsemätön este, jos se tulkitaan ainoastaan osoitukseksi substraattisanaston korkeasta iästä (Petri Kallion huomautus).

Edellä esitetyt ajatukset haluavat tarjota aineksia itämerensuomalaisten ja saamelaiskielten mahdollisia substraatteja koskevan keskustelun jatkamiseen. Olen halunnut osoittaa, että etymologiomattomuuden ja fonotaktisten kriteerien lisäksi substraattisanaston tunnistamisessa voivat auttaa myös historiallisesti todennetuilta substraattialueilta saadut semanttiset paralleelit. Kysymys on siitä, että tunnetuilla substraattialueilla substraattisanastoa näyttää löytyvän aivan tietynlaisesta sanastosta, kuten paikannimistössä yleisistä maastoappellatiiveista. Siksi on odotuksenmukaista, että jos substraattikieliet eivät ole tunnettuja, jää tällainen sanastokin etymologioimatta.

VIITTEET

¹ Tämän artikkelin esimuotoa on käsitelty kielitieteen tutkijakoulu Langnetin areaali- ja kontaktilingvistiikan osaohjelman seminaarissa Heinäveden Valamossa 14.5. 2001. Kiitän kommenteista langnetilaisia sekä FL Arja Ahlqvistia, FL Riho Grünthalia, FM Petri Kalliota ja prof. Ulla-Maija Kulosta, jotka kaikki ovat kommenteillaan rikastuttaneet artikkelia.

² Huomattakoon, että toisaalta juuri Pohjois-Venäjän nimistössä on osoitettu olevan melko paljon venäjälle epätyypillisiä, ilmeisesti suomalais-ugrilaisen mallin mukaan muodostettuja paikannimiä, joiden määriteosa on substantiivi (Gusel'nikova 1994). Kuitenkin ehdottomassa valtaosassa

slaavilaisia nimiä määriteosa on adjektiivi – yleensä ns. pitkä adjektiivi, joka muodostaa maastoappellatiivin kanssa sanaliiton.

³ Tuhatkunta nimeä käsittävä Pohjois-Venäjän *-ga* ja *-nga*-päätteisten joennimien ryhmä on askarruttanut lukuisia tutkijoita (viimeksi kysymystä on perusteellisesti keskivenäläisen aineiston pohjalta tarkastellut Ahlqvist 1992). Nykyisin voitaneen täydellä varmuudella esittää, että kyseessä on alkuperältään heterogeeninen ryhmä, joka on saanut nykymuotonsa vasta osana venäläistä nimestöä. Osassa tapauksista nimien alkuperä on varmasti itämerensuomalainen, esim. *Mégrega* < *Mäkräjöki* (ka *mäkrä* = su *mäyrä*) (ks. Sjögren 1832). Osassa tapauksista taas nimen vartalo-osaa ei voida siltä itämerensuomesta käsin, mutta muu suomalais-ugrilainen, itämerensuomalaiselle läheinen alkuperä taas on ilmeinen, esim. *Jávronga* (vrt. lpN *jávri* 'järvi'). *-kal-ga-* ja *-nka/nga-*päätteisiin nimiin kuuluu lisäksi suurehko joukko sellaisiakin nimiä, joille on mahdotonta esittää mitään tyydyttävää suomalais-ugrilaista etymologiaa. Tältä osin on syytä viitata siihen, että myös Suomen ja Karjalan alueilla on runsaasti *-nka*, *-nki*-päätteisiä paikannimiä, jotka ovat alkuperältään heterogeenisiä (esim. Kiviniemi 1984: 343–345). Toisaalta osa tällaisista nimistä (*Kiiminki*, *Kiestinki*, *Liminka*, *Himanka* jne.) on Suomessakin sellaisia, että niille ei ole osoitettu mitään etymologiaa.

⁴ *Ka*-päätteisten nimien tapauksissa on mahdollista analysoida nimet morfologisesti siten, että ne sisältävät venäläisen *k*-aineksellisen deminutiivisuffiksin ja feminiinin tunnuksen. Tyypin leviämistä hydronymeissa on kuitenkin todennäköisesti tukenut vanhempi *-kal-ga-* ja *-nka/nga-*paikannimityyppi, joka ei ole slaavilaista alkuperää ja jota ilman myöskään suffiksaalisessa asemassa oleva *n* ei ole selitettävissä.

⁵ Koska komisyryjäniin murteissa on myös kiistattomia suoria lainoja itämerensuomalaisista kielistä (esim. Turkin 1985: 57), ei suoran lainauksen mahdollisuutta voi kaikissa tapauksissa sulkea pois.

⁶ Käsitteltävien etymologioiden referaatit pohjaavat SSA:han. Tiedot sanojen esiintymisestä Suomen paikannimistössä taas ovat peräisin Kiviniemeltä (1990: 55–85). Tiedot lainautumisesta venäjään pohjautuvat SRNG:hen. Monet niistäkin termeistä, jotka eivät appellatiiveina ole lainautuneet venäjän murteisiin, esiintyvät runsaina paikannimistössä; tästä ei ole erikseen huomautettu.

⁷ Sanan yhteyteen kuuluu mahdollisesti myös niin ikään alkuperältään epäselvä *niva* 'vesiperäinen alava maastonkohta, oja'.

⁸ Sana on UEW:ssa rinnastettu eräisiin samojedikielten sanoihin kysymysmerkein varustettuna.

⁹ Sana tosin liittyy *rotkottaa*-verbiin, jolla saattaa olla äänteellisiä vastineita saamelaiskielissä.

¹⁰ SSA tarjoaa erittäin epävarmana rinnastuksena saamen niin ikään vastikkeetonta sanaa *leaksa* 'suuri räme' (johon esim. paikannimi *Liekxa* on rinnastettu). Rinnastus on ongelmallinen sekä äänteellisesti että semanttisesti.

¹¹ Kaikki tiedot sanojen esiintymisestä nimistössä pohjaavat Kiviniemen selvityksiin (1990: 55–85).

¹² Jorma Koivulehto (1983: 145) on ehdottanut sanalle *hieta* germaanista lainaetymologiaa, jota ilmeisesti lähinnä semanttisista syistä ei ole hyväksytty SSA:han. Koivulehdon ehdottoman germaanisen originaalin merkitys on 'siemen'.

¹³ Sanalle *lotma* on esitetty äänteellisesti epätyydyttäviä vastineita ersästä ja komisyryjänistä; samaan ongelmakimppuun kuuluvat vielä mahdollisesti myös viron *loim* 'lammikko, notko' sekä Savossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Hämeessä tunnettu murrenana *loilo* 'pitkänomainen notkelma, laakso'.

¹⁴ Sana liittyy SSA:n mukaan mahdollisesti samojedin 'astumista' ja 'polkemista' merkitsevän sanan (ksam *tānt) yhteyteen. Sen saamelainen vastine on lainattu suomeen muodossa *tunturi*.

¹⁵ Sanassa on mahdollisesti tapahtunut kontaminaatio sanan *scel* 'aukko' kanssa.

¹⁶ Itse asiassa kaikkein varhaisimpaan oletettuun läntiseen lainasanakerrostumaan kuuluu siihenkin joukko maastoappellatiiveja (*kaski*, *lansi*, *lehto/lehti*). Näistä erityisesti *kaski* varhaiseen maanviljelykseen liittyvänä terminä tietysti sopii merkitykseltään hyvin lainaksi indoeurooppalaiselta taholta.

LÄHTEET

AHLQVIST, ARJA 1992: Nadbljudenija nad finno-ugorskim substratom v toponimii Jaroslavskogo kraja na materiale gidronimnyh formantov -(V)ga, -(V)nga, -(V)ńga, -(V)nda, -(V)ksa, -(V)kša. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.

AINIALA, TERHI 1997: *Muuttuva paikannimistö*. SKST 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ARISTE, PAUL 1981: *Keelekontaktid: eesti keele kontaktid teiste keeltega*. Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus.

- ATAMANOV, M. G. (tulossa): *Istoricheskie plasty Udmurtskoj toponimii*. Julkaistaan teoksessa Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi (toim.), *Onomastica Uralica* 4. Debrecen – Helsinki, 2002.
- CARPELAN, CHRISTIAN 1999: Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100–1000 eKr. – *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 249–281. Helsinki.
- FRAENKEL, ERNST 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg / Göttingen: Carl Winter Universitätsverlag – Vandenhoeck & Ruprecht. Indogermanische Bibliothek, II Reihe: Wörterbücher.
- GUSEL'NIKOVA, MARIJA LVOVNA 1994: Polukal'ki v toponimii Russkogo Severa. Dissertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk. Ekaterinburg: UrGU.
- HALINEN, PETRI 1999: Saamelaiset – arkeologinen näkökulma. – *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 121–130. Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1985: *Suomen kielen sanaston historiallista taustaa*. Fennistica 7. Åbo Akademi: Finska institutionen.
- ITKONEN, T.I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. I. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- ITKONEN, TERHO 1993: Lapin perua Sisä-Suomen murteiden sanastossa ja paikannimistössä. – *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. SUST 215 s. 159–168. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- JANHUNEN, JUHA 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *SUSA* 77:9 s. 219–274.
- JANHUNEN, JUHA 2001: Suomen muinaiset kielet. – *Kanava* 3/2001 s. 219–220.
- KALIMA, JALO 1919: *Die ostseefinnischen Lehnwörter der Russischen*. SUST 44. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- KIVINIEMI, EERO 1977: *Väärät vedet*. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa. SKST 377. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- KIVINIEMI, EERO 1984: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H 131 s. 327–346. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 149. SKST 516. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KKTKJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- KOIVULEHTO, JORMA 1983: Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehwortschichten im Ostseefinnischen. – *SUST* 185 s.137–157.
- KOIVULEHTO, JORMA 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 207–237. Helsinki.
- KOIVULEHTO, JORMA 2000: Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000. – *FUF* 56 s. 42–78.
- KORHONEN, MIKKO 1984: Suomalaisten suomalais-ugrilainen tausta historiallis-vertailevan kielitieteen valossa. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H 131 s. 55–72. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- KOŽEVATOVA, OL’GA ANATOL’EVNA 1997: Zaimstvovanija v leksike govorov Russkogo Severa i problema obščego regional’nogo leksi eskogo fonda. Kand. diss. Ekaterinburg: UrGU.
- LIUKKONEN, KARI 1999: *Baltisches im Finnischen*. *SUST* 235.
- MAMONTOVA, N.N. – MULLONEN, I.I. 1991: *Pribaltijsko-finskaja geografičeskaja leksika Karelii*. Petrozavodsk: RAN, Karel’skij naučnyj centr, IJALI.
- MATICSÁK, SÁNDOR 1995: *A Mordvin köztarsaság településneveinek rendszere*. Debrecen. (A KLTE Finnugor nyelvtudományi tanszékének kiadványai).
- MATVEEV, A.K. 1986: *Metody toponimičeskikh issledovanij*. Učebnoe posobie. Ministerstvo vyc.i sred. spec. obrazovanija RSFSR & UrGU.

- MOORA, HARRI 1956: Eesti rahva ja naaberrahvate kujunemisest arheoloogia andmeil. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost* s. 41–119. Tallinn.
- NIKKILÄ, OSMO 1998: nopea > nopsa, selkeä > selvä: Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista*. Folia Fennistica & Linguistica 21 s. 77–101. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PARPOLA, ASKO 1999: Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. – *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 180–206. Helsinki.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalaisen lainanimistö*. SKST 418. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARIKIVI, JANNE: Kontakti lähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. – *Virittäjä* 3/2000 s. 415–434.
- SJÖGREN, A.J. 1832: Wann und wie wurden Sawolotschje und die Sawolokschen Tschuden russisch? Ein kritischer Versuch zur Aufklärung der Geschichte des russischen Nordens. – *Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Pétersbourg*. VIme Série I s. 491–526. St. Pétersbourg.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SRNG = *Slovar' russkih narodnyh govorov*. Gl. red. F.P. Filin (1–23), F.P. Sorokoletov (24–). Moskva – Leningrad/Sankt-Peterburg 1965–.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja. SKST 556. KKTKJ 62. Päätoimittajat Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen. Helsinki 1992–2000.
- SUSA = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- THOMASON, SARAH GREY – KAUFMAN, TERRENCE 1988: *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley – Los Angeles – London: UCLA Press.

- TURKIN, A. I: 1985: *Sovremennyj komi jazyk: leksikologija*. Nauka. Moskva.
- TURKIN, ADOL'F IVANOVICH 1989: *Toponimija Komi ASSR (lingvističeskij analiz)*. Dissertacija na soiskanie učenoj stepeni doktora filologičeskikh nauk. Tallinn: AN ESSR, IJaLI.
- UEW = *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Károly Rédei. Wiesbaden 1988–XXX.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- VAHTOLA, JOUKO 1999: Saamelaisten esiintyminen Suomessa varhaishistoriallisten lähteiden ja paikannimien valossa. – *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 109–117. Helsinki.
- Virittäjä = Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- ŽEREBCOV, L. N. 1982: *Istoriko-kulturnye vzaimootnoscenija komi s sosednimi narodami: X – načalo XX v.* Komi filial AN SSSR IJaLI. Moskva: Nauka.

Nimiesimerkit ovat osin omasta kenttätöin kerätystä aineistostani, osin Jekaterinburgissa sijaitsevan Uralin valtionyliopiston venäjän kielen laitoksen paikannimitutkimuksen yksikön (*Severnorusskaja toponimičeskaja ekspedicija*) kokoelmasta.

Karjalan nimiaineisto: *Topografičeskaja karta: Karel'skaja Respublika, 1:200 000*.

MAUNO KOSKI

Oma maa mansikka, muu maa mustikka

Suomen *maa* on muiden muassa NS:n esimerkeissä (1) *Alussa Jumala loi taivaan ja maan*, (2) *Maa kiertää aurinkoa*, (3) *Maan ääriin kuuluu kutsumus*, (4) *paljas maa*, (5) *maan alla*, (6) *pudota maahan*, (7) *vetää vene maalle*, (8) *maa on jäässä*, (9) *maan uumenissa*, (10) *maan antimet*, (11) *Sillä maasta sinä olet ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman*, (12) *ostaa lisää maata*, (13) *perunamaa*, (14) *asua maalla*, (15) *niillä main*, (16) *kivikkoinen maa* ja (17) *Oma maa mansikka, muu maa mustikka*. Kaikilla näiden ilmausten mailla on jotakin yhteistä ja jotakin erilaista. Vanhemman strukturalistisen ja ns. perinteisenkin näkemyksen mukaan sanottaisiin sanalla olevan monta merkitystä, mutta semanttisen jatkumon pätkiminen osiin (semeemeihin) tai ainakaan tarkkarajaisiin osiin ei maista puhuttaessa ole yksiselitteistä. On helpompi nähdä jatkumo miellekirjona (sense spectrum, niin kuin vähittäinen vaihtuminen on spektrissäkin ominaista, Cruse 1986: 71–74). Se maa, joka kiertää aurinkoa, se jolle vene vedetään, se jota ostetaan jne. kuuluvat kieltämättä eri käsitepiireihin ja -verkostoihin ja sitä mukaa eritasoihin käsitekategorioihin. Leksikkoon heijastumisen kannalta käsitekategoriat ovat usein sumeita (fuzzy), jopa enemmän kuin semanttiset kategoriat (Frawley 1992: 51–54). Se, että eri eurooppalaisissa kielissä on sama sana erilaisia “maita” merkitsemässä, osoittaa näiden ainakin jonkinasteista käsitteellistä yhteyttä, ja taas se, ettei kaikissa kielissä olekaan samaa

leksikaalista kattavuutta, osoittaa puolestaan aina jotakin semanttisesti relevanttia eroa.

Sana *maa* kuuluu paitsi suomeen myös muihin itämeren-suomalaisiin (ims.) kieliin. Sen lekseemivastine on latinassa *terra*, venäjässä *земля* ja latviassa *zeme*; germaanisissa kielissä kenttä hahmottuu toisin: *Erde* : *Land*, *aarde* : *land*, *earth* : *land/country*, *jord* : *land* jne. Latinan *terra*-sanana voi laajan kattavuutensa vuoksi ottaa tarkastelun lähtökohdaksi ja olettaa sen heijastavan hyvin laajaa abstraktiota, jota voi sanoa terra-käsitteeksi ja sitä vastaavaa sanaa eri kielissä terra-sanaksi (= terra-käsitettä merkitseväksi sanaksi). Laajan käsitteen ei tarvitse olla kaikkialla ja kaikilla ihmisillä samanlainen, vaan ekstensionaalisen jouston voi jopa sanoa kuuluvan sen luonteeseen. Eurooppalaiseen terra-käsitteeseen kuuluu maa pallona tai vanhan maailmankuvan mukaisena levynä (1–3), maanpinta tasona (4–6), vesialueen vastakohtana (7), aineena (8–11), viljelysmaana (12–13) ja maakuntana tai valtiona (16); näistä käytetäänkin eri kielissä terra-sanaa. Maaseudulla olemista sanotaan germaanisissa ja läntisissä ims. kielissä “maalla olemiseksi” (14).

Terra-sanojen olennaisin sisäinen lekseemijako on germaanisissa kielissä: (1) “Terra” (*Erde*) on substanssi, maailma aineena, nykyisen maailmankuvan mukaan maapallo, vanhemman maailmankuvan mukaan kolmiulotteinen tai kaksiulotteinen pyöreä levymäinen pinta, maankuoren ulkopinta aineena. (2) “Terra” (*Land*) on horisontaalisesti kaksiulotteinen alue maanpinnalla. Näin maanpinta nähdään joko kaksiulotteisena tasona (*Land*) tai materiaalisena kerroksena (*Erde*), jolla on vertikaalista ulottuvuutta. Vertikaalinen ulottuvuus näkyy olevan jaossa relevantti piirre, koska sitä ilmaistaessa käytetään vain *Erde*-sanaa (*zwischen Himmel und Erde*, *mellan himmel och jord*; *unter der Erde*, *under jorden*; *auf die Erde fallen*, *falla ned på jorden*). Sanakirjoissa *Land*-sana on selitetty *Erde*-sanalla (*Land* ‘Teil der nicht von Wasser bedeckten Erdoberfläche’, ‘nutzbares Stück Erdboden’; ruotsin *land* “om mindre jordstycken”; *land* ‘begränsad stycke jord’), mutta ei päinvastoin. “Land” on siis nähty *Erde*-käsitteen osana.

Vanhan kreikan *γῆ* vastaa latinan *terra*-sanaa – Uuden testamentin Vulgata- ja Erasmus-käännöksessä aina. Se merkitsee koko

maanpiiriä silloisen maailmankuvan mukaisesti, maailmaa materiaalisena entiteettinä, maanpintaa toisaalta taivaan ja toisaalta meren vastakohtana, viljelysmaata (myös aineena) ja etnisesti ja hallinnollisesti määritettävää "maata" (Uudessa testamentissa '[Israelin] maa', '[luvattu] maa'). Vanhassa kreikassa on myös *χώρα*, joka tarkoittaa aina jonkinlaista aluetta pellosta maakuntaan (Odysseia "ἡ χώρα ἡ Ἀττικὴ", Uusi testamentti "*χώρα τῷ ἰουδαίου*"), myös paikkaa sinänsä [freier, leerer Raum, Zwischenraum]. (IRS, Liddell & Scott; Frisk.) Uuden testamentin latinan käännöksissä *χώρα* on aina *regio*, Lutherilla *Gegend*, *Land*, pellosta *Feld*, kerran *Ort*, mutta ei *Erde*.

Varsinaisten terra-sanojen lisäksi kenttään kuuluu eri kielissä muitakin, ekstensioltaan suppeampia sanoja, niin kuin latinan *tellus*, *solum*, *ager* ja *regio*, saksan *Boden*, hollannin *grond*, ruotsin *mark* (Erde-sanana), saksan ja skandinaavisten kielten *mark* (Land-sanana 'äärimmäinen maa') ja venäjän *страна*, *край* ja *суша*. Tällaisia voi pitää leksikaalisesti terra-sanan variantteina, joissa valinnaisuus ja komplementaarisuus saattaa sanoittain ainakin näennäisesti vaihdella. Esimerkiksi venäjän *земля* ja *страна* ovat valinnaisia konneksiossa *родная земля* ~ *родная страна* 'isänmaa'. Venäjän varsinainen terra-sana on *земля*, esim. 'maapallo', 'maan pinta' (myös vertikaalisesta näkökulmasta; esim. *между небом и землей* 'maan ja taivaan välillä', *под землей* 'maan alla'), 'maaperä' (esim. *болотистая земля* 'suoperäinen maa', 'maa[aineena]', 'maasto', 'omistettava ja viljeltävä maa', 'maa [vesialueen vastakohtana]', 'maakunta', 'maa [valtiona]' (*Русская земля* kirjaimellisesti 'venäläinen maa'), *земля обетованная* 'luvattu maa', saksasta käännettyjen osavaltioiden nimissä, esim. *земля Саксония* (keskiyläsaksassa "dat lant to Sassen", "sassenlant"). Nykyvenäjässä käytetään maasta (valtiosta) sanaa *страна* (*балканские страны* 'Balkanin maat', *скандинавские страны* 'Pohjoismaat', *индустриальная страна* 'teollisuusmaa', mutta varhaisempi merkitys on 'seutu', nykykielessäkin esim. *горная страна* 'vuoristoseutu', *полярные страны* 'napaseutu'.

Tarkastelen tässä vain paria skemaattisesti läheistä terra-sanojen käyttölohkoa Itämeren piirissä. Katson miten sanaa käytetään suhteuttavasti spatiaaliseen kenttään: maa vesialueen vastakohtana, myös saarista puhuttaessa, ja maa kaupungin vastakohtana. Näihin

puolestaan suhteutuu suomelle ominainen sanan käyttö takamaista. Käsittelyn ulkopuolelle jää terra-elementin käyttö viljelysmaista sekä maakunnista ja valtakunnista puhuttaessa; näillä on omat skemaattiset suhteensa.

Näkyvä olevan jossakin määrin tendenssinä, että kielessä on varsinaisen terra-sanana (γῆ, земля) lisäksi semanttisesti sen alaan kuuluva tai ainakin limittyvä, aluetta tarkoittava sana (χώρα, страна), jolle vakiintuu etnis-hallinnollisen alueen merkitys. Venäläisissä 1000-luvun alun kronikoissa (PSRL) земля on varsinainen maan (valtion) nimitys paikannimien ja etnonymienkin yhteydessä (Русская земля, на Палестиньскую землю, землю Болгарскою), ja страна tarkoittaa lähinnä suuntaa ja seutua, usein ilmansuunnasta (полуденьная страна), mutta ei liity maannimeen tai etnonymiin. Dalin sanakirjassa (1880–1882) on страна ‘suunta’, ‘seutu’, ‘maa [земля]’, ‘valtakunta’, ‘ilmansuunta’.

Maasta vesialueen vastakohtana käytetään varsinaista terra-sanaa (γῆ, terre, maa, germaanisissa kielissä land) tai valinnaisena tai korostavana yhdyssanaa, jossa tämä on elementtinä, tai pelkkää ‘kuiva’-sanaa. Näin puhutaan kuivasta maasta: latvian sauszeme ja liettuan sausžemis ‘kuiva maa’, suomessa ja virossa erityisesti paikallissijoissa kuivalla maalla, kuivale maale, myös täysiparadigmaisena kuiv maa ~ kindel maa; Heb. 11: 29 Agricola “sen ruske mer lepitze, ninquin cuiua Maata mödhen”, vironnos 1739 “kuiwa maad möda”, Vulgata “per aridam terram”, Erasmus “per siccam terram”, Luther “als durch trocken land”, ruotsinnos 1526 “såsom genom torra landit”. Alkutekstissä on vain kuivaa merkitsevä sana, “δαῖ ξηρᾶς”, ja sama kuivaa merkitsevä sana on Matt. 23: 15 alkutekstissä “τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν”, Vulgata ja Erasmus “mare et aridam”, Luther “Land vnd Wasser vmbziehet”, ruotsinnos 1526 “kring watn och land”, Agricola “Merte ia Mannerta ymberivaellat”, vironnos 1739 “merd ja maad läbbikäite”. Suomeksikin maata vesialueen vastakohtana voi sanoa maaksi, kuivaksi maaksi tai vain kuivaksi. Kuivaa merkitsevästä sanasta muodostettu ilmaus on venäjän cyua ja liettuan sausuma, ja myös latinan terra on etymologioitu kuivaa merkitsevästä sanasta; semanttisesti samanlaisia ovat suomen, karjalan ja vepsän paikallissijailmaukset (mon.) kuivilla, kuiville,

(yks.) *kuivale*. Virossa on *kõva maa jalge all*, liettuassa *kiētžemis* ‘kova maa’ (suomessa *kovamaa* tarkoittaa pehmeän, soisen maan vastakohtaa, samoin yleisesti virossa ja muissakin ims. kielissä). Vesiltä maalle suuntautuvaa kulkua tai havaintoa kuvattaessa käytetään *terra-sanaa*, esim. *nousta maalle ~ maihin*, *maata näkyvissä* (samoin muissakin ims. kielissä), saksassa *ans Land Steigen*, ruotsissa *gå i land*, *ha land i sikte*, ranskassa *terre*. Myös venäjässä voi sanoa “Съ марца земля видна!” (Dal 1880–1882), “На корабле увидели Землю” (Ožegov & Švedova 1997), mutta tällaisissa yhteyksissä on yleisesti *bepez* ‘ranta’, esim. *bepez в видимости* ‘maata [ranta] näkyvissä’, *сойти на беpez* ‘nousta maihin’ samoin latviassa *krasts* ‘ranta’, esim. *ieraudzit krastu* ‘maata [ranta] näkyvissä’, *izkāpt krastā* ‘mennä maihin’.

Grimm & Grimm s.v. *Fest* selittää sarjan *die feste erde, die feste grund und boden, das feste land* ilmaisevan kiinteää maata labiilin meren vastakohtana, “im gegensatz zu dem zu und abfließenden meer”, mutta selityksen jatko viittaa ‘mannermaa’-tulkintaan, mikä sanalla *Festland* nykyään onkin (kuitenkin myös *sich auf das Festland retten*). SAOB:n mukaan ruotsin sanalla *Fastland* tarkoitetaan pelkästään mannermaata. Viron *maismaa* [< *mainen maa*] on varsinaisesti manteren nimitys. Gösekenin sanakirjassa 1660 on kaksi *Festland*-hakusanaa: (1) [”da kein Moras ist”, siis ei-soinen] ”kindel mah”, (2) [”da kein See ist”] ”kinni mah” = “maine mah”; Vestringin sanakirjassa 1700-luvun alkupuolella on “Maine ma” ‘manner’, “Maise ma rahvas” ‘Leute so aufn festen Lande wohnen’. Maa vesialueen vastakohtana periaatteessa materiaalisen kvaliteetin kannalta, kova maa pehmeän ja vetisen maan vastakohtana ja manner veden vastakohtana areaalisesti nähtynä eivät ole käsitteellisesti ja erityisesti vastakohtasuhteiltaan kovin radikaalisti erilaisia. Siksi onkin ymmärrettävää, että tulkinnat limittyvät kulloisenkin näkökulman mukaan.

Viron *maa* tarkoittaa paitsi vesialueen vastakohtaa myös saaren vastakohtaa, jolloin merkitys on ‘manner’ (Kihnu *kui me muades käime* [mon.]), ja rannan vastakohtaa, jolloin sanaa käytetään sekä manteren että suurten saarten sisäosista (Kuusalu *maal* ‘sisämaassa [ei rantakylissä]’, Anseküla *lehma sain maalt ühest kohast* [Saaremaan sisäosista]). Manteren (Manner-Viron) nimityksiä virossa ovat

maismaa (< *mainen maa*), *suurmaa* (*suurel maal*) ja Saarenmaalla *ülemaa*. Suomen *sisämaa* ja viron *sisemaa* ovat uudehkoja, tuskin kansanomaisia muodosteita. Nykyisessä merkityksessään suomen sana on vasta Lönnrotin sanakirjassa 1867–1880 ‘inre mark, inre del av landet’ (ensiesiintymä 1759 merkityksessä ‘kotimainen’, ruotsin *inrikes*-sanan vastineena). Kaikkiaankin *sisä*-alkuisia yhdyssanoja alkaa olla suomessa vasta 1700-luvulla, ja viron *sise*-alkuisia ei ole Wiedemannin viron sanakirjassa 1893 vielä yhtään. Viron *maa sees* (Töstamaa) on samantapainen kuin venäjän *внутри страна*. Yhdyssanojen *sisä/sise*+N merkitys on ‘sisässä oleva N’, ja nyt voi kysyä, mikä hahmottuu sellaiseksi spatiaaliseksi tilaksi, jonka keskellä maa on tai jossa on keskeinen maa. Tällaisessa maailmankuvassa manteren horisontaalinen dimensio ulottuu merenrannasta (tai ylipäättään rannasta) ikään kuin keskipistettä kohti (vrt. *keskellä metsää, keskellä korpea*); hahmotukseen kuuluu myös *syvemmälle, tief im Lande*, viron *sügavas metsas* ‘hyvin kaukana metsässä’. Tämä maailmankuva osoittautuu suhteellisen uudeksi Itämeren piirissä ainakin germaanisten ja ims. kielten valossa. Nykysaksassa *Binnenland* on ‘von der Kuste weit entfernter Teil des Festlandes’ ja *Inland* on ‘das innere eines Landes, im Gegensatz zum Kustgebiet’ (DUDEN), mutta 1700-luvulla *Küstenland* ei ilmaissut *Binnenland*-sanan tarkoitteen vastakohtaa (Herder: “Griechenland – – ist ein meerumgegebenes busen- und küstenland” Grimm & Grimm). *Binnenland* ja *Inland* ovat takaperoisjohdoksia sanoista *innenländisch* ja *inländig* ‘innerhalb des Landes’, alkuperäinen vastakohta on *ausländisch*. Keskiala-saksassa sanottiin “[vaatteet oli tehty] van hir bynnenlanddescher wullen”, ‘kotimaisesta villasta’. Ruotsiksikin *inland*-sanan vastakohta oli *utland* (1559 “inlands” ‘kotimaassa’). Näin on ymmärrettävä saksalais–ruotsalaiseksi vaikutukseksi Gananderin sanakirjan 1787 “sisämaan kaupungi – inrikes stad” ja “sisämaiset työ-aineet – inrikes, inhemska råännen” ← 1759 Ruotzin Waldakunnan Laki. Viron murteissa on *sisemaa* ‘kotimaa’ ilmeisesti saksan vaikutuksesta: Pilistvere *Kui omal maal oled, oma piirides elad, see on sisemaa*; Kambja *Sii rahvas, kes sii eläzivä, nimetivä seda sisemaas. Kes väl l’ä rännässivä, lätsivä vällä maale. Meil Eesti maa olli sizemaa*.

Sisämaa/sisemaa on emotionaalisesti neutraali. Horisontaalista dimensiota on myös sellaista, että lähtökohtana on asutetun keskustan ala, ei siis välttämättä rannikko, ja kauempana on takamaa, suomeksi *takamaa* ja *sydänmaa*. Sanassa *sydänmaa* dimensio suuntautuu samalla tavalla keskipisteeseen kuin *sisämaa*-sanassa. Viron *tagamaa*-sanalla ei ole vakiintunutta vastakohtasanaa, mutta suomen sanoilla on *rintamaa*, johon liittyy suhteellisen varakkuuden ja kulttuurisen tason konnotaatio. Ilmauksista *Pirtti-lisakki -niminen mäs tuala syämmaala* ja *muuvan syömöan ukko* (Kuorevesi ja Ristijärvi SKNA 153, 1640) taas voi aavistaa, etteivät ukot ole kovin vauraita. Viron itä- ja etelämurteissa sanaa *tagamaa* käytetään usein niitystä tms. (Laiuse *tagamaa oli kaugemal – kas metsa taga vöi – kaugemal, Rõuge maa viimane ots um tagamaa*); länsimurteissa epämääräisemmin, Karja *elab tagamaal*, Risti *läheb tagamaal* ‘sydänmaalle’. Suomen kirjakielessä *takamaa* tarkoittaa eri tavoin takana olevia alueita, esim. *X:n takamaa* ‘X:ään rajoittuva alue, johon X jossakin mielessä voi turvautua’; X on rannikolla (NS “Eurooppa Hollannin takamaana”). Varsinkin kotimaisista oloista puhuttaessa X:n takamaa ei usein rajoitu X:ään vaan on kauempana (NS “saaristo oli suomalaisväestön takamaata”).

Sellaiset ilmaukset kuin *maata näkyvissä, nousta maihin*, ruotsin *segla utmed landet, under land* ‘lähellä rantaa’ ja *Det blåste en kraftig vind från land* (SAOB), tuntuisivat edellyttävän, että terrasan (germ. *land*) käyttö kuivasta maasta vesialueen vastakohtana heijastuisi myös paikannimistöö. Erityisesti Länsi-Ruotsissa sanalla *land* on merkitys ‘rantamaa, maa veden äärellä’, ja yhdyssana *sjöland* ‘ranta’ esiintyy sellaisenaan paikannimenäkin: *Sjöland, Sjölandet, Sjölanda*. Göteborgin ja Bohusin läänissä esiintyy paikannimirakenne [joennimi + *land* ‘rantamaa’], esim. *Grimmeland* 1544 “Grymelland”, *Härlanda* 1474 “Herlanda”, *Älgeland* 1391 “j Älgi-landum”, ja näin on tulkittu myös jälkiosa nimestä *Bodeland* 1344 “Botalandda” [*bót* ‘mutka (joessa)’] ja *Eklända* 1528 “Eklända”. Asutusnimet tarkoittavat primaaristi kylän tai maatilan ydintä, tonttialuetta, ei näissä tapauksissa pitkää rantakaistaletta, minkä leksikaalinen elementti sallisi. Erityisesti tämä koskee sellaisia asutusnimiä, joissa alkuosana on jumalannimi, Göteborgin ja Bohusin läänissä esim.

Fressland 1368 “i Frøyslandum”, *Torslanda*, *Odenslanda*, jotka ilmeisesti tarkoittavat muinaisia kulttipaikkoja (SO: Gunnar Drougge 1969; jumalannimistä ruotsalaisessa paikannimistössä ks. Benson 1990). Aikaisemmin *land* ‘ranta-alue’ on ollut yleisempi eri tahoilla: 1562 “– – fiske in för sitt egitt landh vti Swarte åå”, 1899 “Det nya sågverk, som Korsnäs Sågverksaktiebolag låtit bygga vid Geflebukstens södra land”, 1924 “Mälarens stränder, – – södra landet närmast inloppet” (SAOB).

Itämeren piirissä esiintyy saarten nimissä saksan ja skandinaavisten kielten *land* ja ims. kielten *maa* suomessa, inkeröisessä, virossa ja liivissä (mutta ei karjalassa, vepsässä eikä vatjassakaan). Venäjän *земля* ei ole koskaan ollut produktiivi saarennimielementti. Yleisesti tunnettu on nimi *Новая земля*, mutta todennäköisesti sillä on uskonnollinen tausta, niin kuin ilmauksella “luvattu maa”, ja sama nimi on samoin uskonnollisin perustein yleinen eri puolilla mantereella (Terebihin 1991). Myöskään saariryhmän nimi *Земля Франца-Иосифа* ja siihen kuuluvien saarten nimet *Земля Александры*, *Земля Вильчека* ja *Земля Георга* eivät noudata venäjän toponymisiä periaatteita, vaan nimet on antanut Itävalta-Unkarin tutkimusretkikunta, joka löysi saaret. Aivan selvä käännöslaina on *Огненная Земля* (espanjaksi *Tierra del Fuego*, muissa kielissä samoin *Feuerland*, *Eldslandet*, *Tulimaa* jne.).

Itämeressä ja sen lähialueilla on joidenkin suurten saarten nimessä terra-sana jälkiosana. Alasaksalaisia ja skandinaavisia nimiä ovat *Helgoland* (1000-luvulta tunnettu, 1306 “de Heylegeland”, 700-luvulla “Fositesland” [*Fosites* on jumalannimi]; Berger 1993: 130–131), *Lolland*, *Sjælland*, *Langeland*, *Gotland* ja *Åland*, ja näihin rinnastuu *Jylland* (*Jutland*). Jälkiosa *land* esiintyy myös saarten osien nimissä. Helgolandin pääosa on nimeltään *Oberland* ja hiekkarantakaistale *Unterland*; pohjoisfriisiläisen Syltin saaren osa on nimeltään *Westerland*. Itämerensuomalaisia nimiä ovat *Ahvenanmaa* ‘Åland’ 1548 “ahuen maan miehet”, “Woion maa” ‘Öölanti’ lakitekstissä 1600-luvulla, *Saaremaa* 1490 “Sarma”, *Hiiumaa*, *Muummaa* = *Muhu* 1782 “Muhho Ma” (Kallasmaa 1996); Viron saaret Abruha ja Kihnu ovat liiviksi *Abrikmō* ja *Kinōmō*. Osalla nimistä voisi olla

sama motivaatio kuin maakunnanimillä, sillä esimerkiksi Jyllanti, Gotlanti ja Ahvenanmaa (Åland) ovatkin vanhoja maakuntia.

Tukholman saaristossa jälkiosa *-landet* esiintyy niemien, saarten ja saariryhmien nimissä. Nykyinen Varmdö on kasvanut yhteen useista saarista: 1670 “Varmdö Landet”, Faresta Landet”, “Orminge Landet” (Stahre 1986: 52–53), 1792 “Rindö Landet”, “Inga Landet”, “Malmo Landet” ja “Rumbo land” (Accurate Carte der Upländischen Scheren – von Ioh Babt. Homann). Muualla tätä ei niinkään tavata, esim. Luulajan saaristosta tyyppi puuttuu kokonaan (Lindblom 1988). Koska elementti on saartennimissä epeksegeettinen, voisi ajatella, että appellatiivia *land* olisi aikoinaan käytetty saarista, vaikka tästä onkin vain vähän lähdetietoja; Bureus kirjoittaa vuonna 1600 kahdesta ihmisestä “som voro vedher drêfne in på et Land mit på Bottn”; 1759 Åland, som är ett vackert och af vatten genombrutit land (SAOB). Myöhempiä tietoja on suomenruotsista, esim. Paraisilta 1881 “Landen äro der högre, sunden smalare”, 1915 [Mörne:] “Mellan de två största landen har en ordnande försyn öppnat ett brett glopp” (SAOB). Nimi *Öland*, 800-luvulla “Eowland”, 1177 “in Ölandia”, perustuu sellaiseen appellatiiviin *öland* ‘saari’ [= engl. *island*] (KL, s.v. Landskapsnamn). Ruotsinkielisessä saaristossa Kokkolasta Kotkaan on noin 200 saarennimessä *landet* (Zilliacus 1990: 288–296, 322–326). Ahvenanmaalaisia pitäjännimiä ovat *Lemland*, *Lumparland* (1544 “Lompperlandz kappel”) ja *Hammarland*; *Lemland* ja *Lumparland* ovat vanhoja saaria, ja *Hammarland* on niemi (Hellberg 1980: 142–143, 157–178). Kartoissa 1600-luvulta 1800-luvulle “Landet” on yleinen sana, joka tarkoittaa sekä saaria että niemiä. Useimmissa tapauksissa nimeämisperusteet ovat samanlaiset kuin Tukholman saaristossa: saaret ja niemet ovat verrattain suuria, ja niissä on usein kyliä ja taloja. Kökarin pääsaari on nimeltään *Karlbylandet* (1714 “Kökar Landet”). Nauvossa on kaksi pääsaarta *Storlandet* (1800-luvulla “Nagu”) ja *Lilllandet* (1800-luvulla “Nagu Lill-Land” ~ “Lille Nagu”). Uusmaalaisia esimerkkejä ovat 1651 “Stora och lilla Pellings landet”, 1800-luvulla “Degerö Landet”, 1787 “Gamla Bylandet eller Aspöön” (Haapasaari). Isojen saarten nimet ovat usein epeksegeettisiä, mikä implikoi appellatiivista tulkintaa *land* ‘saari’. Houtskarin suurimpien saarten nimissä on epeksegeettinen *land(et)* (*Björkö land*, *Nätölandet*),

ja pienten saarten nimet ovat tyyppiä *Allandet, Storlandet, Norrlandet* (Zilliacus 1966: 114–115). Hiittisissä on Uddskären-saariryhmässä kolme suurehkoa saarta *Allandet, Rönlandet* ja *Huslandet*, ja kymmeniä pienempiä luotoja, joiden nimessä ei ole *land*-elementtiä (Zilliacus 1990: 296).

Elementti *-maa* on useissa kymmenissä saarennimissä (1) Kokolan seudulta Turunmaan saaristoon, esim. *Härjänmaa, Kairamaa, Korvenmaa, Kytömaa, Velusmaa*, ja (2) Suomenlahdella Kotkan ja Haapasaaren tienoilla, esim. *Mustamaa, Kuivamaa, Matomaa, Vanhankylänmaa* (Meri 1943, Lopmeri 1947; Pitkänen 1972, 1985, 1990). Länsirannikon *maa*-saaret ovat verrattain suuria, asuttuja ja viljeltyjä, mutta itäisen Suomenlahden *maa*-saarten joukossa on pieniäkin. Paikannimi- ja murresanakokoelmissa on tietoja, että *maa*-appellatiivia on käytetty suurista tai suhteellisen suurista saarista: Hailuoto (*Hailuodon maa*), Merikarvia, Ulvila, Rauma, Uusikaupunki, Rymättylä; Kotkan seuduilla Kymi, Vehkalahti, Virolahti, Haapasaari (NA). Inkeröisessä on pari nimeä: *Kosanmaa* (pieni saari) och *Saarenmaa* ‘Seiskari’ (Nirvi 1971). Virossa on Saarenmaalla pieniä asumattomia saaria tai luotoja, joiden nimessä on *maa*: *Naistekivi maa* 1834 “Naiste Kiwwi Maa”, 1798 “Wessillo Maa”(nykyään *Vesiloo*), *Laiamaa* 1798 “Laia Maa, Nootamaa. Ilmaus *maa kael* [maan kaula] tarkoittaa niemen “kaulaa”. Viron koillisrannikolla ei ole *maa*-elementtisiä saarennimiä, mutta sanaa käytetään siellä saarista ja niemistä: *miehed püütsid jälle kahepuol maad* ‘miehet kalastivat taas molemmin puolin nientä’, *maa taga* ‘niemen takana’, *ei saadud siinpuol maad paadiga välja* ‘täältä puolelta saarta ei päässyt veneellä’. Lause *saimme – – Lavansaare maa alle tuule varju* ‘pääsimme Lavansaaren “alle” tuulensuojaan’ on samantapainen kuin Runebergin 1833 venematkan kuvauksessa “– – under land, i skygd af någon trång vik” (SAOB).

Pohjoisvirolaiset esimerkit ovat sellaisista murteista, joissa on vilkkaiden kontaktien ansiosta tuntuva suomalaisvaikutus (Virossa Kuusalu, Jõelähtmen saaret ja Haljalan pohjoisranta; ks. Must 1987: 360). Suomen puolella on käytetty *terra*-sanaa saarista ja niemistä sekä suomeksi että ruotsiksi. Samoin Saarenmaalla on ollut tuntuvaa suomalais- ja ruotsalaisvaikutusta. Äkkikatsomalta näyttäisi Saaren-

maalla olevan erilainen nimeämisjärjestelmä kuin Tukholman saaristossa ja Suomen rannikolla, mutta juuri saarten koon osalta on huomattava, että nimeäminen ei riipu saman seudun saarten absoluuttisesta vaan suhteellisesta koosta (ks. Pitkänen 1972). Skandinaavien ja itämerensuomalaisten välisiä kontakteja on ollut myös Kuurinmaan ja Liivinmaan rannikolla. On todettavissa, että *terra*-sanana käyttö saarennimien elementtinä on ollut Itämeren alueen germaanisten kielten piirre, jonka sitten ovat omaksuneet ne itämerensuomalaiset, joihin skandinaavinen (ruotsalainen) vaikutus on kohdistunut erityisen vahvasti. Toisaalta suurten saarten *maa*-nimien motivaatiolla on kielensisäinen skemaattinen yhteys suurehkojen takamaiden *maa*-nimiin, jotka voivat olla identtisiä appellatiivin kanssa, esim. *Sydänmaa*, *Takamaa*, *Perämaa*, tai muulla tavoin motivoituja, esim. *Laipanmaa* (Pälkäneen, Luopioisten, Sahalahden ja Kuhmalahden takamaa, nimen alkuosa järvennimen mukaan), myös kulmakuntien niminä, esim. *Ekojärvenmaa*, *Arkiomaa*. Hiukan toisentyypinen skemaattinen yhteys eteläisempien saarennimien kanssa on pohjois- ja peräpohjalaismurteiden alueilla korkeiden kangaspaikkojen nimillä, esim. *Ukonmaa*, *Äijänmaa*, *Akanmaa*, *Ämmänmaa*, paikoin myös appellatiivisesti (NA).

Maaseudulla olemisesta kaupungissa olemisen vastakohtana käytetään germaanisissa kielissä *terra*-sanaa, esim. saksassa ja ruotsissa *land*, englannissa *country* ja ilmeisesti ruotsin ja saksan mukaan läntisissä ims. kielissä: vajaaparadigmaisesti suomessa *maalla*, *maalta*, *maalle*, virossa *elab linnas või maal*, *maalt linna*, vatjassa sporadisesti *maalla*; yhdistettynä suomessa *maalainen*, *maatiainen*, *maaseutu*, *maakauppa*, virossa *maarahvas*, *maaleib*, *maavillane*, *maapoiss*, karjalassa yhdyssanoissa *moahebo* 'maalaishevonen', *moajauho* 'kotikasvuisesta rukiista saatu jauho', *moa(n)kuvokki* 'kotikutoinen vaate' (Suojärvi, Säämäjärvi), *moatubakka* 'kotikasvuinen tupakka' (vrt. samoista pitäjistä *moa(ka)laine*, jossa rus-kenttä ja regio-kenttä ovat verkkoutuneet). Latinassa ei maaseutuun viitata *terra*-sanalla vaan sanoilla *rus* ja *ager*, joilla kylläkin on myös muuta *terra*-käsitteen mukaista käyttöä. Ranskassa ja latviassa käytetään maaseudulla olemisesta kenttää merkitsevää sanaa (*campagne*, *uz laukiem*) ja venäjässä kylää merkitsevää sanaa (*жить в деревне* 'asua maalla') tai ilmausta

za zopod/zopodom 'poissa kaupungista'. Venäjän mukaan itäisissä ims. kielissä käytetään kylä-sanaa (karjala *kyläz*, tavallisemmin monikossa *kyliz*, samoin lyydissä; vatjassa *tšülä inim* ja inkeroisessa *küläläin* 'maalainen'). Kaupungissa olemisen vastakohtana maalla oleminen tarkoittaa agraariympäristössä olemista; ei siis missä tahansa kaupungin ulkopuolella olemista, ei sanota mentävän maalle, jos mennään vain metsään tai erämaahan.

Kaikkia niitä paikkoja, joiden nimessä Itämeren piirissä on terra-elementti (*maa, land*), ei kuitenkaan sanota maaksi eikä käytetä appellatiiveja *maa* ja *land*, ei ainakaan aivan produktiivisesti. Me emme ilman muuta sano jotakin *Mustamaa*-nimistä saarta maaksi. Tämä ei koske pelkästään paikannimiä, joissa on *maa*-elementti, vaan myös sellaisia yhdyssanoja kuin *takamaa, sisämaa, sydänmaa*. Me sanomme jotakin aluetta takamaaksi mutta emme maaksi.

LÄHTEET

- ADLER, ELNA – LEPPIK, MERLE (toim.) 1990–1996: *Vadja keele sõnaraamat 1–3*. Tallinn.
- BENSON, SVEN 1990: Einige Personennamen und Götternamen in schwedischen Ortsnamen. – Tore Ahlbäck (toim.), *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names* s. 441–457. Åbo: The Donner Institute for Research in Religious and Cultural History.
- BERGER, DIETER 1993: *DUDEN Geographische Namen in Deutschland. Herkunft und Bedeutung der Namen von Ländern, Städten, Bergen und Gewässern*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- CRUSE, D. A. 1986: *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DAL 1880–1882: *Толковый словарь живаго великорускаго языка Владимира Даля. I–IV. С.-Петербургъ – Москва*.

- DUDEN = *DUDEN Deutsches Universalwörterbuch*. 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag. 1989.
- EKI = Eesti Keele Instituut. Tallinn.
- EKSS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat I–V*. Tallinn 1988–2000: EKI.
- EM I = *Eesti murded I*. Salme Tanning, Mulgi murdetekstid. Tallinn 1961: (Eesti NSV Teaduste Akadeemia, KKI.).
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat I–II*: 9. Tallinn 1994–1999: EKI.
- FRAWLEY, WILLIAM 1992: *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- FRISK, HJALMAR 1960–1972: *Griechisches Etymologisches Wörterbuch I–III*. Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverlag.
- GANANDER, CHRISTFRID 1786–1787: *Nytt Finskt Lexicon* (näköispainos käsikirjoituksesta). Porvoo – Helsinki 1937–1938: WSOY.
- GRIMM, JAKOB & GRIMM, WILHELM 1854–1954: *Deutsches Wörterbuch I–16*. Leipzig.
- GÖSEKEN 1660 = *Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache* – von Henrico Gösekenio. Reval.
- HELLBERG, LARS 1980: *Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland*. Ortnamn och samhälle 2. Uppsala.
- IRS = *Iso Raamatun Sanahakemisto 1–4*. Raamatun tietokirja (Aika Oy). 1997–1999.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensi-esiintymiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu-ja 101.
- KALLASMAA, MARJA 1996: *Saaremaa kohanimed I*. Tallinn: EKI.
- KETTUNEN, LAURI 1938: *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Lexica Societatis Fenno-ugricae V. Helsinki: SUS.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja 1–5*. Lexica Societatis Finno-ugricae VI. Helsinki 1968–1997: Suomalais-ugrilainen Seura.
- KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- KL = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Helsingfors 1956–1965.

- KOSKI, MAUNO 1999: "Om maid mailman tuhandit". – *Lääne-meresooime perifeeriad* s. 39–54. Publications of Võro Institute 6. Võru.
- KUUSI, MATTI 1953: *Vanhan kansan sananlaskuviisaus. Suomalaisia elämänohjeita, kansanaforismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544–1826*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- LAANEST, A. 1966: *Isuri murdetekste*. Tallinn.
- LAANEST, ARVO 1997: *Isuri keele Hevaha murde sõnastik*. Tallinn: EKI.
- LIDDELL, HENRY GEORGE & SCOTT, ROBERT 1968: *A Greek-English Lexicon* (red. Henry Stuart Jones). Oxford: The Clarendon Press.
- LINDBLOM, ELSE BRITT 1988: *Studier över önamnen i Luleå skärgård*. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå B: 3. Umeå.
- LÖNNROT, ELIAS 1874–1880: *Finskt-svenskt lexikon I–II*. Helsingfors.
- MERI, ARVO 1943, [= J. A. Lopmeri] 1947: *Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I. Entisten Laitilan, Lapin ja Uudenkirkon pitäjien alue, II [Lopmeri] Entisten Taivassalon ja Vehmaan pitäjien alue*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 220.
- MUST, MARI 1987: *Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Tallinn: "Valgus".
- NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- NIRVI, R. E. 1971: *Inkeröismurteiden sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-ugricae XVIII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. Porvoo – Helsinki 1951–1962: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- OŽEGOV – ŠVEDOVA 1997 = С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова: *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1972: Saarta tai karia tarkoittavia maastoappellatiiveja saaristonimissä. – *Nimikirja. Kalevalaseuran Vuosikirja* 52 s. 333–359. Porvoo – Helsinki: WSOY.

- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalaisen lainanimistö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 418.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1990: Ortnamn av finskt ursprung. – Kurt Zilliacus (toim.), *“Finska skären”*. *Studier i Åboländsk kulturhistoria* s. 135–192. Helsingfors: Konstsamfundet.
- PSRL = *Полное собрание русских летописей I–III*. Языки русской культуры. Москва. (I *Лаврентьевская летопись* 1997. II *Ипатьевская летопись* 1998. III *Новгородская первая летопись* 2000.)
- SAARESTE, ANDRUS 1958–1963: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV*. Stockholm: Vaba Eesti.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien I–31*. Lund 1898–1993.
- SCHILLER, KARL – LÜBBEN, AUGUST 1875–1880: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch I–5*. Bremen.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–5*. Helsinki 1985–1997: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36.
- SO = *Sveriges ortnamn*. Uppsala/Stockholm 1906–1983.
- SOB = *Svensk ordbok*. Utarbetat vid Språkdata Göteborgs universitet. Esselte Studium 1986.
- STAHERE, NILS-GUSTAF 1986: *Ortnamn i Stockholms skärgård*. Stockholm: AWE/Gebbers.
- TALKA, HILKKA 1998: Luonnollisen kielen monitulkintaisuus. *maasanan merkitykset ja niiden vastineet venäjän kielessä*. – *Pienoistutkielmia Isu160. Käännösviestinnän suomen harjoitusjulkaisuja A 5* s. 1–16. Helsinki: Helsingin yliopiston käännöstieteen laitos.
- TEREBIHIN 1991 = Н.М. Теребихин: Сакральная топонимия Русского Севера (к постановке проблемы). – *Вопросы топонимики подвинья и поморья*. s. 24–34. Географическое общество СССР. Архангельск.
- VESTRING = *Salomo Heinrich Vestring, Lexicon Esthónico Germanicum*. Tartu 1998: Eesti kirjandusmuuseum.

- WIEDEMANN 1893 = *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch von Dr. Ferdinand Wiedemann*. Zweite vermehrte Auflage – – redigirt von Dr. Jacob Hurt. St. Petersburg.
- VIRTARANTA, PERTTI 1963–1964: *Lyydiläisiä tekstejä I–III*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 129–131. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja 1–2*. Helsinki 1985–1994: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33.
- ZAITSEVA – MULLONEN 1972: Ì. È. Зайцева М. И. Муллонен: *Словарь вепсского языка*. “Наука” Ленинград.
- ZILLIACUS, KURT 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- ZILLIACUS, KURT 1990: De svenska ortnamnen. – Kurt Zilliacus (toim.), *“Finska skären”* s. 283–372. Helsingfors: Konstsfundet.

PÄIVI RAINÒ

Venäjänvoista kovahampaiseksi – *Suomi*-viittomien etymologioista

Suomalaisen viittomakielen ja viittomakielisen yhteisön taustaa

Ensimmäinen suomalainen kuurojenkoulu alkoi toimintansa Porvoossa vuonna 1846. Sen perustaja oli vasta 20-vuotias Carl Oscar Malm (1826–1863), joka oli tätä ennen opiskellut 11 vuoden ajan Tukholmassa, Manillan saarella sijainneessa sisäoppilaitoksessa. Vuonna 1809 perustettu Allmänna institutet (josta käytettiin ajankohdasta riippuen myös nimiä Manhem ja Manilla), oli vielä tuolloin ainoa kuuroille opetusta tarjoava koulu Pohjanlahden kummallakin puolen. Koulussa sovellettiin ns. ranskalaista metodia, jossa opetuskielinä olivat viittomakieli sekä kirjoitettu ruotsi.

Opetettuaan kolmetoista vuotta yksityiskoulussaan Malm siirtyi Turkuun, jossa vuonna 1860 avattiin Suomen ensimmäinen valtion tukea saava kuurojenkoulu. Malmin varhaisen kuoleman jälkeen hänen työtään jatkoi vuodesta 1863 kartografi ja valokuvaaja D. F. Hirn (1834–1910), joka oli ollut Malmin ensimmäisiä oppilaita. 35 vuoden kuluttua Hirn joutui eroamaan muitten kuurojen kollegoittensa kanssa virastaan, sillä modernisoitujen kuurojenkoulujen – joita tuolloin oli myös mm. Porvoossa, Pietarsaaressa ja Kuopiossa – pedagogiseksi päämääräksi oli tullut viittomakielisen opetuksen sijaan puhe- taidon opettaminen. (Ks. esim. Wallvik 1997: 100–139; Rainò 2000: 35–46.)

Viittomakieli, joka Malmin ja hänen tovereittensa käsistä oli 1900-luvun vaihteeseen mennessä siirtynyt yli tuhannelle kuuroille, säilyi kuurojen perheitten arkikielenä sekä kuurojen yhteisön harrastus- ja järjestötoiminnassa.¹ Mutta selvää on, että Malmin ja hänen kuurojen seuraajiensa opetustyössään seuraaville viittojapolville siirtämä yhteinen tieto viittomakielen struktuurista ja historiasta ei enää yhtä systemaattisesti tavoittanut nuorempia kielenkäyttäjiä. (Vrt. Rainò 2000: 43–46. Ks. myös esim. Malm [1852] 1913: 63–75; [1860] 1913: 40–43.)

Vanhimmista toponymisistä maininnoista ruotsalais-suomalaisessa viittomakielessä

Sen viitotun kielimuodon, jonka Malm oli omana kouluaikanaan omaksunut ja jolla hän myös Porvoossa ja Turussa opetti, katsotaan syntyneen Manilla-koulussa kuurojen oppilaitten ja opettajien vuorovaikutuksessa (Österberg 1916: 6, 8; Bergman & Nilsson 1999: 345). Malmin tullessa kouluun kieli oli kehittynyt ja konventionaalistunut jo moniaalle: sillä keskusteltiin yhtä lailla niin historiasta, ruotsin kieliopista, teologiasta, astronomiasta, geometriasta kuin ruumiinkulttuuristakin (vrt. Malm [1852] 1913: 63–65; Nordman 1913: 36–39; Wichmann 1913a: 16–19; Wichmann 1913b: 93–94). Tähän kieleen palautuvat myös erillisiksi kehittyneet nykyviittomakielet Suomessa ja Ruotsissa (esim. Bergman & Nilsson 1999: 344–345; Jantunen 2000: 20–31).

Kovin seikkaperäistä kuvausta 1800-luvulla käytetyn viittomakielen muotopiirteistä ei ole tähän päivään säilynyt. Malm itse esittelee sanaston semantiikkaa ja rakennetta Helsingfors Tidningariin vuonna 1852 kirjoittamassaan artikkelisarjassa “Om de döfstumma, deras psychiska tillstånd, språk och sättet att undervisa dem” (Malm [1852] 1913: 63–75). Paikannimiviittomia siihen ei kuitenkaan ole osunut, vaikka runsaasti mainintoja henkilönnimistä ja toponymeistä löytyy Malmin ja hänen ensimmäisen oppilaansa sekä seuraajansa D. F. Hirnin viittomakielellä pidetyistä, ruotsiksi säilyneistä puheista (Malm [1860] 1913: 40–43; Hirn [1910] 1913: 99–101). Minkäänlaista

onomastista leksikkoa ei sisälly myöskään Hirnin yhdessä vaimonsa ja poikansa kanssa laatimaan ensimmäiseen suomalaiseen viittomakielen kuvaukseen, 344 valokuvattua viittomaa sisältävään kolmiosaiseen sanakirjaan “De dövstummas åtbördspråk i Finland – Kuuromyökkäin viittomakieli Suomessa” (Hirn 1910, 1911, 1916).

Voidaan toki olettaa, että mitään omakielisiä onomastisia viittomia ei vielä Malmin ja Hirnin käyttämässä viittomakielessä ole ollut, ja että heidän puheissaan esiintyvät henkilön- ja paikannimet olisi transkriboitu Manilla-koulun perustajan P. A. Borgin luomille sormiaakkosille, jotka ovat olleet Suomessakin käytössä 1970-luvulle saakka (ks. esim. Eriksson 1999a: 44–45). Mutta jos *Ruotsin* viittoman tiedetään olleen olemassa Manilla-koulun viittomakielessä jo 1800-luvun alkukymmenillä, ja kun esimerkiksi Ruotsin itänaapurinkin viittoman oletetaan syntyneen 1800-luvun puolivälin vaiheilla (Österberg 1916: 8), on näiden rinnalla analogisesti täytynyt esiintyä muitakin paikannimiviittomia henkilönnimien tapaan (vrt. Hedberg 1989: 10–11), ainakin frekventeimmän toponymien leksikon osalta.

Oletusta tukee myös paikannimien runsaslukuisuus vuonna 1916 ilmestyneessä ruotsalaisen viittomakielen kuvauksessa “Tecken-språket”, jonka laati Manilla-koulua 1890-luvun alussa – Malmia paria miespolvea myöhemmin – käynyt kielimies Oscar Österberg (ks. Eriksson 1999b). Laajahkon kieliopin ja sanaston sisältävä teos perustuu Österbergin mukaan siihen viittomakieleen, jonka hän on omaksunut “under en sjuårig skoltid vid Manilla dövstumskola och under efter skoltidens slut fortsatt umgänge med tecknande dövstamma” (1916: 4).² Teoksessaan Österberg esittelee kuvallisesti ja sanallisesti niin ulkomaita kuin myös ruotsalaisia paikkoja denotoivia viittomia, joita on yhteensä 34; näiden joukossa myös maannimet *Suomi* ja *Venäjä*:

Fig. 276 *Finland* T[ecken] för Ryssland, varpå H[ögra] H[anden] stryker ett par gånger uppför V[änstra] H[anden] med spetsen.

Fig. 280 *Ryssland* H[ögra] H[anden] rundböjd, lagd om hakan, nedåtbågrörelse utåt.

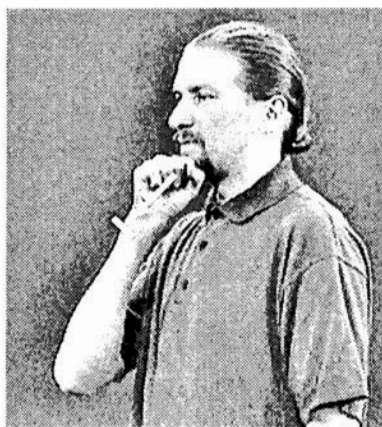
276. Finland

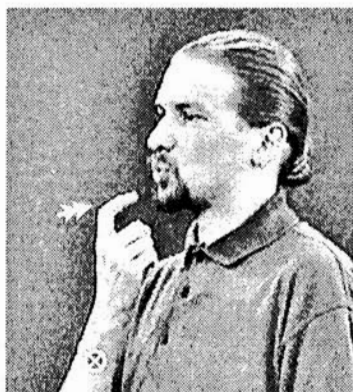
280. Ryssland

Kuva 1. Suomi- ja Venäjä-viittomat Österbergin sanakirjassa (1916: 50–51).

Verrattaessa näitä viittomia Suomessa nykyisin käytettyihin kieltemme yhteiset juuret ja historiallinen divergenssi käyvät mielenkiintoisella tavalla ilmi:

Kuva 2. Venäjä nykysuomalaisessa viittomakielessä: nyrkkikäsi liikkuu lyhyesti leuan alapuolelle (Malm 1998: 243).

Kuva 3. Suomi nykysuomalaisessa viittomakielessä: koukussa oleva etusormi koskettaa leukaa kaksi kertaa (Malm 1998: 437).

Suomalaisen ja ruotsalaisen viittomakielen eriytymistä pohtinut Tommi Jantunen on Österbergin ja Hirnin sanakirjoja analysoimalla päätyntynyt siihen, että kielet olivat erilaistuneet 1900-luvun alussa niin paljon, että niiden jo tuolloin voidaan katsoa edustaneen eri kieliä. Yhteistä ainesta sanakirjojen pohjalta olisi kuitenkin tuolloin ollut vielä yli 70 %. (Jantunen 2000: 28–31.) *Venäjän* viittoman voidaan siis olettaa periytyneen kieleemme ruotsalaisesta viittomakielestä, mutta onko motiiviltaan eriskummallinen, ‘Venäjä’ ja ‘voi’ -merkitykset (Österberg 1916: 50–51) sisältävä yhdysviittoma *Suomi* (jatkossa *Suomi*₁) koskaan edes käynyt suomalaisten viittojen käsissä?

***Suomi*-viittomien kielikuvista**

Viittomakielet hyödyntävät kielenulkoisen maailman visuaalista salienssia, sillä käsillä, viittomakielen artikulaattoreilla, on helppoa imitoida kolmiulotteisia pintoja, olioiden toimintoja ja niiden välisiä suhteita. Niinpä monisäikeinen figuratiivisuus – eritoten metonymia ja synekdokee – onkin viitottujen kielten sanaston läpikäyvänä piirteenä. (Ks. esim. Österberg 1916: 7–11; Rissanen 1985: 16–19, 28–

29; Spence & Woll 1999: 174–195). Natiivit kielenpuhujat ovat tästä itsekin tietoisia, mutta viittomien riippuvuus on kuitenkin indeksaalista, eikä niitten suhde ulkomaailmaan viittomakieltä ulkopuolisina tarkasteleville ole aina yhtä läpinäkyvää kuin kieliyhteisön jäsenille itselleen (Österberg 1916: 5; Klima & Bellugi 1979: 22–23; Rissanen 1985: 28–29). Lisäksi viittomien motivoituneisuus saattaa natiivienkin kielenkäyttäjien silmissä hämärtyä niin diakronisten ja morfofonologisten muutosten kuin myös fyysisen kontekstin muuttumisen takia (vrt. Österberg 1916: 5, 7; Frishberg 1979; Rissanen 1985: 28; Jantunen 2000: 46–65; ks. myös Saeed 1997: 181–182). Natiiviviittojan kokemaan viittomien hämärtymiseen ja toisaalta niitten läpinäkyvyyteen nimenomaan paikannimissä puuttuu myös Oscar Österberg sanakirjansa johdantoluvussa (1916: 8):

Alla de i denna ordbok förekommande tecknen, på ett 30-tal när, kunna utan svårighet identifieras med avseende på sin etymologi. De som trotsa varje försök till förklaring av sitt ursprung torde vara sådana, som alltför mycket ändrat sin form, eller som haft en härledning, vilken fallit i glömska.

Tämä intuitiivinen taju viittomakielen läpikotaisesta, mutta toisinaan hyvinkin abstrahoituneesta motivoituneisuudesta, on ohjannut niin äidinkieliä kuin viittomakieltä vieraana kielenä oppineita liittämään myös läpinäkymättömiin viittomiin idiolektisia konnotaatioita ja kansanetymologioita. Tämä näkyy selvästi myös siitä keskustelusta, jota käytiin Kuurojen Lehdessä (KL) *Suomi*-viittomien ympärillä 1950-luvun alussa, kun niihin liittyvät kielikuvat olivat jo painumassa miesmuistin hämäriin. (Jopa Kuurojen Liiton vuosikokouksessa pohdittiin, kolmensadan kokousedustajan voimin, *Suomi*-viittoman uudistamista; ks. pöytäkirja Suomen Kuurojen liitto r.y:n vuosikokouksesta 17.3.1951.)

Lehtikirjoitukset liittyivät uudelleen virinneeseen aloitteeseen kuurojen yhteispohjoismaisesta lingua francasta, jonka puolestapuhuja oli Kuurojen Lehden toimittaja ja liiton pitkäaikainen sihteeri Rurik Pitkänen – kuten D. F. Hirnkin omana aikanaan (ks. esim. KL 5, 9, 10/1950; Kierimo 1955: 70, 129–133, 151; Jantunen 2000: 17–

19).³ Ensimmäisen puheenvuoron (KL 10/1950: 6) on signeerannut nimimerkki Rep. Sen takana lieene juuri toimittaja Pitkänen:

”SUOMI” – KUKA KEKSII UUDEN MERKIN?

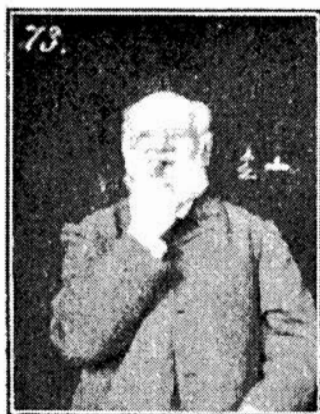
Pohjoismaisen viittomakielen yhtenäistytämiskomitea ei ollut oikein tyytyväinen Suomen viittomamerkkiin, joka tehdään etusormella hampaita nakuttamalla (vert. “luu”), sillä on vältettävä mahdollisimman paljon kasvoihin tehtäviä merkkejä ja irtistyksiä. Ja jos sattuu hampaaton etusormellaan sillä tavalla osoittelemaan tyhjää suutaan, voisi sen lukea “ruoka” tai “syödä”. Ja huonohampainen ei mielellään paljasta etuhampaataan puhekumppaninsa nähtäväksi, jos vain voi sen välttää.

Yhtenä ehdotuksena voisi ajatella sellaista merkkiä, että oikealla kädellä muodostetaan kirjain f, jota kuljetetaan vasemman olkapään kohdalta alenevassa kaaressa, joka keskikohdaltaan hipaisee avattua vasenta kämmentä suunnilleen vyötärön yläpuolella (vert. “hieno maa” – “fin-land”).

Nykymuotoon (kuvasa 3; jatkossa *Suomi*₂) verrattuna kirjoituksesta käy ilmi se mielenkiintoinen seikka, että *Suomi*₂ -viittoma on ehtinyt 50 vuoden aikana muuttua ainakin foneettisesti, sillä suun edessä tehdyn viittoman korrekti suorituspaikka on nykyisin leuassa. Muutos noudattelee viittomakielten yleisiä diakronisia kehitystendenssejä: viittomat pyrkivät siirtymään viittomatilan (ks. tarkemmin Rissanen 1985: 71–72) yläosista alemmas kohti viittojan rinnan ja vyötärön välisen, ns. neutraalitilan keskustaa; kasvojen keskiosissa tehdyt viittomat siirtyvät puolestaan kasvojen reuna-alueille (Frishberg 1979: 73). Lisäksi viittomaan kuulunut hampaat paljastava suunliike (näistä tarkemmin Pimiä 1987; Malm 1998: 22–27) on muuttunut siten, että nykyisin viittomaan voi kerrostua myös kuvassakin havaittava, suomen kieltä mukaileva lainasanahahmo [(s)uom(i)], missä viittojasta riippuen saattaa visualisoitua vain osa alkuperäisen sanan ääntöhahmoista.

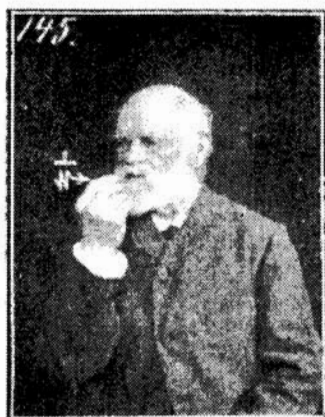
Semanttiselta kannalta *Suomi*₂ -viittomaa tutkiskeltaessa sitä voisi, kuten kirjoittaja vihjaa, pitääkin ‘luun’ homonyyminä (tai kenties LUU-metaforaan perustuvana polyseemisena laajentumana, vrt. Saeed 1997: 307). Mutta jos ‘Suomen’ merkitys olisi viittomakielisten

mentaalileksikossa ollut vuosisadan alussa liitettävissä *luu*-viittomaan (kuvassa 4), olisi se epäilemättä mainittu Hirnienkin sanakirjassa, missä viittomien eri merkityskentät tuodaan systemaattisesti esiin. Mahdollista olisi tietenkin se, että merkitys olisi vasta sanakirjan jälkeen alkanut jostain syystä metaforisesti laajentua kattamaan myös käsitteen *SUOMI*. Toisaalta nykykielessä *luulla* ei ole tätä merkitystä. Lingvistisesti perustellulta ei myöskään tunnu artikkelissa mainittu homofoninen päällekkäisyys viittomaan *syödä*, *ruoka* (vrt. Hirnin sanakirjan viittomaan kuvassa 5), sillä ainakaan visuaaliselta saliensiltaan etusormi (G-käsimuoto) ja sormien ja peukalon muodostama löyhä yhteenliittymä, ns. Ô-käsi, eivät ole havaittavuuden kannalta haittaavan lähellä toisiaan (vrt. Lane ym. 1979: 165–180).

Kuva 4. Viittoma Ben - Luu D. F. Hirnin sanakirjassa (1910: 29): koukistetulla etusormella tehdään avoimen suun edessä toistuvaa liikettä viittojaan päin. – Viittomaa käytetään samassa merkityksessä myös nykysuomalaisessa viittomakielessä.

Kuva 5. *Syödä, ruoka* (Hirn 1911: 47). – Viittomaa käytetään samassa merkityksessä myös nykysuomalaisessa viittomakielessä (vrt. Malm 1998: 722).

*Suomi*₂-viittomaan liittyvään keskusteluun osallistui myös kuurojenpappi Lauri Paunu, jonka puheenvuorosta nousevat puolestaan esiin ei-viittomakielisen (ks. Paunu 1993: 34–42) viittomaan liittämät omaperäiset mielleyhtymät:

-- olen sitä mieltä, ettei nykyinen nimi ole mitenkään ruma tai sopimaton, koska se kuvaa puhekoulujen S-kirjainta, maamme nimen alkukirjainta. Voisin yhtyä nimen muuttamiseen siinä tapauksessa, että löydettäisiin viittoin, joka luonteenomaisesti kuvatessaan maataamme samalla mainostaisi pientä Suomeamme koko maailman kuurojen keskuudessa.

Rouva Pitkäsen ehdotus on miellyttävä. Sen heikkoutena on vain sama onneton S-kirjain. Maailmallahan meidän maamme tunnetaan nimellä Finland. Mutta ei voitane ajatella, että kotimaassa käyttäisimme S-kirjainta ja ulkomailla F-kirjainta. Vierasperäistä F-merkkiä kai emme missään tapauksessa halua ottaa omaksemme. Maatamme mainostavina viittomamerkkeinä voisi mainita esim. "Kalevala" tai "Koivu" (kansallispuu, tärkeä vientipuu, saunamiesten vihtapuu). (KL 1950/11: 168.)

Paunu ehdottaa myös uudistettavan *Suomi*₂-viittoman perustaksi sellaisia suomalaisia metaforia, jotka eivät ehkä ole käypiä visuaalisessa kuurojenkulttuurissa. Siihen myös reagoitiin Kuurojen Lehdessä 2/1951: ”Me kuurot emme harjoita puun vientiä emmekä ole kauppiamiehiä. Joten viittoimesta ‘Suomi’ on se kohta jätettävä.” – Mikä ontologinen ilmiö (vrt. Lakoff & Johnson 1981: 25–32) on sitten keltavannut käytössä olleen *Suomi*₂-viittoman perustaksi?

Vastaus saadaan Kuurojen Lehden (2/1951: 26) toimittajan kommentista Lauri Paunulle. Kirjoituksessa näkyy lisäksi viitteitä siitä, että myös *Suomi*₁ on ollut maassamme tunnettu. Sen muoto on kielenpuhujien mielissä jo niin abstrahoitunut, että sen sisältämä kielikuva on muuttunut opaakiksi. Toimittajallakaan ei enää näy olleen tarjota viittoman taustaksi mitään sellaista semanttista aihiota, joka kieliyhteisön mentaalisisästä olisi liitettävissä *Suomi*₁-viittomaan. (Vrt. Saeed 1997: 319–327.)

Oikoakseni eräitä väärinkäsityksiä, voin mainita vain sen, ettei Suomen nykyinen merkki ole kovinkaan vanha, tuskin kolmeakaan vuosikymmentä. Sitä ennen käytettiin ulkomailla, esim. Ruotsissa sellaista merkkiä, että ensin nykäistiin oikealla kädellä leukaparrasta ja sitten siveltiin oikean käden sormilla vasenta kämmettä. Se kylläkin suututti suomalaisia, ennenkaikkea hra John Sundberg-vainajaa. Hra Eino Karilas, kerran matkustaessaan Norjaan ja suomalaisten haukatessa kovaa reikäleipää, totesi norjalaisten ihmetellen osoittelevan hampaitaan ja suomalaisia. Siitä se sitten ”vahvahampaisten” merkki sai alkunsa – ei suinkaan mistään ”ässästä”.⁴ Nyt ei enää ole niin vahvahampaisia kuin harvoja, jotka kykenevät kivikovaa pohjalaisleipää haukkaamaan.⁵

*Suomi*₁:n sisältämälle kielikuvalle on kuitenkin Oscar Österberg tarjonnut selityksen. Vaikka hän ei tuokaan esiin alussa mainitsemaani *Venäjä*-viittoman motiivia – jonka täytyi siis olla hänen aikalaisilleen joko ilmiselvä (vrt. edellä Pitkänen: ”nykäistään kädellä leukaparrasta”) taikka tietämättömiin hämärtyneet – mutta *Suomea*₁ tarkoittavan yhdysviittoman ensyklopedinen tausta käy ilmi hänen sanakirjansa esipuheesta (1916: 8):

Ett tecken av svenskt ursprung och vars upprinnelse är ganska intressant är tecknet för Finland. I mitten av 1800-talet brukade finska skutor lägga till utanför Manilla för att ilandföra sin last av smör; från denna tid har Finland ett tecken sammansatt av tecknen för Ryssland och smör.⁶

1900-luvun Suomessa koulunsa käyneille kuuroille kokemuksellinen yhteys itäisiin voikauppiaisiin ei enää tukenut ja tulkinnut *Suomi*:n metonymisesti luotua visuaalista kielikuvaa (vrt. Saeed 1997: 318). Tätä kansallisuutemme symbolia kiihkeästi vastustaneen John Sundbergin, joka kävi Manillaa vuosina 1881–1887 (Wallvik 1997: 244; Kierimo 1955: 109) – kymmenen vuotta ennen Österbergiä – on täytynyt olla tietoinen suomalaisista voikauppiaista. Mutta ehkä hänkin noina kansallisuusaatteen kuohuvina aikoina tunnisti itsessään kulttuurisen divergenssin: “ruotsia emme viito, emmekä vertaudu venäläisiin”. Tosin ruotsalaisille kuuroille kyseessä lienee ollut pelkkä visuaalinen symboli, sillä metaforat ovat viittomakielissäkin yksisuuntaisia (vrt. Saeed 1997: 306–307). Niinpä VENÄLÄINEN VOI tarkoitti ‘suomalaisia’ ilman että suomalaiset olisivat olleet venäläisiä – yhtä hyvin kuin VAHVAHAMPAISET olivat ‘suomalaisia’, vaikka kaikki suomalaiset eivät olleetkaan vahvahampaisia. Sen myöntää toimittaja itsekin: “Nyt ei enää ole niin vahvahampaisia kuin harvoja, jotka kykenevät kivikovaa pohjalaisleipää haukkaamaan.” – Mutta symboli on siitä huolimatta säilynyt.

VIITTEET

¹ Kuurojen määräksi tilastoitiin Suomessa 1850-luvun taitteessa puolitostuhatta, ja vuosisadan vaihteeseen tultaessa heitä oli kokonaisväkiluvun kasvaessa jo kolmisentuhatta (Plit 1984: 46–47; Björkqvist 1916: 4, 7; vrt. Koskinen ym. 1994: 314).

² Erikssonin artikkelissa (1999b: 2) Österbergin koulu-aika olisi papin-kirjojen mukaan ollut paria vuotta lyhyempi.

³ Hirnin ja Österbergin suomalaista ja ruotsalaista viittomakieltä koskevat sanakirjat oli itse asiassa laadittu pohjustamaan yhteispohjoismaisen

viittomakielen laadintaa (Hirn 1910: 3; Österberg 1916: 3; Jantunen 2000; ks. myös Kierimo 1955: 188).

⁴ John Sundberg (1875–1938) oli Kuurojen Liiton pitkäaikainen rahastonhoitaja ja Kuurojen Lehden toimittaja ja päätoimittaja vuosina 1906–1936. Hän oli myös Manilla-koulun oppilaita. (Wallvik 1997: 244; Kierimo 1955: 109.) Kirjaltaja Eino Karilas oli myös pitkäaikainen yhdistysaktivisti (ks. esim. Kierimo 1955: 17, 27, 39–40, 45), ja saattoi hyvinkin olla tämän leksikaalisen muutoksen primus motor. Artikkelissa mainittu Norjan-matka lienee tehty Pohjoismaiden kuurojen III kongressiin, joka pidettiin 550 osallistujan voimin Trondheimissa heinäkuussa vuonna 1924. Suomesta kokoukseen matkusti 22 osanottajaa (Kierimo 1955: 191).

⁵ Synekdokee KOVAHAMPAISISTA on päätynyt myös nykybrittiläiseen viittomakieleen: Siinä *Finland, Finn, Finnish* viitotaan napauttaen leukaa kahdesti koukussa olevalla etusormella. Saman viittoman muita denotaatioita ovat KOVUUDEN merkityspiiriin kuuluvat 'metalli, tina, rauta ja kivi' – ja nimenomaan silloin, kun huulet ovat leveästi auki (Brien 1992: 341). Samainen KOVUUS lienee myös oman *luu*-viittomamme takana.

⁶ 1800-luvulla Suomesta toimitettiin entiseen emämaahan ja sen pääkaupunkiin Tukholmaan suuria määriä polttopuuta ja elintarvikkeita: voita, kalaa, lihaa, elävää karjaa sekä viljaa. Näistä nimenomaan voi oli vuosien 1819–1862 tilastoissa ylivoimaisesti merkittävin maatalouden vientiartikkeli (Schybergson 1980: 451–453).

LÄHTEET

- BERGMAN, BIRGITTA – NILSSON, ANNA-LENA 1999: Teckenspråket. – Kenneth Hyltenstam (toim.), *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv* s. 329–351. Lund: Studentlitteratur.
- BJÖRKQVIST, GEO 1916: *Om dövstumma i Finland. Dövstum-Statistik för 1912. Förutskickadt meddelande*. Helsingfors: Simelii Arvinars Boktryckeri.
- BRIEN, DAVID (toim.) 1992: *Dictionary of British Sign Language/English*. London, Boston: Faber and Faber, British Deaf Association.

- ERIKSSON, PER 1999a: *Dövas historia i Sverige och något om övriga Norden*. Del 2. Örebro: SIH Läromedel.
- ERIKSSON, PER 1999b: Oscar Österberg – en språk- och läsbegåvning. – *Sveriges Dövhistoriska Sällskap* (SDHS) Nr 10/1999. Örebro: Sveriges Dövhistoriska Sällskap.
- FRISHBERG, NANCY 1979: Historical Change: from Iconic to Arbitrary. – Edward Klima & Ursula Bellugi (toim.), *The Signs of Language* s. 67–83. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- HEDBERG, TOMAS 1989: *Persontecken. Deras härkomst, bildnings-sätt och användning*. Forskning om teckenspråk XVI. Stockholm: Stockholms Universitet, Institutionen för Lingvistik.
- HIRN, D. F. 1910, 1911, 1916: *De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa. I–III*. Helsinki: Suomen Kuuromykkäin Liitto.
- HIRN, D. F. [1910] 1913: Ur ett tal vid Åbo dövstumskolas 50-års jubileum. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 99–101. Helsingfors: Finlands Dövstumsförbund.
- JANTUNEN, TOMMI 2000: *Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaamisen periaatteista*. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. Julkaisusarja L1/2001.
- KIERIMO, URHO 1955: *Suomen Kuurojen Liitto 1905–1955*. Suomen Kuurojen Liitto r.y.
- KLIMA, EDWARD – BELLUGI, URSULA 1979: Iconicity in Signs and Signing. – Edward Klima & Ursula Bellugi (toim.), *The Signs of Language* s. 9–34. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- KOSKINEN, SEPPO – MARTELIN, TUIJA – NOTKOLA, IRMA-LEENA – NOTKOLA, VEIJO – PITKÄNEN, KARI (toim.) 1994: *Suomen väestö*. Hämeenlinna: Gaudeamus.
- KL = Kuurojen Lehti. Suomen [Kuuromykkäinliiton] Kuurojen Liitto r.y:n äänenkannattaja.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

- LANE, HARLAN – BOYES-BRAEM PENNY – BELLUGI, URSULA 1979: A Feature Analysis of Handshakes. – Edward Klima & Ursula Bellugi (toim.), *The Signs of Language* s. 164–180. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- MALM, CARL OSCAR [1852] 1913: Om de döfstumma, deras psykiska tillstånd, språk och sättet att undervisa dem. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 63–75. Helsingfors: Finlands Dövstumförbund.
- MALM, CARL OSCAR [1860] 1913: Carl Oscar Malms tal vid Åbo dövstumskolas invigning den 20 januari 1860, enl. Åbo Underättelser. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 40–43. Helsingfors: Finlands Dövstumförbund.
- MALM, ANJA (toim.) 1998: *Suomalaisen viittomakielen perus-sanakirja*. Kuurojen Liitto ry. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki: KL-Support.
- NORDMAN, A. E. 1913: C. O. Malm i Åbo skola. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 32–39. Helsingfors: Finlands Dövstumförbund.
- PAUNU, LAURI 1993: *Kuuroja kuulemassa. Kuurojenpappi Lauri Paunu muistelee*. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- PIMIÄ, PÄIVI 1987: Suomalaisen viittomakielen suunliikkeistä. – Päivi Pimiä & Terhi Rissanen (toim.), *Kolme kirjoitusta viittomakielestä*. University of Helsinki. Department of General Linguistics. Publications No. 17 s. 25–47.
- PIMIÄ, PÄIVI – RISSANEN, TERHI 1987: *Kolme kirjoitusta viittomakielestä*. University of Helsinki. Department of General Linguistics. Publications No. 17.
- PLIT, KEIJO 1984: *Carl Henrik Alopæus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Pöytäkirja Suomen Kuurojen liitto r.y:n vuosikokouksesta maaliskuun 17 p:nä 1951. Painamaton. Helsinki: Kuurojen museo.

- RAINÒ, PÄIVI 2000: Carl Oscar Malm – suomalaisen viittomakielen isä. – Anja Malm (toim.), *Viittomakieliset Suomessa* s. 35–47. Helsinki: Finn Lectura.
- RISSANEN, TERHI 1985: *Viittomakielen perusrakenne*. University of Helsinki. Department of General Linguistics. Publications No. 12.
- SAEED, JOHN I. 1997: *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- SCHYBERGSON, PER 1980: Ulkomaan kaupan kehitys. – Eino Juttikala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Helsinki: Tammi.
- SUTTON-SPENCE, RACHEL – WOLL, BENCIE 1999: *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÖSTERBERG, O. 1916: *Teckenspråket*. Uppsala: P. Alfr. Persons Förlag.
- WALLWIK, BIRGITTA 1997: *...ett folk utan land....*, [Karleby] Österbottningen: Döva och hörselskadade barns stödförening r.f.
- WICHMANN, O. 1913a: C. O. Malms barndom och skoltid. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 12–19. Helsingfors: Finlands Dövstumsförbund.
- WICHMANN, O. 1913b: C. O. Malms intresse för naturvetenskaperna. – [Julius Hirn, Ossian Wichmann, John Sundberg & Julia Stadius (toim.)], *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C.O. Malm* s. 93–94. Helsingfors: Finlands Dövstumsförbund.

SAULO KEPSU

Hankalaa

Kylän synty ja kehitys

Kun tutkitaan asutusnimistöä, tutkitaan sekä asutusta että nimiä. Pelkästään nimiä tutkimalla ei saavuta perusteellisia tuloksia nimien alkuperästä eikä pelkästään esimerkiksi arkeologian ja historian tutkimuksen menetelmin mahdollisimman täydellistä tietoa asutuksen vaiheista. Asuminen jättää jälkensä sekä luontoon että kulttuuriin. Kulttuurilähteistä varmimpia ovat historiallisten asiakirjojen tiedot. Niiden avulla voidaan Suomessa selvittää asutuskehitystä 1500-luvulta lähtien talon ja isännän tarkkuudella poikkeuksellisen hyvin. Keskiaikaisten asiakirjojen niukkuus aiheuttaa sen, että varmaa tietoa varhemmasta asutuskehityksestä ei voi saavuttaa. Eri tieteenalat ovat kuitenkin asutuksen ja viljelyn tutkimuksessa päässeet niin pitkälle, että esimerkiksi asutuksen alkua ja kehitystä voidaan ainakin uudisasutusalueilla määritellä kohtuullisen tarkkaan. Kuitenkin paljon on vielä tehtävissä: tarkkoja siitepölytutkimuksia viljelyn vaiheiden selvittämiseksi tarvittaisiin useita joka pitäjältä ja arkeologisia kaivauksia olisi tehtävä jokaisella keskiaikaisella kyläntontilla. Nykyresurssein tämä on utopiaa, mutta päämäärän voi kuitenkin asettaa. Ehkä menetelmät ja laitteet tulevaisuudessa paranevat ja halpenevat, jolloin päästään todelliseen topografiseen perustutkimukseen.

Vakinaisen asutuksen syntyä ja kehitystä tutkittaessa topografiset perusyksiköt ovat viljelys, talo, kylä, alue ja raja. Päähypoteesi on seuraava: Viljelyksen ääreen tehdään talo. Lähinnä jakaantumalla samalle paikalle syntyy useampia taloja eli kylä. Kylästä muuttaa viljelijä kylän reviiirille ja perustaa talon viljelyksen ääreen. Kun tämä talo puolestaan jakaantuu, syntyy taas uusi kylä.

Yritän tässä artikkelissa selvittää onko kehitys ollut tällainen. Mitä muita mahdollisuuksia on ollut? Miten kehitys heijastuu eri tieteenalojen tutkimustuloksissa? Koska nimistö on tärkein henkisen kulttuurin tuote, joka voi viedä meidät vanhinta historiallista asiakirjaa taaemman ajassa, sen käyttö on tässä kirjoituksessa keskeinen. Mitä nimistö kertoo kylän synnystä? Miten kylän kehitys heijastuu nimistössä? Tutkin myös itse asiaa: Miten kylä on syntynyt? Mikä on kylän talokehitys? Miten kylät, talot ja niiden alueet suhtautuvat toisiinsa? Kylännimien ja talonnimien tutkijalle ei pelkkä kielenaines, nimistö, riitä — myös asiatausta on tärkeä. On tunnettava kylä, sen talot ja rajat sekä alueen luonto.

Kylän ja talon määrittelemisen ei ole aivan yksinkertainen asia (vrt. Kepsu 1981: 201–202). Talo on yleensä maaseutuasumus maineen ja kylä vähintään kahden talon ryhmä. Kattavia historiallisia lähteitä taloista ja kylistä on maastamme noin vuodesta 1540 lähtien. Tällöin vakiintuivat ns. maakirjakylä ja sen osat eli kantatalot (myöhemmät numerotalot). Maakirjakylien joukossa oli myös ns. yksinäistaloja, joissa yksi kantatalo muodosti kylän. Varmat tiedot maamme kylien kehittymisestä keskiajalla ja sitä ennen puuttuvat. Asutusten autoitumiset ja mahdolliset siirrot paikasta toiseen jäävät hämärän peittoon ilman tarkkaa arkeologista ja topografista inventointia.

Teoreettiset kylän syntymahdollisuudet ovat seuraavanlaisia: 1. Yksinäistalo jakaantuu samalla paikalla ja syntyy kaksi taloa. 2. Yksinäistalon osakas muuttaa kauemman talon maille ja perustaa sinne talon. 3. Yksinäistalon viereen muuttaa muualta joku, joka tekee siihen talon. 4. Useampi tulokas muuttaa jokseenkin yhtäikaa samalle paikalle ja perustaa sinne talot. 5. Viranomaiset yhdistävät paikoilleen jääviä yksinäistaloja yhdeksi maakirjakyläksi. Harvinaisina mahdollisuuksina on otettava huomioon myös edellisten kombinaatiot, esimerkiksi se, että yksinäistalo jakaantuu ja samanaikaisesti viereen

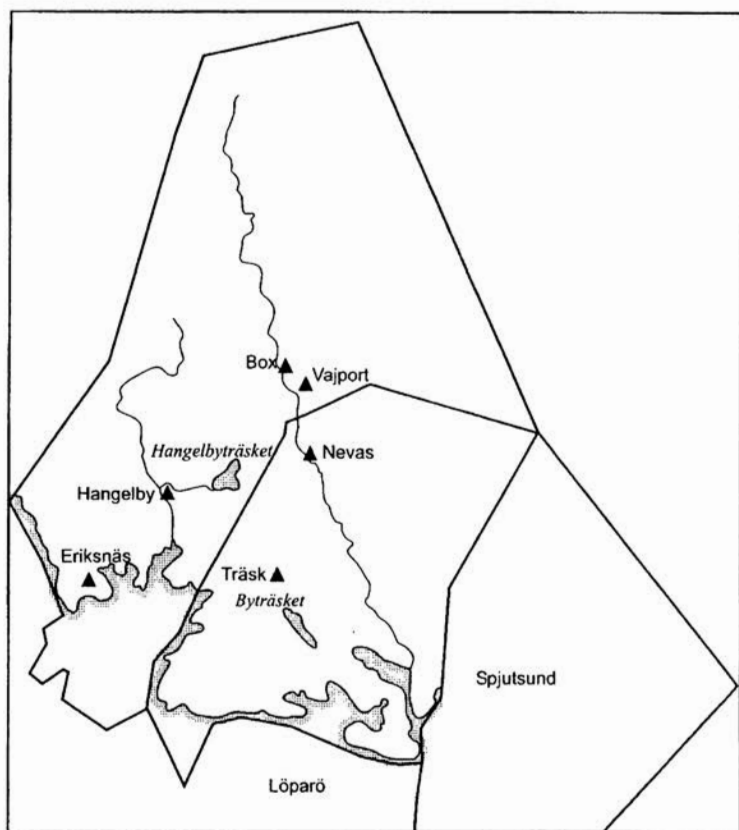
muuttaa vielä joku ulkopuolinen ja perustaa talon. Vaihtoehtoista suosituin on maassamme ollut kylän syntyminen talosta jakaantumalla, eli eräänlainen fissio (esim. Haataja 1949: 8; Jutikkala 1963: 12; Brock-Hansen 1996: 65). Vastakkainen vaihtoehto on fuusio eli nukleatio, jolloin talot muuttavat lähiseudulta yhdelle kyläntontille (mm. Brock-Hansen 1991: 62, 71, 102 ; Sporrang 1985: 28, 92–94, 107–112, 195). Väittelyä siitä, onko yksinäistaloasutus ja siihen liittyvä yksityisomistus vai kyläasutus ja yhteisomistus vanhempi, kävivät 1950-luvun lopulla Eino Jutikkala ja yhteisomistuksen vanhemmuuden kannattaja, maantieteilijä Uno Varjo (vrt. Rikkinen 1977: 14–19). Varjon todisteena olivat 1000-luvun Nousiaisten Nummenkylän 90 rantaniittyhehtaaria, joiden on täytynyt olla yhteisomistuksessa – yksinäistalo ei olisi pystynyt niitä niittämään (1957: 44). Debatti ei johtanut historiantutkijoiden ja maantieteilijöiden yksimielisyyteen. Rikkinen kuitenkin toteaa, että Nummenkylän esimerkkiä ei voi yleistää: lisätutkimuksia tarvitaan.

Kylän vaihtoehtoisia syntytapoja Ruotsissa on viimeksi käsitellyt Clas Tollin. Hänen mukaansa Smoolannista ei löydy todisteita yhteenmuuton kautta syntyneistä kylistä. (Tollin 1999: 21–23, 196–197, 209). Puuttumatta lähemmin eri teoreettisiin vaihtoehtoihin ja niiden tueksi esitettyihin todisteisiin siirryn tarkastelemaan kylän syntyä ja kehitystä Uudellamaalla. Tutkimuskohteeni on Sipoon Hangelbyn kylä, jonka syntyyn ja kehitykseen antavat väriä suomalaisen ja ruotsalaisen asutuksen keskinäiset suhteet. Monet seikat jäävät vaille ratkaisua, mutta yritys asuttamisen vaiheiden rekonstruoinniseksi antaa hyvän kuvan siitä, mitä kunnolliseen topografiseen perustutkimukseen sisältyy.

Sipoo kuuluu siihen Uudenmaan itäpuoliskoon, joka katsotaan asutetun vasta historiallisella ajalla. Rautakautisia hautoja ei ole löydetty, mutta siitepölytutkimusten mukaan yhtenäinen viljely alueella on alkanut noin vuonna 800 ja voimakas viljely noin 1100–1200 (Sarmaja-Korjonen 1994: 34–35). On esitetty, että hämäläisiä on asettunut asumaan Itä-Sipooseen kalastus- ja metsästysretkien yhteydessä ennen 1200-luvulla tapahtunutta ruotsalaisten maahanmuuttoa (Rantanen & Kuvaja 1994: 56, 75; vrt. Nyberg 1931: 26–29). V.E.V. Wessman on poiminut Itä-Sipoosta runsain määrin suomalaisperäisiä

paikannimiä, joiden perusteella hän toteaa siellä asuneen myös vakinaisia peltoviljelijöitä ruotsalaisväestön seassa (1941: 41–53, 74–75). Hangelbyn kylän syntyä ja kehitystä selvitellessäni käsittelen kylän nautintaa ja rajoja, vakinaisen vanhan asutuksen sijaintia sekä väestön alkuperää. Hangelbyn alue ja rajat selviävät peruskartasta. Koko kylän alue on rajattu vasta 1827. Sitä ennen Hangelby muodosti yhden jakokunnan Boxin ja Eriksnäsin kylien kanssa. Näillä on ollut omat peltonsa ja niittynsä viimeistään 1500-luvulla, mutta metsämaa on ollut yhteinen. Jakokunnan alueella oli lisäksi Vajportin kylä omine peltoineen, mutta sen laskettiin jo 1500-luvulla kuuluvan hallinnollisesti Boxiin. Hangelbyn jakokunnan rajojen tarkkaa syntyä ei voi selvittää. Länsiraja Massbyn jakokuntaa ja Gästerbytä vastaan on keskiaikainen. Rajapaikkoina asiakirjoissa mainitaan Diwpewarp 1501, Junkarsten 1727, Rönebärgh 1501, orremosanes 1501 ja Sabeltall 1694 (FMU VI: 220–221; MHA B 42a 7/1; KA MMA Sipoo 9: 1–2). Pohjoisraja Savijärveä vastaan (Floo Råån, Rennar Steen 1694 KA MMA Sipoo 9: 2) on edellistä nuorempi, mutta sekin oli olemassa jo vuonna 1567 (1665 KA ee 8: 714). Sabeltall-nimisestä rajapaikasta sanotaan vuonna 1727 (KA MMA Sipoo 11a): ”på detta ställe stodt en tall men nu mera är den aldeles för rutnad”. Jos tämä ”Sapelimänty” olisi oikein vanha rajapaikka, siitä ei vuonna 1727 olisi ollut mitään jäljellä. Jakokunnan itäraja Porvoon pitäjää vastaan kulki Rännarstenistä kaakkoon seuraavasti: Tombro, Tumelbro, Fräkenkiärr, Långängz bärget, Bastubärgen 1727 (MHA B 42a 7/1), Måssa Holm elr Råå Furun 1694 (KA MMA Sipoo 9: 2). Råfurun rajapaikasta sanotaan vuonna 1727: ”Furu Stubben begynner förrutna” (KA MMA Sipoo 11a). Nuorin on nähdäkseni Nevaksen jakokunnan vastainen raja, sillä siitä on riideltä varsin myöhään. Rajapaikat idästä lukien ovat Stormosa holmen 1727, wedabaka 1727, Nyängz Råån 1694, furu Näss Råån 1692, Keld Bergh 1694, Middagz Råån 1658 eli Männistö Råå 1664, Häikas fårssen 1727, Kråppela måssan 1728, Suurin Kiwein Juuri 1665 (MHA B 42a 7/1; KA MMA Sipoo 9: 2; KA ee 8: 775). Rajan nuoruudesta todistaisi se, että Middags rå oli sovittu vasta vuonna 1658. Tosin päärajapaikat Råfuru ja Suurenkivenjuuri ovat ilmeisesti jo keskiaikaisia. Rajojen kulku viittaa siihen, että Nevas–Träskin naapurijakokunta Hangelbyn itäpuolella on

ollut joskus keskiajalla samaa kylää Hangelby–Boxin kanssa. Tätä todistaa myös se, että Hangelbyllä, Boxilla, Nevasilla ja Träskillä on aikoinaan (“af Uhrminnes tijder”) ollut Träskin eteläpuolella meressä yhteinen kalastusalue (“samfält fjskie och nootwarp”) (1670 KA bb 7: 75; 1668 KA Topographica II, Sipoo, Eriksnäs). Myös Spjutsund ja Löparö näyttävät kuuluneen samaan kantakylään. Sen sijaan rajat lännessä ja pohjoisessa ovat vanhoja ja kiistattomia. Rajojen tarkastelu johtaa siihen, että Hangelbyn alkuperän selvittämiseksi koko Sipoon kaakkoisnurkka on otettava tutkimuksen kohteeksi.

Kuva 1. Hangelbyn ja Nevasin jakokunnat. Rajat ja vanhat kyläpaikat. Piirtänyt Kaisa Kepsu.

Alueen kylät Eriksnäs, Hangelby, Box, Vajport, Nevas, Träsk, Spjutsund ja Löparö ovat kaikki olleet keskiajalla vakinaisesti asutettuja, sillä ne mainitaan asiakirjoissa viimeistään vuonna 1540. Pääasiassa vanhan kartta-aineiston pohjalta selvitän asutuksen tarkan sijainnin, eli talojen tonttimaat. Tonteista vanhimpana pidän sitä, joka sijaitsee veropeltojen (stångfallsåkrar) luona. Mainitsen myöskin vuoden 1543 (KA 2936: 128–) taloluvun ja verojen määrän.

Eriksnäsin (1543: 2 taloa, 1 vero) tontti sijaitsi nykyisen kartanon kohdalla. Hangelby (9 taloa, 4 veroa) oli vuonna 1694 jo hajakylä, ja talot sijaitsivat kuudessa eri paikassa. Boxin (8, 4) talot olivat kolmessa paikassa, ja vanhin tonttimaa lienee ollut nykyisen Johansin eteläpuolella. Vajport (1, 1 ½) oli noin 400 metriä Boxin vanhasta kylästä kaakkoon nykyisen Knutsbackan luona. Nevasin (8, 5) kartano oli nykyisellä paikallaan ja alkuperäinen talonpoikaiskylä siitä noin 300 metriä pohjoiseen Nevasån itärannalla. Träskin (2, 4) tonttimaa oli nykyisen Ollasin kohdalla, ja Spjutsundin (8, 4) talot olivat hajallaan neljässä eri paikassa. Vuoden 1639 (KA bb 3: 95b) tuomiokirjan mukaan sen vanhin asuttu paikka oli nykyisen Starsvikenin pohjoispuolella Rijhwassenin luona lähellä Träskin itärajaa. Löparön (2, 1) asutus on ollut nykyisen Löparön kartanon kohdalla.

Keskiajan lopulla on alueella ollut todennäköisesti kolme yksinäistaloa (Eriksnäs, Vajport ja Löparö), kaksitaloinen Träsk sekä useampitaloiset Hangelby, Box, Nevas ja Spjutsund. Eriksnäs on perustettu Hangelbyn maille, mitä todistaa se, että Hangelbyn taloilla oli ennen isoajakoa viljelyksiä Eriksnäsin tonttimaan läheisyydessä. Vajport on mahdollisesti eronnut varhain Boxista, jonka rintapellot on arvioitu parempilatautuisiksi (1727 MHA 42a 7/1). Perimätieto kertoo kuitenkin, että Vajport on Boxin vanhin talo (Nyberg 1931: 58). Träsk on Nevasin siirtokylä, koska Träskille jäi Nevasin kylänpeltoihin osuus nimeltä Träsk åkeren (1741 ULM Sipoo 207 c 16). Näyttää siltä, että Löparö on alkuaan kuulunut Nevasin nautintamaihin. Spjutsund idässä muodostaa oman yksikkönsä, joka niin ikään saattaa olla vanhaa Nevasin reviiriä. Näitä oletuksia tukee rajojen kulku. Alueen kolme vanhinta asutusta ovat siis Nevas, Box–Vajport ja Hangelby. Vanhojen tonttimaiden korkeus merenpinnasta on kaikissa kylissä yli 5 metriä, mutta nousee Vajportissa ja Nevasissa 15

metriin. Box ja Hangelby ovat 5–10 metrin korkeudella. Ainakaan Hangelbyn ja Boxin tonttimaat eivät juuri ole voineet olla asuttuja ennen vuotta 1100, mutta talonpaikkoja on voinut olla muualla. Ilman arkeologian apua alueen vanhimmat asutussuhteet eivät selviä. Pidän kuitenkin Nevasia koko alueen alkutalona tai kantakylänä edellä lueteltujen tosiasioiden lisäksi myös siitä syystä, että koko neljänneskunta (Nevas fjärding), johon kuuluu myös seudun muita kyliä, on nimetty Nevasin mukaan.

Kylän alkuperää ja keskiaikaista väestökehitystä tutkittaessa nimistö on erittäin tärkeä lähde. Henkilönnimistöstä tosin ei ole apua, sillä historiallisissa asiakirjoissa keskiaikaisia tai uuden ajan alun nimiä esiintyy vain poikkeustapauksessa. Paikannimistä tärkeimmät ovat kylännimet. Ruotsalaisperäiset nimet ovat alueellani yleensä tytäryyliä eli nuorempien asutusten nimiä. *Eriksnäs* (*eeriksnees*, Gericknesby 1543) perustuu Åke Granlundin mukaan saksalaiseen miehennimeen *Gerike* (1956: 132), mutta tänne keskiajalla ensimmäisen talon tehnyt mies on saattanut tulla Ruotsista. *Spjutsund* (*spjutsund*, Spivtt svndby 1543) perustuneen luontonimeen, johon sisältyy ruotsin sana *spjut* 'keihäs' (Granlund 1956: 118–119). *Löparö* (*lööparöö*, *lööpare*, *leepare*, Löparöö 1540 NO: 630) sisältäneen ruotsin sanan *löpare* 'kuriiri' tai lisänimen *Löpare*. Saarella on ilmeisesti ollut ennen suomalainen nimi. Träsk eli Träskby (*tresk*, *treski*, tressge buw 1519 KA Fotostaatit Viro II: 1; TLA Af 17: 353, Treskeby 1543, Treske 1551; NO: 637) on nimetty sijainnin perusteella. Emäkylästä Nevasista katsoen asutus on järven rannalla (nykyinen Byträsket). Järvi ei ole syntynyt kovinkaan paljon ennen 1400-lukua. Se on vanha merenlahden perukka, jonka suupuolella on suomalaisperäinen nimi *Ronan* (*ruunan* < *Ruona). Mikäli emäkylä Nevas oli suomalainen vielä 1400-luvulla, Träskin vanhempi nimi on saattanut olla *Järvikylä. Kylännimi *Box* (*boks*, Bockan 1501, Boxby 1543, Bockom 1547, Box 1563) perustuu Granlundin (1956: 376) mukaan lisänimeen *Bock*. Välvaiheena on ilmeisesti ollut talonnimi *Bock*, jonka ehkä viranomaisena on valinnut veroyksikön otsikoksi. Jos Box on Vajportin emäkylä, sillä on ollut aiemmin suomalainen nimi (? *Pukkila), mutta jos Vajport on asutuksista vanhempi, Bock on ollut alueelle myöhemmin tulleen ruotsalaissiirtolaisen talo.

Suomalaisperäiset nimet ovat vanhojen emäkylien nimiä. Etevä lainanimien tutkija Ritva Liisa Pitkänen on oivaltanut, että *Nevas* (*nevos*, *nevas*, Nefuosby 1540, Newass 1545; NO: 631) -nimeen ei sisälly suomen sana *neva* 'suo', vaan henkilönnimi *Neuvo(nen)* (suomenruotsalaisia kylännimiä käsittelevä kansio Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Nimiarkistossa). *Neuvo*-nimet ovat pääasiassa itä-suomalaisia, mutta Varsinais-Suomessakin niitä on. Yksi mahdollisuus on, että *Neuvo(nen)* on tullut Sipooseen Mynämäestä, jossa on Neuvoisen kylä (Newos 1540 KA 485a: 15). *Vajport* (*vajport*, *vajpot*, *Vaijportby* 1540, *Vaijpörtby* 1543; NO: 638) -nimen perusosana on ilmeisesti suomen sana *pirtti*. Määriteosa voi olla vanha henkilönnimi *Vaino*, mitä tukee se, että Sipoonlahden suussa jakokunnan län-sirajalla on *Vainudden* (*vainudn*), jonka lähellä sijaitsevat *wajnbottn*, *wajn holma*, *wajnsundet* 1727 (MHA B 42a 7/1), *Waij Hällan* 1731 (MHA B 42 1/3), *Vajnåkern* 1767 (MHA B 43 7/2–3) ja *vainöurana*. Paikat ovat ilmeisesti olleet *Vajportin* nautintamaita. Tällöin asutusnimen oletettu vanha asu olisi **Vainonpirtti*. Asutushistoriallisia yhteyksiä on lähinnä Hausjärvelle, jossa on ollut *Vainola*-niminen talo Kirkonkylässä sekä Varsinais-Suomeen, jossa on Vainosen kylä Nousiaisissa. Vaihtoehtoinen lähtöasu olisi **Vainopirtti*, mutta esim. 'pakopirttiä' tarkoittavasta vastaavasta appellatiivista ei ole tietoa. *Hangelby* (*hangelbyy*, *Hangolzby* 1501, *Hangeby* 1543, *Hangelby* 1548) on Granlundin (1956: 166–168) mukaan lähinnä 'niemeä' tarkoittavaan *hang*-vartaloon (vrt. ruotsin verbiin *hänga*) perustuva, mutta hän mainitsee mahdollisena kantana myös suomalaisen kylän- ja talonnimen *Hankala*. Jälkimmäinen vaihtoehto on todennäköisempi. Alkutalon nimi lienee ollut **Hankala*. Jos nimi on omapohjainen, nimenantoperusteena on sijainti joen hangassa. Vanhin tonttimaa on nimittäin *Hangelbybäckenin* *Hangelbyträskistä* tulevan ojan haaras- sa. *Hangelbyträskillä* on ollut aiemmin suomalainen nimi. **Hankajärvi* tai **Hankalammi* olisi sopiva nimi tälle aiemmin haaraiselle järvelle, jolloin kyläpaikan vieressä oleva oja on voinut olla **Hankaoja*. Alkutalon nimi voi pohjautua myös tähän nimirypäaseen. Asutushistoriallisia yhteyksiä **Hankalalla* on sekä Varsinais-Suomeen (kylä ojanhaarojen välissä Uskelassa) että Hämeeseen (kyliä Hauholla ja Koskella). Kosken *Hankala* sopisi parhaiten lähtökyläksi. Tähän (ai-

emmin Tennilän) Hankalaan vertaa Sipoon *Hankalaa jo 1800-luvun puolivälissä vallaton muinaisuutemme tutkija, Vampulan kappalainen Johan Adolf Lindström (1866: 283). (*Hanka*-nimistä ks. Pitkänen 1985: 220–222).

Talonnimistö alueellani ei anna paljonkaan tietoa varhaisimmasta väestöstä, sillä se on enimmäkseen uudella ajalla syntynyttä etunimipohjaista nimistöä. Vajportin *Storfinnas* (Sigfred Finne 1629 KA bb 2: 41) ja *Lillfinnas* (Lillfinns 1702 SAY) eli *Mikkoi* (Michoi Matz 1634 KA 4528: 309v) osoittavat kylän olleen vielä 1600-luvulla suomalainen. Nevasin kylässä suurin osa taloista joutui liitetyksi kartanoon, eikä niiden nimistä ole tietoa. Askolan Nietoon kylästä tulleeeseen asukkaaseen viittaa torpan (? aiemman kantatalon) nimi *Netos* (*neetos*, Neto Hanses hustru 1634 KA 4528: 306v). Hangelbyn *Paris* (*paris*, *paaris*, Paris 1702 SAY) saattaa olla hämäläisperäinen (? < *Paroinen, vrt. *Parola*, kylä Hämeenlinnassa). Muut kantatalonimet ovat vuoden 1700 tienoilla ruotsalaisessa asussa.

Rajapaikkojen nimet – jotka on mainittu jo aiemmin – ovat paria poikkeusta lukuunottamatta ruotsinkielisiä ja todistavat sitä, että valtaväestö ainakin naapurialueilla on keskiajalla ja uudenajan alussa ollut ruotsalaista.

Tärkein aines kansallisuussuhteiden ja väestön alkuperän selvittelyssä on peltojen ja niittyjen nimistö, joka on melkein yksinomainen nimiryhmä vanhassa maanmittausaineistossa. Nimien esiintymät ovat yleensä 1600-luvun lopulta ja 1700-luvulta, mutta itse nimet ovat enimmäkseen paljon vanhempia.

Lukumäärältään ylivoimainen ruotsinkielinen aines on yleensä melko läpinäkyvää. Nimien perusosat (mm. *gårda*, *hage*, *hop*, *kya*, *kärr*, *mossa*, *myr*, *rössla*, *sved*, *stycke*, *äng*, *åker*) ovat niin tavallisia, että niiden avulla ei väestön alkuperästä voi tehdä tarkempia päätelmiä.

Suomalaisperäistä nimistöä on alueella runsain määrin: Hangelbyn jakokunnassa noin kuusikymmentä ja Nevasin pienemmässä jakokunnassa noin viisikymmentä nimeä. Spjutsundin ja Löparön mailla suomalaisnimien määrä on vajaat kymmenen. Tähän nimistöön sisältyviä suomalaisia topografitermejä eli perussanoja alueella on noin 50. Näistä noin 20 on koko maassa tavallisia. Hämeestä tulleina (vaik-

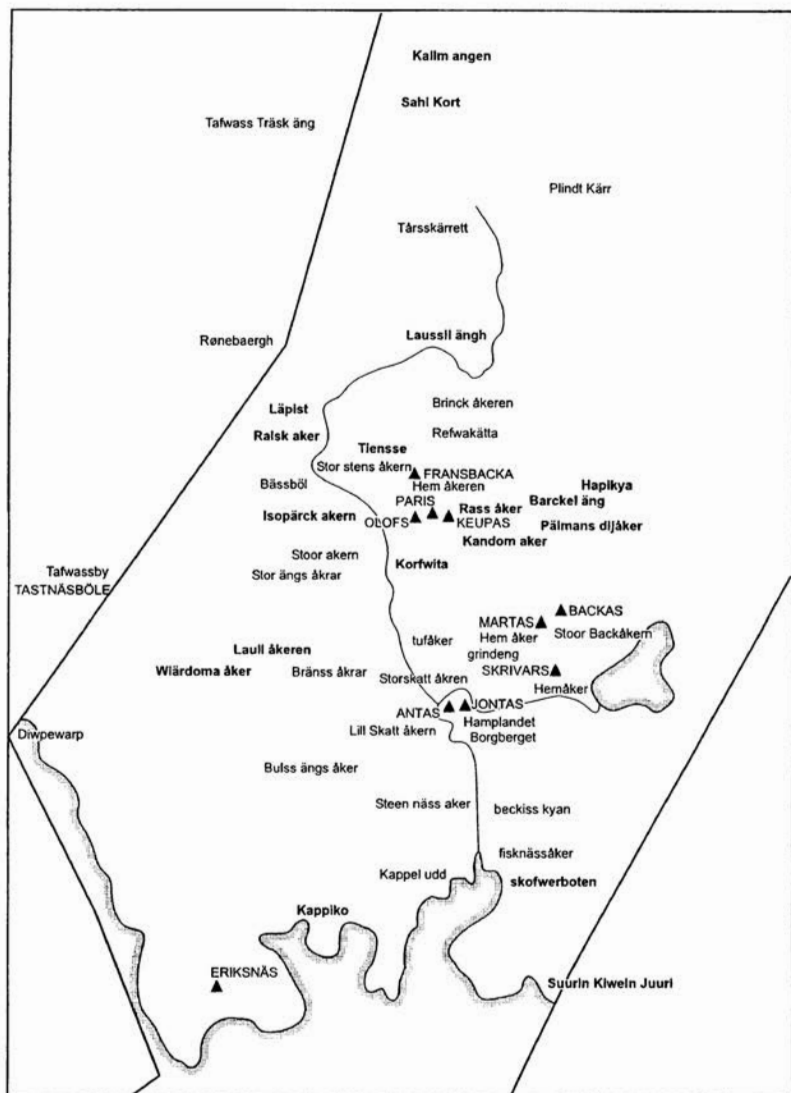
ka useilla on laajempikin levikki) pidän noin kahtakymmentä (*alho, aro, haavisto, huhta, humalisto, kenttä, kivistö, kuru, käänne, lepistö, männistö, noro, orko, palo, perkiö, perä, raiskio, rasi, savikko, tarha, viita*). Varsinaissuomalaisia voivat olla *kuri, perko* ja *ruona*. Loput suppealevikkiset sanat ovat lähdöltään epävarmoja tai harvinaisia, kuten *kapeikko* Eriksnäsin saaren (aiemmin salmen) nimessä Kappiko 1706 (MHA B 42 4/1).

Koko suomalaisperäistä nimistöä en aio yksityiskohtaisesti analysoida, mutta loppupäätelmäni on, että hämäläisaines on ylivoimainen. Alkuasukkaat ovat todennäköisesti tulleet pohjoisesta Salpausselän tuntumasta Janakkalan, Hausjärven, Kosken ja Hollolan seudulta. Selviä nimistötodisteita näiden alueiden hämäläiskyliä eräomistuksista Sipoon rannikolla en ole tavannut. Nuorempiin yhteyksiin viitannee Spjutsundin vesillä oleva *Halkisholman* (*halkisholman*, Halkis holmar 1770 ULM 259a c 19), joka lienee ollut Pornaisten Halkian vanha kalastuspaikka. Ruotsalaistulokkailla on myös ollut käsitys, että Sipoossa on asunut hämäläisiä eli tavasteja. Aivan Hangelbyn jakokunnan länsirajalla Sibbovikenin perukassa on ollut 1500-luvulla yksinäistalo Tastnäs Böölä 1557 (Nyberg 1931: 70–71) ja sen lähellä niitty Tafwassby, Tassby ängen 1693 (MHA B 43 7/1). Puolisen kilometriä Kallbäckin kyläntontilta pohjoiseen on niitty Tastböhle Äng, Böle Äng (1767 MHA 43 7/6) ja kilometrin päässä koillisessa järvi Tasträsket (*taastreski*), jonka rannalla on niitty Tafwass Träsk äng (1693 MHA B 43 7/1). Hangelbyn puolella on järvestä koilliseen Tasträskängie (1727 MHA B 42a 7/1–2). Jokin edellä mainituista niityistä oli 1500-luvulla nimeltään Tauistt engen (1557 NO: 639).

Siirryn käsittelemään tarkemmin Hangelbyn syntyä ja kehitystä. Vanhin kartta vuodelta 1694 (KA MMA Sipoo 9: 1, 2) osoittaa kylän talojen olevan kuudessa eri paikassa, ks. kuvaa 2). Pohjoisimpana erillään on Fransbacka (*fransbakka*, Frans Hendrich 1634 KA 4528: 316v, Frantzbacka 1702 SAY), joka on saanut nimensä isännästään Frans Larssonista (1556–1574) ja idempänä – myös erillään – on Skrivars (*skriivarbakka, skriarbakka, skriivars*, Mårten Skriffuars dreng 1634 KA 4528: 29, skrifwarbacka 1704 KA bb 24: 65v). Skrivarsin Mårtenin isä Tomas Henriksson oli Porvoon

lääninkirjuri vuosina 1579–1584 (Kiuasmaa 1962: 129). Skrivars lohkaistiin Fransbackasta noin 1580, jolloin molempien nimet syntyivät; emätalon nimi on tuntematon. Puolisen kilometriä Fransbackan eteläpuolella olivat ryhmässä Olofs, Paris ja Keupas. *Olofs* (*uulus*, Olofs 1702 SAY) perustuu taloa vuosina 1585–1621 isännöineen Olof Nilssonin etunimeen. *Paris* (? < *Paroinen) ja *Keupas* (*keupas*, *köupas*, Keupas 1702 SAY; ? < *Jakob) ovat keskiaikaisia nimiä. Keupas siirtyi myöhemmin noin 200 metriä idemmäs. Sen kaakkoispuolella mäen kupeessa oli Backas (*bakkas*, Jon tomess j Hanghels bak 1526 KA Fotostaatit Viro II: 1; TLA Af 17: 32, Back Michill 1634 KA 4528: 316v). Isännät purjehtivat 1500-luvun alussa Tallinnaan, ja Backasin isäntä Per Nilsson i Hangeby sai 1547 (KA 2961: 250) 40 markkaa sakkoa siitä, että vei salaa kapakalaa maasta. Talon nimi on keskiaikainen. Backasin länsipuolella oli Martas (*marttas*, *maarttas*, Mårtens 1702 SAY, Martis 1710 SAY), joka on saanut nimensä *Mårten Larsson* -nimisestä haltijastaan (1589–1601). Etelässä ojien yhtymäkohdassa oli kaksi taloa, Antas ja Jontas. *Antas* (*anttas*, Antas 1702 SAY) perustuu luultavasti isännän, Anders Jönssonin (1540–1574) nimeen. Talo sai uuden nimen *Abras* (*aabras*, Abrahams 1712 SAY) 1600-luvun puolivälissä, kun taloa isännöi Abraham Jakobsson (1643–1678). Jontasin (*jonttas*, Jontas 1702 SAY) talossa oli 1578–1581 isäntänä lyhyen aikaa Jöns Larsson, mutta talon nimi voi johtua myös jostakusta keskiaikaisesta Jönsistä eli Jontesta.

Hangelbyn viljelysten nimet (kuva 2) kertovat sekä väestöstä että tonttimaiden keskinäisestä iästä. Viljelysten nimiasut ovat vuoden 1694 kartoista (KA MMA Sipoo 9: 1, 2), ellei toisin ole mainittu. Kylän vanhimmat pellot ovat todennäköisesti Antasin ja Jontasin vieressä olevat sarkajakoiset tanko- eli veropellot Storskatt åkren, Lill Skatt åkern ja Hamplandet sekä hieman pohjoisempana oleva tufåker. Veropeltojen nimet ovat usein maanmittareiden sepittämiä, eivätkä aina kerro asukkaiden kansallisuudesta. Muu viljelysnimistö on enimmäkseen läpinäkyvää ja ruotsalaisperäistä (esim. bekkiss kyan, Brinck åkeren, Bränss åkrar, fisknäs åker, grindäng, Hem åker, Rösslon, Steen näss åker, Stoor akern, Stoor Backåkern, Storsten åkeren, Storängs åkrar, Strandåker). Vanhin ruotsalaisnimi voisi olla Tårsskärrett (1624 [< 1564] KA bb 1: 162, Toorskiär 1684 KA bb 11: 75), joka tullee etunimestä *Thordher* tai *Thore* (Thors 1959: 89–90).

Kuva 2. Hangelbyn paikannimiä.

Karttaan on merkitty vanhin tekstissä mainittu kirjoitusasu muista paitsi asutusnimistä. Tekstissä mainitsemattomat nimet ovat vuoden 1694 kartoista. Piirtänyt Kaisa Kepsu.

Ruotsalaisnimien takaa löytyy ilmeisesti vanhempi hämäläisnimien kerrostuma. Näitä nimiä, jotka ruotsalaisväestön suussa ovat saaneet osittain vaikeaselkoisia asuja, on sekä kylän keskustassa että kauempana. Kandom aker (*kandomookorn* < *Kantomaa), Wiärdoma åker (*veerduma* < *Viertomaa), Isopärck akern (< *Isoperkiö), Raisk aker (*raiskiookorn* < *Raiskio) ja Rass åker (< **Rasi-*) kertovat hämäläisten alkuasukkaiden kaskeamisesta ja pellonraivauksesta kylässä. Muita suomalaisperäisiä viljelysnimiä ovat Kallm angen (? < *Kalmuniittu), Laussil äng (*laussi* < *Lautsilta), Låpist (< *Lepistö) ja Tiensse, Tiänsse, Teenss åker (*tjeensi* < *Tiensivu). Ritva Liisa Pitkäselle etymologioitaviksi jätän nimet Barckel äng, Barkle åkren (1727 MHA B 42a 7/1–2 [*barkkelookorn*]), Hapikya (1771 ULM Sipoo 2 c 1 [*haapi*]), Kijmossa (*kimusookorn*), Korfwita, Korfwitta aker 1694, Corlet åker 1798 (ULM Sipoo 2: VII–), Laull åkeren, Lall ängen (*lalookorn*), Paimass dijk åker, Päimans dijkåker (*peemasookorn*) ja Sahl kort 1694, Sarkått 1727 (MHA B 42a 7/1–2 [*saalkoft*]). Mielenkiintoinen on nimi Plindt Kärr 1666 (KA bb 6: 21v), Plind 1675 (KA bb 9: 430), Blindkerr 1688 (KA bb 12: 66), Plindi, Plindi äng 1694. Se on ruotsalaisperäinen ja saanut suomalaisten suussa *Pl*-alkuisen asun, jonka ruotsalaiset puolestaan ovat omaksuneet.

Viljelysnimien todistusta alkuperäisestä hämäläisväestöstä vahvistavat vielä merelliset nimet skofwerboten 1694, Kåfvelbottn 1798 (ULM Sipoo 2: VII– [*kovelbotn* lahti < **Kover-*, **Kovel-*]) (vrt. Kiviniemi 1977: 118) ja Huchtlucht 1731 (MHA B 42 1/3), Huktlukt (< *Huhtaluoto) 1783 (ULM Sipoo 3 c 1). *Huktlukt* on suurehko saari Hangelbyvikenin suussa, nykyään *Majholmen*. Myös Nauvossa on *Huchtluot* (Pitkänen 1985: 248).

Hangelbyn historian kannalta mainitsemisen arvoisia nimiä ovat vielä *Kappel udd* (1798 ULM Sipoo 2: VII–) Hangelbyvikenin länsirannalla (olisiko täällä ollut kappeli?) ja etenkin vuoden 1979 peruskartassa oleva *Borgberget* (vrt. *borbärsookorn* vid Borgberget). Borgberget on jyrkkäsivuinen kallio aivan Hangelbyn vanhimman tonttimaan vieressä kohdassa, jossa Hangelbybäcken on laskenut syvässä rotkossa mereen. Se sopisi puolustuspaikaksi ja pitäisi arkeologisesti tutkia. Nimi voi tietysti perustua vertailuunkin. Huomattakoon vielä, että Hangelbystä on vuonna 1879 löytynyt 500–600-

luvuilla käytössä ollutta tyyppiä edustava rautakirves, joka tuskin kuitenkaan liittyy vakinaiseen asutukseen (Rantanen & Kuvaja 1994: 52).

Hangelbyn asutuksen kehittymistä tutkiessani aloitan vanhimpien isoajakoa edeltäneiden karttojen ja asiakirjojen eri talojen omistuksia kuvaavista tiedoista. Sekä vuosien 1694 että 1727 kartoissa on useita pelloja, jotka ovat vain kahden talon omistuksessa. On todennäköistä, että nämä ovat aiemmin olleet yhtä taloa. Lisätietoa antavat ne pellot, jotka on jaettu useammille taloille. Vaikka aikoinaan taloja autioitui ja yhdisteltiin, ja pelloja sekä vaihdettiin että myytiin, kuva talojen jakautumisesta muodostuu varsin selväksi. Fransbacka ja Skrivars ovat kuuluneet yhteen, Backas ja Keupas olivat yhtä taloa, Jontas ja Martis ovat kuuluneet yhteen sekä lopuksi Paris, Olofs ja Antas ovat olleet samaa taloa. Nuorin talo on Skrivars (lohkottu Fransbackasta noin 1580), jolla ei ollut enää osuutta tankopelloista. Antas on erotettu Parisista 1500-luvun alussa. Tätä vahvistavat uudet kyynärluvut $4\frac{1}{2}$ ja $4\frac{1}{2}$. Muut jaot ovat tapahtuneet keskiajalla, jolloin jossain vaiheessa kylässä on ollut neljä taloa. Kun tarkastellaan vuoden 1543 verolukuja (KA 2936: 131) ja vuoden 1563 kyynärlukuja (KA 3230 16–16v), voidaan päätellä, että yksi talo oli **Backas* (Backas $\frac{1}{2}$ veroa, $6\frac{1}{2}$ kyynärää + Keupas $\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$ eli yhteensä 1 vero, 18 kyynärää), toinen Fransbackan nimeltään tuntematon edeltäjä (1 vero, 18 kyynärää), kolmas **Paroinen* (Olofs $\frac{1}{2}$, 9 + Paris $\frac{1}{4}$, $4\frac{1}{2}$ + Antas $\frac{1}{4}$, $4\frac{1}{2}$ = 1 vero, 18 kyynärää) ja neljäs Jontasin nimeltään tuntematon edeltäjä (Jontas $\frac{1}{4}$ ja $\frac{1}{4}$, 9 + Martas $\frac{1}{4}$ ja $\frac{1}{4}$, 9 = 1 vero, 18 kyynärää). Kylässä oli siis neljä kokoveroa, ja jokaisella niistä 18 kyynärää yhteisestä viljelysmaasta. Se että isäntiä jo vuonna 1543 oli 9 ja ns. ulkokylänmiehiä 2, kertoo aiemmista jaoista ja talojen yhdistämisistä, joiden jäljille en asiakirjojen puuttuessa enää voi päästä. Lähinnä pellojen omistussuhteiden pohjalta voi vielä olettaa, että taloja on ollut aikaisemmin keskiajalla kaksi, niin että **Backas* ja Jontasin edeltäjä ovat kuuluneet yhteen sekä **Paroinen* ja Fransbackan edeltäjä yhteen. Tällöin vanhimmallalla kyläntontilla oji-en hangassa toista emätaloa (? hämäläistä) **Paroista* olisi jäänyt edustamaan nykyinen Antas ja toista nimeltään tuntematonta **Backasin* (? ruotsalaistunutta) edeltäjää nykyinen Jontas. Se, milloin ja missä

järjestyksessä lohotut talot ovat emäkylästä siirtyneet läheisille maille ja niiltä edelleen eteenpäin, jää ratkaisematta. Koska kylässä vuonna 1540 oli jo 9 isäntää, suurin osa taloista oli jo keskiajalla siirtynyt sivuun ahtaalta vanhimmalta tonttimaalta. Koko kylä on ilmeisesti reviirinsä sisällä yhdestä ainoasta alkutalosta jakautunut. Jos ensimmäisen talon paikka on ollut veropeltojen välissä jokien hangassa sijaitsevalla kumpareella, 5–10 metriä merenpinnan yläpuolella ja hyvälaatuiset tankopellot 2–5 metrin korkeudella meren tasosta, vain niiden ylemmät osat ovat voineet olla viljelyksessä 1300-luvulla. Maa nimittäin kohoaa tutkimusalueella keskimäärin metrin 300 vuodessa. Asutuksen alku tällä paikalla tuskin palautuu aikaan ennen 1100-lukua.

*Hankalan synnyn selvittäminen on hankalaa ja perustuu paljolti oletuksiin. Nykyisen Sipoon alue on ollut ilmeisesti alkuaan hämäläisten nautinta-aluetta. Siihen viittaa eräs tuomio vuodelta 1347 (FMU I: 210), josta saa sen käsityksen, että hattulalaiset (sochne männer aff Hattalom) ovat kalastaneet Östersundomissa ja Husössä. Lisäksi mainitaan läheltä paikka nimeltä "Haukosma Sundona", joka saattaisi liittyä vanhaan hauholaisvaikutukseen. Hämäläisten nauttijoiden on oletettava siitepölytutkimusten mukaan myös asettuneen asumaan tänne jo viikinkiajalla, mutta viimeistään 1100-luvulla.

Vanha suomalainen paikannimistö viittaa siihen, että koko Sipoo on ollut sisämaan hämäläisten ja alueen omien hämäläistalojen nautinnassa. Yksi vanha hämäläisasutus on ollut Borgbyssä eli Linnanpellossa ja sen tytärkylässä Härtsbyssä. Taloluvultaan Sipoon suurin kylä Hindsby ja sen tytärkylä Paljoki ovat ilmeisesti alkuperäisiä hämäläisasutuksia. Hindsbyllä lienee aiemmin ollut suomalainen nimi. Hangelby–Boxin ja Nevasin jakokuntien vanhimpien talojen lisäksi myös Savijärvellä ja Paippisissa oli alkuperäistä suomalaisasutusta. Rannikon nimistössä on odotetusti vanha suomalainen kerrostuma, jota edustavat mm. saarten nimet *Komsal* ja *Simsal* (1683 < 1623 KA Topographica II, Sipoo, Eriksnäs) sekä luultavasti luontonimi-pohjainen kylännimi *Hiitå* (*hiito*, Hitoby 1543 NO: 626; ? < **Hieto*-).

Hämäläisten nautintamaalla Hangelbyn lähellä on mahdollisesti **Neuvonen* vanhin talo. Neuvosen (Nevas + Träsk) reviiriin on kuu-

lunut tutkimusalueestani ilmeisesti ainakin Hangelby–Boxin jakokunnan maa. Alueen vanhimmat talot on joko asutettu suoraan Neuvosen kylästä tai sitten sinne on tullut alkuasukkaita muualta, lähinnä kai Hollolan–Janakkalan seuduilta. Tuloväylistä tärkein lienee Porvoonjoki, jonka suupuolella on ollut myös vanha alkuperäinen suomalaisasutus. Hangelbyn (*Hankalan) ensimmäinen talo on ilmeisesti tehty Hangelbybäckeniin laskevan ojan hankaan. Asukkaat ovat tulleet joko *Neuvosista tai esimerkiksi Hämeen Kosken Hankalasta. Yksi mahdollisuus on vielä, että Box–Vajport on Hangelbyn asuttajan lähtökylä. Kuitenkin sekä Hangelbyn että Boxin reviirit ovat olleet selvät jo keskiajalla, eikä kummallekaan kylälle ole jäänyt omistuksia toisen alueelle. Jompikumpi on vanhempi, ja samaan jakokuntaan kuuluminen johtuu siitä, että toinen on tullut muualta ja asettunut toisen metsämaalle asumaan. *Hankala on todennäköisesti perustettu viimeistään 1200-luvulla. Artikkelin alussa esittämistäni vaihtoehtoja Hangelbyn synty ja kehitys kuuluu selvästi kohtiin 1 ja 2. Ensimmäinen hämäläistalo jakaantui ehkä 1300-luvulla. Myöhemmin viljelyspinta-alan kasvaessa ja kyläntontin käydessä ahtaaksi taloja tai niiden osia alkoi siirtyä läheisille maille. Ensimmäinen ruotsalainen siirtolainen tuli kylän reviirille ehkä juuri 1300-luvulla ja perusti talon Gerikenäsiin. Kuningas Maunu Eerikinpoika oli jo vuosina 1303 (FMU I: 97) ja 1334 (FMU I: 161–162) antanut uudisasukkaille luvan asettua asumaan metsiin, jos omistajat eivät itse niitä käyttäneet. Ruotsalaisia virtasi Sipooseen Sibbovikenin kautta jokea pitkin sen alaville niittymaille Paippisiin asti ilmeisesti 1200-luvulta alkaen. Itä-Uudellemaalle ruotsalaiset ovat saapuneet viimeistään 1300-luvun alussa, sillä Porvoon *Tarkis*-nimisen suomalaiskylän maille perustettu ruotsalaistalo Stensböle mainitaan jo vuonna 1327 (REA: 27), jolloin Porvoossa oli jo kirkkoherra. Vanhimpia ruotsalaisasutuksia Sipoossa olivat todennäköisesti Massby, Gästerby, Immersby, Kyrkby ja Östersundom. Ruotsalaisten tekemä oli ehkä Sibbovikenin suussa sijaitseva Sibbesborgin linna, jonka todennäköisin rakentamisaika Veli-Pekka Suhosen (1997: 100) mukaan on 1300-luvun loppu.

Se kuinka *Hankala ruotsalaistui, jää hämärän peittoon, mutta ruotsalaisten tultua vahvaksi enemmistöksi seudulla he varmaankin

saivat haltuunsa suomalaistaloja niiden autioiduttua ja esimerkiksi naimakauppojen kautta. Hämäläisten määrää vähensi varmaan myös mustasurma noin vuonna 1350. Hämäläisasutus oli kylän ruotsalaistuessa vielä nuorta, kuten edellä mainittu uudisraivausta kuvastava nimistö (*Kantomaa, Perkiö, Raiskio, Rasi, Viertomaa*) todistaa. Koska veroluettelot laadittiin ruotsiksi, ei henkilönnimien pohjalta voi päätellä, oliko *Hankalassa suomalaisia vielä 1500-luvulla. Joka tapauksessa kylän keskiajalla ruotsalaistuessa siellä on vielä asunut maata viljeleviä suomalaisia. Muuten hämäläiset paikannimet eivät olisi välittyneet tulokkaille.

LÄHTEET

- BROCK-HANSEN, BIRGITTA 1991: *Township and territory*. Stockholm: Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet.
- BROCK-HANSEN, BIRGITTA 1996: *The agrarian landscape in Finland circa 1700*. Stockholm: Department of Human Geography.
- FMU = Finlands medeltidsurkunder I–VIII. Helsingfors: Finlands Statsarkiv 1910–1935.
- GRANLUND, ÅKE 1956: *Studier över östnyländska ortnamn*. Helsingfors: Tryckeri och Tidnings Ab.
- HAATAJA, KYÖSTI 1949: *Maanjaot ja talojärjestelmä*. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- JUTIKKALA, EINO 1963: *Bonden i Finland genom tiderna*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- KA = Kansallisarkisto. Helsinki.
- KEPSU, SAULO 1981: *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet*. SKST 367. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIUASMAA, KYÖSTI 1962: *Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- KIVINIEMI, EERO 1977: *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. SKST 337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINDSTRÖM, JOH., ADOLF 1866: *Undersökning om svenska befolkningen i Nyland*. – *Suomi* 2: 6 s. 271–308. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MHA = Maanmittaushallituksen arkisto. KA.
- NO = *Nylands ortnamn*. Utgivna av Greta Hausen. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1920–1924.
- NYBERG, PAUL 1931: *Sibbo sockens historia I*. Helsingfors: Frenckellska Tryckeri Aktiebolaget.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. SKST 418. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RANTANEN, ARJA – KUVAJA, CHRISTER 1994: *Sipoon pitäjän historia I*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- REA = Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok. Helsingfors: Finlands Statsarkiv 1890.
- RIKKINEN, KALEVI 1977: *Suomen asutusmaantiede*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SARMAJA-KORJONEN, KAARINA 1994: *Sipoon luonnon historia*. – *Sipoon pitäjän historia I* s. 15–37.
- SAY = Suomen asutuksen yleisluettelo. KA.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SPORRONG, ULF 1985: *Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*. Stockholm: Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet.
- SUHONEN, VELI-PEKKA 1997: *Itä-Uudenmaan keskiaikaiset linnat*. Pro gradu. Helsingin yliopiston arkeologian laitos.
- THORS, CARL-ERIC 1959: *Finländska personnamnsstudier*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- TOLLIN, CLAS 1999: *Rågångar, gränshallar och ägoområden*. Stockholm: Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet.
- ULM = Uudenmaan läänin maanmittauskonttori. Helsinki.
- VARJO, UUNO 1957: *Zur Frage der kollektiven Dorfsiedlung in Suedwestfinnland*. Turku: Turun yliopisto.

WESSMAN, V. E. V. 1941: *Om de förhistoriska borghnamnen i Sibbå socken med sidoblickar på det övriga Finland*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

Nimien murreasut ja levikkitiedot ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Nimiarkistosta ja Svenska litteratursällskapetin paikannimikokoelmista.

TONI SUUTARI

Uudenmaan kuntien nimet

Kun aletaan tarkastella Uudenmaan kuntien nimiä, mielikuvat vaihtelevat todennäköisesti suutelemisesta ja liljoista makeisten kautta perunoihin ja karjaan. Osa nimistä on vielä hämäämpiä kuin *Nummi-Pusula*, *Liljendal*, *Karkkila*, *Pernaja* ja *Karjaa*, eivätkä ne tunnu sanovan äkkiseltään mitään, mutta toisaalta osa nimistä on aivan läpinäkyviä. Nimen asuun vaikuttavat esimerkiksi nimen ikä ja alkuperä: suurin osa Uudenmaan kuntien nimistä on hyvin vanhoja ja joko ruotsalais- tai muuten germaanisperäisiä. Perin juurin suomalaisia nimiä on yllättävän vähän, ja läheskään aina nykysuomen perusteella nimen etymologiasta syntyvät mielikuvat eivät osu oikeaan.

Suomen nimistön etymologiaa on käsitelty 1800-luvulta lähtien lukemattomissa tutkimuksissa. Tässä kirjoituksessa yritän luoda yhteenvedon entisen Uudenmaan läänin – nykyisten Etelä-Suomen läänin kuuluvien Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakuntien – kaupunkien ja maalaiskuntien nimien alkuperästä. Käsittelen tasaveroisesti sekä suomen- että ruotsinkielisiä nimiä. Lähdeaineisto koostuu artikkeleista ja pitäjänhistorioista sekä joistakin nimistöteoksista.

Kattavimmin Uudenmaan nimistöä ovat tutkineet Greta Hausen ja Åke Granlund. Hausen (1920–1924) on koonnut Uudenmaan paikannimien asiakirjaesiintymät vuoteen 1600 saakka, ja Granlund paneutuu väitöskirjassaan (1956) Itä-Uudenmaan ruotsinkieliseen paikannimistöön.

Aluksi esittelen Uudenmaan läänin ja pitäjien historiaa. Kuntien nimiä tarkastelen ryhmittäin. Koska monet nimet ovat alkuperältään hämäriä tai niille on esitetty monenlaisia tulkintoja, nimien käsittely pakostakin hieman poukkoilee. Useinkaan etymologiat eivät ole täysin varmoja vaan esimerkiksi vertailuun ja hypoteeseihin perustuvia, joten niihin sopii suhtautua terveen kriittisesti.

Aluehallinnon historiaa

Lääni- ja kuntajako on vaihdellut vuosisatojen kuluessa. Keskiajan lopulla Suomi jakaantui kahdeksaan linnalääniin. Nykyisen Uudenmaan alueella olivat Raaseporin ja Porvoon linnaläänit. Vuoden 1634 hallitusmuodossa ne yhdistettiin entiseen Hämeenlinnan linnalääniin, ja näin muodostui Uudenmaan ja Hämeen lääni, joka säilyi alueeltaan vähän vaihtelevana 1800-luvulle asti. Häme ja Uusimaa erotettiin omiksi lääneikseen vuonna 1832. (Tiihonen 1985: 131–140.)

1600-luvulla Suomessa vakiintui koko Ruotsin vallan ajan säilynyt paikallishallinnon rakenne, johon kuuluivat kirkollinen hallinto, käräjät ja verotus. Hallinnon haarat olivat limittäiset ja toisinaan maantieteellisiltä alueiltaan erilaiset. Perusyksikkö oli kirkkopitäjä eli seurakunta, mutta nimismiespiiri, jossa käytiin käräjiä, oli usein monen kirkkopitäjän kokoinen. Verohallinnon voutikunta puolestaan jakautui hallintopitäjiin, jotka eivät olleet välttämättä samoja kuin kirkkopitäjät. (Mäntylä 1987: 239–241.)

Käytännön kannalta tärkein hallintoyksikkö oli kirkkopitäjä, koska se kokoontui jumalanpalveluksiin ja pitäjänkokouksiin. Kun 1800-luvun jälkipuoliskolla siirryttiin kohti nykyaikaista kuntajärjestelmää erottamalla kirkollisten ja maallisten asioiden hoito toisistaan, perusyksikköinä säilyivät entiset kirkkopitäjät, jotka muuttuivat pitäjiksi ja seurakunniksi. Kaupungeissa kirkollinen ja maallinen asioiden hoito oli ollut erillään jo vanhastaan. (Olkkonen 1987: 496–497.)

Pitäjien koko on vaihdellut eri aikoina. Uudenmaan vanhimpia, ennen 1300-luvun puoliväliä perustettuja kirkkopitäjiä ovat Tenhola (nykyään Varsinais-Suomea), Pohja, Karjaa, Lohja, Siuntio, johon

kuuluivat Kirkkonummen ja Espoon kappeliseurakunnat, sekä Porvoo, johon kuuluivat Sipoon ja Pernajan kappeliseurakunnat. 1500-luvun lopulla Raaseporin läänin pitäjiä olivat Tenhola, Pohja (jossa Karjalohja ja Kisko), Lohja, Karjaa, Inkoo, Kirkkonummi, Espoo ja Siuntio sekä Porvoon läänin pitäjiä Porvoo, Helsinki, Sipoo ja Pernaja. (Hausen 1920: XI–XII.)

Vähitellen pitäjien määrä lisääntyi. 1950-luvun alussa Uudenmaan lääniin kuuluivat Helsingin, Hangon, Loviisan, Porvoon ja Tammisaaren kaupungit, Hyvinkään, Järvenpään, Karjaan, Karkkilan, Kauniaisten, Keravan ja Lohjan kauppalat sekä Artjärven, Askolan, Bromarvin, Espoon, Helsingin mlk:n, Hyvinkään, Inkoon, Karjaan, Karjalohjan, Kirkkonummen, Lapinjärven, Liljendalin, Lohjan, Myrskylän, Mäntsälän, Nummen, Nurmijärven, Orimattilan, Pernajan, Pohjan, Pornaisten, Porvoon mlk:n, Pukkilan, Pusulan, Pyhäjärven, Ruotsinpyhtään, Sammatin, Sipoon, Siuntion, Snappertunan, Tammisaaren mlk:n, Tenholan, Tuusulan ja Vihdin maalaiskunnat (Karilas 1952: 474). Nykyään osa edellä mainituista kunnista on hävinnyt kuntaliitosten myötä (Bromarv, Nummi ja Pusula, Porvoon mlk, Pyhäjärvi, Snappertuna, Tammisaaren mlk.) tai kuuluu toiseen maakuntaan (Artjärvi, Orimattila, Tenhola). Lisäksi Helsingin maalaiskunta on vaihtanut nimensä *Vantaaksi*. Uudenmaan kuntien määrä on näin pudonnut 1950-luvulta nykypäivään tultaessa 46:sta 34:ään. Samalla kaupunkien määrä on kasvanut, kauppalat ovat hävinneet ja varsinkin kielitilanne on muuttunut: monet ruotsinkieliset kunnat ovat voimakkaasti suomenkielistyneet.

Germaanisia henkilönnimiä

Suomessa on paljon vanhoja paikannimiä, joiden alkuperää on erittäin vaikea selvittää. Monet tällaiset nimet saattavat palautua Hansan aikaan Suomeen levinneisiin germaanisiin henkilönnimiin ja niiden muunnoksiin. Ajan myötä nimet ovat usein täysin mukautuneet suomeen ja niiden sisältö on hämärtynyt, joten selitykset jäävät epävarmoiksi. (Nissilä 1980: 131, 155.) Lähinnä voitaneen väittää, että tietyntyyppiset suomalaiset nimet pohjautuvat ainakin osittain ger-

maaniseen vaikutukseen, vaikka yksittäisten nimien etymologiasta ei voidakaan olla varmoja. Germaanivaikutteita on tässä luvussa käsiteltyjen nimien lisäksi henkilönnimeen pohjautuvissa joennimissä sekä mahdollisesti *Karjaa*-, *Karjalohja*-, *Nummi*- ja *Nurmijärvi*-nimissä (ks. seuraavia lukuja).

Suomen germaanisperäisen nimistön varhaisesta tutkimuksesta nousevat esiin Ralf Saxénin, Hugo Pippingin ja T. E. Karstenin ”yri-tykset todistaa nimistön avulla Suomen ruotsalaisasutus pitkälle esihistorialliseen aikaan palautuvaksi” (Kiviniemi 1984: 330). Heikki Ojansuu (1920) pyrkii puolestaan mahdollisimman monien suomalaisperäisyyksien osoittamiseen. Myöhempi tutkimus on puolestaan melko vähäistä ja aukkoista, joten ajantasaisen kokonaiskuvan hahmottaminen ei ole helppoa.

Karkkilan, *Mäntsälän*, *Tuusulan* ja *Vihdin* germaanisperäisyydestä vallitsee melko suuri yksimielisyys. Muita selitystapoja ei edes ole juuri tarjottu.

Karkkila – *Högfors* -parissa suomen- ja ruotsinkielinen nimi ovat erillään. *Karkkila* esiintyy asiakirjoissa jo 1500-luvun alkupuolella asuissa *Karkila* ja *Karckila* (Hausen 1922: 589). *Karkkilassa* on ollut *Karkki*-niminen kantatalo (Eränkö 2000: 23–24). Nimen taustalla saattaa olla germaaninen *Gericke*, *Kercko*, *Garcke* -henkilönnimitys (Nissilä 1980: 167; ks. myös Juvela 1992: 15). Kosken nimeen pohjautuva *Högfors* lienee nuorempi. Ehkä se on valittu tietoisesti *Karkkilan* rinnalle.

Mäntsälä on samantapainen kuin *Karkkila*. Sen arvellaan pohjautuvan *Menze*-nimeen, joka esiintyy myös vanhoissa asiakirjalähteissä tilannimessä, esim. *Mensela* ~ *Menselä* (1458), *Mentzeby* (1540), ja kappeliseurakunnan nimessä, esim. *Mense* (1540), *Mentze* (1541). (Hausen 1922: 453, 457; Granlund 1956: 372; Nissilä 1980: 172; Pitkänen 1989: 330.)

Tuusula – *Tusby* -nimen taustalla arvellaan olevan nimen *Dose*. Tämän tyyppiset nimet ovat Nissilän (1980: 180–181) mukaan yleisiä entisellä hansalaisalueella. *Tuusulaa* pitävät henkilönnimilähtöisenä myös Granlund (1956: 30) ja Pitkänen (1989: 330). Vanhimmissa asiakirjoissa nimi esiintyy muodoissa *Thusby* (1443),

Tusby (1540) ja *Tusula* (1553), joten sekä suomen- että ruotsinkielinen nimi ovat vanhoja (Hausen 1924: 820).

Vihti – *Vichtis* saattaa perustua germaanisiin *Vihti*, *Wihto*, *Vihtic* -henkilönnimiin (Nissilä 1980: 182; Pitkänen 1989: 325; Eränkö 2000: 25–26). Ralf Saxén tosin on esittänyt 1900-luvun alussa, että nimi olisi skandinaavisperäinen ja merkitsisi 'pyhää', mutta T. E. Karsten on torjunut ajatuksen ja esittänyt nimen juontuvan suomen *vihti*-appellatiivista (ks. Soikkeli 1929: 138–140). Myös Ojansuu on Soikkelin mukaan (mts.) ollut suomalaisperäisyyden kannalla.

Myös *Lohja*, *Pusula* ja *Sammatti* selittyvät parhaiten germaanis-peräisiksi, vaikka muunkinlaisia etymologioita on esitetty.

Lohja – *Lojo* -nimen on arveltu palautuvan asuun **Lohijoki*. Selitys perustuu lohien vaellukseen Mustionjokea pitkin Lohjanjärveen ja Hiidenveteen (Eränkö 2000: 50). Ojansuu (1920: 267) puolestaan selittää nimen suomalaiseksi: "*Lohja*, vanha henkilönnimi, joka on merkinnyt paksuvartaloista." Lohjan seudun nimistöä tutkinut Eränkö (2000: 50) sen sijaan arvelee *Lohjan* palautuvan germaaniseen henkilönnimeen tai *loh*-appellatiiviin, joka on merkinnyt 'pyhää paikkaa, uhrilehtoa'. Vanhat asiakirja-asutkaan eivät auta tulkinna: *Lohia* (1382), *Lohio* (1382) ja *Loiiuo* (1382?) (Hausen 1922: 410). Ojansuu ja Eränkö eivät juuri esitä perusteluja tai lähteitä, joten selitysten arvioiminen on vaikeaa.

Pusula-nimelle on monenlaisia kansanetymologioita (ks. Jussila 1977: 51–54). Vakiintunein perustuu Uno Tuomisen vuonna 1925 esittämään selitykseen, jonka mukaan nimi liittyy *pussi*-sanaan: pusulalaiset kulkivat ennen oman kirkkonsa valmistumista Lohjan kirkossa ja kanniskelivat matkalla eväspusseja. Jussila (mts.) hylkää tämän selityksen ja esittää omat, hieman harrastelijamaiset vaatimuksensa kunnolliselle nimenselitykselle. Hänen mukaansa *Pusulan* nimi voisi perustua johonkin *pusa*-sanana merkitykseen, siis joko 'tuohilippi' tai 'pieni, paksu koira'. Jälkimmäiseen merkitykseen liittyy verbi *pusuttaa* 'ajattaa koira'. Jussila (mts.) on itse metsästyksen liittyvän selityksen kannalla – semminkin kun Lohja on merkittävä eräpitäjä. Jussila mainitsee myös Pippingin teorian nimen germaanis-peräisyydestä sekä sen, että Ojansuu piti moista selitystä mahdottomana ja tarjosi tilalle jonkinlaista 'pussi'-merkitykseen liittyvää

etymologiaa. Myöhempi tutkimus on kuitenkin kallistunut germaaniseen henkilönnimeen perustuvan tulkinnan puoleen. *Pusula*-nimen taustalla voisi siis olla esimerkiksi *Bosse* tai *Busse*. (Nissilä 1980: 175; Pitkänen 1989: 330.) Vanhojen asiakirjojen muodot ovat nykyisenkaltaisia: *Pusula* (1538), *Puswla* (1544) ja *Pwsula* (1557) (Hausen 1922: 583). Nykyään *Pusula* kuuluu Nummi-Pusulän kuntaan. *Nummi* on selitetty jäljempänä.

Sammatin kansanetymologiset selitykset perustuvat nimeen *Santa-Matti* ja tokaisuun *sam Matti vaa* 'sano minua Matiksi vain', mutta paremmin *Sammattikin* voisi selittyä henkilönnimeen perustuvaksi (Eräkö 2000: 24–25). Ojansuu (1920: 198–199) jakaa nimen kahtia (*Samma* < *Samba + *titi*) ja yhdistää alkuosan viron *sammas*: *samba* -sanaan, jonka merkitys on 'pylväs, tolppa, pilari'. Vanhoissa asiakirjoissa nimi esiintyy liki nykyisessä muodossaan: *Sammattij* (1427), *Sammatt* ~ *Sammatt* ~ *Sommet* (1456) ja *Sammatt* (1547) (Hausen 1922: 620).

Henkilön mukaan nimettyjä jokia

Inkoon, Siuntion ja Sipoon kunnat ovat todennäköisesti saaneet nimensä henkilön mukaan nimetyistä joista. Nimenannon taustalla voivat olla asutus ja hallinta. Se, että paikat on nimetty alueen valtaajan mukaan, kuvastanee joko uuden asutuksen voimaa tai alueiden autiutta (vrt. nimeen *Nyland* – *Uusimaa*). Tällaiset henkilönnimen sisältävät asutus- ja luontonimet ovat voineet syntyä samaan aikaan, joten ei ole välttämättä tarpeen miettiä, kummat olisivat primaareja ja kummat sekundaareja. (Vrt. Granlund 1956: 60; Eräkö 2000: 25.) Myös Espoo, Helsinki ja Porvoo ovat saaneet nimensä joen mukaan, mutta nimet eivät palaudu henkilönnimiin, joten käsittelen niitä myöhemmissä luvuissa.

Inkoo – *Ingå* -parissa suomenkielinen nimi on äänteellinen mukaelma ruotsinkielisestä nimestä, jonka loppuosa *å* merkitsee 'jokea'. *Ing*-alku lienee peräisin henkilönnimestä *Inge*. Granlund mainitsee myös T. E. Karstenin selityksen: "fsv. *ingr, avljudsform till *angr*, båda med en urspr. betydelse 'trång', varför ånamnet vore att

översätta med 'trångån'." Muitakin teorioita on esitetty, mutta mikään ei ole yhtä perusteltu kuin henkilönimeen pohjautuva etymologia. (Granlund 1956: 57–61.) *Inkoon* vanhimmat asiakirja-asut ovat *Jnga* (1335), *Jngia* (1335) ja *Ingå* (1357) (Hausen 1920: 218).

Sipoo – *Sibbo* -nimi palautunee asuun, jossa alkuosa on ruotsalaisperäinen miehennimi *Sibbe* ja loppuosa 'jokea' merkitsevä *ā*, nykyruotsin *å*. Tätä tulkintaa puoltavat myös nimen vanhimmat kirjoitusasut *Sibbaa* (1352), *Sibboa* (1352) ja *Sibba* (1405). (Hausen 1922: 621; Granlund 1956: 33–35, 60–61; ks. myös Rantanen & Kuvaja 1994: 69–70.) Vanhan tarinan mukaan *Sibbe* oli yksi kolmesta viikinkiveljeksestä, jotka saapuivat Uudenmaan rannoille ensimmäisinä ruotsalaisasukkaina. *Sibbe* asettui Sipoonjoen suulle, Helsing Vartiokylän lahdelta ja Borg Porvooseen. Kukin rakensi oman linnan, ja seudut saivat nimensä niiden mukaan. (Ks. esim. Rantanen & Kuvaja 1994: 69).

Siuntio – *Sjundeå* vaikuttaa ensi silmäyksellä läpinäkyvältä (*sjunde* 'seitsemäs' + *å* 'joki' > ruots. *Sjundeå* > suom. *Siuntio*) ja järjestyslukuun perustuvaa selitystä onkin pidetty mahdollisena. Siuntionjoki voisi nimittäin olla seitsemäs joki Aurajoesta laskien. Henkilönimeen perustuvaa selitystä pidetään kuitenkin parempana, koska vanhoissa asiakirjanimissä – esim. *Siundo* (1417), *Sjwnda* (1437) ja *Sijwnda* (1451) – ei esiinny vanhassa ruotsissa oletuksenmukaista, hiatauksellista *Siuende*-muotoa. Miehennimi *Sjunde* ei ollut keskiaikana mitenkään harvinainen Ruotsissa, joten se voisi hyvin esiintyä Uudenmaankin paikannimistössä. (Hausen 1924: 647; Granlund 1956: 59–60.) Ojansuu (1920: 267) selittää nimen seuraavasti: ”*Siuntio* < ruots. *Sjundeå* < suom. *Syvänne* < *Süvāndeh, pitäjä saanut nimensä kylästä, kylä joesta.” Äänteellinen kehitys vaikuttaa kuitenkin epäuskottavalta, eikä päteviä perusteita muutenkaan taida olla. Eränkö (2000: 25) puolestaan esittää, että murteellinen *Suntoo*-asu voisi palautua suoraan germaaniseen *Sunto*-nimeen, mutta mainitsee ensin yllä esitellyn skandinaaviseen nimeen perustuvan etymologian.

Sekalaisia henkilönnimiä

Hyvin vanhojen germaanisten ja skandinaavisten henkilönnimien lisäksi Uudenmaan kuntien nimien taustalta löytyy muunkinlaisia henkilönnimiaineksia.

Loviisa – *Lovisa* -nimellä korvattiin vuonna 1752 kaupungin entinen nimi *Degerby* (< suomenruots. *digher* 'stor' + *by* 'kylä'). Nimi annettiin kuningatar Lovisa Ulrikan mukaan, kun silloinen kuningas Aadolf Frederik pistäytyi kaupungissa tarkastusmatkalla. Suomenkielisessä kirjoitusasussa lyhyt ja pitkä *i* vaihtelivat pitkään ja suosituksukset olivat sekavat. (Granlund 1956: 199; Juvela 1992: 59; Sirén 1995: 9.)

Loviisa on nuori harkinnainen, joka ei ole sidoksissa tarkoittamaansa paikkaan toisin kuin *Askola*, *Nurmijärvi* ja *Pukkila*.

Askola vaikuttaa läpinäkyvältä nimeltä. Alkuosasta erottuu henkilönnimi ja loppuosasta tyypillinen asutusnimen johdin *-la*, joka on samantapainen kuin ruotsin *-by* (ks. Granlund 1956: 157). Tietoa siitä, kenen mukaan nimi on annettu, ei ole säilynyt. Asiakirjoissa nimi esiintyy 1500-luvun puolivälistä lähtien. Ensiesiintymä on muodossa *Askula* (1555). (Hausen 1920: 11; Granlund 1956: 372.)

Myrskylä – *Mörskom* lienee suomalaista perua. Vanhin asiakirjoista löytyvä muoto on *Mörskele* (1485), vaikka 1500-luvulta lähtien esiintyvät myös *Mörskeby* ja *Mörskom* (Hausen 1922: 465). Myös muut Myrskylän vanhat kylännimet ovat suomalaisperäisiä. Nimen *myrsky*-määrteosa voi olla joko sääappellatiivi tai henkilönnimi. Jälkimmäinen selitys on todennäköisempi, koska *myrsky*-appellatiivin sisältäviä paikannimiä ei juuri ole, mutta *Myrsky* sen sijaan on ollut aikoinaan yleinen henkilönnimenä. (Salminen 1936: 9; Granlund 1956: 69–71.)

Nurmijärvi on saanut nimensä pitäjän suurimman kylän mukaan. Tommilan (1958: 85) mukaan ”nimi näyttää olevan tavallinen luonnonnimi, joskin sen takana on katsottu olevan virolainen henkilönnimi Nurmo”. Samaan tapaan toteaa Granlund (1956: 32): ”Såväl *Nurmi* och *Nurmo(i)* förekommer som personnamn – –, och att sjöar benämns efter personer eller bebyggelser med namn bildade till personnamn är ingenting ovanligt.” Tulkinntalle löytyy perusteita myös

vanhimmistasi asiakirjoista. Nimi esiintyy niissä asuissa *Normoby* (1540), *Normo* (1547), *Normå* (1559) ja *Nurmå* (1566). *Numijerffui* esiintyy ensi kertaa vuonna 1553 kylännimenä ja *Nurmijerffui* vuonna 1565 pitäjännimenä. (Hausen 1922: 490, 497.)

Pukkila-nimen alkuperä on epäselvä. Alkuaan Pukkila on ollut *Savijoki* pitäjän läpi savisena virtaavan Porvoonjoen latvan mukaan (Saaristo 1985: 50). 1600-luvun alkupuolella epäviralliseen käyttöön otetun *Pukkila*-nimen on arveltu liittyvän pukkien kasvatukseen tai 1600-luvulla nykyisessä Pukkilankylässä vaikuttaneeseen Henrik Baggeen, jonka vaakunassa on pääsin pää. Ruotsin *bagge*-sana tarkoittaa yleensä 'paksua, kankeaa', joten se ei suoraan selitä *Pukkilaa*. (Granlund 1956: 131; Saaristo 1985: 50–51.) Kenties on kyse jonkinlaisesta sekoittumisesta tai mukailusta, sillä suomen *pukki* sekä ruotsin *bagge* ja *bock* 'pukki' ovat äänteellisesti samankaltaiset.

Asukkaita ja nauttijoita

Vierasperäisiä aineksia sisältävät vanhat nimet kertovat yleensä jostakin asutuksen lähtöseuduista. Samaan tapaan esimerkiksi monet *Finn-* ja *Tavast*-nimet kertovat ruotsinkielisellä alueella sijainneesta suomalaisasutuksesta. Germaanisten ja skandinaavisten henkilönnimien vaikutusta on käsitelty edellä. Tässä luvussa tarkastelen muutamaa toisentyypistä nimeä, jotka kertovat asutuksen lähtöseuduista tai nimetyillä paikoilla liikkuneesta väestöstä.

Helsinki – *Helsingfors* -nimen takana on pitäjännimi *Helsinge*, joka on kehittynyt Vantaanjoen vanhasta *Helsingå*-nimestä. Joen nimen *Helsing*-alku liittyy Ruotsin Hälsinglandin maakuntaan ja kertoo joensuun, nykyisen Helsingin uudisasukkaiden tulleen sieltä. (Granlund 1956: 15; Pitkänen 1989: 324.) *Helsing(e)fors*-nimen *fors* 'koski' -perusosa liittyy Vantaanjoen suun koskeen, jonka luo perustettiin kauppapaikka vuonna 1550. Myöhemmin, 1630-luvulla kaupunki siirtyi Vironniemeen, mutta *Helsing(e)fors* nimi jäi käyttöön. (Juvela 1992: 24.) *Helsinge* esiintyy asiakirjoissa ensi kertaa vuonna 1351 asussa *Heelsingaa* ja *Helsingfors* puolestaan vuonna 1548 asussa *Helsingefors* (Hausen 1920: 181, 231). Tarina Helsinge-viikingistä

on esitelty jo edellä *Sipoon* yhteydessä. *Helsing*-nimeä on selitetty myös *hals*-sanaan liittyväksi. Teorian mukaan *hålsing* olisi *hals*-sanan (henkilöä tarkoittava) johdos; sanalla on lukuisia merkityksiä. Ralf Saxénin mukaan nimi on viitannut Suomenlahden kapeimpaan kohtaan ja T. E. Karstenin mukaan Vantaanjoen koskeen. Ivar Westmanin mukaan nimi liittyykin merkitykseen 'kapea paikka' ja Jöran Sahlgrenin mukaan merkitykseen 'niemi'. Granlundin mukaan näihin viime vuosisadan alkupuolella esitettyihin oletuksiin liittyy äännehistoriallinen ongelma, koska *halsning* > *hålsning* -tyyppinen kehitys pitää ajoittaa ruotsalaisasutuksen alkua varhemmaksi. (Granlund 1956: 14–15; ks. myös Juvela 1992: 25.) Luontevimmin nimi näyttäisi siis juontuvan Hälsinglandin maakunnasta.

Karjaa – *Karis* -nimessä lieenee virolaisvaikutusta. Nissilän (1962: 162) mukaan ”on monesti yhdistetty etymologisesti Viron Saarenmaan *Karja* ja Uudenmaan *Karjaa* (joskus *Karjalohjakin*), kaikki pitäjännimiä” (myös Nissilä 1967: 284). Ojansuun (1920: 267) mukaan nimi selittyisi suomalaiseksi: ”*Karjaa* (ennen *Karjas*), [on] samoin henkilönnimi, joka on merkinnyt kiimaista, kiihkeää.” Norrman (1988: 114) sen sijaan toistelee perustelematta vesistönimeen ja suffiksiin perustuvaa selitystään: ”-is samma slags suffix som i sockennamnet *Karis* (*Kar-is*, vattenordet *kar*).” Eränkö (2000: 23) puolestaan esittää saman oletuksen kuin Nissilä ja viittaa lisäksi germaanisiin henkilönnimiin sekä mytologisiin hahmoihin. Erängön mukaan (mts.) arkeologiset löydötkin ovat osoittaneet Viron ja Suomen *Karja(a)*-nimisten paikkojen välillä olleen yhteyksiä. Nimi voisi siis olla samanlainen siirrynnäinen kuin vaikkapa Amerikkaan juurtuneet eurooppalaiset nimet. Näin nimi kertoisi ensi sijassa asutuksen lähtöseuduista tai kontakteista. Vanhimmat asiakirjaesiintymät ovat *Kariis* (1326), *Karis* (1327) ja *Karisa* (1392) (Hausen 1922: 246).

Karjalohja – *Karislojo* on *Karjaan* ja *Lohjan* tapaan vanha nimi. Asiakirjoissa se esiintyy 1400-luvulta lähtien. Varhaisimmat muodot ovat *Karisloye* (1447), *Karislojo* (1457). (Hausen 1920: 268.) Nissilä liittää nimen vain varauksellisesti *Karjaan* yhteyteen (ks. edeltä), mutta muitakaan etymologioita ei juuri ole esitetty. Kenties nimi on alun perin tarkoittanut '(Saarenmaan) Karjan Lohjaa' tai jonkun *Kar(is)*-nimisen henkilön omistusta. (Eränkö 2000: 23.)

Lapinjärvi – *Lappträsk* -nimen määriteosa *lapp-* voi merkitä joko 'lappalaista' tai 'suomalaista', ylipäätään seudulla liikkuneita ei-ruotsinkielisiä eränauttijoita tai asukkaita. Ruotsinkielistä nimeä pidetään alkuperäisenä. Suomalainen nimi saattaa olla melko myöhäinen käännös, sillä paikallisten suomalaisten puheessa on säilynyt pitkään asu *Lapreski*. Vanhimmat asiakirjamerkinnot ovat samoin *-träsk*-loppuisia, esimerkiksi *Lappträsk* (1414). 1500-luvulta on kuitenkin muutamia *Lapevetresk*-tyyppisiä merkintöjä, joiden perusteella on ajateltu nimen olleen alun perin *Lappvesi*, mutta tämäntyyppiset *-vesi*-perusosaiset järvennimet eivät ole olleet yleisiä. (Hausen 1922: 397, 402; Granlund 1956: 72–74; Korhonen & Kuvaja 1995: 61–62.)

Nimi maaston mukaan

Monet kulttuurinimet syntyvät luonnonpaikkojen nimistä, kun alkuperäisen nimen tarkoite vaihtuu tai laajenee. Talo voi saada nimekseen luonnonpaikan nimen tai vaikkapa omistajan nimestä muodostetun johdoksen. Myöhemmin nimi voi kantatalon jakautuessa muuttua kylännimeksi ja joskus pitäjännimeksikin. Kuten edellä on tullut esiin, varsinkin jokien nimet siirtyvät helposti hallinnollisten alueiden nimiksi, vaikka yleensä säilyttävätkin myös alkuperäisen tarkoitteen. Monet Uudenmaan kuntien nimistä palautuvat jollakin tavoin luonnonpaikkojen nimiin. Osa seuraavassa tarkasteltavista nimistä on ehkä syntynyt suoraan kulttuurinimiksi, mutta joka tapauksessa ne ovat todennäköisesti ainakin osin saaneet motivaationsa luonnonpaikasta.

Espoo – *Esbo* esiintyy vanhimmissa kirjallisissa lähteissä muodoissa *Espa* (1431), *Espo* (1490) ja *Espå* (1495), lähes aina *p*:llisenä (Hausen 1920: 139). Tämä piirre on säilynyt myös puheessa nykyään asti. Nimi on siis ääntynyt sekä suomen- että ruotsinkielisten puheessa likimain [espoo]. 1600-luvulla yleistynyt *Esbo*-muoto ei siis edusta alkuperäistä kantaa, vaan saattaa johtua *Es* + *bo* -virhetulkintaan perustuvasta nimen "korjailusta". Vallitsevan näkemyksen mukaan nimi selittyy 'haavikkojoeksi' (*äspe* 'aspskog' + *å*). (Ramsay 1924: 23.) Norrman (1988: 153) tosin välyttää, että *Espoo* voisi olla *-pe-*

perusosainen (< sm. *pää*) mäennimi. Vanhimpien kirjoitusasujen perusteella tämä selitys ei tunnu ensisijaiselta.

Hanko – *Hangö* esiintyy ensi kerran tanskalaisessa, latinankielisessä purjehdusreitit kuvauksessa noin vuonna 1250 asussa *Hangethe* (Hausen 1920: 97). Nimen perusosan on arveltu olevan samaa perua kuin nykyruotsin *ed* 'niemi, kannas'. Määriteosa voisi puolestaan liittyä verbiin *hänga* 'roikkua, riippua', koska niemenkärki ikään kuin riippuu mantereesta. Zilliacus (1989: 139–140) pitää selitystä kuitenkin huonona ja esittää, että *Hang*-saattaa olla suomalaista alkuperää. Nimeä on vaikea liittää suomen *hanka*-sanaan, joten tulkinta jää epäselväksi. Joka tapauksessa *Hanko* on luonnonpaikan nimenä vanhempi kuin kylännimenä. (Ks. myös Juvela 1992: 18.)

Järvenpää – *Träskenda* on saanut nimen Träskendan eli Järvenpään kylän sijainnin mukaan. Asiakirjoissa ensimmäistä kertaa vuonna 1540 mainittu *Treskendaby*-niminen kylä näet sijaitsee nykyisen Tuusulanjärven pohjoispäässä. *Järvenpää* esiintyy asiakirjoissa *Träskendan* rinnakkaisnimenä jo 1500-luvun lopusta lähtien, esim. *läruenpää* (1570) ja *Järuenpä* (1575). (Hausen 1924: 820.) Alue on ollut aina hyvin suomenkielistä, joten suomenkielinen nimi lieneekin alkuperäinen.

Kerava – *Kervo* on ongelmallinen nimi. Ojansuu on kirjoittanut nimestä lyhyen selvityksen (1920: 118), jossa hän torjuu Pippingin vanhan olettamuksen germaanisesta alkuperästä (*yer 'kuohuta, höyrytä' + *ahuā 'vesi'). Ojansuu itse yhdistää *Keravan Kero*-nimiin. *Keron* merkitys on hänen mukaansa 'kita, nielu, kurkku'. Tarkka selitys jää uupumaan, joten lienee pääteltävissä, että *Kerava*-nimi voisi pohjautua upottavaan lampeen tai suohon. *Kervo* esiintyy vanhoissa asiakirjoissa esimerkiksi asuissa *Kervo* (1443), *Kerffwo* (1539) ja *Keruo* (1552), mutta lienee siis äänteellinen mukaelma suomalaisesta *Keravasta*. (Hausen 1924: 813; Lehti 1980: 19–21.)

Kirkkonummi – *Kyrkslätt* on alkuaan ruotsinkielinen nimi. Suomenkielinen nimi on käännös, jota ei esiinny Hausenin (1920–1924) vuoteen 1600 ulottuvassa asiakirja-aineistossa. Vanhimmat kirjalliset muodot ovat *Kirkesläeth* (1330), *Kyrkiosläeth* (1330) ja *Kirkensleth* (1335). Nimen perusosa vaikuttaa maastotermiltä, ja määriteosa liittyy selvästi kirkkoon, joka on rakennettu seudulle hyvin varhain –

nimen ensimmäiset asiakirjaesiintymätkin ovat poikkeuksellisen vanhoja (vrt. esim. nimeen *Borgå*). (Ojansuu 1920: 265; Hausen 1922: 319.)

Nummi tarkoittaa 'hiekkamaata' tai 'kuivahkoa maata', joten *Nummi* pohjautunee maastoa kuvailevaan appellatiiviin. Eränkö (2000: 24) tosin esittää, että nimi voisi juontua jostakin balttilais-germaanisesta (henkilön)nimestä. *Nummi*-sanasta ovat kirjoittaneet myös Vilppula (1983) ja Leisiö (1995). Vanhimmat kirjalliset esiintymät ovat *Nummis* (1446), *Nwmis* (1514) ja *Nummekyla* (1540) (Hausen 1922: 479). Nykyään kunta on Nummi-Pusula. *Pusulan* nimeä on käsitelty jo edellä.

Pohja – *Pojo* on suomalaisperäinen ja liittyy suomen *pohja*-sanana merkitykseen 'lahden pohja, perukka', sillä *Pohja* on syntynyt *Pohjan* lahden perälle. Vanhimmat asiakirja-asut ovat *Paya* (1335), *Poyæ* (1335) ja *Poijo* (1351). (Ojansuu 1920: 267; Hausen 1922: 538; Zilliacus 1989: 156–157.)

Porvoo – *Borgå* on etymologialtaan hyvin selvä. Ruotsinkielinen nimi on alkuperäinen ja suomenkielinen sen äänteellinen muunnos. *Borgå* jakautuu kahteen osaan. Alku- eli määriteosana on 'linna' merkitsevä *borg* ja loppu- eli perusosana 'jokea' merkitsevä *å*. 'Linna'-merkitys liittyy nykyiseen Linnanmäkeen, jolle lieenee rakennettu linna 1100-luvun lopussa tai 1200-luvun alussa. Kansan-etymologinen tarina *Borg*-nimisestä viikingistä on esitelty edellä *Sipoon* yhteydessä. *Porvoon* vanhimmat asiakirja-asut ovat *Borga* (1327), *Borgha* (1335) ja *Borghaa* (1362). (Hausen 1920: 25; Granlund 1956: 66–69; Juvela 1992: 84–86.)

Tammisaari – *Ekenäs* pohjautuu puunnimitykseen *ek(e)* 'tamm'. *Tammisaari* on vanha kauppapaikka ja se mainitaan asiakirjoissa jo vuonna 1451 asussa *Ekenæs bol*. Kaupunki siitä tuli vuonna 1528. Vanha suomenkielinen muoto on *Eeknääsi* ~ *Eikneesi*, joten *Tammisaari* on käänös *Ekenäsistä*. Jostakin syystä perusosaksi on tullut *niemen* (ruots. *näs*) sijasta *saari*. (Hausen 1920: 110; Juvela 1992: 94–95.)

Vantaa – *Vanda* -nimen alun *Van-* lieenee peräisin suomen *vana*-sanasta, joka merkitsee muun muassa 'juovaa, uomaa, uraa'. Jälkiosa voisi puolestaan olla peräisin sanasta *taka* : *taan*, joka esiintyy paikan-

nimissä muutenkin. Solstrandin (1939: 67) mukaan *Vantaanjoen* nimi pohjautuu kylännimeen *Vantaa*. Joen alkuperäinen nimi on saattanut olla vain *Vana*, jonka perusteella joen takana oleva kylä olisi saanut nimen *Vanantaka*. Janakkalassa on *Vanantaka*-niminen kartano, joten nimi on aivan mahdollinen, vaikka tuntuukin erikoiselta. Ehkä *Vanantaka* on yksinkertaistunut *Vantaaksi* ja antanut sitten nimen joelle, jota kutsuttiin pitkään nimellä *Helsing(e)å*. (Ks. Lehti 1982: 52–55.)

Harkinnaisia kulttuurinimiä

Toisinaan paikannimiäkin annetaan, eivätkä ne muotoudu vapaasti kielenkäytössä. Tällaisia harkinnaisia tai hyvin löyhästi paikkaan liittyviä nimiä on Uudenmaan kuntien nimissä muutamia. Joukkoon kuuluu myös *Loviisa*, jota on käsitelty edellä henkilönimien yhteydessä.

Kauniainen – *Grankulla* on eriparinen nimipari eli ”nimikko”. Ruotsinkielinen nimi on ilmeisesti alun perin vanha luontonimi (*gran* ’kuusi’ + *kulla* ’mäki’), mutta *Kauniainen*-nimellä ei ole sen kanssa mitään tekemistä – paitsi että nimien tarkoite on sama. *Kauniainen* otettiin käyttöön vuonna 1949. Ehkä vain pyrittiin kauniiseen nimeen. (Juvela 1990: 11.)

Liljendal on alun perin tilannimi. 1600-luvulla perustettiin Sävträskin kylään säterikartano, jolle annettiin nimi *Liljendal*. Nimi saattaa liittyä läheisen joen rannoilla kasvaviin liljoihin (ruots. *svärdsilja*), mutta yhtä hyvin nimessä on voitu tavoitella saksilaista hohtoa ottamalla mallia Ala-Saksissa sijaitsevan vanhan sisterssiläisluostarin *Lilienthal*-nimestä. (Granlund 1956: 74–75; Slotte 1999: 23.)

Pornainen – *Borgnäs* -nimestä on esitetty monenlaisia tulkintoja. *Borgnäs* on selvästi alkuperäinen muoto ja *Pornainen* sen muokaus. *Borgnäs*-nimi on otettu käyttöön vasta 1700-luvulla, eikä sille ole löydettävissä järkevää taustaa, linnamäkeä tai muuta sellaista. Lisäksi pitäjä oli tuolloinkin vahvasti suomenkielinen, joten ruotsinkielinen nimi oudoksuttaa. Granlund (1956: 64) toteaaakin: ”Allt tyder

enligt min mening på att här föreligger ett för det nya kapellet särskilt skapat namn. Kyrkan ligger som nämnt på en udde (= näs), och förra leden kan ha inspirerats av moderförsamlingens namn, *Borgå*.” Nimi siis lienee varta vasten muodostettu.

Ruotsinpyhtää – *Strömfors* ja Kymenlaaksoon kuuluva *Pyhtää* – *Pyttis* ovat samaa perua. Ojansuun (1920: 264) mukaan *Pyhtää* on alkuaan suomalainen nimi, mutta ei perustele kantaansa sen tarkemmin. Yleinen käsitys lienee se, että nimen alkuperä on tuntematon (Pitkänen 1999: 8). Asiakirjoissa se esiintyy jo sangen varhain: *Pyttis* (1380), *Pyttiso* (1388) ja *Pitis* (1350) (Hausen 1922: 592). *Svenska Pyttis* -nimi syntyi, kun vuoden 1743 rauhassa Ruotsin ja Venäjän raja vedettiin halki silloisen Pyhtään. Ruotsin puolelle jääneen osan nimeksi tuli *Svenska Pyttis* ja Venäjän puolelle jääneen nimeksi *Ryska Pyttis*. Ruotsinpyhtään nykyinen ruotsinkielinen nimi *Strömfors* otettiin käyttöön vasta vuonna 1817, kun pitäjälle annettiin tunnetun ruukin nimi. Alun perin *Pettjärvi*-niminen ruukki oli siirtynyt vuonna 1744 Anders Nohrströmin ja Jakob Forsellin omistukseen. Uudet omistajat nimesivät ruukin sukunimiensä yhdistelmällä *Nohrström + Forsell*. *Strömfors* on siis melko keinotekoisesti muodostettu nimi. Selitys löytyy Granlundin väitöskirjan (1956) toisen, muuttamattoman painoksen (1979) lisälehdelta.

Ongelmallisia

Jo esiin tulleen *Pyhtään* lisäksi Uudenmaan kuntien nimissä on pari muutakin alkuperältään hyvin hämäräksi jäävää nimeä.

Hyvinkää – *Hyvinge* tuo mieleen *hyvä*-sanana. Junnilan (1988: 5) mukaan ”J. J. Mikkola rinnastaa Hyvinkää-termin paikannimityyppeihin Perinkää, Oulanka ja Aninkainen ja olettaa hyvä-aineksen olevan adjektiivin sijasta substantiivi ja kuuluvan samaan kantaan kuin sukunimissä Hyvönen, Hyvälä jne.”. (Vrt. Tommila 1958: 81.) Myös Kiviniemi (1984: 343) pitää nimeä henkilönnimikantaisena. Junnila (mts.) mainitsee myös T. W. Paavonkallion ajatuksen, jonka mukaan nimi olisikin peräisin Ruotsista, missä on paljon *-nge*-loppuisia paikannimiä. Toisaalta nimen loppu voisi olla samaa perua

kuin nykyruotsin *ä*ng 'niitty'. Vanhimmat asiakirja-asut ovat *Hyffuingä* (1539), *Hyuinge* (1534) ja *Hyffuinge* (1544), joten niistä ei ole juuri apua nimen tulkinnassa (Hausen 1922: 491). Kansanetymologian mukaan *Hyvinkää* tulee ilmauksesta *hyvin kävi*: "koski- ja kivikko-paikkain onnistunut ohitus on hyvinkin voinut retkeilijäin keskuudessa nostaa kuuluville hyvin kävi -huokaisun." Mitään täysin varmaa etymologiaa ei siis ole, mutta todennäköisesti *Hyvinkää*kin on henkilönimeen perustuva nimi.

Pernaja – *Pernå* on myös ongelmallinen nimi. Ojansuu (1920: 264) mainitsee ohimennen sen olevan suomalaisperua, mutta ei perustele näkemystään. Nimen alkuperää on pohdiskeltu ahkerasti. Parhaan käsityksen asiasta saa Granlundin väitöskirjasta (1956: 75–83). Varhaisimmat selitykset ovat pyrkineet yhdistämään nimen skottilaiseen *Pirn*-nimeen. Historiallisen dokumentin mukaan Uudellemaalle on saapunut "een adelsman ifrån Skottland, benembd Teet af Pernå". Vastaavasti Skotlannista löytyy maininta "Tait of Pirn". (Ks. Granlund 1956: 76.) Teorian mukaan *Pern* + *å* olisi ollut alkuaan henkilönimeen pohjautuva joennimi, joka olisi laajentunut merkitsemään myös pitäjää. Granlund (mts.) ei pidä moisia selityksiä järkevänä uskottavana ja esittää, että nimi kuuluisi yhteen muiden suomalaisten *Perna*-nimien kanssa. Sanan merkitys voisi liittyä 'pernan' lisäksi 'niineen'. Myös balttilais-skandinaavisia etymologioita on esitetty, esimerkiksi < *Björn, *Bern*, *Pernu* (ks. Nissilä 1980: 175). Alkuperä jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lopuksi

Uudenmaan kaupunkien ja kuntien nimet ovat yleensä vanhoja ja jollakin tavoin vierasperäisiä, joko germaaniseen henkilönimeen palautuvia tai ainakin alun perin ruotsinkielisiä.

Varmasti aivan suomalaista alkuperää ovat vain nimet *Pohja*, *Myrskylä* ja *Kauniainen*. Myös *Hankoa*, *Keravaa*, *Nummea*, *Vantaata* ja *Pernajaa* on arveltu suomalaisperäisiksi, mutta etymologiat ovat epävarmat. *Askola* vaikuttaa hyvin suomalaiselta ja sen taustalla saatetaan hyvin olla joku suomalainen Asko, vaikka itse *Asko*-nimi pa-

lautuukin vierasperäiseen *Eskil*-nimeen. *Järvenpää* – *Träskenda* -parissa suomenkielinen nimi lienee vanhempi, koska seutu on ollut aina hyvin suomenkielistä. Kumpikin nimi esiintyy jo vanhimmissa, 1500-luvun asiakirjamerkinnöissä.

Nurmijärven nimen alku lienee myös henkilönnimien perustuva, mutta siinä saattaa olla virolaisvaikutusta, samoin kuin nimissä *Karjaa* ja *Karjalohja*. Melko varmasti germaaniseen henkilönnimien perustuvia sen sijaan ovat *Karkkila*, *Mäntsälä*, *Tuusula* ja *Vihti*. Samaan joukkoon saattavat kuulua myös *Lohja*, *Pusula* ja *Sammatti*. Alun perin joennimet *Inkoo*, *Sipoo* ja *Siuntio* sisältävät nekin vieraan henkilönimen. Vierasperäiseen henkilönimeen perustuu tietysti *Loviisakin*, ja henkilönimikantainen lienee myös *Hyvinkää*.

Lappträsk, *Espoo*, *Kirkkonummi*, *Porvoo*, *Pornainen*, *Ruotsinpyhtää* ja *Tammisaari* ovat puolestaan joko käännöksiä tai äänteellisiä mukaelmia ruotsinkielisistä nimistä, samoin Ruotsin Hälsinglandin maakunnan nimeen perustuva *Helsinki*. *Liljendalilla* ei sen sijaan varsinaista suomenkielistä nimeä edes ole.

Pukkilan alkuperä on epäselvä. Se voi olla puhtaasti suomalainen, mutta myös käännöksen ja mukaelman mahdollisuus on olemassa.

Koska Etelä-Suomen rannikko on kaksikielistä aluetta, kuntien nimet ovat usein sekä suomeksi että ruotsiksi. Toisinaan ero on lähinnä ortografinen, kuten parissa *Loviisa* – *Lovisa*, mutta usein nimet ovat selvästi erilaiset, kun toinen nimi on joko käännös tai vanha mukaelma. Yleensä suomen- ja ruotsinkielinen nimi kuitenkin liittyvät selvästi yhteen. Vain *Karkkila* – *Högfors*, *Kauniainen* – *Grankulla* ja *Ruotsinpyhtää* – *Strömfors* ovat eriparisia. *Grankulla*, *Ruotsinpyhtää* ja *Karkkila* – *Högfors* edustavat vanhaa nimiperinnettä; *Kauniainen* ja *Strömfors* ovat uudempia, tieteen annettuja nimiä.

Miltei kaikki nykyiset Uudenmaan kuntien nimet ovat olleet paikanniminä käytössä viimeistään 1500-luvun lopulla. Vain *Kauniainen*, *Liljendal*, *Loviisa*, *Pornainen*, *Pukkila*, *Ruotsinpyhtää* ja *Strömfors* sekä mahdollisesti *Grankulla* ovat tätä nuorempia. Alkuaan käytössä on tietenkin saattanut olla vain joko suomen- tai ruotsinkielinen nimi, josta on myöhemmin syntynyt toisenkielinen mukaelma tai käännös. Pohjimmiltaan on kyse samasta nimestä.

Kuten olen jo todennut, vierasperäisten henkilönnimien vaikutus Uudenmaan nimistössä tuntuu kovin suurelta. Uskoakseni selitys on kuitenkin yksinkertainen. Vierasperäiseen (henkilön)nimeen palautuvat nimet ovat vanhoja ja kuvastavat Uudenmaan rannikon asutamista. Tulokkaat ottivat maita haltuunsa ja samalla tilukset saivat nimen haltijan mukaan. Samaan tapaanhan tiloja on nimetty näihin päiviin asti. Koska tulokkaat lienevät olleet varakkaita ja muutenkin prestiisiasemassa, on luonnollista, että heidän omistuksensa olivat merkittävät. Näin heidän hallitsemiensa paikkojen nimet säilyivät ja siirtyivät ajan myötä kylien ja pitäjien nimiksi – nykyisten nimenkäyttäjien ihmeteltäviksi.

LÄHTEET

- ALLARDT, ANDERS 1935: *Liljendal. Sockens historia*. Helsingfors: Söderström.
- ERÄNKÖ, TIMO 2000: *Aurlahden arvoitus ja Virmoon kuningas. Lohjan paikannimet*. Lisiä Lohjan Pitäjänkertomukseen LXVIII. Lohjan Kotiseutututkimuksen Ystävät r.y.
- GRANLUND, ÅKE 1956: *Studier över östnyländska ortnamn*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- HAUSEN, GRETA 1920, 1922, 1924: *Nylands ortnamn I–III. Deras former och förekomst till år 1600*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- JUNNILA, OLAVI 1988: *Hyvinkään seudun historia*. Hyvinkään kaupunki.
- JUSSILA, OSMO 1977: *Pusulan historia vv. 1859–*. Nummi-Pusula.
- JUVELA, OSSI 1990: *Loviisasta Rovaniemelle ja Turusta Ähtäriin – Kaupunginnimet ja kaupunkien perustaminen Suomessa. Seminaariesitelmä*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JUVELA, OSSI 1992: *Suomen vanhojen kaupunkien nimet. Pro gradu*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARILAS, YRJÖ (toim.) 1952: *Pikku Jättiläinen*. 16. p. WSOY: Porvoo.

- KIVINIEMI, EERO 1984: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H. 131. Finska Vetenskaps-Societeten. Helsinki. S. 327–346.
- KORHONEN, MIKAEL – KUVAJA, CHRISTER 1995: *Lappträsk historia. Två språk – en kommun*. Lappträsk kommun.
- LEHTI, ULPU 1980: Keravan nimi. – *Kotikaupunkini Kerava*. Vastaava päätoim. Ulpu Lehti. Kerava-seuran julkaisuja n:o 1. Kerava. S. 19–21.
- LEHTI, ULPU 1982: Vantaan nimi. – *Helsingin pitäjä* 1982, s. 52–55.
- LEISIÖ, LARISA 1995: *Nummi*. – *Virittäjä* 3/1995, s. 409–413.
- MÄNTYLÄ, ILKKA 1987: Suurvaltakausi. – *Suomen historian Pikkujättiläinen*. Päätoim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY. S. 181–272.
- NISSILÄ, VILJO 1962: Karjalan nimestä. – *Nimi ja asia. Juhlakirja Kustaa Viikunan 60-vuotispäiväksi 26.10.1962*. Kotikielen Seura. S. 149–171. (Ilmestynyt myös *Virittäjässä* 1962.)
- NISSILÄ, VILJO 1967: Virolaisia kosketuksia Suomen nimistössä. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 47, s. 283–302.
- NISSILÄ, VILJO 1980: Germaanisen nimiaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistössä. – *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 4, s. 131–194.
- NORRMAN, RALF 1988: *Några österbottniska vattennamn*. Vasa: Scriptum.
- OJANSUU, HEIKKI 1920: *Suomalaista paikannimitutkimusta I*. Turun suomalaisen yliopistoseuran julkaisuja. Turku.
- OLKKONEN, TUOMO 1987: Modernisoituva suuriruhtinaskunta. – *Suomen historian Pikkujättiläinen*. Päätoim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY. S. 473–545.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1989: Paikannimet. – *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. Porvoo: WSOY. S. 317–337.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1999: Perinnäinen paikannimistö. – *Paikannimet – Paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999*. S. 6–11.
- RAMSAY, AUGUST 1924: *Esbo. Esbo socken och Esbogård på 1500-talet*. Helsingfors: Söderström.

- RANTANEN, ARJA – KUVAJA, CHRISTER 1994: *Sipoon pitäjän historia vuoteen 1868. I osa*. Sipoo.
- SAARISTO, MARTTI 1985: *Pukkilan historia*. Pukkila.
- SALMINEN, TYYNE 1936: *Mörskom sockens öden under svenska väldet*. Helsingfors.
- SIRÉN, OLLE 1995: *Loviisan kaupungin historia 1745–1995*. Loviisa.
- SLOTTE, PETER 1999: Vallis Gratiaesta Westendiin. ”Eurooppalaisia” aineksia paikannimistössämme. – *Paikannimet – Paikannimistö*. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999. S. 17–24.
- SOIKKELI, KAARLE 1929: *Vihti. Kuvauksia Vihdin kunnan luonnosta, historiasta ja kansan elämästä*. Helsinki.
- SOLSTRAND, VÄINÖ 1939: *Aura och Vanda. – Budkavlen*. Åbo.
- TIIHONEN, PAULA 1985: *Läänijaon kehitys (1540–1634–1985). – Lääninhallinto 350 vuotta. Länsförvaltningen 350 år*. Sisäasianministeriö.
- TOMMILA, PÄIVIÖ 1958: *Nurmijärven pitäjän historia. I osa. Asutus ja väestö*. Nurmijärvi.
- VILPPULA, MATTI 1983: *Nummen semantiikkaa. – Virittäjä* 1/1983, s. 60–79.
- ZILLIACUS, KURT 1989: *Skärgårdsnamn*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

SIRKKA PAIKKALA

Paikannimet kulttuuriperintönä

Rakennetun ympäristön paikannimet

Suomessa vietettiin vuoden 1999 Euroopan rakennusperintöpäiviä (engl. The European Heritage Days, ransk. Les Journées européennes du Patrimoine) paikannimien merkeissä. Euroopan rakennusperintöpäivät (ERP) on tapahtuma, joka järjestetään vuosittain Euroopan neuvoston jäsenmaissa, ja kukin maa valitsee itse teemansa. Ensimmäisiä rakennusperintöpäiviä vietettiin Ranskassa 1985 ja Suomi liittyi mukaan 1992. Päivien tarkoituksena on

- * lähentää eurooppalaisia omaan ja toistensa kulttuuriperintöön
- * suojella uhanalaista kulttuuriperintöä
- * vahvistaa kulttuuri-identiteettiä ja kollektiivista muistia
- * tarkastella kulttuuriperintöä sekä menneisyyteen katsomalla että tulevaisuutta suunnittelella. (Weber.)

Paikannimien tuominen julkisuuteen päivien, teemaviikkojen tai muiden tapahtumien avulla ei ole aivan uusi idea. Asiasta on keskusteltu ainakin 1990-luvun alussa mm. YK:n paikannimien asiantuntijaryhmässä (UNGEGN 18 / paragraph 188: 38), joka viimeksi 20. paikannimikokouksen yhteydessä 26.1.2000 New Yorkissa toi esiin "nimipäivän" (Names Day) yhtenä mahdollisuutena korostaa paikannimien merkitystä. Irlannissa Euroopan rakennusperintöpäivien teemana vuonna 1996 olivatkin juuri paikannimet (WP 86; the brochure

Lá Oidhreacht 1996...). Suomessa vietettiin vuonna 1972 Kalevalaseuran vuotuista valtakunnallista teemaviikkoa Nimiviikkona, jolloin kohteena olivat Suomen paikan- ja henkilönnimet.

Kokonaisen paikannimivuoden järjestämistä ehdotti Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen toimistopäällikkö Eeva Maria Närhi jäädessään eläkkeelle syksyllä 1995. Seuraavana vuonna tutkimuskeskus lähetti Suomen Kotiseutuliitolle valmistelemansa ehdotuksen paikannimiteeman ottamisesta Euroopan rakennusperintöpäivien Suomen aiheeksi. Suomen Kotiseutuliitto on valtakunnallinen vapaaehtoiseen kansalaistoimintaan perustuva järjestö, joka organisoii kotiseutu- ja kulttuurityötä kunnissa paikallisyhdistysten avulla. Alustava otsikko oli "Paikan nimet – paikan henki", jossa haluttiin hyödyntää semiotiikassa, kulttuurimaantieteessä ja arkkitehtuurissakin yleistynyttä käsitettä *genius loci* ja tähdentää paikannimien osuutta tämän hengen luomisessa. Kotiseutuliitto piti aiottua otsikkoa kuitenkin liian vaikeana konkreettiseen työhön, jolloin se täsmennettiin muotoon "Paikannimet – paikan muisti"; ajateltiin, että nimien historiallinen arvo olisi näin määriteltynä helpompi ymmärtää.

Euroopan rakennusperintöpäivien pääjärjestäjinä toimivat ympäristöministeriö, Opetushallitus, Suomen Kotiseutuliitto, Suomen Kuntaliitto, Museovirasto ja Finlands svenska hembygdsförening. Kunakin vuonna toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen ovat osallistuneet myös teeman kannalta tarpeelliset asiantuntijat, ja nyt selaisena oli Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Paikannimivuoden aihe rajattiin rakennetun ympäristön nimistöön. Keskeisiksi nousivat näin osoitenimet ja kaavoituksen mukana syntyvät nimet, kuten katujen, teiden, kujien, puistojen ja aukoiden nimet. Lisäksi mukaan tulivat monien rakennusten, kuten talojen, päiväkotien, koulujen ja sairaaloiden sekä asemien, lentokenttien ja bussipysäkkien nimet. Luonto- ja viljelysnimetkin pääsivät lopulta mukaan, joskin välillisesti: niitä on käytetty asutus- ja tiennimien aineksina varsinkin maaseudulla. Kaupungeissakin monet alueennimet saattavat kertoa aiemmasta luonnonympäristöstä ja maanviljelyskulttuurista. Esimerkiksi Helsingin entisen Kluuvinlahden itärannalla, nykyisessä Kaisaniemessä oli 1800-luvulla *Stadshagen* "Kaupungin-

haka” eli *Borgar Hästhagen* “Porvarin hevoshaka” ja nykyisen Eduskuntatalon puoleisella rannalla *Formanshagen* “Ajurinhaka”. Hakaniemessä oli 1700-luvun lopulla *Generalshagen* ja Kruununhaassa *Kronohagen* (paikalla laidunnettiin 1750-luvulla armeijan tykistön hevosia) (Pesonen 1981: 97, 112).

Rajaus osoittautui monelta kannalta merkittäväksi. Ensiksikin se otti huomioon yhteiskunnan muuttumisen ja siitä aiheutuneen nimitysten muutoksen, toiseksi se antoi mahdollisuuden yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja konkreettisten parannusesitysten tekemiseen. Lisäksi tutkimuksessa alettiin entistä enemmän kiinnittää huomiota rakennetun ympäristön paikannimiin; tämä johti osaltaan siihen, että Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteistyönä perustettiin hanke kaupunkinimistön tutkimiseksi. Tämä oli uutta sikäli, että aiemmin tutkimuksen kohteena on ollut lähinnä maaseudun kylien perinteinen nimitys.

Jos rakennetun ympäristön nimet teemavuoden kohteena välisistä oudoksuttivat perinteisen nimitysten käsittelyyn tottuneita, niin järjestäjiä puolestaan alkuun askarrutti se, kuinka saada paikalliset järjestöaktiivit toimimaan paikannimiteeman puolesta ja suuri yleisö kiinnostumaan siitä. ERP:n johtoryhmän kokoukset olivat vilkkaita, kun keskusteltiin esimerkiksi aiheesta “mikä on paikannimi” ja mietittiin konkreettisia keinoja lähestyä asiaa. ERP:n eurooppalaisten jäsenmaiden kokouksessa Suomen teema oli myös ehtinyt herättää hämmästyneen hiljaisuuden. Useimmissa Euroopan maissa päivät ovat avointen ovien päiviä, jolloin yleisölle tarjotaan maksuton ja opastettu pääsy tärkeisiin historiallisiin rakennuksiin, linnoihin, linnoituksiin, uskontoon liittyviin kohteisiin jne. Suomessakin aiempia teemoja ovat olleet mm. torit ja aukiot, kirkot ja pyhät paikat, jälleenrakennuskautsi ja puuarkkitehtuuri. On pyritty siihen, että saataisiin aikaan konkreettisia parannustoimiakin, kuten puistojen kunnostamista ja aukoiden kaunistamista. Paikannimet ovat sen sijaan osa kieltä, eihän niitä voi edes katsoa tai koskettaa!

Paikannimien valinta vuoden teemaksi oli kuitenkin monin tavoin hyvä ratkaisu. Suomessa jo rakennusperintö on kovin erilainen kuin monissa muissa Euroopan maissa, joissa on säilynyt kokonaisia his-

toriallisia kaupunkikeskustoja, linnoja ja linnoituksia, vanhoja rakennuksia ja erilaisia monumentteja. Suomessa rakennuskanta on tätä vastoin huomattavasti nuorempaa: ennen vuotta 1945 tehty rakennukset ovat vajaa viidennes rakennuskannasta (Schalin 1997: 10). Näin voikin täydestä syystä sanoa, että vanhat, jopa tuhansien vuosien takaiset paikannimet ovat Suomen kulttuurisia monumentteja: niissä on paikan muisti.

Paikannimet kuuluvat niin kiinteästi jokapäiväiseen elämään, että niitä ei ehkä osata nähdä omana kokonaisuutenaan. Tähän sisältyy eräänlainen paradoksi: nimet ovat välttämättömiä, ilman niitä emme tule toimeen, mutta missään niillä ei kuitenkaan ole pääroolia. Kohde, jonka nimi identifioi, on ensisijainen. Nimiin ei juuri kiinnitetä huomiota niin kauan kun ne toimivat ja täyttävät hyvin tehtävänsä. Vasta silloin, jos nimi on väärässä paikassa, hahmottaa tarkoittamaansa aluetta väärin, tuntuu sopimattomalta tai on väärin kirjoitettu, aletaan reagoida; päätöksenteon kannalta usein liian myöhään.

Viime vuosikymmeninä suomalainen paikannimistö on joutunut samanlaiseen myllerrykseen kuin muukin yhteiskunta. 1960-luvun muuttoaalto tyhjensi maaseutua ja ihmiset muuttivat työn perässä eteläisen Suomen kaupunkeihin. Viime vuosina asutus on entisestään keskittynyt sekä suurimpiin kaupunkeihin että muihin taajamiin. Kaikki tämä on muuttanut myös nimimaisemaa, sillä nopea kaupungistuminen ja vilkas rakentaminen ovat edellyttäneet kymmenien-, jopa satojentuhansien uusien nimien antamista rakennuksille, kaduille, teille ja puistoille. Kaavoitus ja muu kunnallinen nimenanto ovat tuottaneet muutamassa vuosikymmenessä huomattavan nimistölisän, noin 300 000 nimeä (Paikkala 2000a: 28). Uudet nimet ovat syntyneet siis varsin lyhyessä ajassa. Kuitenkin nämä katujen, teiden, puistojen, aukoiden, päiväkotien, koulujen, sairaaloiden, kaupunginosien ja alueiden nimet ovat monien ehkä aktiivisimmin käyttämää nimistöä.

Elämme suunnitellun nimistön keskellä entistä enemmän. Kunnat, valtion eri hallintoelimet ja yritykset antavat yhä useamman nimen. Kunnissa nimien suunnittelu kuuluu pääsääntöisesti tekniselle toimialalle. Joissakin kunnissa nimeäminen on hoidettu tilapäisen

toimikunnan turvin, joissakin työn hoitaa teknisen koulutuksen saanut kaavoittaja (arkkitehti, insinööri, maanmittausteknikko) tai esimerkiksi kunnanjohtaja tai elinkeinoasiamies (Paikkala 2000a: 14). Monet kuntien työntekijät joutuvat siis käsittelemään kieliasioita ilman, että heillä on tehtävän edellyttämiä tietoja. Ennen kuin nimi voidaan kirjoittaa katukilpeen, tarvitaan monia vaiheita nimen suunnittelusta ja muodostamisesta korrektin kirjoitusasun valintaan saakka. Nimenannon kautta fyysiseen ympäristöön liittyy näin myös kielellinen ulottuvuus, joka tulee näkyviin kilpiin kirjoitetuissa nimissä.

Nimistön suunnittelua ei ole käytännössä juuri arvostettu. Vaikka nimistönsuunnittelu onkin osa yhdyskuntasuunnittelua, se on ennen muuta kieleen ja kulttuuriin paneutumista vaativa erityisala. Tätä ei ole toistaiseksi otettu huomioon teknillisessä koulutuksessa, johon tarvittaisiin opetusta nimistönsuunnittelun periaatteista.

Toisaalta on tietyllä tavalla ymmärrettävää, että monissa kunnissa nimeämistä on pidetty toissijaisena tai vähäpätöisenä työnä. Kunnat ovat erisuuruisia, nimeämisen määrä vaihtelee, eikä nopeasti urbaanistuvilla alueilla ole ollut nimistön suunnitteluun traditiota, johon olisi voinut tukeutua. Varsin yleinen käsitys on, että jokainen joka osaa äidinkieltään, on pätevä antamaan osoitenimet.

Vuonna 1999 Suomessa oli 452 kuntaa. Näistä vain Espoossa ja Vantaalla oli päätoiminen, alan yliopistokoulutuksen saanut nimistön-suunnittelija. Yli 30 kunnassa toimi nimistötoimikunta, jossa saattoi olla asiantuntijajäseniä, mutta se oli voitu valita myös poliittisin perustein (Paikkala 2000a: 24–25). 1980-luvulla Suomen postilaitos käynnisti hankkeen, jonka edetessä myös maaseutualueet saivat osoitenimet. Monet kunnat pyrkivät suoriutumaan tehtävästä mahdollisimman nopeasti ja vähin kustannuksin. Sen seurauksena Suomen teiden ja katujen nimistössä on niin onnistuneita kuin epäonnistuneitakin ratkaisuja.

Teemavuoden toimintaa ja julkaisuja suunniteltiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Työstä vastasivat ennen kaikkea Ritva Liisa Pitkänen, Sirkka Paikkala ja Peter Slotte. Päätökset aineistoista teki lopulta ERP:n johtoryhmä, jonka edustamien organisaatioiden kautta hoidettiin jakelu ja painatuskustannukset. Valtakunnallisen

suunnittelun lisäksi keskeistä oli se, kuinka paikalliset aktiivit ottaisivat asian hoitaakseen ja kuinka yleisö kiinnostuisi siitä.

Näkyvä toiminta käynnistyi: kuntiin lähetettiin lyhyt esite, jossa kerrottiin teemasta ja annettiin muutamia ehdotuksia sen toteuttamiseksi. Asiasta tiedotettiin myös tutkimuskeskuksen Internet-sivuilla. Lisäksi aihetta käsiteltiin Kielikellossa ja Språkbruk-lehdessä. Paikannimiteemasta julkaistiin myös yleisöjulistite, jota painatettiin sekä suomen- että ruotsinkielisenä.

Toukokuussa 1999 julkaistiin kaksi vihkosta: "Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999" ja vastaava ruotsinkielinen "Ortnamnen – minnen i miljön. Dagarna för Europas byggnadsarv 11.–12.9.1999". Niihin sisältyi yhdeksän artikkelia, joista erityisesti paikannimien sisältöön tai suunnitteluun paneutuvia on kuusi. Vihkosia jaettiin ilmaiseksi kirjastoihin, kouluihin ja yleisölle teemavuoden tapahtumissa.

Tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto järjestivät myös nimistön suunnittelua koskevan kyselyn, joka lähetettiin kaikkiin Suomen kuntiin. Samalla niiltä pyydettiin teiden ja katujen nimiä sisältäviä opaskarttoja. Kyselyyn vastasi yli puolet kunnista ja sen tulokset julkaistiin raporttina "Kaavanimien hätäkaste. Nimistön suunnittelu kunnissa 1999" (Paikkala 2000a). Raporttiin sisältyy myös opaskarttanimien kirjoitusasujen oikeellisuutta koskeva katsaus (Welin 2000: 59–67).

Nimistön suunnittelijoille, käyttäjille ja ammattikirjoittajille suunnattiin opaskirja "Yhteinen nimiympäristömme – nimistön suunnittelun opas". Kirjassa on 29 artikkelia, jotka koskevat nimien taustaa, nimistön suunnittelua, lainsäädäntöä ja nimistön huoltoa. Siihen sisältyy myös laaja rakennetun ympäristön nimistöä ja nimistön suunnittelua käsittelevän kirjallisuuden luettelo.

Tutkimuskeskuksen ja MTV-Akatemian yhteistyönä valmistui ohjelma nimeltä "Paikan nimi – paikan muisti", joka esitettiin kahdesti suomenkielisellä TV-kanavalla. Ohjelmasta valmistettiin saman niminen myyntivideo, joka toimitettiin myös englanniksi. Se kertoo rakennetun ympäristön nimistä, niiden säilymisestä, katoamisesta ja suunnittelusta. Esimerkkipaikkakuntina ovat Turku, Helsinki ja Hämeenlinna ympäristöineen.

Paikannimistöä käsiteltiin myös maakunta- ja paikallislehdissä, ja paikallisradioiden toimittajat tekivät nimistä jopa monikymmenosaisia ohjelmasarjoja. Kiinnostus nimiin näkyi sanomalehtien yleisönosastoissakin. Paikoin nousi esiin halu saada viralliseen käyttöön enemmän murteellisia nimiä, joita auktoriteettien kuviteltiin vastustavan. Kuitenkin paikallisen murren sanaston käyttöä on suositettu ja korostettu. Kyse onkin siitä, että nimien kirjoitusasujen toivottaisiin olevan lähempänä murteenmukaisia ääntöasuja.

Koska kuntien nimistönsuunnittelua koskevan kyselyn vastaukset saatiin jo teemavuoden alussa, niiden perusteella pystyttiin täsmentämään toimintasuunnitelmaa. Vastauksista kävi ilmi, että nimien suunnitteluun kaivataan opastusta, koulutustilaisuuksia ja kirjallisia ohjeita. Lisäksi kuntien nimorekisterit ovat puutteellisia, sillä nimien antamista ja muuttamista ei ole aina dokumentoitu. Myös päätösten perustelut ja nimien taustatiedot ovat unohtuneet, ja nimiin on jäänyt erityyppisiä virheellisyyskiä (Paikkala 2000a: 56–57). Teemavuonna järjestettiin valtakunnallinen Kuntien Nimipäivä, johon osallistui 85 kuntien nimistönsuunnittelun ja kaavoituksen parissa työskentelevää. Tilaisuudessa käsiteltiin nimien kulttuuriarvoja, niiden suunnittelua, oikeinkirjoitusta ja dokumentointia, ja selvitettiin valtakunnallisen nimistönsuunnittelukyselyn tuloksia.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus järjesti myös kaavanimistöä ja nimistönsuunnittelua koskevan työpajan, johon osallistui 34 tutkijaa ja opiskelijaa. Tämä seminaari oli osa tutkimuskeskuksessa aloitettua vuosittaista seminaarien sarjaa, mutta se tarjosi tilaisuuden käsitellä myös ERP-teemaa ja jakaa siitä tietoa.

Vuoden päätapahtuma, valtakunnallinen kutsuvierasseminaari, pidettiin Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastossa Espoossa. Seminaarin luennot jakautuivat kolmeen teemaan, jotka olivat Kieli ja mieli, Arvot ja aika, Valta ja vastuu. Päätapahtuman avointen ovien päivä oli puolestaan Espoon kulttuurikeskuksessa. Siellä järjestettiin Nimitori, jossa kävijöillä oli mahdollisuus tutustua paikannimiin, nimien suunnitteluun ja slanginimiin, osallistua nimiaiheisiin tietokilpailuihin ja tehdä nimiraadille kysymyksiä. Torilla esitettiin paikannimien mukaan nimettyjä kansantansseja ja lauluja, koululaiset lauloivat tekemänsä nimiräpin, kirjailijat kertoivat nimien valinnasta te-

oksissaan ja nimien merkityksestä omalle identiteetilleen. Nimitörin ohjelmasta vastasi pääasiassa Espoon kaupunki, erityisesti sen nimistöyksikkö. Tutkimuskeskuksen työntekijät osallistuivat Nimitöriin lähinnä näyttelyin ja esitelmin. Kävijöitä oli parisen tuhatta. Niminäyttelyt olivat avoinna kahden viikon ajan, jolloin kävijöitä oli noin 300 päivässä.

Ilahduttavaa oli se, että työhön osallistui muitakin kuin nimistöammattilaisia. Vuoden aikana järjestettiin eri puolilla maata nimistöaiheisia luentotilaisuuksia, nimien suunnittelua ja historiaa koskevia näyttelyitä ja kiertokäyntejä. Suomen Kotiseutuliiton arvion mukaan vuoden aikana järjestettiin noin 300 tapahtumaa, ja kävijöiden määrä oli yhteensä satojatuhansia. Kunnissa kerättiin paitsi kotiseudun perinteistä paikannimistöä myös koululaisten käyttämää epävirallista paikannimistöä. Kouluissa laadittiin kotiseutuun ja sen nimistöön liittyviä ryhmätöitä, video-ohjelmia, kirjoituksia ja taidenäyttelyitä.

Kunnissa tapahtumia riitti koko vuodeksi, joskin niiden osallistuminen tapahtumien järjestämiseen vaihteli. Siemeniä kuitenkin kylvettiin, sillä teemavuonna perustettiin eräässä kunnassa nimitoimikunta uudelleen, toisessa kirjattiin nimistönsuunnittelun periaatteet toimikunnan tueksi. Kolmannesta tiedusteltiin, miten nimistötyötä voisi lähteä organisoimaan, ja mitä tietoa nimistä pitäisi rekistereihin tallettaa. On kysytty myös opiskelijoita avuksi nimistötyöhön. Nämä ovat ilahduttavia aloituksia, joissa Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on yliopistojen avulla pyrkinyt auttamaan.

Nimipäätösten monipuolinen dokumentointi on ensiarvoisen tärkeää mm. siksi, että tietoja voisi käyttää kuntien nimistö- tai muiden kulttuurijulkaisujen perusaineistona. Kyselyn mukaan kuntien atk-rekisterit tai manuaaliset kortistot ovat pääasiassa nimiluetteloita. Alle puolet niistä sisälsi tiedon paikan lajista, joka tosin usein selviää itse nimestäkin. Sen sijaan nimien historiatiedot (nimen käyttöönotto ja muuttaminen), nimenvallinnan perusteet ja nimeen liittyvät taustatiedot eivät yleensä löydy rekistereistä. Jos näitä tietoja ei ole tallennettu edes pöytäkirjoihin, asiaa voi olla myöhemmin vaikea korjata: nimien tausta ja antamisajankohta unohtuvat ajan mittaan. Paikallisten asukkaiden tai tapahtumien mukaan annettuihin nimiin liittyä usein

mikrohistoriaa, joka on keskeistä yhteisön muovautumisen ja oma-leimaisuuden kannalta. Huolellinen dokumentointi alusta alkaen voisi tuoda tarkkuutta myös päätöstentekoon: Suomessa ei ole esimerkiksi pidetty suotavana nimetä teitä ja katuja elävien henkilöiden mukaan, mutta on kuntia, joissa on annettu nimiksi paikallisten poliitikkojen tai vaikkapa kaavaa käsitelleen lautakunnan jäsenten nimiä.

Joissakin kunnissa – mm. Helsingissä, Espoossa, Lappeenrannassa, Lahdessa ja Tampereella – nimistä on tehty kirjoja tai muita julkaisuja. Jotkin kunnat suunnittelevat tietojen viemistä myös Internetiin.

Virallisesti kaksikielisissä kunnissa teiden ja katujen nimet annetaan molemmilla kielillä, ja nimikilpeen sijoitetaan ylemmäksi kunnan enemmistökielen mukainen nimi. Muuttoliikkeen vuoksi monet ennestään ruotsinkieliset kunnat ovat saaneet suomenkielisiä asukkaita, joille ruotsinkielinen nimiympäristö on vieras. On syntynyt kiistaa ja epätietoisuutta siitä, onko perinteisiä paikannimiä käännettävä vai ei. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on antanut asiasta suosituksia – tuorein suomen kielen lautakunnan suositus on helmikuulta 2001 (ks. Aikio ym. Kielikello 2/2001). Vanhoja, perinteisiä nimiä on käsiteltävä varoen ja niiden kääntämistä pitäisi välttää.

Saatujen kokemusten perusteella järjestäjät lähettivät vielä vuoden 2000 alussa opetusministeriölle esityksen, että nimistön suunnittelua koskevia kursseja ja oppimateriaalia saataisiin osaksi yhdyskuntasuunnittelun koulutusta, etenkin tulevien nimipäätösten tekijöiden eli insinöörien, arkkitehtien ja maanmittareiden tutkintovaatimuksiin.

Paikannimet kielessä ja kulttuurissa

Näkyviä aikamme arvoja ovat nopeus, tehokkuus ja tekninen kehitys. Taloudellisen hyödyn saavuttamiseksi halutaan luoda ja rakentaa uutta, kulkea kehityksen kärjessä. Syntyy helposti harha, että vain moderni ja ”eurooppalainen” on hyväksyttävää, perinteinen takapajuista ja kehityksen jarru.

Englanninkielinen kulttuuri valtaa alaa, ja vapaaehtoinen kielenvaihdos heijastuu myös paikannimien kirjoittamiseen. Teiden, katu- ja alueiden nimistä vaaditaan silloin tällöin pois *ä*- ja *ö*-äänteitä, koska ne ovat hankalia englanninkielisessä viestinnässä. Eurokelpoisuuden vuoksi on esitetty esimerkiksi suomenkielisen *Läyliäis-tentie*-nimen muuttamista, koska eurooppalaisuuden mielletään usein tarkoittavan juuri englantia tai klassisia kieliä mukailevia ratkaisuja.

Imagon rakentamisen nimissä toivotaan myönteisiä mielikuvia herättäviä alueiden nimiä – esimerkiksi *Aurinko*-alkuisia tai *-puisto*-loppuisia, yritykset haluavat nimiään kadunnimistöön ja vaihtavatkin niitä tiheään, urheiluhallien nimiä myydään eniten tarjoavalle. Unohdetaan, että vaikka nimi tukee imagoa, se ei voi silti luoda tai muuttaa sitä. ”Hyvät” ja ”huonot” alueet tai yritykset saavat maineensa teostaan ja tuotteistaan – nimi vain auttaa muistamaan nuo mielikuvat. Monesti unohdetaan sekin, että nimeä vaihtamalla menetetään usein pitkä ja myönteinen historia ja positiiviset mielikuvat, jotka ihmiset ovat nimeen liittäneet. Niiden sisällyttäminen uuteen nimeen vaatii kalliin mainoskampanjan.

Liikenne ja tavaroiden kuljetus edellyttävät selkeälinjaisia kulkuyhteyksiä, rauta- ja moottoriteitä, jotka ovat muuttaneet huomattavasti perinteistä maisemaa. Muutos näkyy myös nimimaiseman köyhtymisenä: Jos nykyään matkaa Helsingistä autolla ruuhka-Suomen läpi kohti Hämeenlinnaa, tuolla sadan kilometrin matkalla kaupunkien ja taajamien nimet näkyvät harvoissa tienviitoissa. Pääteiden varsien viitat ohjaavat vain suurempiin taajamiin, ohitettavien pienempien paikkojen nimistä ei muistuta enää mikään. Kaupungin tai kylän sijasta matka käy liittymästä toiseen, esimerkiksi Lasin ja Herajoen risteysten sijalle ovat ilmestyneet *Riihimäki E-* ja *Riihimäki P* -nimiset liittymät kyltteineen. Moottoriteiden kiintopisteitä ovat nykyajan kestikievarit – *Taukotuulet*, *Linnatuulet*, *Tuuliharjat* ja *Tuuli-ruusut*. (Esim. Viljamaa-Laakso 1999: 17.)

Turhan usein varsinkin viralliseen ja hallinnolliseen käyttöön tarvittaviin nimiin suhtaudutaan kuin pakollisiin, viime tingassa liimattuihin etiketteihin. Nimiä ei ehkä tarkoiteta kovin pysyviksi. Tällainen ajattelu unohtaa ihmisen, hänen hahmotuskykynsä, tottumuksensa, tunteensa ja jopa turvallisuudentarpeensa. Työssään

nimiä antavien viranomaisten olisi tunnettava myös nimistönsuunnittelun yleiset periaatteet.

Välttämättä ei huomata, mikä merkitys nimillä on ihmisen identiteetille. Se tulisi muistaa esimerkiksi silloin, kun muovataan uusia hallinnollisia aluejakoja, kuten läänejä, maakuntia ja kuntia. Muutokseen sopeutumista voidaan tukea paikannimillä, ja viisaat päättäjät ymmärtävätkin, että nimistönsuunnittelu on myös muutoksen hallintaa. Se on sitä silloinkin, kun uutta rakennetaan entisen joukkoon. Samalla tapaa nimistöön olisi mahdollista kerroksellisuutta. Professori Eero Kiviniemi hahmotti asiaa teidennimien suunnittelun kannalta jo vuonna 1972, ja erotti kaksi tapaa antaa uusia nimiä:

1) “Voimme hävittää taajama-alueen vanhan nimistön yhtä perinpohjaisesti kuin muutamme maiseman ja luoda tilalle uusia nimiä joko mielivaltaisin – vaikkapa esteettisin – perustein tai siten, että nimissä kuvastuu paikkojen laatu vain taajaman nykyisten asukkaiden kannalta.

2) Toinen mahdollisuus on se, että emme sulje silmiämme siltä näkymältä, jonka taajama-alueen vanha nimistö avaa seudun menneisyyteen ja sen aiempaan ominaislaatuun, vaan sijoitamme vanhat nimet ehkä hieman korostetusti mutta tarkoituksenmukaisella tavalla muuttuneeseen maisemaan ja rakennamme myös muuta nimistöä mahdollisuuksien mukaan tältä pohjalta. Uudessa tehtävässään vanhat nimet toimivat aivan yhtä hyvin kuin entisessäkin.” (Kiviniemi [1972] 1999: 11.)

Paikannimet ovat mielessämme kuin verkko, joka peittää fyysisen ympäristömme. Verkon yksittäisten silmukoiden avulla voimme havaita, kuinka paikat liittyvät toisiinsa. Suurten alueiden nimet muodostavat suurempisilmäisen verkon, ja mitä pienempien alueiden nimiin mennään, sitä pienemmiksi silmät käyvät. Nämä verkot muodostavat koordinaatiston, jonka avulla hahmotamme ulkoista maailmaa. Yksittäisen nimen avulla voimme paikantaa kohteen joko muis-tinvaraisesti tai karttaa käyttäen.

Vaikka informaation ja erilaisten kohteiden nimien määrä on huomasti kasvanut, arvostusten ja toimintojen eriytyminen aiheuttaa sen, että eri ihmisten maailmankuva koostuu erilaisista asioista. Kun kullekin tärkeät asiat sijoittuvat erilaisiin ja erinimisiin paikkoihin, paikatkin jäsentyvät ihmisten mielissä erilaisiksi kudelmiksi. Nykynuori hahmottaa kotimaataan ehkä festivaalipaikkakuntien, autoilija huoltamokompleksien ja tienviittojen avulla, joillekuille kotimaa voi olla jääkiekon tai jalkapallon liigaseurojen nimien verkko. Nimi-maailmaamme kuuluu yhteisen lisäksi myös erilaista.

Nimet muistissamme eivät auta vain asettamaan nimen kohdetta kartalle tai löytämään perille tiettyyn paikkaan. Nimet ovat kuin hypertekstin avainsanoja tai hyvän cd-kartan nimiä, joita klikkaamalla voi löytää muistin sopukoista monenlaista tietoa kohteesta. Tämä nimien kautta tuleva informaatio tuo paikasta mieleen tosideikkujen lisäksi muistoja ja mielleyhtymiä, joita paikkaan liitämme. Nimet auttavat muistamaan oman elämämmme tärkeitä tapahtumia, ja niiden kautta saamme yhteyden myös historiaan. (Paikkala 1999a: 12–15.)

Erotamme yleensä ensi kuulemalta, onko puheessa käytetty ilmaus propri vai appellatiivi. Käytämme nimiä jossain määrin toisin kuin muita sanoja ja osaamme luoda myös uusia nimiä. Niitä antaessamme meillä on käsitys siitä, millaisia nimien yleensä tulisi muodoltaan olla, millainen nimi kohteelle sopii tai kuinka nimeä käytämme. Voimme hyväksyä nimissä sellaisia rakenteita, joita muissa sanoissa pitäisimme vieraina. Kuten verkonpunoja tai kankaankutoja toimii kaavojen ja mallien mukaan, mekin annamme nimiä omaksumiemme vaikutteiden mukaisesti. Mutta kuten taitava käsityöläinen kehittää myös hie-man uutta, samoin herkkäkorvainen kielentaitaja tuo oman lisänsä nimiaineksen kehittelyyn, ja joskus syntyy suoranaisia nimimuoteja. Ehkä mielessä on silloin nimikielioppi, jollaisen olemassaolosta nimistöntutkijat (mm. Kiviniemi 1991: 111–120) ovat silloin tällöin puhuneet.

Nimen sisällöllä tai kieliasulla ei sinänsä ole merkitystä kohteen erottamisen ja paikantamisen kannalta, joskin nimen sopivuus kohteelleen ja kielitajuamme vastaava rakenne voivat helpottaa nimen muistamista ja käyttöä. Käytännön näkökulmien lisäksi nimillä

on arvoa myös itse niminä, kielen kiinteänä aineksena. Teiden varsil-la saattaa tulla vastaan nimisinfonia, jonka soinnut voivat huvittaa, kummeksuttaa, kiihottaa, järkyttää tai tuottaa esteettistä nautintoa.

Erilaisista, omintakeisista nimistä voi nauttia myös siltään, olkoot ne mitä kieltä tahansa. Nimet – niin kaunissointuiset kuin soinnultaan rumemmatkin – ruokkivat mielikuvitusta, tuovat elämäämme iloisia, melankolisia tai ärsyttäviä virikkeitä. Paikannimille on niiden synnyttämien mielleyhtymien ansiosta tarjottu jopa uutta elämää kielen sanoina (ks. Adams & Lloyd 1996, 1997). Paikannimi-vuoden aikana Suomessa sai huomiota Tapio Heikkilän valokuva-näyttely Meteli seis, jonka kuvat esittivät tiennimikiilpiä eri puolilta maata. Tämä omasta harrastuksesta alkunsa saanut näyttely kiersi Helsingin lisäksi monilla paikkakunnilla. Kuvat oli järjestetty paikannimien herättämien mielikuvateemojen mukaan. Sittemmin osa kuvista koottiin kirjaksi, johon liitettiin myös selvityksiä nimien taustasta (Heikkilä & Halonen 2000).

On kiehtovaa havaita, että ihmiset eivät yleensä halua luopua tutuista paikannimistä, vaikka niiden sisältöä ei enää pystyttäisikään saamaan selville. Muitakin kuin nimistöntutkijoita kiinnostaa tietää, mitä esimerkiksi suurten järvien nimet *Päijänne* ja *Saimaa* merkitsevät. Perinteiset nimet ovat kulttuuriomaisuutta ja arvokas osa kieli-perintöä. Ne ovat luovan työn tulosta: maun mukaan kauniita, rumia, kelpollisia tai kelvottomia.

Nimiin suhtautumisessa ja niiden käsittelyssä on pitkälti kyse kulttuurista: paikannimistön arvostamiseen on kasvettava. Kouluissa tämä voitaisiin nivoa osaksi äidinkielen ja ympäristötiedon opetusta. Nimiä, niiden taustoja ja merkitystä voisi käsitellä myös maantiedon ja historian opetuksen yhteydessä. Vieraiden kielten tunneilla voisi avata näkökulmia muiden maiden nimenäkymiin. Varhain omaksutut asenteet seuraavat työelämää, ja välinpitämätöntä suhtautumista voi olla myöhemmin vaikea muuttaa.

Nimet ovat viestijärjestelmä, jonka avulla useat yhteiskunnan palvelut toimivat, mutta samalla niillä on myös kulttuuritehtävä. Nimien suunnittelu ja muu käsittely kertoo siitä, minkä arvoisena pidämme kielen ja mielen kulttuuria.

Aiempi versio artikkelista on ilmestynyt julkaisussa *Onoma* 35/2000 otsikolla *Place Names in Finland as Cultural Heritage*.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- ADAMS, DOUGLAS & LLOYD, JOHN 1996: *Elimäen tarkoitus*. Suomeksi kirjoittaneet Silja Hiidenheimo, Kirsti Määttänen, Tuomas Nevanlinna ja Tarja Roinila. Helsinki: Loki-kirjat.
- ADAMS, DOUGLAS & LLOYD, JOHN 1997: *Elimäen perimmäinen tarkoitus*. Suomeksi kirjoittaneet Silja Hiidenheimo, Kirsti Määttänen, Tuomas Nevanlinna ja Tarja Roinila. Helsinki: Loki-kirjat.
- AIKIO, SAMULI – PAIKKALA, SIRKKA – SLOTTE, PETER 2001: Ohjeita kaksikielisten alueiden nimistösuunnitteluun. – *Kielikello* 2/2001 s. 26–32. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- HEIKKILÄ, TAPIO – HALONEN, JOHANNA 2000: *Meteli seis*. Jyväskylä: Rakennusalan Kustantajat RAK.
- KIVINIEMI, EERO 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. – Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Waise (toim.), *Analogi i namngivning* s. 111–120. Tiende nordiske navneforskerkongres Brandbjerg 20.–24. maj. 1989. NORNA-rapporter 45. Uppsala.
- KIVINIEMI, EERO 1999 (1972): Maisema muuttuu – mullistuuko nimistö? – Sirkka Paikkala, Ritva Liisa Pitkänen & Peter Slotte (toim.), *Yhteinen nimiympäristömme. Nimistösuunnittelun opas* s. 9–14. Helsinki.
- Lá Oidhreacht* 1996 - *8ú Meán Fómhair / Heritage Day* 1996 - 8th September. Bealtaine 1996 / May 1996. The brochure. The Placenames Commission, the Ordnance Survey. Ireland.
- Ortnamnen – minnen i miljön. Dagarna för Europas byggnadsarv* 11.–12.9.1999. Miljöministeriet, Finlands hembygdsförbund, Forskningscentralen för de inhemska språken, Museiverket,

Utbildningsstyrelsen, Finlands svenska hembygdsförbund. Helsingfors.

Paikan nimi – paikan muisti. Suunnittelu, käsikirjoitus ja toteutus Sirkka Paikkala yhteistyössä Jaakko Yli-Paavolan kanssa. Videotallenne. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Ympäristöministeriö.

Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999. Ympäristöministeriö, Suomen Kotiseutuliitto, Suomen Kuntaliitto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Museo-
virasto, Opetushallitus. Helsinki.

PAIKKALA, SIRKKA 1999a: Nimien avulla hahmotamme maailmaa. – *Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999*, s. 12–16. Helsinki.

PAIKKALA, SIRKKA 1999b: Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät Suomessa vuonna 1999. – *Kielikello* 1/1999 s. 8–15. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

PAIKKALA, SIRKKA 2000a: Nimistönsuunnittelu kunnissa. – Sirkka Paikkala (toim.), *Kaavanimien hätäkaste. Nimistönsuunnittelu kunnissa 1999* s. 7–57, 68–103. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja nro 113. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto.

PAIKKALA, SIRKKA 2000b: Place Names in Finland as Cultural Heritage. – *Onoma, Journal of the International Council of Onomastic Sciences*, s. 145–164. Leuven: International Centre of Onomastics.

PAIKKALA, SIRKKA – PITKÄNEN, RITVA LIISA – SLOTTE, PETER (toim.) 1999: *Yhteinen nimiympäristömme – nimistönsuunnittelun opas.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto.

Place Names - the Memory of Places. Manuscript Sirkka Paikkala, team: Peter Finnilä, Jaakko Yli-Paavola. Translator and narrator Glyn Welden Banks. The Research Institute for the Languages of Finland, The Ministry of Environment.

PESONEN, LEO A. 1981 (1970): Kaupunginosien sekä katujen, puistojen, torien ja muiden yleisten paikkojen ja luonnonpaikkojen

- nimet selityksineen. – *Helsingin kadunnimet* s. 87–240. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Helsingin kaupungin julkaisuja 24.
- SCHALIN, MONA 1997: Rakennustaidetta itsenäisyyden kymmenvuosilta – lyhyt matka ajassa. – *Itsenäisyytemme kymmenvuosien rakennukset / Självständighetens decennier i byggnader. Euroopan rakennusperintöpäivä / Dagen för Europas Byggnadsarv* 13.–14.9.97 s. 10–24. Helsinki.
- SLOTTE, PETER 1999: Ortnamnen – minnen i miljön. – *Språkbruk* 1/1999 s. 8–10. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- UNGEGN = *The United Nations Group of Geographical Names*. YK:n paikannimiasiantuntijoiden ryhmä.
- UNGEGN 18 = Report of the United Nations Group of Experts on Geographical Names on the work of its eighteenth session. United Nations Office at Geneva, 12–23 August 1996. 23 June 1997.
- VILJAMAA-LAAKSO, MARJA 1999: Markkinavoimat, virtuaalitodellisuus ja paikannimet. – *Kielikello* 1/1999 s. 16–20. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- WEBER, RAYMOND: The Council of Europe's expectations from the European Heritage Days. – *The European Heritage Days. A Council of Europe initiative with the support of the European Union / Les Journées européennes du Patrimoine*. Une initiative de Conseil de l'Europe, avec le soutien de l'Union Européenne. Coordination Office, Bureau de coordination. Brissel / Bruxelles, België - Belgique. [Yleisesite, ei painovuotta; ilm. n. 1995–98.]
- WELIN, SAARA 2000: Opaskartat ja niiden nimet. – Sirkka Paikkala (toim.), *Kaavanimien hätäkaste. Nimistösuunnittelu kunnissa* 1999 s. 59–67. Kotimaisten kielten julkaisuja nro 113. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto.
- WP = Working Paper
- WP No. 86 = Information from Ireland. United Nations Group of Experts on Geographical Names. The Working Group on Publicity and Funding (Art Ó Maolfabhail, member of the Group). *United Nations Group of Experts on Geographical Names, 18th session. United Nations Office at Geneva, 12–23 August 1996*, 1 p. (Report of UNGEGN 23 June 1997.)

MINNA SAARELMA-MAUNUMAA

Kaimoja ja kummin kaimoja – Samanimisyys henkilönnimisysteemeissä

Samanimisyys eli se, että nimellä on enemmän kuin yksi kantaja nimi-yhteisössä, on tuttu ilmiö meille suomalaisille – ja monille muillekin. Lähes jokaisesta päiväkotiryhmästä, koululuokasta, työpaikalta jne. löytyy ihmisiä, jotka ovat saaneet saman etunimen. Täyskaimuus eli tilanne, jossa kahdella ihmisellä on sama etu- ja sukunimi, ei myöskään ole tavatonta. Niinpä esimerkiksi Helsingin vuoden 2001 puhe-linluettelosta löytyy kaikkiaan kolmetoista Ritva Pitkästä – mutta vain yksi Ritva Liisa Pitkänen. Mutta mistä tämä ilmiö johtuu? Miksi samanimisyys on niin yleistä henkilönnimisysteemeissä?

Henkilönnimien keskeisenä tehtävänä pidetään yleensä ihmisten yksilöimistä. Nimi erottaa ihmisen muista yhteisönsä jäsenistä, ja nimen avulla yksilöä voidaan puhutella ja häneen voidaan viitata puheessa ilman tarkempaa kuvailemista. Sen sijaan, että meidän täytyisi sanoa ”Hei, sinä pieni punatukkainen tyttö!” tai ”se mustapartainen mies, joka asuu siinä keltaisessa talossa urheilukentän vierellä”, me voimme yksinkertaisesti käyttää näiden ihmisten nimiä, jos ne vain ovat tiedossamme. Henkilönnimi onkin eräänlainen etiketti, joka viittaa yksilöön, mutta ei välttämättä kuvaile tätä. (Algeo 1973: 53; Mill 1906: 20.)

Ihmisten yksilöiminen ei kuitenkaan toteudu täydellisesti kaikissa nimisysteemeissä. Itse asiassa useimmat nimisysteemit ovat osoittautuneet tässä suhteessa varsin huonoiksi. Vain pieni osa

nimisysteemeistä on sellaisia, joissa kullekin henkilölle on oma ainutkertainen nimensä, kun taas valtaosassa nimisysteemejä samat henkilönimet toistuvat joko tiuhemmin tai harvemmin. Amerikkalainen Richard D. Alford (1988) on tehnyt vertailevan tutkimuksen nimenannosta kuudessakymmenessä erilaisessa kulttuurissa eri puolilla maailmaa; moderneja teollistuneita yhteiskuntia hänen aineistoonsa ei kuitenkaan sisälly. Alfordin käyttämän aineiston (the Human Relations Area Files, HRAF) nimisysteemeistä 28 prosenttia perustuu nimien ainutkertaisuuteen, kun taas valtaosassa systeemejä samanimisyyttä esiintyy vähintäänkin satunnaisesti (Alford 1988: 68).

Taulukko 1. Samanimisyys ja nimien ainutkertaisuus henkilönimisysteemeissä.

Samat nimet toistuvat erittäin usein	12 % nimisysteemeistä
Samat nimet toistuvat kohtuullisen usein	34 %
Samat nimet toistuvat satunnaisesti	26 %
Henkilönimet ovat ainutkertaisia kaikilla yhteisön elävillä jäsenillä	16 %
Henkilönimet ovat ainutkertaisia niin elävillä kuin kuolleilla yhteisön jäsenillä	12 %

Lähde: The Human Relations Area Files (HRAF)/ Alford 1988: 68.

Jos henkilönimien keskeinen tehtävä on ihmisten yksilöinti, mistä sitten johtuu, että yksilölliset nimet ovat niin harvinaisia? Alfordin vastaus tähän kysymykseen on, että henkilönimisysteemillä on itse asiassa kaksi keskeistä tehtävää: yksilöinti ja luokittelu. Sen ohella, että yhteisöllä on tarve erotella yksilöitä kommunikaation helpottamiseksi, sillä on myös aivan yhtä vahva tarve luokitella ihmisiä nimen avulla, asettaa heidät sosiaalisiin kehyksiin yksilöiden välisiä yhtäläisyyksiä korostamalla. (Alford 1988: 69.) Samanimisyys kiinnittää siis huomion ihmisten välisiin yhtäläisyyksiin, kun taas ainutker-

taiset nimet korostavat ihmisen yksilöllisyyttä ja ainutlaatuisuutta. Käytännössä useimmat nimisysteemit elävät näiden kahden eri suuntiin vetävän voiman välisessä jännitteessä, ja eri kulttuurit ovat päätyneet erilaisiin ratkaisuihin tasapainoa hakiessaan.

Yksilölliseen nimeämiseen perustuvat nimisysteemit

Taulukko 1 kertoo, että 12 prosenttia Alfordin aineiston nimisysteemeistä perustuu nimien täydelliseen ainutkertaisuuteen: nimet ovat yksilöllisiä niin elävillä kuin kuolleilla yhteisön jäsenillä. Sen sijaan 16 prosenttia aineiston nimisysteemeistä on sellaisia, joissa yhteisön elävien jäsenten nimet ovat ainutkertaisia. Esimerkiksi monissa Afrikan kulttuureissa, joissa lapset nimitään säännönmukaisesti sukulaisten mukaan, pidetään huoli siitä, että yhdellä nimellä on kerrallaan vain yksi elävä nimenkantaja (Herbert 1996: 1225).

Nimistöntutkijat olettavat, että useimmat henkilönnimisysteemit ovat alun perin perustuneet nimien ainutkertaisuuteen. Näin olisi ollut esimerkiksi muinaisen kreikkalaisen, heprealaisen ja germaanisen nimisysteemin (Wilson 1998: 70), samoin kuin monien perinteisten afrikkalaisten nimisysteemien laita (Herbert 1996: 1225): nimiä oli alkuaan yhtä monta kuin nimenkantajiakin, ja nimenanto oli siksi erityisen luovaa toimintaa. Nimiä ei valittu mistään valmiista nimi-varastosta, vaan ne luotiin kullekin ihmiselle erikseen. Tällaiset yksilölliset nimet ovat myös tyypillisesti olleet semanttisesti läpinäkyviä, ja nimen merkitys on ollut keskeinen nimenantoperuste. Aikojen kuluessa – ja tietynlaisen yhteiskunnallisen kehityksen seurauksena – monet nimisysteemit ovat kuitenkin siirtyneet yksilöllisestä nimeämisestä samanimisyyden sallimiseen, ja samalla nimen leksikaalisen merkityksen rooli on heikentynyt. Niinpä kun germaanit alkoivat keskiajalla nimitä lapsiaan sukulaisten mukaan ja samat nimet alkoivat toistua yhteisössä, nimien alkuperäinen merkitys pääsi usein hämärtyämään (Wilson 1998: 78–79). Samoin Morgan (1995: 121) on todennut Walesin henkilönnimistä, että ne olivat alun perin semanttisesti läpinäkyviä, mutta kun ne yleistivät käytössä, niistä tuli vähitellen pelkkiä henkilöön viittaavia merkkejä.

Ainutkertaisen nimeämisen on todettu olevan yleistä pienissä, teknologiaaltaan ja organisaatorakenteeltaan yksinkertaisissa kulttuureissa, kuten pienissä kalastaja- ja puutarhanviljely-yhteisöissä, joissa ei ole erillisiä sosiaaliluokkia ja joiden uskonnollisuuskin on varsin yksilöllistä. Tyypillisiä näille yhteisöille ovat myös erilaiset nimitabut. Ihmisiä puhuteltaessa ja heihin viitattaessa ei käytetä niinkään henkilönnimiä vaan erilaisia sukulaisuustermejä, jotka korostavat yksilön roolia sosiaalisen ryhmän jäsenenä. (Alford 1988: 71–72.) Luokittelevien sukulaisuustermien avulla nämä systeemit itse asiassa näyttävät selviytyvän nimisysteemin luokittelufunktiosta. Ainutkertaiseen nimeämiseen perustuvat nimisysteemit ovat nyky maailmassa kuitenkin yhä harvinaisempia, ja vallitseva suuntaus kaikkialla on kohti samanimisyyden sallimista.

Sanimisyyteen perustuvat nimisysteemit

Taulukon 1 mukaan samanimisyyttä esiintyy 72 prosentissa nimisysteemejä – joko erittäin usein, kohtuullisen usein tai satunnaisesti. Kun otetaan huomioon, että Alfordin aineistosta puuttuvat modernit teollistuneet yhteiskunnat, todellinen luku on tietysti paljon suurempi. Näyttää myös siltä, että samanimisyys ymmärretään eri kulttuureissa eri tavoin, ja siihen on saatettu liittää hyvinkin erilaisia käsityksiä ja käytäntöjä. Esimerkiksi nyky-Euroopassa kaimasuhde mielletään yleensä satunnaiseksi, eikä saman nimen kantajilla oleteta välttämättä olevan mitään erityistä suhdetta keskenään. Monissa afrikkalaisyhteisöissä kaimasuhde saattaa sen sijaan olla hyvinkin tärkeä, ja saman nimen kantajat voidaan suorastaan samastaa toisiinsa. Näin on esimerkiksi Namibian ambokulttuurissa (Saarelma-Maunumaa 1999: 55–56).

Alford (1988: 74–75) on tarkastellut samanimisyyteen liitettyjä käsityksiä aineistossaan ja todennut, että kaimasuhteeseen kytketään usein monenlaisia sosiaalisia ja uskonnollisia funktioita. Joka viidennessä kulttuurissa (21 %) kaimasuhde mielletään aivan erityiseksi suhteeksi, ja usein kaimoilla on myös tarkasti säädeltyjä velvollisuuksia toisiaan kohtaan (20 %). Varsin usein kaimoilla uskotaan myös

olevan yhteisiä ominaisuuksia (18 %). Monissa yhteisöissä samanimisyyteen liittyy myös ajatus esi-isän muiston säilyttämisestä (21 %) tai tämän jälleensyntymisestä sukunsa pariin (11 %). Toisinaan kaimojen ymmärretään myös täyttävän saman paikan sukulaisverkostossa (5 %). On selvää, että tällaisissa yhteisöissä samanimisyys korostaa kaimojen yhteisiä piirteitä ja suuntaa huomion pois heidän yksilöllisyydestään tai ainutlaatuisuudestaan. Yhteisöillä, joiden käytössä olevat nimet ovat suhteellisen yleisiä, ei myöskään ole tarvetta rajoittaa ihmisten yksilöllisyyden ilmaisemista esimerkiksi nimitabujen tai sukulaistermien käytön avulla: nimet itsessään tekevät sen. (Alford 1988: 74.)

Sanimisyyttä voidaan lähestyä myös tarkastelemalla tämän ilmiön taustalta löytyviä syitä: Miksi tietyt nimet ovat nimisysteemissä yleisiä; mistä nämä nimet oikein ovat peräisin? Nähdäkseni samanimisyydelle löytyy ainakin viisi keskeistä lähdettä. Kolme ensimmäistä liittyy henkilöiden nimeämiseen muiden ihmisten mukaan, ja kaksi jälkimmäistä liittyy "systemaattiseen" nimeämiseen ja valmiiden "nimivarastojen" käyttöön.

Elävien tai kuolleiden sukulaisten mukaan nimeäminen

Lasten nimeäminen elävien tai kuolleiden sukulaisten mukaan on hyvin yleistä eri puolilla maailmaa. Nimen valitsemisen suvun piiristä onkin sanottu olevan yleisin nimenvaihtoa säätelevä sosiaalinen normi (Kiviniemi 1982: 129). Usein tällaisen nimeämisen tarkoituksena on osoittaa kunnioitusta kyseiselle sukulaiselle tai auttaa säilyttämään tämän muistoa jälkipolville. Sukulaisten mukaan nimeämisen taustalla saattaa myös olla ajatus, että lapsi on kuolleen sukulaisensa reinkarnaatio. Tämä uskomus on yleinen muun muassa Kanadan eskimoilla (De Reuse 1995: 975) sekä monissa Afrikan kulttuureissa (Mbiti 1991: 93). Esimerkiksi Tansanian kagurut ajattelevat, että nimi ikään kuin muodostaa sillan elävien ja kuolleiden välille: nimi edustaa aina lukemattomia eläviä ja kuolleita persoonia, ja siksi se on tavallaan ajaton (Beidelman 1974: 287).

Joissakin kulttuureissa lapselle annettava sukulaisen nimi valitaan eri vaihtoehtoista "arpomalla". Esimerkiksi suomensukuisilla kansoilla arvellaan muinoin olleen tapana, että tietäjä etsi lapselle sopivan nimen erilaisten taikakeinojen avulla. Tietäjä saattoi vaikkapa luetella joukon sukulaisten nimiä, ja lapsi sai sen henkilön nimen, jonka kohdalla hänen itkunsa lakkasi. (Kiviniemi 1982: 46–47.) Joissakin yhteisöissä sukulaisten mukaan nimeäminen on taas ollut hyvinkin säännönmukaista. Esimerkiksi Afrikan sanien (bushmannien) parissa ensimmäinen poika nimetään aina isänsä isän kaimaksi ja ensimmäinen tytär isänsä äidin kaimaksi. Seuraavat lapset nimetään äidin vanhempien mukaan, ja tämän jälkeen käytetään enojen ja tätien nimiä. Vaihtoehtoja näille nimille ei ole, vaan lapsen nimi on aina "ennalta määrätty". (Turnbull 1966: 54.)

Tällaisten yhteisöjen lisäksi on kulttuureita, joissa sukulaisten mukaan nimeäminen on sattumanvaraisempaa, vain yksi nimenantoperuste monien muiden joukossa. Näin on tunnetusti monissa Euroopan maissa, joissa suvun nimien antaminen varsinkin pojille on yhä yleistä, joskin se on viime vuosikymmeninä ollut väistyvä tapa (Kiviniemi 1993: 18). Silti esimerkiksi Hollannissa noin kolmannes pojista ja vajaa kolmannes tytöistä nimettiin vielä 1990-luvun alkupuolella jonkun sukulaisensa mukaan (Gerritzen 1998: 145).

Sukulaisten mukaan nimeämisen keskeisenä tehtävänä näyttäisi kaikkialla olevan sukuyhteyden vahvistaminen ja suvun jatkuvuuden korostaminen. Ihminen kytketään näissä yhteisöissä nimen avulla tärkeimpään sosiaaliseen ryhmäänsä, sukuun. Tämänäyttöinen nimenanto korostaa yksilön roolia suvun jäsenenä, ja yksilölliset tekijät ovat sen rinnalla toisarvoisia.

Hyvien ystävien ja arvostettujen ihmisten mukaan nimeäminen

Monissa kulttuureissa samanimisyys johtuu siitä, että lapsia on tapana nimetä isän ja äidin ystävien tai muiden heidän arvostamiensa ihmisten mukaan. Yleensä tällaisella nimeämisellä halutaan osoittaa ystävyyttä ja kunnioitusta kyseistä henkilöä kohtaan. Niinpä esimerkiksi Suomessa lapsia on saatettu nimetä vanhempien nuoruusaikaisten

ystävien ja ihastusten, "parempien perheiden" lasten tai kunnioitettujen opettajien mukaan – tai vaikkapa kummin kaimaksi. Vastaavanlaisesta nimenannosta löytyy runsaasti esimerkkejä myös muista Euroopan maista. (Kiviniemi 1982: 135–138.)

Varsin usein lapsille on annettu myös etäisempien esikuvien, lähinnä julkisuuden henkilöiden, nimiä: urheilijoiden, kirjailijoiden, missien, valtiomiesten (Kiviniemi 1982: 139), kuninkaallisten perheiden (Utterström 1994: 290), elokuvatahtien, tunnettujen muusikoiden (Hanks & Hodges 1990: xxi) ja monien muiden. Kansainvälisten kuulumisuuksien mukaan nimeämistä löytyy runsaasti myös Euroopan ulkopuolelta. Esimerkiksi Kamerunissa moni afrikkalaismies on nimeltään *Charles de Gaulle* (Njock 2001: 13), Namibiassa on taas sellaisia etunimiä kuin *Elvis-Nixon* tai *Kennedy* (Saarelma-Maunumaa 1996: 207, 209), ja Indonesiassa moni mies kantaa tänäkin päivänä nimeä *Hitler* (Jones & Phillips 1995: 904).

Joissakin kulttuureissa ystävien ja muiden henkilöiden mukaan nimeämiseen sisältyy myös erilaisia sosiaalisia velvoitteita: lahjojen antamista, kaiman auttamista eri elämäntilanteissa jne. Näin on esimerkiksi Namibian kavangojen keskuudessa, jossa kaimavelvollisuudet ovat molemminpuolisia ja kestävät koko elämän ajan. Kaiman saaminen on kavangoille tärkeää myös siksi, että henkilön nimi säilyy kaiman avulla paremmin tulevien sukupolvien muistissa. (Fisch 1979: 29–30.) Yleensä voidaan sanoa, että kaimasuhde on afrikkalaisille paljon enemmän kuin pelkkä kunnioitussuhde. Tämä selittyy sillä, että nimen ajatellaan olevan olennainen osa ihmisen persoonaa (Ojoade 1980: 198). Niinpä kaimat myös suorastaan samastetaan toisiinsa ja heitä puhutellaan usein samoilla sukulaisuustermeillä (Ayisi 1988: 26): jos vastasyntynyt ambolapsi on nimetty jonkun vanhemman miehen mukaan, tämän lastenlasten tulee kutsua tätä pientä kaimaakin isoisäkseen (Pentti 1959: 36). Lapsen uskotaan yleisesti myös perivän kaimansa luonteenpiirteitä (Ayisi 1988: 26). On ilmeistä, että tällaisissa nimiyhteisöissä samanimisyydellä on tärkeä sosiaalinen funktio. Voisi jopa sanoa, että se on merkittävä osa näiden yhteisöjen "sosiaaliturvajärjestelmää". Sukulaisuuden ohella ihmisen sosiaalinen turvaverkko saattaa siis rakentua myös samanimisyyden varaan.

Uskonnollisten esikuvien mukaan nimeäminen

Samanimisyyden yhtenä merkittävänä syynä on myös uskonnollisten esikuvien mukaan nimeäminen. Kristinuskon piirissä lapsia on nimetty etenkin raamatullisten henkilöiden, pyhimysten ja muiden uskonnollisten vaikuttajien mukaan, ja usein nämä nimet ovat myös tulleet yhteisössä vallitseviksi. Keskiajalla erityisen suosituiksi monissa Euroopan maissa tulivat pyhimystennimet. Esimerkiksi Saksassa niiden osuus väestön nimistä nousi 1400- ja 1500-luvuilla noin paikoin yli 90 prosentin (Seibicke 1982: 135). Usein lapsi nimettiin sen pyhimyksen mukaan, jonka muistopäivä osui lapsen syntymäpäivän lähelle tai jota pidettiin perheen suojeluspyhimyksenä; erityisen suosittuja olivat Uuden testamentin keskeisten henkilöiden nimet (Wilson 1998: 100–101). Suosituimmat näistä nimistä nousivat myös todella yleisiksi, ja parhaimmillaan – tai pahimmillaan – yhden kylän miehistä puolet saattoi olla *Johann*-nimisiä (Fedders 1995: 765). Kaikkiaan tästä nimestä (*Johannes, John, Giovanni* jne.) tuli myöhäiskeskiajalla koko katolisen Euroopan yleisin miehennimi, ja on arvioitu, että sitä kantoi noin kolmannes miehistä (Wilson 1988: 104).

Pyhimysten mukaan nimeämisen taustalla on ajatus, että nimikkopyhimys on lapsen suojelija, esikuva ja edustaja Jumalan edessä. Uskonpuhdistuksen jälkeen kristillinen nimenanto jakautui läntisessä Euroopassa kuitenkin kahtia: katolilaiset jatkoivat pyhimystennimien suosimista, kun taas protestanttisella puolella pyhimystennimet syrjäytyivät raamatullisten, ja varsinkin vanhatestamentillisten, nimien tieltä. (Wilson 1998: 191–194.) Protestantit ovat nimenneet lapsiaan myös uskonpuhdistuksen keskeisten henkilöiden ja muiden kirkollisten vaikuttajien mukaan (*Martin Luther, John Wesley* jne.). Suomessakin nimi *Leevi* on liitetty läheisesti lestadiolaiseen herätysliikkeeseen, sen perustajaan Lars Levi Laestadiukseen (Kiviniemi 1982: 149). Itäisen kristillisyyden piirissä, eli ortodoksissa kirkossa, pyhimystennimet ovat taas olleet ainoita hyväksytyjä nimiä, joskin ne ovat usein saaneet kansanomaisia asuja (Kasanko 1982: 7). Myös muualla maailmassa kristityksi tuleminen on yleensä

merkinnyt pyhimystennimien tai raamatullisten nimien omaksumista.

Myös islamilaisille yhteisöille on tyypillistä, että valtaosa väestöstä kantaa muutamien harvojen uskonnollisten hahmojen, kuten profeettojen ja Muhammedin sukulaisten nimiä: *Muhammad*, *Fatima* jne. (Alford 1988: 68; Gregersen 1977: 163).

Kaikkiaan voidaan todeta, että uskonnollisten esikuvien mukaan nimeäminen on lisännyt samanimisyyttä lukuisissa henkilönnimisysteemeissä eri puolilla maailmaa. Tällaisen nimenannon keskeisenä funktiona voidaan pitää nimenkantajan tai hänen perheensä uskonnollisen identiteetin esilletuomista ja vahvistamista. Moderneissa länsimaaisissa yhteiskunnissa uskonnollisuuden merkitys nimenantoperusteena on tosin vähentynyt selvästi (Kiviniemi 1982: 148).

“Systemaattinen” nimeäminen

Samanimisyyttä aiheuttaa myös se, että lapsille saatetaan antaa järjestelmällisesti muunkinlaisia kuin sukuun viittaavia nimiä. Esimerkiksi monissa Länsi-Afrikan kulttuureissa lapsi nimetään automaattisesti sen viikonpäivän mukaan, jona hän on syntynyt. Niinpä ghanalaisen Akan-heimon lapset saavat heti synnyttyään viikonpäivänimen sekä siihen liittyvän lisänimen, eikä vaihtoehtoja näille nimille ole: maanantaina syntynyt poika on aina *Kwadwo* ja hänen lisänimensä on aina *Okoto* (Obeng 1998: 165). Myös tietyllä tavalla syntyneet lapset saattavat saada säännönmukaisesti tietynlaisen nimen: jalat edellä syntynyt tansanialainen sukumalapsi on aina *Kashinje*, sukupuolesta riippumatta (Brandström 1998: 147).

Kaksosten nimeäminen on Afrikassa yleensä hyvin systemaattista, ja myös kaksosten jälkeen syntyneet lapset saavat usein stereotyyppiset nimet. Kaksosten nimillä saattaa olla sellaisia toisiinsa kytkeytyviä merkityksiä kuin ‘ukkonen’ ja ‘salama’ tai ‘iso antilooppi’ ja ‘pikku antilooppi’ (Daeleman 1977: 189–192). Usein myös lasten syntymäjärjestys tai asema perheessä ilmaistaan systemaattisella nimellä: poika, joka on syntynyt perheeseen usean tyttären jälkeen, saa tietyn nimen (Mohome 1972: 179–180), samoin kuin vaikkapa per-

heen kuudes lapsi (Obeng 1998: 165). Syntymäjärjestykseen viittaavat nimet ovat yleisiä muun muassa Malesiassa ja Indonesiassa (Jones & Phillips 1995: 902–903).

Tällaiset ”stereotyyppiset” nimet ovat varsin informatiivisia: henkilön nimestä voidaan päätellä, minä päivänä hän on syntynyt, että hän on kaksonen tai että hän on perheensä ainoa poika. Nimi-systeemeissä tällaiset nimet erottuvat selkeästi omaksi ryhmäkseen, ja ne ovat epäilemättä yksi samanimisyyttä lisäävä tekijä.

Tapa antaa lapsille nimiä syntymähetkeen liittyvien tapahtumien mukaan muistuttaa jossain määrin systemaattista nimeämistä, joskaan se ei ole aivan yhtä säännönmukaista. Afrikassa nimiä annetaan usein syntymähetken säätilan, viljely- ja metsästyskausien ja yhteisön kannalta merkittävien tapahtumien – kuten uuden päällikön valtaantulon, sodan, koulun perustamisen tms. – mukaan (Mbiti 1991: 93; Omari 1970: 66). Tällaisen nimeämisen funktiona on todettu olevan yhteisön historian säilyttäminen (Herbert 1997: 7). Samoin esimerkiksi Jordaniassa annetaan nimiä, jotka viittaavat lapsen syntymähetkeen – vuodenaikaan, kuukauteen, vuorokauden aikaan jne. – tai samanaikaisiin poliittisiin tapahtumiin: ’pyhä sota’, ’vallankumous’ jne. (Abd-el-Jawad 1986: 85). Mutta vaikka näissä nimisysteemeissä yöllä syntynyt lapsi saisikin usein yötä merkitsevän nimen ja sota-aikana syntynyt lapsi sotaan viittaavan nimen, muitakin nimivaihtoehtoja on tarjolla. Täysin systemaattista tällainen nimeäminen ei siis ole. Selvää kuitenkin on, että myös tällainen nimeäminen lisää samanimisyyttä nimiyhteisössä.

Nimien valitseminen valmiista ”nimivarastoista”

Joissakin kulttuureissa lapsen nimi valitaan yleisesti – ja varsin vapaasti – jostain olemassaolevasta ”nimivarastosta”. Tällaiset nimivarastot voivat olla erilaisia nimilistoja, joilla on enemmän tai vähemmän virallinen asema yhteisössä. Suomalainen nimipäiväkalenteri on tällaisesta hyvä esimerkki: valtaosa maan suomenkielisestä väestöstä kantaa nimeä, joka löytyy nimipäiväalmanakan lähes 800 nimen joukosta. Vuonna 1998 sata yleisintä miehennimeä kattoi 73 pro-

senttia tuona vuonna kastetuista pojista ja sata yleisintä naisennimeä 67 prosenttia tytöistä, ja neljälläsadalla nimellä päästiin jo 93 ja 89 prosentin kattavuuksiin. (Kiviniemi 1999: 67.) Kun suomalaiset vanhemmat pohtivat lapselleen nimeä, he kääntyvät usein almanakan puoleen ja valitsevat sieltä sopivan nimen.

Katolisen ja ortodoksisen kirkon pyhimyskalenterit ovat myös tiettyssä mielessä tällaisia valmiita nimivarastoja, joista nimiä voidaan valita. Tässä artikkelissa ne on kuitenkin käsitelty uskonnollisen nimeämisen yhteydessä, joka on paljon laajempi ilmiö. Suomalaisen nimipäiväalmanakankin taustalla ovat toki keskiajan pyhimyskalenterit, mutta vuosisatojen kuluessa sen nimilistojen kytkennät kirkkoon ja kristinuskoon ovat heikentyneet (Blomqvist 1998: 58–60), ja nykyinen nimipäiväalmanakka pyrkii lähinnä heijastamaan suomalaisen nimimuodin vaihteluja. Vastaavanlaisia ”sekulaareja” nimipäiväalmanakkoja on käytössä myös muissa Pohjoismaissa sekä Virossa.

Myös erilaiset nimikirjat, joihin on koottu yleisiä käytössä olevia nimiä, täyttävät monissa maissa tällaisen nimivaraston tehtävän (esimerkkeinä mainittakoon Saksasta Burkart 1993, Englannista Hanks & Hodges 1990, Hollannista Van der Schaar 1992, Ruotsista Malmsten 1993, Yhdysvalloista Schwegel 1990). Nimikirjoista etsitään lapsille sopivia nimiä, mikä lisää myös osaltaan nimiyhteisön samanimisyyttä. Silloin, kun painettuja almanakkoja tai nimikirjoja ei ole tarjolla, tällaista valmista nimivarastoa saattaa yksinkertaisesti edustaa niiden nimien joukko, jotka ovat nimiyhteisössä tulleet suosituiksi. Vaikka näitä nimiä ei olisi missään paperille listattuna, ihmisten nimitaju kertoo usein varsin hyvin, mitkä nimet ovat milloinkin ”in” tai ainakin sosiaalisesti hyväksyttyjä. Esimerkiksi Etelä-Afrikan kaupunkiyhteisöissä on todettu, että nimi valitaan yhä useammin uusien muodikkaiden afrikkalaisnimien joukosta, eikä niitä enää luoda kullekin lapselle erikseen, niin kuin perinteisesti on ollut tapana (Suzman 1994: 267–268). Näin afrikkalainen nimenanto on alkanut muistuttaa eurooppalaista nimenantoa yhä enemmän: kieleen on syntymässä rajallinen henkilönnimien joukko, josta vanhemmat voivat valita lapselleen sopivan nimen.

Vaikka nimen valitseminen tällaisista nimivarastoista saattaa näyttää varsin vapaalta toiminnalta, se ei missään nimessä ole mieltävaltaista. Nimen löytäminen lapselle on aina monisyinen prosessi, jossa lukuisat eri tekijät vaikuttavat yhdessä. Nimenanto on osa ihmisen sosiaalista käyttäytymistä, jota säätelevät lukuisat yhteisölliset normit (Kiviniemi 1993: 45). Siihen saattavat vaikuttaa esimerkiksi nimen kytkeytyminen kansalliseen identiteettiin, nimen herättämät henkilömielikuvat, sen semanttinen sisältö tai äännerakenne, nimen käytännöllisyys sekä varsinkin sen muodikkuus. Nopeatahtisessa nykymaailmassa nimimuodin vaihtelu onkin selvästi nopeutunut. (Kiviniemi 1982: 141–173; Kiviniemi 1993: 45.) Eri maissa tehdyissä tutkimuksissa on myös todettu, että merkittäväksi nimenanto-perusteeksi on noussut etenkin nimen esteettinen miellyttävyys (Gerritzen 1998: 146). Joka tapauksessa, valitaan nimiä sitten millä perustein tahansa, niiden ”poimiminen” erilaisista olemassaolevista nimivarastoista lisää väistämättä samanimisyyttä nimisysteemissä.

Edellä esitetyn perusteella voitaneen päätellä, että on ainakin viidenlaisia nimisysteemejä, joissa samanimisyydellä on keskeinen rooli. On kuitenkin syytä huomata, että olemassaolevat nimisysteemit ovat yleensä näiden ”puhtaiden” tyyppien eriasteisia sekoituksia:

Sanimisyyden aiheuttamien ongelmien ratkaisemisesta

Totesin tämän artikkelin alussa Richard Alfordiin viitaten, että henkilönnimisysteemillä on kaksi keskeistä tehtävää: yksilöinti ja luokittelu. Nimisysteemit, joissa käytetään vain ainutkertaisia henkilönnimiä, suoriutuvat yksilöintitehtävästä erinomaisesti, mutta luokitteluun ne joutuvat yleensä käyttämään muita keinoja. Samanimisyyteen perustuvat – tai sen sallivat – nimisysteemit toteuttavat taas luokittelu-tehtävää paremmin, mutta ongelmana niissä on usein ihmisten yksilöinti. Kärjistäen pulma on tämä: jos yhteisössä on monta samanimistä ihmistä, kuinka voidaan tietää, kehen kulloinkin viitataan? Jos poika on nimetty isänsä mukaan, kuinka heidät voidaan puheessa erottaa toisistaan? Tai jos keskiaikaisessa saksalaiskylässä puolet

miehistä oli *Johann*-nimisiä, mitä keinoja nimisysteemin piti kehittää heidän yksilöimisekseen?

Erilaisissa nimisysteemeissä samanimisyyden ongelmaa on yritetty ratkaista osin eri tavoin. Yleisimpiä tapoja ovat lempinimien käyttö, vakiotyyppisten lisänimien tai sukunimien käyttö sekä yhtä useamman etunimen käyttö. Tarkastelkaamme näitä kutakin hieman tarkemmin.

Taulukko 2. Samanimisyyteen perustuvat nimisysteemit.

1.	Nimisysteemit, joissa samanimisyys korostaa sukuyhteyttä ja suvun jatkuvuutta
2.	Nimisysteemit, joissa kaimasuhteella on erityinen sosiaalinen funktio
3.	Nimisysteemit, joissa samanimisyys heijastaa uskonnollista identiteettiä
4.	Nimisysteemit, joissa samanimisyys on seurausta systemaattisesta nimeämisestä
5.	Nimisysteemit, joissa samanimisyys johtuu nimien valitsemisesta valmiista "nimivarastoista"

Lempinimet

Lempinimet voidaan määritellä nimiksi, joita käytetään ihmisen varsinaisen nimen (etunimen) sijaan. Ne voivat olla ihmisen varsinaisesta nimestä johdettuja, mutta niiden ei tarvitse olla sitä. (Neethling 1994: 88.) Monet lempinimet viittaavat myös ihmisen ulkonäköön ja luonteeseen, hänelle sattuneisiin tapahtumiin jne. (Morgan ym. 1979: 36–38). Suomen kielessä puhutaan myös hellittelynimistä, puhuttelunimistä tai pilkkanimistä, kun halutaan korostaa lempinimien erilaisia funktioita.

Lempinimien käyttö ei suinkaan aina johdu tarpeesta erotella samanimisiä ihmisiä toisistaan: ajatellaan vaikkapa äitiä, joka kutsumaa pientä lastaan erilaisilla hellittelynimillä. Pilkkanimien tärkeänä

tehtävänä on taas esittää sosiaalisia kommentteja ihmisen käyttäytymisestä ja ehkä myös pyrkiä vaikuttamaan siihen (Turnbull 1966: 56). Silti lempinimien yksi funktio – monien muiden joukossa – on tarjota vaihtoehtoisia nimiä yhteisöön, jossa on useita samannimisiä henkilöitä. Esimerkiksi suomalaisessa koululuokassa lempinimet ovat usein ainoa käypä keino erottaa kaksi samannimistä lasta toisistaan: *Iso-Lauri* ja *Pikku-Lauri* tai *Lateksi* ja *Laku*. Samoin keskiajan Euroopassa, jossa samanimisyyttä oli muodostunut todelliseksi ongelmaksi, ihmisiä alettiin erottaa toisistaan muodostamalla heidän nimistään uusia nimiasuja, hypokorismeja. Nimiä lyhenneltiin, niihin liitettiin suffikseja jne. Näin esimerkiksi Italiassa *Malatesta*-isän pojasta tuli *Malatestino*, ja *Giovanni* tuotti sellaisia nimiasuja kuin *Vanni*, *Nannini*, *Nanuccio*, *Giovannini*, *Vannini*, *Ninnoli*, *Giannico*, *Zanni*, *Zanussi* jne. (Wilson 1998: 111–112.)

Maailmassa ei liene kulttuuria, jossa lempinimiä ei käytettäisi. Esimerkkejä löytyy helposti vaikkapa Kaukoidästä, Lähi-idästä, Euroopasta ja Aasiasta (Morgan ym. 1979: 121–127). Afrikassa erilaisen lempinimien käyttö on myös erittäin yleistä, ja moni afrikkalainen tunnetaan paremmin lempinimellään kuin varsinaisella nimellään (Essien 1986: 80–81; Krige 1988: 74). Yhteisöissä, joissa ihmisiä on tapana nimetä muiden henkilöiden mukaan tai antaa heille muuten säännönmukaisia tai yleisiä nimiä, lempinimet ovat epäilemättä oiva lisäkeino ihmisten yksilöinnissä.

Lisänimet ja sukunimet

Kun yksi nimi ei yhteisössä riitä ihmisen yksilöintiin, avuksi ovat tulleet myös vakiotyyppiset lisänimet ja sukunimet, joita käytetään ihmisen varsinaisen nimen rinnalla. Erilaisia lisänimiä on toki nimisysteemeissä ollut aina, mutta niin kauan kun yhteisöt ovat vielä pieniä eikä ihmisten yksilöinti tuota suuria ongelmia, niiden käyttö pysyy yleensä satunnaisena. Euroopassa lisänimet alkoivat muuttua vakiotyyppisiksi keskiajalla, kun väestö alkoi kasautua kaupunkeihin ja hallinto kirjallistui. (Kiviniemi 1982: 49–50.) Vähitellen ne muuttuivat myös periytyviksi sukunimiksi, joskin tämä prosessi ta-

pahtui eri maissa eri tahtiin. Saksassa se käynnistyi 1100-luvulla ja kesti kaikkiaan useita vuosisatoja (Kohlheim 1996: 1280).

Saksan sukunimistö pohjautuu etupäässä vanhoihin lisänimiin, jotka olivat yleensä henkilön kotipaikkaan (*von Goethe*), taustaan (*Niederländer*) tai ammattiin (*Schmidt*) viittavia, henkilönnimen sisältäviä (*Jürgens*) tai henkilöä kuvailevia (*Lange*) lisänimiä (Seibicke 1982: 182–194). Samantyyppisiä taustoja on myös muun muassa Italian, Ranskan ja Englannin sukunimistöillä (Wilson 1998: 118–149). Suomessa sukunimisysteemi kehittyi pääosin paljon myöhemmin, ja laki, joka määräsi sukunimet pakollisiksi kaikille suomalaisille, tuli voimaan vuonna 1921 (Kangas 1991: 19). Nimisysteemin kannalta tämä muutos on kaikkialla merkinnyt sitä, että aiempi yhden nimen systeemi sai väistyä kahden nimen systeemin – etunimen ja sukunimen – tieltä (Neumann 1973: 194), mikä helpotti ihmisten yksilöimistä. *Johann Schmidt* tuli näin erotetuksi *Johann Kremeristä* ja *Johann Wagnerista*.

Muuallakin maailmassa nimisysteemien kehitys on kulkenut pitkälti samaan suuntaan: ensin vakiintuneiden lisänimien käyttöön, sitten periytyviin sukunimiin. Afrikan perinteisissä henkilönnimisysteemeissä on varsin yleisesti käytetty patronyymia henkilön varsinaisen nimen ohella. Samannimisiä ihmisiä on eroteltu toisistaan myös ammattinimitysten, henkilön kotipaikkaan viittaavien lisänimien sekä kuvailevien lempinimien avulla. (Madubuike 1976: 16–18.) Myös klaaninimiä on käytetty tähän tarkoitukseen (Beidelman 1974: 282). Vähitellen näistä lisänimistä on myös kehittynyt periytyviä sukunimiä – osin eurooppalaisen vaikutuksen vuoksi, osin muista yhteiskunnallisista syistä. Maailmalta löytyy paljon esimerkkejä myös vähemmistökulttuureista, joille on annettu sukunimet hallitsijoiden päätöksellä, suorastaan pakolla, kuten Kanadan ja Grönlannin inuiteille ja Siperian vähemmistökansoille (Alia 1998: 58). Näissä tilanteissa vallanpitäjien ja vähemmistöjen tarpeet yksilöidä ihmisiä ovat epäilemättä poikenneet toisistaan.

Sukunimisysteemi on siis eri puolilla maailmaa kehittynyt helpottamaan ihmisten yksilöintiä, ja näin se palvelee nimisysteemin yksilöintitehtävää. Toisaalta on syytä huomata, että sukunimellä on

myös vahva luokitteleva funktio: se liittää yksilön perheeseen ja sukuun ja korostaa näin yksilön roolia ryhmän jäsenenä.

Yhtä useampi etunimi

On selvää, että etunimen ja sukunimen yhdistelmä erottaa ihmisiä paremmin toisistaan kuin yhden nimen systeemi, mutta täydelliseen ihmisten yksilöintiin tämäkään systeemi ei pysty. Matti Virtasia riittää nyky-Suomessakin niin paljon, että käytännön ongelmilta ei välttyä. Yksi lisäkeino ihmisten erottamiseen on yhtä useamman etunimen käyttö. Euroopassa tämä tapa alkoi yleistyä keskiajan lopulta lähtien (Wilson 1998: 215). Yhtenä syynä tämän innovaation leviämiseen on pidetty juuri sitä, että se helpotti ihmisten yksilöintiä tilanteissa, jossa saman nimen kantajia oli yhteisössä kasapain. Näin *Hans Jacob*, *Hans Konrad* ja *Hans Werner* pystyttiin Saksassa erottamaan toisistaan. (Seibicke 1982: 147.)

Suomeen moninimisyys levisi 1700-luvulta alkaen ja yleistyi niin, että nykyään yli 95 prosenttia lapsista saa enemmän kuin yhden etunimen (Kiviniemi 1993: 14–15). Suomessa voimassa olevan nimilain mukaan etunimiä saa olla korkeintaan kolme (Yliopiston nimipäiväalmanakka 2000. 1999: 78), ja tämä on monissa muissakin maissa yleinen käytäntö.

Erottautuminen muista saman etu- ja sukunimen kantajista voi käytännössä tapahtua paitsi koko nimiyhdistelmän käytöllä (*Ritva Liisa Pitkänen* kontra *Ritva Pitkänen*), myös nimikirjainten avulla: *Timo T.A. Mikkonen* ei ole kuka tahansa *Timo Mikkonen*, ja *W.* erottaa *George W. Bushin* isästään *George Bushista*. Toisaalta monia ihmisiä ei täyskaimuuskaan tunnu haittaavan, ja moni Suomen kymmenistä Tarja Halosista saattaa jopa nauttiakin siitä, että he ovat presidentin kaimoja. Yleensä kahden samannimisen ihmisen kohtaaminen ei aiheuta muuta kuin pientä hilpeyttä, jos sitäkään. Sellaista vain yksinkertaisesti sattuu. Loppujen lopuksi kannattaakin muistaa, että nimisysteemi on pohjimmiltaan aina luonnollinen systeemi, osa luonnollista kieltä, eikä viranomaisten suunnitelmien tulosta. Siksi se ei

myöskään ole täydellinen. Useissa yhteiskunnissa ihmisten täydellinen yksilöinti onkin toteutettu virallisen henkilötunnuksen avulla.

Lopuksi

Tässä artikkelissa henkilönnimisysteemejä on tarkasteltu nimien ainutkertaisuuden ja samanimisyyden näkökulmasta. Tarkasteltavana ovat olleet niin historialliset kuin nykyajan nimisysteemit eri puolilla maailmaa. Samanimisyys on ilmiö, joka liittyy olennaisesti valtaosaan henkilönnimisysteemeistä. Syynä tähän on se, että tietyt nimeämistavat tuottavat väistämättä samanimisyyttä nimiyhteisöön. Keskeisimpiä näistä tavoista ovat muiden henkilöiden mukaan nimeäminen, "systemaattinen nimeäminen" sekä nimien valitseminen erilaisista valmiista "nimivarastoista".

Samanimisyyden aiheuttamia ongelmia on nimisysteemeissä pyritty ratkaisemaan eri tavoin, lähinnä lempinimien, vakiotyyppisten lisänimien ja sukunimien sekä yhtä useamman etunimen käytön avulla. Vaikka erilaisia keinoja ihmisten tarkempaan yksilöintiin onkin kehitetty ja monet nimisysteemit myös pystyisivät olemassaolevien nimien avulla erottelmaan henkilöt toisistaan, lukuisat sosiaaliset, uskonnolliset ja muut seikat aiheuttavat sen, että samanimisyys säilyy varmasti jatkossakin useimpien henkilönnimisysteemien keskeisenä ominaisuutena.

LÄHTEET

- ABD-EL-JAWAD HASSAN 1986: A Linguistic and Sociocultural Study of Personal Names in Jordan. – *Anthropological Linguistics* 28(1) 1986 s. 80–94.
- ALFORD, RICHARD D. 1988: *Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Personal Naming Practices*. New Haven: HRAF Press.

- ALIA, VALERIE 1998: Names and Nunavut: Aboriginal Rights and Cultural Revival in Canada. – W.F.H. Nicolaisen (toim.), *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences, Volume 1* s. 56–60.
- ALGEO, JOHN 1973: On Defining the Proper Name. *University of Florida Humanities Monograph 41*. Gainesville: University of Florida Press.
- ANDERSSON, THORSTEN – BRYLLA, EVA – JACOBSON-WIDDING, ANITA (toim.) 1998: Personnamn och social identitet: Handlingar från ett Natur och Kultur -symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. *Konferenser 42*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- AYISI, ERIC O. 1988: *An Introduction to the Study of African Culture*. Toinen laitos, viides painos. London: James Currey Ltd.
- BEIDELMAN, T.O. 1974: Kaguru Names and Naming. – *Journal of Anthropological Research* 30/1974 s. 281–293.
- BLOMQUIST, MARIANNE 1998: Names in Almanacs of Finland. – W.F.H. Nicolaisen (toim.), *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences, Volume 3* s. 58–64.
- BRANDSTRÖM, PER 1998: *Lolandi – se jag är!* En historia om det berättande namnet hos sukuma-nyamwezi i Tanzania. – Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding (toim.), *Personnamn och social identitet* s. 139–155.
- BURKART, WALTER 1993: *Neues Lexikon der Vornamen*. Bastei-Lübbe-Taschenbuch. Köln: Naumann & Göbel Verlagsgesellschaft.
- CAJOT, JOSÉ – KREMER, LUDGER – NIEBAUM, HERMANN (toim.) 1995: *Lingua Theodisca*: Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft: Jan Goossens zum 65. Geburtstag. Münster: Lit Verlag.
- DAELEMEN, JAN 1977: Proper Names used with 'Twins' and Children succeeding them in Sub-Saharan Languages. – *Onoma XXI (1–2) 1977* s. 189–195.
- DE REUSE, WILLEM J. 1995: Eskimo Names. – Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger & Ladislav Zgusta (toim.), *Namenforschung. Volume 1* s. 975–977.

- EDLUND, LARS-ERIK (toim.) 1994: Kulturgränser – myt eller verklighet? *Diabas* 4. Den dialektgeografiska databasen inom Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet: Umeå.
- EICHLER, ERNST – FLEISCHER, WOLFGANG – GROßE, RUDOLF – NEUBERT, ALBRECHT – WALTHER, HANS (toim.) 1973: *Der Name in Sprache und Gesellschaft: Beiträge zur Theorie der Onomastik*. Berlin: Akademie-Verlag.
- EICHLER, ERNST – HILTY, GEROLD – LÖFFLER, HEINRICH – STEGER, HUGO – ZGUSTA, LADISLAV (toim.) 1995: *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres: Ein internationales Handbuch zur Onomastik – An International Handbook of Onomastics – Manuel international d'onomastique. Volume 1*. Berlin: Walter de Gruyter.
- EICHLER, ERNST – HILTY, GEROLD – LÖFFLER, HEINRICH – STEGER, HUGO – ZGUSTA, LADISLAV (toim.) 1996: *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres: Ein internationales Handbuch zur Onomastik – An International Handbook of Onomastics – Manuel international d'onomastique. Volume 2*. Berlin: Walter de Gruyter.
- ESSIEN, OKON E. 1986: *Ibibio Names: Their Structure and their Meanings*. Ibadan: Daystar Press.
- FEDDERS, WOLFGANG 1995: Aspekte der Vornamengebung in Lippe zwischen 1500 und 1800. – José Cajot, Ludger Kremer & Hermann Niebaum (toim.), *Lingua Theodisca* s. 755–767.
- FISCH, MARIA 1979: Personennamen und Namensgebung: Eine ethnologisch-etymologische Studie bei den Kavangostämmen. – *Journal XXXIV/XXXV – SWA Wissenschaftliche Gesellschaft Windhoek*, 1979/80 – 1980/81 s. 27–42.
- GERRITZEN, DOREEN 1998: First Name Choices in the Netherlands 1992–1995. – W.F.H. Nicolaisen (toim.), *Proceedings of the XIXth International Congress of onomastic Sciences, Volume 3* s. 140–147.
- GREGERSEN, EDGAR A. 1977: *Language in Africa: An Introductory Survey*. New York: Gordon and Breach Science Publishers Inc.

- HANKS, PATRICK – HODGES, FLAVIA 1990: *A Dictionary of First Names*. Oxford: Oxford University Press.
- HERBERT, R.K. 1996: The Dynamics of Personal Names and Naming Practices in Africa. – Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger & Ladislav Zgusta (toim.), *Namenforschung. Volume 2* s. 1222–1227.
- HERBERT, ROBERT K. 1997: The Politics of Personal Naming in South Africa. – *Names* 45(1) 1997 s. 3–17.
- JONES, RUSSELL – PHILLIPS, NIGEL G. 1995: Personal Names in Malaysia and Indonesia. – Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger & Ladislav Zgusta (toim.), *Namenforschung. Volume 1* s. 902–904.
- KANGAS, URPO 1991: *Ihmisen nimi: Nimenmäärittämisen oikeudelliset rajat*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- KASANKO, A. (toim.) 1982: *Nimi ja usko: Ortodoksinen ristimänimiopas*. Toinen painos. Joensuu: Ortodoksinen veljestö.
- KIVINIEMI, EERO 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet: Suomalaisen etunimet ja nimenvaihtaminen*. Espoo: Weilin+Göös.
- KIVINIEMI, EERO 1993: *Iita Linta Maria: Etunimiopas vuosittain vaihteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIVINIEMI, EERO – MUSTAKALLIO, SARI (toim.) 1996: *Nimet, aatteet, mielikuvat: Kolme näkökulmaa etunimiin. Kieli 11*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KIVINIEMI, EERO 1999: Katsaus 1900-luvun etunimistöön. – *Yliopiston nimipäiväalmanakka 2000* s. 62–70.
- KOHLHEIM, ROSA 1996: Entstehung und geschichtliche Entwicklung der Familiennamen in Deutschland. – Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger & Ladislav Zgusta (toim.), *Namenforschung. Volume 2* s. 1280–1284.
- KRIGE, EILEEN JENSEN, 1988: *The Social System of the Zulus*. [Julkaistu alun perin Isossa-Britanniassa 1936, Longmans Green & Co. Ltd.] 10. painos. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
- MADUBUIKE, IHECHUKWU 1976: *A Handbook of African Names*, Washington, D.C.: Three Continents Press.
- MALMSTEN, ANDERS 1993: *Nittiotalets namnbok: Med 3000 namnförslag*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

- MBITI, JOHN S. 1991: *Introduction to African Religion*. Toinen, tarkistettu painos. Oxford: Heinemann International Literature and Textbooks.
- MILL, JOHN STUART 1906: *A System of Logic: Ratiocinative and inductive*. Kahdeksas painos. London: Longmans, Green, and Co.
- MOHOME, PAULUS M. 1972: Naming in Sesotho: Its Sociocultural and Linguistic Basis. – *Names* 20, 1972 s. 171–185.
- MORGAN, GERALD 1995: Naming Welsh Women. – *Nomina, Journal of the Society for Name Studies in Britain and Ireland* 18/1995 s. 119–139.
- MORGAN, JANE – O'NEILL, CHRISTOPHER – HARRÉ, ROM 1979: *Nicknames: Their Origins and Social Consequences*. London: Routledge & Kegan Paul.
- NEETHLING, S.J. 1994: Xhosa nicknames. – *South African Journal of African Languages* 14(2) 1994 s. 88–92.
- NEUMANN, ISOLDE 1973: Zur Herausbildung des anthroponymischen Prinzips der Doppelnamigkeit. – Ernst Eichler, Wolfgang Fleischer, Rudolf Große, Albrecht Neubert & Hans Walther (toim.), *Der Name in Sprache und Gesellschaft: Beiträge zur Theorie der Onomastik* s. 192–202.
- NICOLAISEN, W.F.H. (toim.) 1998: *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences Aberdeen*, August 4–11, 1996. Scope, Perspectives and Methods of Onomastics'. Volumes 1 & 3. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen.
- NJOCK, PIERRE EMMANUEL 2001: Die Bäsàa-Sprache im Kontakt mit den europäischen Sprachen: Entlehnungen aus dem Deutschen. – *IDS Sprach Report. Informationen und Meinungen zur deutschen Sprache. Herausgegeben vom Institut für Deutsche Sprache, Mannheim. Heft 1/2001. 17. Jahrgang* s. 11–13.
- OBENG, SAMUEL GYASI 1998: Akan Death-Prevention Names: A Pragmatic and Structural Analysis. – *Names* 46 (3) 1998 s. 163–187.
- OJOADE, J. OLOWO 1980: African Proverbial Names: 101 Ilaje Examples. – *Names* 28, 1980 s. 195–214.

- OMARI, C.K. 1970: Personal names in socio-cultural context. – *Kiswahili* 40(2) 1970 s. 65–71.
- PENTTI, ELIAS J. (toim.) 1959: *Ambomaa*. Toinen painos. Helsinki: Suomen Lähetyseura.
- SAARELMA-MAUNUMAA, MINNA 1996: Kun Nangulasta tuli Aino Johanna: Eurooppalaistumisen vaikutus Namibian Ambomaan henkilönimistään 1883–1993. – Eero Kiviniemi & Sari Mustakallio (toim.), *Nimet, aatteet, mielikuvat* s. 99–238.
- SAARELMA-MAUNUMAA, MINNA 1999: Albelitina, Esitela and Vilihema: European and Biblical names in an African context. – *Studia anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning. Årgång 17* s. 51–66.
- SCHWEGEL, JANET 1990: *The Baby Name Countdown: Meanings and Popularity Ratings for over 50.000 Names*. New York: Paragon House.
- SEIBICKE, WILFRIED 1982: *Die Personennamen im Deutschen*. Sammlung Götschen 2218. Berlin: Walter de Gruyter.
- SUZMAN, SUSAN M. 1994: Names as pointers: Zulu personal naming practices. – *Language in Society* 23(2) 1994 s. 253–272.
- TURNBULL, COLIN M. 1966: *Tradition and Change in African Tribal Life*. Cleveland: The World Publishing Company.
- UTTERSTRÖM, GUDRUN 1994: Personnamn – gränsöverskridande och begränsning. – Lars-Erik Edlund (toim.), *Kulturgränser – myt eller verklighet?* s. 287–296.
- VAN DER SCHAAR, J. 1992: *Woordenboek van voornamen*. Prisma Woordenboeken. Utrecht: Het Spectrum BV.
- WILSON, STEPHEN 1998: *The Means of Naming: A social and cultural history of personal naming in western Europe*. London: UCL Press Limited.
- Yliopiston nimipäivälmanakka – Universitetets namndagsalmanacka – Universitehta nammabeaivealmmenáhkki. Vuodeksi – För året – Jähkái 2000*. 1999. Viides vuosikerta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

EERO KIVINIEMI

Etunimien ajallisen vaihtelun selvittelyä

Tutkimusaiheesta

Kaikki tietävät, että uudet sukupolvet saavat aina suurelta osin erilaisia etunimiä kuin aiemmat. Nimivalinnat osuvat kyllä samaan aikaan paljolti samoihin nimiin, mutta jo yhden sukupolven välimatka on 1900-luvulla riittänyt erilaistamaan suosituimpien etunimien listat melko selvästi. Nimenantajien mielestä ainakin oman sukupolven tavallisista nimistä poikkeavat nimet tuntuvat siis usein paremmilta vaihtoehdoilta. Tämä tuskin johtuu vain siitä, että ne ovat paremmin yksilöiviä. Ajallisia muutoksia nimenvallinnassa onkin usein nimitetty nimimuodin vaihteluksi. Seuraavassa tarkoitan nimien suosion ajallisella vaihtelulla juuri näitä muoti-ilmiöihin rinnastuvia muutoksia nimenvallinnassa.

Etunimien suosion ajallisen vaihtelun selvittely on suhteellisen ongelmatonta yksittäisten nimien osalta, jos käytettävissä on tähän tarkoitukseen riittävän laaja aineisto. Vaihtelun yleisten piirteiden kartoitus puolestaan on melko työlästä, koska se edellyttää laajaa tietämystä yksittäisten etunimien vaihtelusta ja siinä esiintyvistä eroista. Yritän seuraavassa toisaalta havainnollistaa ajallisen vaihtelun pääpiirteitä ja toisaalta selvittää joitakin sellaisia kysymyksiä, joita ei aiemmin ole useinkaan esitetty, tai joihin ei ainakaan ole ollut tarjolla varmoja vastauksia. Aineiston laajaan dokumentointiin ei tässä yhteydessä ole mahdollisuuksia.

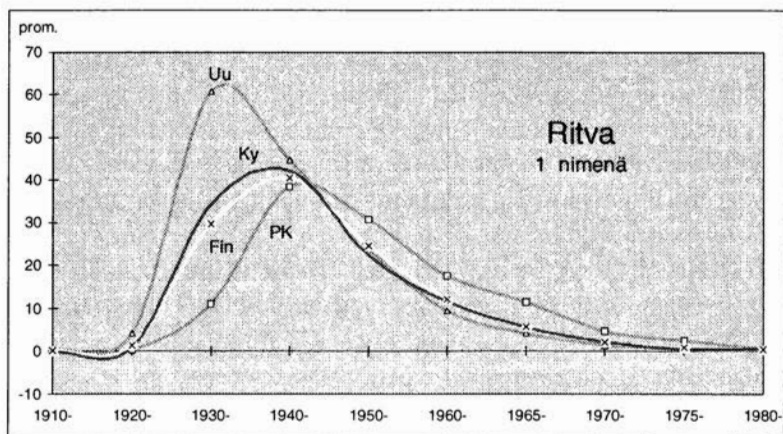
Ajallisen vaihtelun pääpiirteet

Yksittäisten etunimien ajallinen vaihtelu on yleensä aaltomaista, sitä selvemmin, mitä yleisempi ja mitä pitempään käytössä ollut nimi on ja mitä kattavamman aineiston perusteella asiaa tarkastellaan. Vaihtelun perusluonteen olen osoittanut suomenkielisen väestön etunimistön perusteella jo kirjassani Rakkaan lapsen monet nimet (1982: 201–242). Sittemmin on myös muualla osoitettu, että uudenlaisten vaihtoehtojen suosio nimenvallinnassa leviää periaatteellisesti samalla tavoin kuin innovaatiot tai muoti yleensä.¹ Nimimuodeista ja muotinimistä puhuminen on siis hyvin perusteltua.

Tuo aaltomainen vaihtelu on usein myös syklistä, joskin hitaallaista. Viime vuosikymmeninä monien nimien uusi yleistyminen on kuitenkin ollut havaittavissa jopa elossa olevan väestön nimistä, sillä niin kuin joku tarkkakorvainen runsas vuosikymmen sitten huomautti, lastentarhoissa ja vanhainkodeissa on esiintynyt aivan samoja etunimiä. Sykliä väli voi siis olla esimerkiksi juuri noin 80 vuotta.

Laajasta aineistosta paljastuu, että vaihteluvälin pituus riippuu etenkin siitä, onko kyseessä perinteinen vai uusi nimi. *P e r i n t e i s i l l ä n i m i l l ä* tarkoitan tällöin sellaisia etunimiä, jotka ovat olleet käytössä ainakin jo nimenantajien vanhempien sukupolvella tai aiemmin. Tällöin *u u s i k s i e t u n i m i k s i* on katsottava kaikki sellaiset nimet, joita nimenantajat eivät ole aiemmilta sukupolvilta tunteneet. Käsitteitä on vaikea määritellä siten, että ne eivät olisi sidoksissa kulloiseenkin ajankohtaan ja nimenantajien tietoihin maailmasta, sillä jokin aiemmin käytössä ollut nimi voi tietysti olla jollekulle perinteinen ja jollekulle toiselle aivan uusi. Koska aineistoni on laaja, tällä seikalla ei ole merkitystä ajallisen vaihtelun kuvauksessa.

Havaintojeni mukaan perinteisten nimien suosio vaihtelee yleensä nopeammin kuin uusien nimien. Asiaan vaikuttavat kuitenkin muutkin seikat kuin perinteinen–uusi -vastakkaisuus. Yksi tällainen seikka on nimen aiempi yleisyys ja toinen se, miten nimi äännerakenteeltaan tai muuten kytkeytyy erilaisiin nimityyppeihin tai trendeihin. Havainnollistan näitä asioita seuraavassa muutamalla kaaviolla.

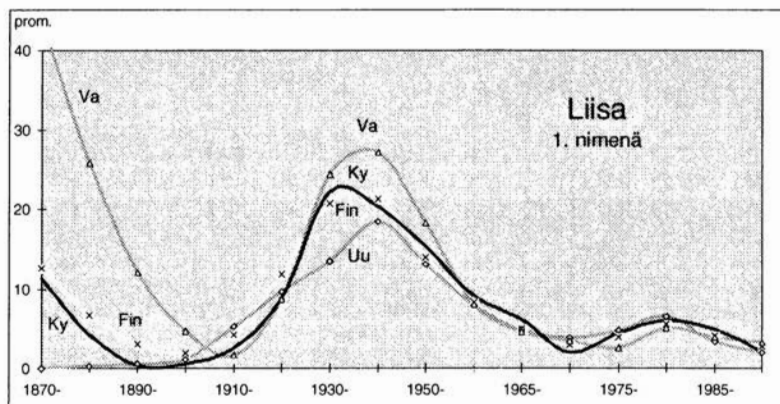
Kaavio 1

Ritva on vuosisadan alkupuolen uusi nimi, josta tuli 1930-luvulla hyvin suosittu ja 1940-luvulla koko Suomessa keskimäärin yleisimmin annettu tyttönnimi. Kaavio 1 kuvaa asiaa tasoitettujen käyrien² avulla koko maassa (Fin), Kymen läänissä (Ky) sekä niissä lääneissä, joissa nimen suosio oli suurin tai vähäisin (Uu = Uudenmaan lääni, PK = Pohjois-Karjalan lääni). Monien uusien muotinimien tapaan *Ritvan* suosio nousi jo 1930-luvulla nopeimmin ja korkeimmalle (6,8 %) Uudenmaan läänissä ja hitaimmin Itä-Suomessa, Kuopion ja Pohjois-Karjalan lääneissä (3,8 %). Kymen lääni osuu melko tarkoin koko maan keskiarvoon (4,1 %).

Kaaviosta näkyy eräitä uusien etunimien ajalliselle vaihtelulle tyypillisiä seikkoja. Ensiksikin tällaiset nimet yleistyvät muiden innovaatioiden ja muoti-ilmiöiden tavoin, jolloin nimen suhteellista yleisyyttä kuvaavan käyrän aaltomainen nousu ja lasku muistuttaa normaalijakauman kuvaajaa. Koska alueelliset erot usein tasoitavat toisensa, tilanne on selvimmin tällainen koko maan osalta. Näin on asia tässäkin tapauksessa. Jos läänikohtaiset erot ovat ajallisesti suuria, koko maan keskiarvoa kuvaavasta käyrästä voi tulla joko vasemmalle tai oikealle vino.³

Koska kaavion aika-asteikko ei (esitysteknisistä syistä) ulotu aivan nykypäiviin asti, kaavio voi herättää mm. kysymyksen siitä,

onko *Ritva*-nimen uudesta suosionnoususta näkyvissä mitään merkkejä. Vastaus on kielteinen. Nimen on 1990 saanut vuosittain kymmenkunta tyttölasta, ja määrä on pikemmin pienentynyt kuin kasvanut vuosikymmenen loppua kohden.

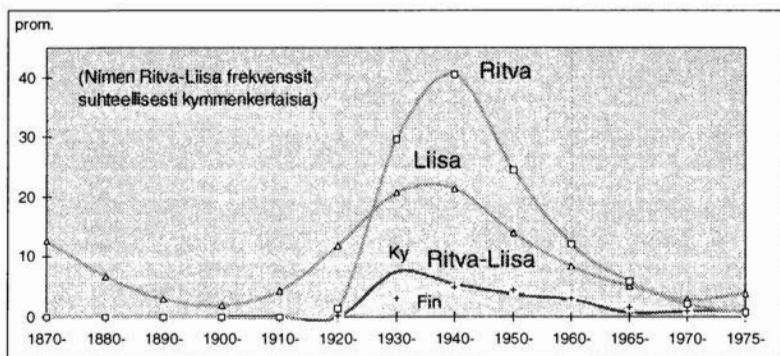
Kaavio 2

Etunimi *Liisa* kaaviossa 2 on esimerkki tyypillisestä perinteisestä nimestä. Alueiden valinta on tapahtunut samoin perustein kuin edelläkin. Nimi on 1800-luvun lopulla ollut poikkeuksellisen suosittu Vaasan läänissä, mutta yllättävämpää on ehkä se, että Uudenmaan läänissä sitä ei tuolloin annettu juuri lainkaan. Selitys jälkimmäiseen asiaan lienee se, että Uudellamaalla *Liisa* oli selvemmin vain *Elisabet*-nimen arkinen puhuttelumuoto. Suosionhuippuja on ollut selvästi ainakin kolme. Nimen vanha suosio Vaasan läänissä kertautuu seuraavan huipun aikana, mikä voi johtua siitä, että tyttölapselle annettiin nimi usein isoäidin mukaan. Kolmas suosionhuippu 1980-luvulla on enää hyvin matala. Tämäkin piirre on aika tavanomainen: jos nimi on aiemmin ollut koko maassa hyvin yleinen, se ei enää myöhemmin tavallisesti tule läheskään yhtä yleiseksi.

Olenneista tämän perinteisen nimen osalta on kuitenkin se, että nimi on pysynyt koko 120 vuoden ajan valintakelpoisena ja että aika huippujen välillä voi olla niinkin lyhyt kuin 40–50 vuotta, jos toinen huipuista on olennaisesti toista matalampi.

Esimerkkinimieni valinnat saattavat tuoda joidenkin lukijoiden mieleen myös kysymyksen siitä, mikä on ajallisen vaihtelun kannalta yhdysnimien suhde niihin nimiin, joista se koostuu. Tätä kysymystä olen käsitellyt melko laajasti jo aiemmin (esim. Kiviniemi 1993: 21–31), joten otan tässä esiin vain joitakin ajallisen vaihtelun kannalta keskeisiä asioita. Esimerkiksi sopii hyvin juuri nimi *Ritva-Liisa*, koska yhdysnimien suosio tyttöjen nimissä oli Ritvan ja Liisan tavoin ylimmillään juuri 1940-luvulla.

Kaavio 3

Ritva-Liisan suhteellisen pienet frekvenssit on kaaviossa 3 merkitty kymmenkertaisiksi, jotta käyriä voisi paremmin verrata toisiinsa. Esimerkiksi 1940-luvulla nimi *Ritva-Liisa* on annettu tytöille lähes sata kertaa harvemmin kuin *Ritva* (n. 200 / 16 000), vaikka juuri tämä vuosikymmen oli *Liisa*-loppuisten yhdysnimien kulta-aikaa. Esimerkiksi yleisimpiin yhdysnimiin kuuluvan *Marja-Liisan* sai 1940-luvulla lähes 6 000 tyttölasta, kun *Marjaksi* kastettiin noin 15 000 tyttöä. Tämä yleisyysero *Ritva-Liisan* ja *Marja-Liisan* välillä liittyy siihen jo aiemmin toteamaani seikkaan, että vaikka yhdysnimien alkuosina olevat nimet yleensä löytyvätkin samaan aikaan suosittujen etunimien joukosta, erilaisten yhdysnimien yleisyyttä näyttävät säätelevän muutkin seikat (Kiviniemi 1993: 30). Joka tapauksessa yhdysnimet nimityyppinä ovat tarjonneet näppärän tavan muodostaa muuten liian tavanomaisilta tai muodikkailta tuntuvista nimistä yksilölli-

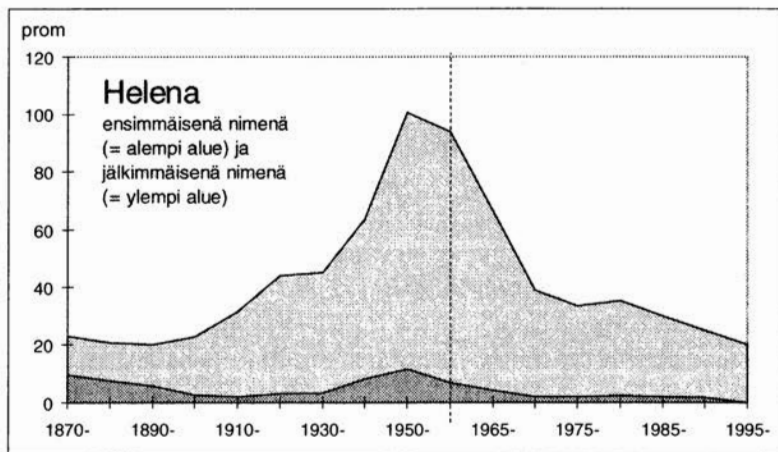
sempiä variantteja. Tätä mahdollisuutta on myös hyödynnetty paljon, sillä yhdysviivallisten nimien osuus erilaisten nimiasujen kokonaismäärästä on 1900-luvun jälkipuoliskolla ollut peräti noin 40 %, vaikka yhdysnimen saaneiden määrä on ylimmilläänkin jäänyt alle 10 %:n.

Ensimmäiset ja jälkimmäiset etunimet ajallisessa vaihtelussa

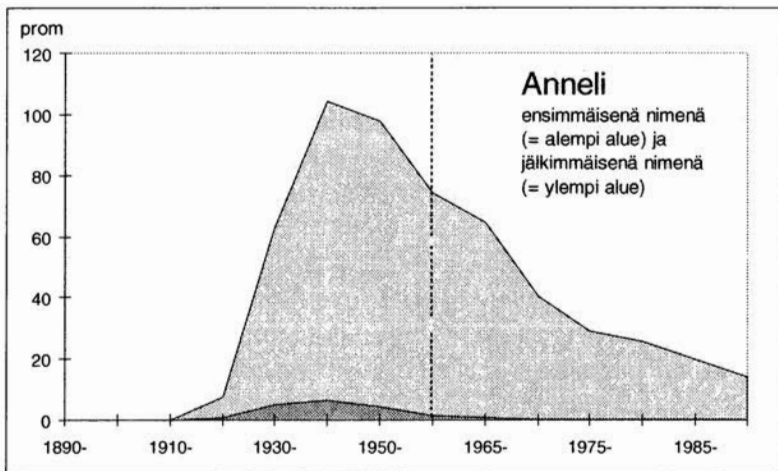
Niin kuin jo mainitsin, nimen suosionnousujen ajallinen välimatka riippuu selvimminkin siitä, onko nimi perinteinen vai uusi. Suosion keston taas vaikuttaa usein selvästi enemmän aivan toinen seikka: nimen asema erilaisissa etunimiyhdistelmissä. Suurin osa etunimistämme valitaan nimittäin yleensä pääosin ensimmäisiksi tai pääosin jälkimmäisiksi nimiksi. Vanhastaan raja on määrätynyt viskurilain pohjalta nimien tavuluvun mukaan. Enintään kaksitavuiset nimet ovat yleensä ensimmäisiä etunimiä ja useampitavuiset jälkimmäisiä etunimiä. Poikkeukset tästä säännöstä ovat yleensä rakenteeltaan raskaimpia kaksitavuja (esim. (C)VVCVC, kuten *liris*, *Maarit*, *Marjut*); sellaiset voivat olla jopa tavallisempia jälkimmäisinä etuniminä. Havainnollistan taas asiaa parilla kaaviolla.

Helena (ks. kaavio 4) on ollut 1900-luvulla syntyneillä Marian jälkeen toiseksi tavallisin etunimi. Silti vain noin joka kymmenes *Helena*-nimistä on annettu ensimmäiseksi etunimeksi. Kaaviosta näkyy, että 1800-luvun lopulla ensimmäisten nimien osuus oli suhteellisesti paljon suurempi, mutta syynä oli se, että moninimisyys ei vielä ollut yleistynyt maan itä- ja pohjoisosassa eikä varsinkaan Viipurin läänissä, jossa *Helena* oli tuolloin poikkeuksellisen suosittu. Alueelliset erot *Helenan* suosiossa pysyivätkin melko suurina 1970-luvulle asti. Olennaisinta on kuitenkin se, että *Helena* on koko 1900-luvun ollut tyypillisesti jälkimmäinen etunimi, jonka suosio on pysynyt 2 %:n yläpuolella koko vuosisadan ajan siitä huolimatta, että nimi 1950- ja 1960-luvulla valittiin yhdeksi etunimeksi lähes joka kymmenennelle tytölle. Tällainen on mahdollista vain siitä syystä, että jälkimmäiset etunimet eivät yleensä ole puhuttelunimiä, minkä vuoksi ne eivät kulu käytössä samaan tapaan kuin ensimmäiset etunimet. Samasta syystä

myös alueellisia eroja on voinut olla tavallistenkin nimien yleisyydessä melko pitkään.

Kaavio 4

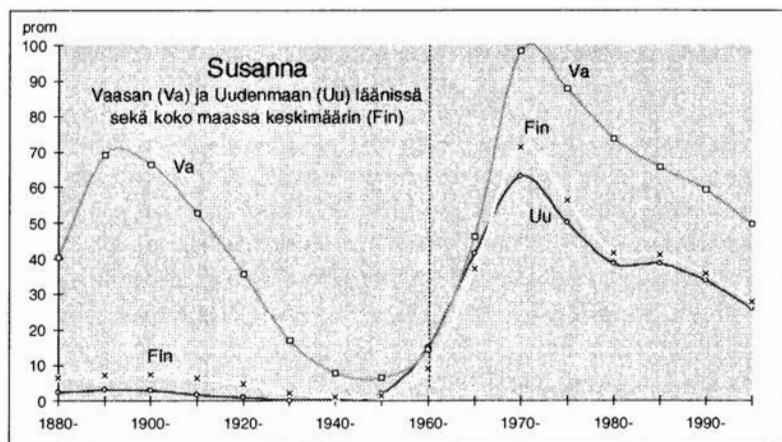

Kaavio 5

Kaavio 5 on esimerkkinä siitä, että suosion pitkäkestoisuus on tyypillistä myös sellaisille uusille muotinimille, jotka on rakenteensa pe-

rusteella useimmiten annettu jälkimmäisiksi etunimiksi. Vaikka *Anneli* on 1900-luvun kolmanneksi yleisin tyttönimi, nimistä vain noin 5 % on ensimmäisiä etunimiä, ja näistä valtaosa on annettu 1930-, 1940- ja 1950-luvuilla. Tässä asemassa nimen huippufrekvenssi jäi vain noin 1 %:n tasolle. Jälkimmäisenä etunimenä *Anneli* on kuitenkin ollut niin suosittu, että sen on saanut yhdeksi etunimekseen 1930-luvulta lähtien n. 2–10 % tytöistä. Samalla nimen suosion lasku on ollut paljon hitaampaa kuin yleisillä ensimmäisillä etunimillä.

Koska nimen suosion aalto eli suosion nousu, sen taittuminen ja lasku kestää tyypillisesti jälkimmäisten nimien osalta huomattavasti pitempään kuin tyypillisesti ensimmäisten nimien osalta, ajallisen vaihtelun luonnetta on parempi selvittää tyypillisesti ensimmäisten nimien perusteella. Aineistonihan kattaa vain noin 120 vuoden pituisen ajan. Käsitykseni mukaan tyypillisesti jälkimmäisten nimien ajallinen vaihtelu on samaan tapaan syklistä kuin tyypillisesti ensimmäisten nimienkin mutta hitaampaa. Tästä löytyy joitakin esimerkkejäkin, joista seuraavassa yksi: *Susanna*.

Kaavio 6

Susanna-nimistä noin 87 % on annettu jälkimmäisiksi etunimiksi, joten kaikki nimiesiintymät sisältävä kaavio 6 kuvaa lähinnä tyypilli-

sen jälkimmäisen etunimen ajallista vaihtelua. Kaaviosta näkyy, että nimen aiempi suosio keskittyi poikkeuksellisen selvästi Vaasan lääniin. *Susannan* frekvenssi oli siellä vuosisadan vaihteessa noin kymmenkertainen koko maan keskiarvoon nähden, ja tuon keskiarvon yläpuolelle pääsi lisäksi vain Lapin lääni. Nimen toinen suosionaalto olikin poikkeuksellisen korkea paljolti siksi, että nimi oli ollut aiemmin suurimmassa osassa maata melko harvinainen ja tyypillisenä jälkimmäisenä nimenä vielä usein piilossa pysynyt. Muutenkin näin suuria frekvenssejä on 1900-luvulla – muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta – ollut vain tyypillisesti jälkimmäisillä etunimillä. Syklin pituus (vain 80 vuotta) on kuitenkin tyypillisesti jälkimmäisille etunimille poikkeuksellisen lyhyt.

Uusi ongelma ja menetelmä sen selvittämiseksi

Etunimitutkimuksiini tutustunut Pentti Leino sanoi minulle joskus vuosia sitten, että yritäpä selvittää myös se, miksi joidenkin etunimien suosio ei näytä nousevankaan uudelleen. Tällaiset hyvät haasteet jäävät mieleen, ja nyt kun aikaa on ollut riittävästi asian tutkiskeluun, luulen tietäväni vaihtelusta jotain myös tältä osin. Ensinnäkin on kuitenkin syytä kertoa se, miten olen kysymystä selvittänyt.

Jottei aineistoni olisi turhan suuri, olen rajannut sen niihin naisten nimiin, jotka on 1900-luvulla valittu vähintään tuhannelle tytölle. Tällaisia nimiä on noin 450, ja niistä kaikista on ollut laskettuna frekvenssit myös lääneittäin ja vuosikymmenittäin tai puolin vuosikymmenin 120 vuoden ajalta (1880–2000). Frekvenssien muutoksia olen voinut tarkastella joko tietokoneen näytöllä tai paperilla graafisten kaavioiden tai numeeristen arvojen pohjalta. Kyseiset nimet kattavat suurimman osan (noin 95 %) aineistoni 1900-luvulla annetuista naisten nimistä.⁴

Noin 450 erilaisen kaavion vertailu ja tulosten kokoaminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman tarkoitukseen sopivaa metodologiaa. Pääsin mielestäni riittävän tarkkaan tulokseen vain hieman työläällä tavalla. Annoin useille ajallista vaihtelua kuvaavien käyrien eri piirteille koodit ja kuvasin näiden piirteiden esiintymistä käyrissä

peräkkäisistä koodeista koostuvilla merkkijonoilla. Koodaamiani piirteitä olivat mm. seuraavat: huippujen luku ja ajoitus aaltomaisessa vaihtelussa, suosionnousun, -huipun ja -laskun normaalista poikkeavat piirteet, alueelliset ja määrälliset erot suosionvaihtelussa, nimen jääminen (välillä) käytöstä lähes kokonaan, suosion tasaisuus ja pitkäaikaisuus, käyrän epätavallisuus. Tämän jälkeen liitin käyrien piirteitä kuvaavat koodiyhdistelmät muita tietoja sisältävään nimi-tietokantaan, tarkistin koodauksen yhdenmukaisuuden mm. numeeristen tietojen avulla ja kokosin tietokannasta analyysini keskeisimmät tulokset.

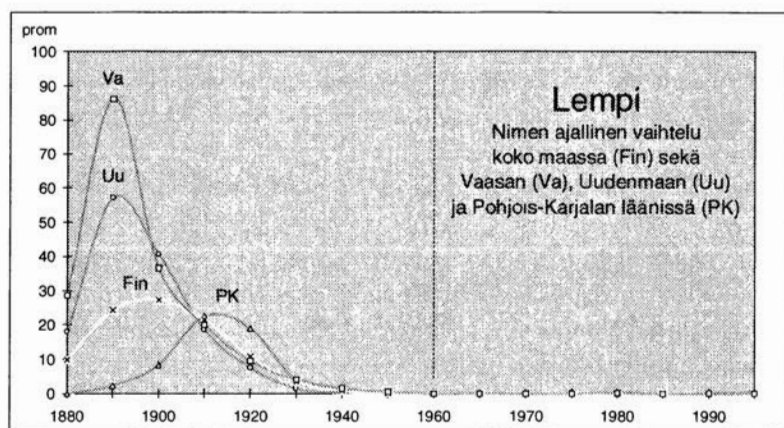
Lähes kaikki aineistoni käyrät oli melko helppo luokitella joko yksihiippuisiksi (noin 75 %) tai kaksihiippuisiksi (noin 24 %). Ilman selvästi erottuvaa huippua jäi vain muutama nimi. Yksihiippuisen tyyppin selvä enemmisyys johtuu pääosin siitä, että tuo huippu on usein sen verran myöhäinen, ettei uusi olisi edes mahdollinen. Kuitenkin yksihiippuisista käyristä noin 15 % oli sellaisia, joissa uusi suosionnousu oli jo selvästi alkanut. Yhteensä siis lähes 40 % nimistä on jo noussut tai alkanut nousta suosioon uudelleen. Uuden suosionnousun alku on kuitenkin asia, jota on usein vaikea määrittää vain käyriä katselemalla. Siksi tarkistin tilanteen usein numeeristen tietojen perusteella.

Koska aineistoni kattaa luotettavasti vain noin 120 vuotta (1880–2000), uusi suosionnousu tai nimen jääminen pysyvästi käytöstä voidaan todeta sitä varmemmin, mitä varhaisempaan aikaan nimen suosionhuippu tällä aikavälillä osuu. Kyseiseen aikaväliin mahtuu useimmiten ainakin neljä sukupolvea, ja sen alkupää on viime aikojen nimenantajien näkökulmasta tavattoman kaukana. Jos ajatellaan muistitietoa suvussa esiintyneistä nimistä, kyseessä on vähintään nimenantajien isovanhempien vanhempien aika, ja näin kaukaa ei suvun nimiä useinkaan ole haettu. Joka tapauksessa kysymys nimien uuden suosionnousun säännönmukaisuudesta joudutaan ratkaisemaan paljolti sellaisten nimien pohjalta, jotka ovat olleet käytössä jo 1800-luvun lopulla tai viimeistään 1900-luvun alkukymmeninä, ja kuten jo aiemmin totesin, etupäässä jälkimmäisiksi nimiksi annetut nimet on tällöin parasta jättää syrjään, koska niiden ajallinen vaihtelu

on selvästi hitaampaa kuin etupäässä ensimmäisiksi nimiksi annettujen nimien.

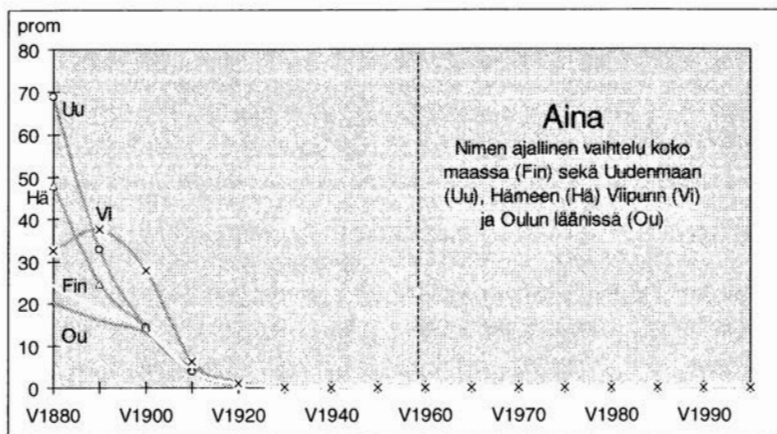
Onko uusi suosionnousu aina taattu?

Koodatessani nimien ajallista vaihtelua kuvaavia käyriä kiinnitin erityisesti huomiota siihen, missä määrin nimet olivat jääneet (lähes) kokonaan käytöstä ja kuinka pitkiä tällaiset vaiheet ovat olleet. Koska suosion huippu voi sijoittua 120 vuoden aika-asteikolla mihin tahansa (tai asteikon ulkopuolelle), käytin nimien syrjäytymisen merkintään useita koodeja, joilla merkitsin seuraavat asiat: (1) nimi jäänyt välillä käytöstä, (2) nimi jäänyt käytöstä kutakuinkin kokonaan ja (3) ei uutta suosionnousua. Jonkin näistä koodeista sai tasan kolmannes nimistä (145 / 450). Näistä tapauksista runsas toinen puoli oli välillä käytöstä jääneitä, ja jos muista lasketaan mukaan vain viimeistään 1920-luvulla suosionhuippunsa saavuttaneet nimet, lähes kokonaan syrjäytyneitä nimiä näyttäisi olevan noin puolisen sataa, eli runsaat 10 %. Esimerkkejä tällaisista ovat mm. kaavioissa 7 ja 8 näkyvät *Lempi* ja *Aina*.

Kaavio 7

Lempi mahtui kymmenen yleisimmin valitun tytönnimen joukkoon sekä 1890-luvulla että seuraavalla vuosikymmenellä. Aivan kärkinimiin se ei kuitenkaan päässyt, koska alueelliset ja ajallisetkin erot nimen yleisyydessä olivat suuria. Tällaisilla nimillä on yleensä melko hyvät mahdollisuudet uuteen suosioon, mutta joistakin syistä sellaista ei näytä toistaiseksi *Lempi*n osalle tulleen. Kaavio ei kuitenkaan paljasta aivan pieniä frekvenssejä. Siksi siitä ei ainakaan selvästi näy, ettei nimi ole jäänyt kokonaan valintojen ulkopuolelle. Numeerinen tarkistus kertoo, että se on annettu 1960-luvulla 30 tytölle ja seuraavina vuosikymmeninä 9:lle, 23:lle ja 59:lle tytölle. Ilmeisesti *Lempi* on siis jo alkanut hyvin hitaasti yleistyä 1970-luvun aallonpohjan jälkeen. 1990-luvun lopulla sen on saanut kymmenkunta tyttöä vuodessa.

Kaavio 8

Ainon edeltäjän *Ainan* suosio oli suurin jo 1880-luvulla. Nimi oli suhteellisesti yleisempi ruotsinkielisellä väestöllämme, mutta sen huippufrekvenssi ylitti 1 %:n tason kaikissa lääneissä. Tämäkin nimi on pysynyt vähäisessä käytössä koko vuosisadan, vaikka se ei kaaviosta selvästi näy. *Ainaksi* kastettujen tyttöjen lukumäärät 1940-luvulta alkaen ovat vuosikymmenittäin: 1940: 50, 1950: 35, 1960: 19, 1970: 10, 1980: 24 ja 1990: 51. *Ainankin* osalta 1970-luvulle osu-

va aallonpohja on siis jo ohi, ja tällä vuosisadalla nimi valitaan luultavasti entistä useammin.

Koska pieniä frekvenssejä on viivakaavioista vaikea havaita, tarkistin kaikki epäselvät tapaukset numeeristen tietojen perusteella. Tulos oli jossain määrin yllättävä, sillä aineistoni 450 nimestä oli hylätty kokonaan vain yksi, *Naima*. 1930-luvun jälkeen sitä ei aineistoni mukaan ole annettu yhdellekään tytölle, ja luultavasti nollafrekvenssit tulevat myös jatkumaan. *Naimi*-asuisenakin nimen on 1930-luvun jälkeen saanut vain kymmenkunta tyttöä.⁵ Näiden nimiasujen tilalle on kuitenkin viime aikoina löydetty uudelleen kaksi tämän Vanhassa testamentissa esiintyvän nimen homonyymejä vailla olevaa muotoa: *Naomi* ja *Noomi*. Huomattakoon, että esimerkiksi nimillä *Elin* ja *Kustaava* ei ollut yhtään vuosikymmenittäistä nollafrekvenssiä, vaikka luku usein alle kymmenen jäikin.⁶

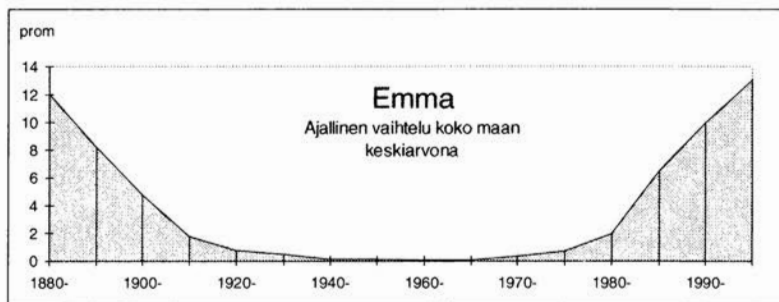
Numeeristen frekvenssien tarkistuksen yhteydessä uudeksi pulmaksi tuli kysymys siitä, miten pieni esimerkiksi vuosikymmenittäin annettujen nimien luvun tulisi olla, jotta nimi voitaisiin katsoa "kutakuinkin kokonaan käytöstä jääneeksi". Aineistoon perehdyttyäni katsoin parhaaksi tarkastella nimien jäämistä valintojen ulkopuolelle melko tiukkojen rajojen pohjalta. Yhtenä rajana on ollut 0,1 promillen osuus vuosittain syntyneistä, mikä on viime aikoina vastannut noin kolmea kastettua vuodessa eli noin yhtä kymmenestä tuhannesta. Toisena rajana on ollut enintään 15 kastettua 10 vuoden jaksolla, mikä viime vuosikymmenien osalta vastaa noin kaksi kertaa pienempää arvoa (0,05 promillea eli noin yhtä 20 000:sta). Raja on esimerkiksi *Ritva*-nimen osalta noin 500 kertaa huippufrekvenssiä alempi mutta *Ritva-Liisan* osalta vain noin 5 kertaa alempi. Nimen aiempi yleisyys jää siis tällöin huomiotta, vaikka nimen syrjäytymisen käytöstä voisi arvella olevan sitä epätodennäköisempää, mitä yleisempi nimi on ollut. Nimen yleisyyteen suhteutettu arvo – esimerkiksi promille kyseisen nimen saaneiden kokonaismäärästä – ei kuitenkaan toimisi sen paremmin.

Aineistoni 450 yleisimmästä naisennimestä juuri yksikään ei siis näytä jääneen kokonaan käytöstä (poikkeuksena edellä mainittu *Naima*), mutta suhteellisen monet aikoinaan suositut nimet ovat kylä muuttuneet vain harvoin valituiksi tai jääneet joksikin aikaa valintojen ulkopuolelle lähes kokonaan. Edellä mainittujen rajojen perus-

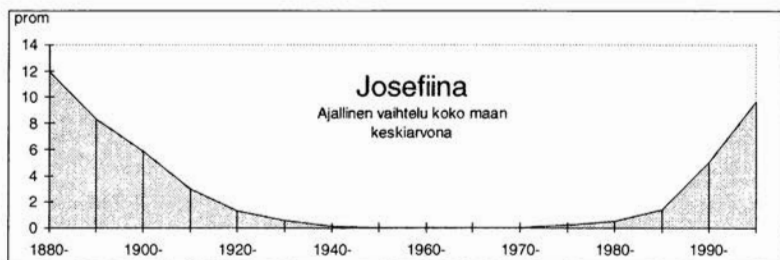
teella olen katsonut nimen kutakuinkin kokonaan syrjäytyneeksi, jos se on annettu keskimäärin enintään kolmelle lapselle vuodessa (= 0,1 promillen raja) tai vaihtoehtoisesti kahdessa vuodessa (0,05 promillen raja). Johonkinhan tällaiset rajat on vedettävä, jotta voidaan tarkastella myös syrjäytymisvaiheiden kestoa.

Jos valitsemaani 0,1 promillen yleisyysrajaa sovelletaan kaavioissa 7 ja 8 näkyvien *Lempi-* ja *Aina-*nimien ajalliseen vaihteluun, niin *Ainan* kuin *Lempinkin* voi sanoa jääneen valintojen ulkopuolelle kutakuinkin kokonaan kolmen vuosikymmenen ajan (1960–1990). Jos taas sovelletaan tiukempaa 15:n vuosikymmenittäin kastetun enimmäismäärää, raja alittuu molempien osalta vain 1970-luvulla. Tämä on siis näiden nimien suosion aallonpohja.

Joskus nimiin ja nimityyleihin liittyvät arvostukset voivat muuttua hyvinkin nopeasti. Omat lapseni ovat syntyneet 1960-luvulla, ja jos olisin tuon ajan nimityyleistä välittämättä noudattanut perinteisiä nimenvaihtotapoja, tyttäreni nimeksi olisi voinut tulla omien isoäitieni mukaan *Emma Josefina*. Tämänimisenä hän olisi erottunut ikäluokastaan selvästi ja ehkä ollut onnetonkin vanhanaikaisista nimistään, mutta niin kuin useimmat tietävät, hänellä olisi nyt 30 vuotta nuorempien muotinit. Itse olin valinnoissani niin sidoksissa tuon ajan nimityyliin, että jos edes tulin ajatelleeksi näitä isoäitieni nimiä, hylkäsin ajatuksen varmasti heti. Tämä on ymmärrettävää, kun katsotaan, miltä mainittujen nimien valinta eri aikoina näyttää niiden ajallista vaihtelua kuvaavissa kaavioissa.

Kaavio 9

Kaavio 10

Kaavioista 9 ja 10 näkyy selvästi, että nimien *Emma* ja *Josefiina* valinta olisi vaatinut eniten sosiaalista rohkeutta tai tavanomaisista poikkeavia näkemyksiä juuri 1960-luvulla.

Miten kauan nimen syrjäytyneisyys voi kestää?

Emma ja *Josefiina* olivat 0,1 promillen yleisyyssrajan mukaan lähes kokonaan valintojen ulkopuolella ainakin yhden sukupolven ajan, lähinnä 1940-, 1950- ja 1960-luvun. Seuraavaksi voi kysyä, miten suuresti tällainen aika yleisimpien nimien osalta vaihtelee.

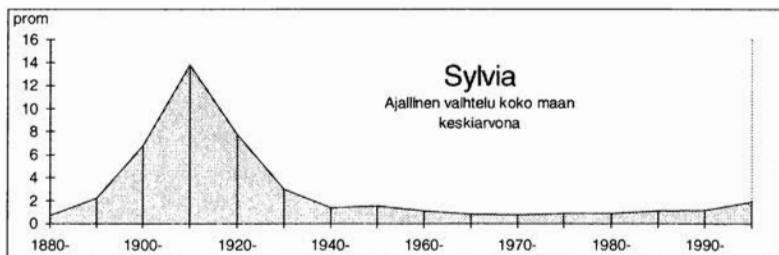
Tarkistin numeeristen tietojen perusteella tilanteen 60 nimen osalta. Näistä 15 osoittautui tosin sillä tavoin ongelmallisiksi, että numeeristen tietojen perusteellakaan ei voinut päätellä, alkaako nimi yleistyä vai edelleen harvinaistua vai pysykö se pitkään vain harvoin valittuna. Selvimmin väistäviltä näyttivät *Agnes*, *Hellä*, *Impi*, *Ilmi*, *Kaino*, *Laimi*, *Lemmitti*, *Laina*, *Maila*, *Suoma* ja *Tyyni*. Näyttää siis siltä, että yleisimpänä syynä nimien syrjäytymiseen ovat 1900-luvun jälkipuoliskolla olleet nimen kantasanaan tai homonyymiin kytkeytyvät semanttiset mielteet. Toisaalta esimerkiksi *Siviä* näyttää alkavan jälleen hiljalleen yleistyä eikä *Auran* tai *Minan* suosion voi sanoa välillä laskeneen niiden homonyymien takia.

Muilla nimillä se aika, jolloin nimen vuosikymmenittäin laskettu frekvenssi oli enintään 0,1 promillea, vaihteli yhdestä kuuteen vuosikymmeneen. Kuusi vuosikymmentä rajan alapuolella olleista nimistä (*Eelin* ja *Tyyni*) ja monista puoli vuosisataa syrjäytyneinä ol-

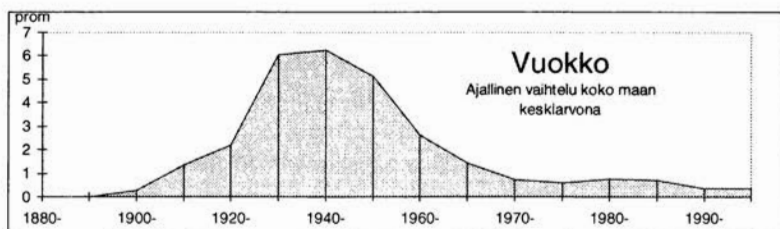
leista nimistä (*Agnes, Ilma, Ilmi, Impi, Kaino, Laimi, Lemmitty*) on mahdotonta sanoa, kestääkö syrjäytyneisyys pitempäänkin, mutta jotkut niistä ovat joka tapauksessa yleistymässä uudelleen. Esimerkiksi 1800-luvulla tavallisen *Serafia*-nimen on ainakin puoli vuosisataa kestäneen aallonpohjan jälkeen saanut 1990-luvulla toista sataa tyttölasta, eikä ole mahdotonta, että vuosikymmenien ajan vain harvoin valitut *Ilta* ja *Lyydikin* alkaisivat miellyttää entistä useampia nimenantajia.

Lyhemmät syrjäytymisjaksot vaihtelevat melko tasaisesti yhdestä neljään vuosikymmeneen. Tällöin on muistettava, että kyseessä ovat suhteellisen yleiset nimet, joilla on ollut suosionhuippu viimeistään 1930-luvulla. Aallonpohja osuu useimmiten 1960- tai 1970-lukuun, ja uuden nousun alku on havaittavissa viimeistään 1990-luvulla. Olennaisinta ajallisen vaihtelun kannalta on ehkä se, että 0,1 promillen rajalla määritelty ajanjakso on vain harvoin tätä pitempi ja että puoli vuosisataa jatkunut syrjäytymisjakso on vain harvoin johdannut uuteen nousuun, vaikka nimet eivät aivan kokonaan valinnoista häviäisikään.

Muuten nimien suosion ajallinen vaihtelu on usein selvintä perinteisten nimien osalta. Uusi suosion aalto ei kuitenkaan juuri koskaan ole samanlainen kuin aiempi. Aiemmin yleiset nimet eivät yleensä voi nousta toista kertaa yhtä suureen suosioon; sen sijaan aiemmin harvinaisista nimistä voi tulla myöhemmin paljon yleisempiä. On myös melkoinen joukko sellaisia nimiä, joiden frekvenssit uusilla ikäluokilla näyttävät pysyvän suosion laskettua suhteellisen pieninä mutta myös suhteellisen muuttumattomina. Kaaviot 11 ja 12 selventävät asiaa.

Kaavio 11

Kaavio 12

Kaavioissa 11 ja 12 näkyvä vaihtelutyyppi muistuttaa osin lähes kokonaan käytöstä jääneiden ja osin pitkään suosittujen nimien vaihtelua. (*Vuokko*-nimen suosionhuipun leveys kaaviossa 10 johtuu vain siitä, että huippu osuu läänikohtaisesti kolmelle perättäiselle vuosikymmenelle (1930–1950). Esimerkiksi Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen sekä Kymen lääneissä nimen suosio oli pudonnut yhden prosentin tasolle jo 1960-luvulla.) Vaihtelutyyppi ei ole aivan harvinainen, sillä samantapainen kaavio syntyy ainakin 5 %:sta aineistostani, mm. nimistä *Sanelma*, *Ellen*, *Mirjam*, *Onerva*, *Raakel*, *Laila*, *Sirkka*, *Terttu*, *Vappu*; vain aallon korkeus ja muoto sekä ”hännän” vahvuus vaihtelevat. Nimien pysymiselle selvän suosionlaskun jälkeen vielä harvakseltaan valinnoissa mukana on ilmeisesti monia syitä, mm. nimen esiintyminen pääosin jälkimmäisenä etunimenä ja nimen aiempi yleisyys. Uuden suosionnousun alusta on merkkejä vain muutamissa nimissä.

Syklien pituudesta

Syklien pituus voidaan mitata tarkimmin vaihtelun huippujen ajallisena välimatkana. Tosin tällöinkin mittausta vaikeuttaa se, että varsinkin aiempi huipuista on usein osunut läänikohtaisesti eri vuosikymmenille, minkä lisäksi yleisyserot ovat saattaneet olla hyvin suuria. Tällaisissa tapauksissa olen yleensä mitannut huippujen aikavälin läänikohtaisesti.

Kaksihuippuiseksi koodasin vajaan neljänneksen aineistoni nimien ajallista vaihtelua kuvaavista käyristä, vaikka näistä suuri osa

oli sellaisia, joissa toinen huipuista oli vielä saavuttamatta tai aineistoni vanhinta päättä etäämpänä 1800-luvulla. Luotettavamman kuvan saamiseksi syklien pituutta pitäisikin tarkastella sellaisen aineiston pohjalta, jossa olisivat mukana myös yleisimmät miesten nimet. Jotain voi kuitenkin sanoa jo tämän esityksen aineiston pohjalta. Tulos on oikeastaan hieman odotusteni vastainen, sillä selvästi suurimman ryhmän muodostavat nimet, joilla suosionhuippujen väli on yli sata vuotta, esimerkiksi *Aleksandra, Alexandra, Alina, Alma, Amalia, Amanda, Augusta, Aurora, Elviira, Eveliina, Emilia, Emma, Fanni, Fanny, I(i)da, Josefi(i)na, Karoli(i)na, Miina, Maria, Serafia, Sofia, Vilhelmiina*. Seuraavaksi suurimman ryhmän muodostavat ne nimet, joilla suosionhuippujen väli on noin sata vuotta. Tällaisia ovat esimerkiksi *Aliisa, Anna, Henriikka, Johanna, Justiina, Katari(i)na, Linda, Sanna, Sanni, Tiina, Ve(e)ra, Viivi ja Vilma*. Yhteensä nämä kaksi ryhmää edustavat noin 75:tä prosenttia niistä kaksihuippuisista nimistä, joista olen huippujen aikavälin voinut mitata.

Jäljelle jäävä neljännes koostuu nimistä, joilla suosionhuippujen aikaväli vaihtelee 50–90 vuoteen. Useimmiten se on ollut 80–90 vuotta, kuten nimillä *Ali(i)sa, Anni, Emmi, Jenni, Jenny, Kristina, Laura, Milka* ja *Niina*. Lyhin sykli naisten yleisimmissä nimissä lienee *Maijalla*, noin 50 vuotta (huiput 1930 ja 1980). Yleensä tässä neljänneksessä toinen huipuista on matala tai aiempi suosio alueellisesti keskittynyt, jolloin alueelliset erot ovat olleet suuria, tai sitten nimi on ollut vähemmän tavallinen. Nämä seikat viittaavat siihen, että nimen aiempi suosio ei ole ollut yleisesti tiedossa tai että se ei ole ollut tiedossa ainakaan siellä, missä uusi suosionnousu alkoi. Esimerkiksi *Milka* oli sata vuotta sitten tyypillisesti pohjoissuomalainen ja pohjalainen nimi, ja venäläisperäinen *Niina* taas on ollut vanhastaan käytössä lähes yksinomaan Karjalassa. Siksi ne molemmat saattoivat yleistyä uudelleen monien uusien nimien tapaan pääkaupunkiseudulta ja laajemmin ruuhka-Suomesta alkaen.

Koska aineistoni kattaa vain viimeiset 120 vuotta, aiempi tai tuleva huippu jää usein aineistoni ulkopuolelle. Siksi syklien pituuksia voi yrittää mitata myös huipusta uuden nousun alkuun, vaikka jälkimmäinen ajankohta ei aina olekaan helposti määriteltävissä. Havaintojeni mukaan kuva ei paljonkaan muutu, sillä näinkin tarkastel-

len aikaväli on vähintään 60 vuotta eli ainakin kaksi sukupolvea. Koska uuden huipun saavuttaminen kestää yleensä vähintään pari kolme vuosikymmentä, aallonhuippujen väli olisi tästäkin näkökulmasta katsottuna vähintään 80–90 vuotta. Usein se on huomattavasti pitempi, sillä on paljon nimiä, joiden osalta jo aikaväli huipulta uuden nousun alkuun on ollut sata vuotta tai enemmän. Tällaisia ovat esimerkiksi *Alina*, *Emma*, *Hilda*, *Hilja*, *Hilma*, *Josefiina*, *Loviisa*, *Ly(y)dia*, *Olga*, *Saima* ja *Tilda*. Kun monet tällaisista nimistä ovat välillä syrjäytyneet valinnoista lähes kokonaan, niiden uusi tuleminen tuntuu joskus lähes uudelleensyntymisen ihmeeltä.

Nimissäkö ikuinen elämä?

Yleisten etunimiemme juuret ovat usein hyvin kaukana muinaisuudessa, jopa monien vuosituhansien takana ja usein myös vieraisissa kulttuureissa. Aikojen kuluessa tällaisista nimistä on usein syntynyt lukuisia erilaisia muotoja ja johdoksia, jotka ovat taas eläneet omaa elämäänsä. Erilaisten nimien määrä suomenkielisellä väestöllä on viimeisen puolen vuosituhannen aikana karttunut jatkuvasti ja parin viime vuosisadan aikana selvästi kiihtyvää vauhtia. Viime aikoina erilaisia nimiä on annettu vuosittain pojille noin 2 500 ja tytöille noin 3 500 ja esimerkiksi vuosikymmenittäin huomattavasti enemmän. Suurin osa näistä nimistä on kuitenkin uniikkeja tai hyvin harvinaisia. Yleisiksi niistä voidaan sanoa noin kymmenettä osaa, jos peruste on suunnilleen sama kuin tämän artikkelin aineiston osalta. Juuri nämä yleiset nimet kattavat kuitenkin valtaosan väestöstä, ja siksi kysymys nimien pysyvistä syrjäytymisistä ja uudelleensyntymisen tahdistista on mielekäs juuri näiden nimien osalta.

Edellä esitetyn perusteella näyttää siltä, että sellaiset nimet, jotka 1800-luvun puolivälin jälkeen ovat päässeet suhteellisen yleisiksi, ovat syrjäytyneet kokonaan (tai ainakin toistaiseksi) vain aniharvoin, ja silloinkin syynä on ollut jokin sellainen nimeen liittyvä merkitys, joka on saanut sen tuntumaan selvästi sopimattomalta. Kollektiivisetkin assosiaatiot unohtuvat sukupolvien vaihtuessa, ja nimien käyttö appellatiivisesti vaihtelee eri aikoina. Esimerkiksi ni-

meä *Adolf* ei pystynyt Hitlerkään leimaamaan sillä tavoin, että se olisi hänen ansiostaan syrjäytynyt kokonaan, eikä sata vuotta sitten parin prosentin frekvenssin saavuttanut *Uunokaan* näytä lannistuneen nimen appellatiivisesta käytöstä eli "uunottelusta", sillä vaikka nimi 1970- ja 1980-luvulla olikin lähes syrjäytynyt eli 0,1 promillen rajan alapuolella, *Uunoksi* kastettiin 1990-luvulla jo kolmisenkymmentä poikaa.

Toisaalta vain menneisiin aikoihin assosioituvien kalenterinimien esiintymät 1900-luvun etunimistössä osoittavat, että vaikka nimien väistyminen hyvin harvoin valituiksi tai niiden syrjäytyminen valinnoista lähes kokonaan voi kestää varsin pitkäänkin, ne eivät joi-takin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta häviä pysyvästi käytöstä. Perustellumpaa on sanoa, että niillä on eräänlainen *l e p o v a i h e*. Nimien suosiohan jakautuu aina sillä tavoin epätasaisesti, että suhteellisen pieni määrä aikansa yleisimmistä nimistä kattaa aina valtaosan kastetuista. Sama koskee etunimistöä koko väestönkin osalta. Esimerkiksi 1900-luvulla on suomenkieliselle väestölle annettu yli 50 000 eri tavoin kirjoitettua etunimeä, mutta näistä jo 1000 yleisintä naisennimeä ja 1000 yleisintä miehennimeä kattavat noin 98 % koko väestön etunimistä. Pelkästään almanakan nimipäiväkalenterin 781 nimeä kattavat kaikista nykyväestön etunimistä n. 90 %.

Mitä suuremmaksi erilaisten etunimien määrä on kasvanut, sitä varmemmin osa aiemmin yleisistäkin jää vain harvoin tai satunnaisesti valituiksi, vaikka niiden syrjäytyminen pääosin johtuuakin siitä, että uudet sukupolvet saavat aina suurelta osin erilaisia nimiä kuin ne, jotka nimenantajien sukupolvilla ovat yleisiä. Nimien syrjäytyminen on kuitenkin eriasteista. Selvimmin väistymään joutuvat yleensä sellaiset innovaatioihin rinnastuvat muotoinimet, jotka on valittu pääosin ensimmäisiksi etunimiksi. Hitaimmin taas syrjäytyvät sellaiset perinteiset etunimet, jotka ovat tavallisia myös jälkimmäisinä etuniminä. Muutenkin yleisiksi päässeille perinteisille nimille on tyyppillistä se, että ne pysyvät aina jonkinvertaisessa käytössä. Niitä on siis tasaisemmin eri ikäluokilla, ja juuri siksi ne tuntuvat enemmän tai vähemmän ikivihreiltä. Koko maan osalta vähintään 0,5 %:n frekvenssiin ovat yltäneet yleensä koko 1900-luvun esimerkiksi sellaiset nimet kuin *Maria*, *Helena*, *Anna*, *Elina*, *Liisa*, *Elisabet*, *Eeva*,

Maija, Kaarina, Annikki, Irene, Katariina, Kaisa, Hanna ja Marjatta. Näiden kahden äärityyppin väliin jää erilaisia välimuotoja kuten se, jota olen esitellyt kaavioissa 11 ja 12.

Lepoajan pituuteen vaikuttavat todennäköisesti hyvin monenlaiset seikat, joita tässä yhteydessä on turha lähteä arvailemaan. Uusien huippujen korkeus riippuu taas melko selvästi nimen aiemmasta yleisyydestä ja aiemmista alueellisista eroista, mutta siihenkin vaikuttavat usein myös muussa nimistössä ja kulttuurissa tapahtuvat muutokset ja erilaiset satunnaiset seikat. Vain se on varmaa, että vaikka etunimien ajallisessa vaihtelussa onkin paljon säännönmukaista ja ennustettavaakin vaihtelua, siihen jää myös paljon yllättävää ja selittämättömänä pysyvää.

VIITTEET

¹ Hyvin selvästi tämä on osoitettu esimerkiksi vuosittain ilmestyvässä Philippe Besnardin ja Guy Desplanquen teoksessa *La cote des prénoms*, jossa käytössäni on ollut vuoden 2000 laitos (s. 69–73).

² Tasoitettu käyrä tarkoittaa sitä, että Microsoftin Excel-ohjelmalla tuotettujen viivakaavioiden kulmikkaat viivat on korvattu ”tasoitetulla viivalla”, jossa arvopisteisiin osuvat kulmat on pyöristetty. Tällainen kuvaaja jättää huomiotta pienemmällä aikavälillä tapahtuvan vaihtelun mutta hahmottaa vaihtelun pääpiirteet hyvin. (Katkoviiva kaavioissa 1960-luvun kohdalla on merkki siitä, että aikaluokkien pituus vaihtuu vuosikymmenestä puoleen vuosikymmeneen.)

³ Vinous oikealle voi joskus johtua myös siitä edellisessä alaviitteessä mainitusta seikasta, että aikaluokkien pituus vaihtuu katkoviivan kohdalla vuosikymmenestä puoleen vuosikymmeneen. Tämä seikka puolestaan johtuu tietokantojeni ominaisuuksista.

⁴ Nimet näkyvät mm. Yliopiston Nimipäiväalmanakasta vuodelle 2001, jonka liitteenä on tuhat nimeä sisältävä lista naisten yleisimmistä etunimistä 1900-luvulla (s. 62–70). Tämän aineiston lähde ja kattavuus on selitetty listan alkutekstissä.

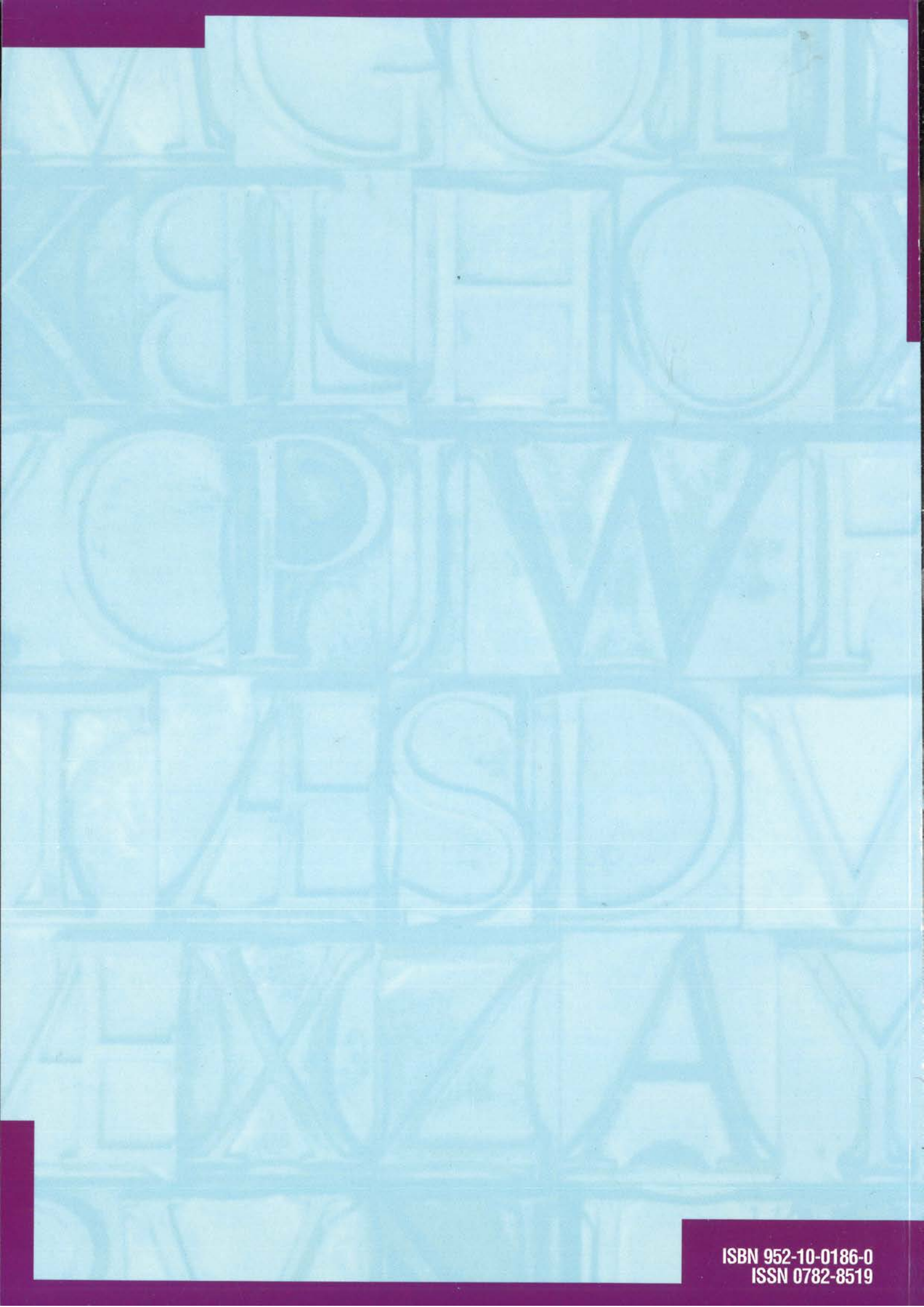
⁵ *Naimi* puuttuu aineistostani, koska nimestä on 1900-luvulla vain puolen tuhatta esiintymää. Naimin suosionhuippu oli *Naiman* tavoin 1890-luvulla, siitä huolimatta että tämä asu oli kalenterissa vasta *Naima*-asun jälkeen, 1929–49.

⁶Koska suhteellisen yleisten nimien katoaminen valinnoista pysyvästi osoittautui näin harvinaiseksi, silmäilin myös sitä, ovatko eräät 1700- ja 1800-luvulla pitempään almanakassa olleet ja lähinnä silloiseen aikaan liittyviltä tuntuvat naisennimet hävinneet nykyväestön etunimistöstä kokonaan. Tulos oli samaan tapaan hieman yllättävä, sillä täysin jäljettömiin hävinneitä ei juuri ollut. Jopa nimi *Skolastika* oli annettu kerran 1890-luvulla ja *Lastikka*-asuisena kerran 1920-luvulla. Samoin *Basilia* oli löydetty kerran uudelleen 1960-luvulla. *Concordia* tuli almanakkaan jo 1705 ja poistettiin *Konkordia*-asuisena 1907. Sen jälkeen nimen on ilmeisesti saanut vain yksi suomenkielinen tyttölapsi 1990-luvulla. 1708–73 almanakassa ollut *Candida*-nimikin on annettu 1900-luvun jälkipuolella parille tytölle mutta mahdollisesti Shaw'n samannimisen näytelmän pohjalta. Yhtä pitkään almanakassa ollut *Crispina* löydettiin uudelleen 1900-luvun loppupuolella, jolloin nimen sai *Krispi(i)na*-asuisena kymmenkunta tyttöä. *Eula(a)lia* oli almanakassa kaksi vuosisataa (1706–1907), ja vaikka se poistuessaan olikin enää harvoin valittu, nimen on kuitenkin sen jälkeen saanut parikymmentä tyttölasta, viimeinen 1990-luvulla. 1700-luvulla almanakassa ollut *Cyrilla* löydettiin uudelleen 1900-luvun alussa Kankaanpään seudulla, ja nimen sai *Syrilla*-asuisena puolensataa tyttölasta vuosisadan alkukymmeninä. 1990-luvulla nimi annettiin taas muutamalle tytölle. 1705–1907 almanakassa ollut *Priska* on vastaavasti löydetty 1900-luvulla pariin kertaan uudelleen, ja samaan tapaan uudelleen löydettyjä ovat mm. *Apollonia*, *Akvili(i)na*, *Aurelia*, *Beda*, *Emerentia*, *Eufemia* ja *Petronella*. Nimien häviäminen valinnoista pysyvästi on siis ainakin aikaan tavallisten naisten nimien osalta harvinaista, eikä tämä varmaankaan johdu vain siitä, että juuri naisten nimiä oli aiemmin käytössä suhteellisen vähän.

LÄHTEET

- BESNARD, PHILIPPE – DESPLANQUES, GUY 2000: *La cote des prénoms en 2000. Avec la vraie liste pour mieux choisir un prénom*. Paris 1999: Guides Balland.
- KIVINIEMI, EERO 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisen etunimet ja nimenvaihtelu*. Espoo: Weilin+Göös.
- KIVINIEMI, EERO 1993: *Iita Linta Maria. Etunimiopas vuosittain vaihteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Yliopiston Nimipäiväalmanakka vuodeksi 2001. Otava 2000.

ISBN 952-10-0186-0
ISSN 0782-8519